

ROMANUL SECOLULUI

XX

**WILLIAM
FAULKNER**

**absalom,
absalom!**

UNIVERS

WILLIAM FAULKNER

**În românește de
MIRCEA IVĂNESCU**

absalom, absalom!

**Editura
UNIVERS**

București ● 1974

Coperta colecției
Emil Chendea

ABSALOM, ABSALOM!

by
William Faulkner

The Modern Library, New York
© 1936, by William Faulkner

Toate drepturile asupra acestei versiuni
sunt rezervate Editurii UNIVERS

ÎNCEPUSERĂ PUȚIN DUPĂ ORA DOUĂ ȘI pînă aproape la apusul soarelui în după-amiaza de septembrie nesfîrșită, tăcută, fierbinte, inertă, moartă, rămăseseră în încăperea pe care domnișoara Coldfield o numea încă birou pentru că așa îi spusese tatăl ei — o cameră întunecoasă, fierbinte, neaerisită, cu toate obloanele închise și zăvorîte de patruzeci și trei de veri, pentru că pe vremea cînd era ea mică se spusese că lumina și curenții de aer aduc cu ei căldura și că în întuneric e întotdeauna mai răcoare, și care (pe măsură ce soarele bătea tot mai din plin pe această latură a casei) se zăbrelea cu dungi gălbui încărcate de fire de praf — Quentin se gîndea că ar fi cojițe din vopseaua veche, uscată, decolorată suflată înăuntru camerei de pe jaluzelele jupuite, așa cum le-ar fi împins boarea de afară. O tufă de glicină înflorise a doua oară în vara aceea pe un grilaj de lemn în fața unei ferestre, și în ea se opreau din cînd în cînd vrăbiile în stoluri întîmplătoare, iscînd cîte un sunet uscat, viu, prăfos, înainte de a-și lua zborul mai departe ; și în fața lui Quentin, domnișoara Coldfield în veșnicul ei veșmînt negru pe care-l purta de patruzeci și trei de ani acum, pentru sora ei, pentru tatăl ei sau pentru cel care nici nu-i fusese soț — nimeni nu știa — așezată astfel, țeapănă, în jilțul drept, tare, atît de înalt pentru ea încît îi atîrnau picioarele

drepte, țepene, ca și cum ar fi avut pulpe și glezne de fier, neatingînd dușumeaua, cu aerul de furie neputincioasă și inertă pe care-l au picioarele copiilor, și vorbind cu vocea posomorită, hărțuită, uimită, pînă cînd în cele din urmă ascultarea însăși avea să se renege pe sine și simțul auzului avea să se recunoască învins de la sine și obiectul de demult mort al zădărniceii ei neputincioase și totuși neîmblînzite avea să se arate, parcă printr-o recapitulare încărcată de reproșuri, invocat liniștit, neatent și inofensiv, iscat din mereu reînnoita și visătoarea și învingătoarea pulbere.

Glasul ei nu se oprea, se pierdea pur și simplu. Era semiîntunericul tulbure, cu miros de coșciug, dulceag, înecător de dulceag, de la glicina a doua oară înflorită pe zidul de afară în soarele de septembrie liniștit și frenetic, cu mireasma difuză, distilată, hiperdistilată, în care izbucnea din cînd în cînd fluturarea vie, noroasă, a vrăbiilor asemenea vîjiitului vreunui toiag gros rotit prin aer de vreun băiețandru, și mirosul stătut al trupului femeiesc îmbătrînit, de prea multă vreme închis în feciorie în timp ce fața trecută și suptă îl pîndea pe deasupra triumghiului stins de dantele de la încheieturile mîinilor și de la gît din scaunul prea înalt în care părea un copil crucificat ; și glasul neîntretăindu-i-se ci pierzîndu-se în și pe urmă renăscînd din lungile pauze, ca un pîrîu, un fir de apă curgînd de la un petic de nisip uscat la altul, și strigoii, gînditor, supunîndu-i-se cu o docilitate obscură, ca și cum ar fi bîntuit acum doar un glas acolo unde o fantomă mai norocoasă ar fi avut o casă pe care s-o poată bîntui. Ca dintr-un trăsnet tăcut cobora pe neașteptate (bărbatul-calul-demonul) într-o scenă pașnică și pitorească asemenea unei acuarele de elevă de pensionat, cu duhoarea palidă de pucioasă agățată încă în păr, în haine, în barbă și, grupată în spatele său, banda de negri sălbatici, ca niște animale pe jumătate domesticate, învățate să umble în două picioare ca oamenii, acum tolăniți ca animalele în odihnă și, încătușat printre ei, arhitectul francez, mohorît, deznădăjduit, înveșmîntat în zdrențe. Călărețul sta nemișcat, cu obrazul ascuns în barbă, cu brațul ridicat cu palma desfăcută ; și în spate, negrii sălbatici și arhitectul captiv,

strînși laolaltă, tăcuți, ținîndu-și, nesîngeros paradox, în mîini cazmalele, sapele, tîrnăcoapele — armele acestei pașnice cuceriri. Și pe urmă, într-o îndelungată inerție fără uimire, lui Quentin i se părea că îi vede năpădind deodată acea sută de mile pătrate de pămînt liniștit, buimăcit acum, și smulgînd cu violență casa și grădinile artificiale din Nimicul tăcut și trîntindu-le ca pe niște cărți de joc pe masă la picioarele celui cu palma înălțată, nemișcat și hieratic — creînd Suta lui Sutpen, ca un *Să Fie Suta lui Sutpen* așa cum pe vremuri fusese *Să Fie Lumina*. Apoi îi reveni auzul și i se părea că acum ascultă doi Quentini diferiți — Quentin Compson cel care se pregătea pentru Harvard undeva în Sud, în îndepărtatul Sud mort încă din 1865 și populat de strigoi sporovăitori, răniți, zădărniciți, ascultînd, silit să asculte cum una dintre fantomele care refuzase să mintă mai multă vreme decît celelalte îi povestea despre vechile timpuri fantomatice; și Quentin Compson, cel încă prea tînăr pentru ca să merite să fie o fantomă, dar cu toate acestea condamnat să ajungă o fantomă, întrucît se născuse și crescuse în adîncurile Sudului asemenea ei — cei doi Quentini diferiți vorbindu-și în îndelungata tăcere a neființelor într-un nelimbaj, astfel: *Se pare că acest demon — îl chema Sutpen — (Colonelul Sutpen) — colonelul Sutpen. Care a venit nu se știe de unde și fără de veste cu o droaie de negri străini și și-a durat o plantație — (A smuls cu violență din pămînt o plantație, cum spune domnișoara Rosa Coldfield) — a smuls-o din pămînt. Și s-a căsătorit cu sora ei, Ellen, și a zămislit un fiu și o fiică și care — (Fără iubire i-a zămislit, spune domnișoara Rosa Coldfield) — fără iubire. Care ar fi trebuit să-i fie nestematele mîndriei sale și pavăza și mîngîierea bătrînețelor sale, numai că — (Numai că ei l-au nimicit sau aproape, sau el i-a nimicit pe ei sau cam totuna. Și a murit) — și a murit. Fără să fie plîns de nimeni, spune domnișoara Rosa Coldfield — (Decît de ea). Da, decît de ea. (Și de Quentin Compson). Da. Și de Quentin Compson.*

„Pentru că pleci acum la universitate la Harvard, așa mi-au spus“, zicea domnișoara Coldfield „Așa că nu-mi închipui că ai să te mai întorci să te stabilești aici ca avocat

de țară într-un orășel ca Jefferson, pentru că ăia din Nord au avut grijă să nu mai rămână în Sud nimic în stare să-l atragă pe un tânăr. Așa că poate ai să te apuci de o carieră literară, cum fac acum mulți domni și doamne din Sud și poate că într-o zi ai să-ți amintești de toate astea și ai să scrii despre ele. La vremea aceea bănuiesc că ai să fii însurat și nevastă-ta are să-și dorească o rochie nouă sau niște scaune noi în casa ei, și ai să ai atunci prilejul să scrii despre asta și să-ți trimiți povestirea la vreo revistă. Poate că atunci ai să-ți aduci aminte cu plăcere de bătrîna care te-a făcut să-ți pierzi o după-amiază întreagă în casă s-o ascuți vorbindu-ți despre oameni și întâmplări de care tu ai fost destul de norocos să scapi, și în vremea asta jinduiai să te duci la treaba ta printre oameni tineri, de vîrsta ta.“

„Da, vă rog“, spune Quentin. *Numai că nu asta vrea să spună ea*, se gîndea. *Vrea pur și simplu ca lucrul acesta să fie povestit-odată*. Era încă devreme. Mai avea în buzunar biletul pe care-l primise din mîna unui băiețuș negru puțin înainte de amiază, prin care îl invitase să vină s-o vadă — invitație stranie, concepută în tonuri rigid convenționale, care era în realitate o poruncă, aproape dintr-o altă lume — foaia îngălbenită de hîrtie de scrisori învechită, de bună calitate, acoperită cu scrisul curat, decolorat, crispat, în care, datorită uimirii pe care i-o trezise o invitație venind din partea unei femei de trei ori mai în vîrstă decît el și pe care o cunoștea de cînd se născuse fără să fi schimbat cu ea o sută de cuvinte sau poate numai datorită faptului că el n-avea decît douăzeci de ani, nu înțelesese că se dezvăluia un caracter rece, neîmblînzit și chiar nemilos. Ascultase de această chemare îndată după masa de prînz, străbătînd pe jos jumătatea de milă dintre casa lui și a ei prin arșița uscată, prăfuită a începutului de septembrie și apoi intrînd în casă. Și casa era parcă mai mică decît propria ei mărime — avea un singur cat — nezugrăvită de mult și cam sordidă, dar păstrîndu-și un aer, o calitate de rezistență mohorîtă ca și cum asemenea stăpînei sale fusese creată să se potrivească cu o lume în toate privințele mai mică decît cea în care se găsea și s-o completeze. Acolo, în semiîntunericul holului oblonit, unde aerul era

încă și mai fierbinte decît afară, ca și cum ar fi închis ca într-un mormînt toate suspinele timpului lent, încărcat de căldură, mereu reîntorcîndu-se în acești patruzeci și cinci de ani, silueta firavă, înveșmîntată în negru care nici măcar nu fosnea, cu triunghiul stins de dantelă la încheieturile mîinilor și la gît, cu chipul cețos privindu-l cu o expresie gînditoare, insistentă, intensă, îl aștepta ca să-l invite înăuntru.

Pentru că ea vrea ca lucrul acesta să fie povestit, se gîndea el, astfel ca oamenii pe care ea n-are să-i vadă niciodată și al căror nume n-are să-l audă niciodată și care n-au auzit niciodată de numele ei și n-au văzut-o niciodată la față să citească despre lucrurile astea și să afle în sfîrșit pentru ce ne-a lăsat Dumnezeu să pierdem războiul : pentru că numai plătind cu sîngele bărbatilor noștri și cu lacrimile femeilor noastre a putut El să-l stăpînească pe acest demon și să-i șteargă și seminția de pe fața pămîntului. Și apoi, aproape îndată își spusese că nici acesta nu fusese motivul pentru care ea trimisese biletul, și trimițîndu-l, de ce lui, întrucît dacă ea ar fi vrut doar ca lucrul acesta să fie povestit, scris și chiar tipărit, n-ar fi avut nevoie să cheme pe nimeni — era o femeie care chiar pe vremea cînd tatăl lui (al lui Quentin) fusese tînar își crease o reputație de poetă de frunte a orașului și a ținutului publicînd pentru lista de abonați, solemnă și destul de sărăcăcioasă, a ziarului local, poeme, ode, eulogii și epitafuri, smulse dintr-o hotărîre amară și implacabilă de a nu se recunoaște înfrîntă.

Dar aveau să mai treacă trei ceasuri pînă să afle pentru ce îl chemase, pentru că o parte a povestirii, prima parte a povestirii, Quentin o cunoștea dinainte. Era o parte din experiența sa de douăzeci de ani în care respirase același aer și-l ascultase pe tatăl său vorbind despre acest Sutpen ; o parte din experiența de optzeci de ani a orașului — Jefferson — în care respiraseră același aer pe care chiar și omul acela îl respirase între această după-amiază de septembrie a anului 1909 și acea dimineață de duminică din iunie 1833 cînd el intrase călare pentru întîia dată în oraș venind dintr-un trecut de nedeslușit și-și însușise pămîntul nimeni nu știa exact

rum și-și construisese casa, conacul, după toate aparențele fără nici un fel de resurse și se căsătorise cu Ellen Coldfield și concepute cei doi copii — fiul care o făcuse văduvă pe fata care nici nu apucase să fie mireasă — și-și întregise astfel drumul care-i fusese menit în viață pînă la violentul (domnișoara Coldfield cel puțin ar fi spus meritatul) sfîrșit. Quentin crescuse în aerul acesta; pînă și numele oamenilor erau neschimbate și aproape fără număr. Copilăria îi fusese plină de ele; trupul său însuși era un hol pustiu răsunînd de ecourile numelor sonore și înfrînte; el nu era o ființă, o entitate, era o comunitate. Era o cazarmă plină de fantome încăpăținate, cu privirile întoarse spre trecut, convalescente încă, chiar patruzeci și trei de ani mai tîrziu, după frigurile prin care-și vindecaseră boala, trezindu-se din aceste friguri fără ca măcar să-și dea seama că împotriva frigurilor și nu a bolii se luptaseră, privind cu o încăpăținare recalcitrantă înapoi dincolo de acele friguri, spre boala propriu-zisă, cu regret real, slăbite încă de friguri dar izbăvite de boală și fără măcar să fi înțeles că această izbăvire era aceea a neputinței.

(„Dar de ce să-mi povestească mie?” îi spunea tatălui său în aceeași seară, întors acasă, cînd ea îl lăsase să plece în cele din urmă după ce-i promisese că se va reîntoarce s-o ia cu docarul; „de ce să-mi povestească mie despre asta? Ce mă interesează pe mine dacă țărîna pămîntului sau ce-o fi fost s-a săturat pînă la urmă de el și s-a întors împotriva lui și l-a stîrpit? Ce dacă i-a stîrpit și familia ei pe deasupra? Pînă la urmă, într-o zi, are să se răzvrătească și împotriva noastră și o să ne distrugă și pe noi, chiar dacă ne cheamă sau nu și pe noi Stupen sau Coldfield.”

„Ha”, spuse domnul Compson. „Acum mulți ani noi ăștia din Sud am făcut din femeile noastre niște doamne. Pe urmă a venit războiul și a făcut din doamnele noastre niște fantome. Așa că acum ce mai putem face, noi care sîntem niște gentlemen, decît să le ascultăm ca pe niște fantome?” Pe urmă, mai spuse, „Vrei să știi chiar motivul adevărat pentru care te-a ales pe tine?” Ședeau pe veranda din față după masa de seară, așteptînd să se facă vremea să plece Quentin spre ea.

„Pentru că are nevoie de cineva care să meargă alături de ea — un bărbat, un gentleman, și totuși unul destul de tânăr încă pentru ca să facă exact ce dorește ea să facă, și în felul în care vrea ea să fie făcut. Și te-a ales pe tine pentru că bunicul tău a fost singura ființă pe care Sutpen ar fi putut-o considera ca fiindu-i aproape prieten în tot ținutul acesta, și pentru că-și închipuie probabil că Sutpen i-ar fi putut spune bunicului tău ceva despre el însuși și despre ea, despre logodna aceea care n-a logodit pe nimeni, despre promisiunea aceea care n-a reușit să lege pe nimeni. Poate că i-ar fi spus bunicului tău chiar motivul pentru care în cele din urmă ea a refuzat să se mărite cu el. Și că bunicul tău mi-ar fi spus mie și că eu ți-aș fi spus ție. Așa că, într-un fel, toată chestia asta, indiferent de ce se mai întâmplă acolo în seara asta, are să rămână în familie; și cu scheletul (dacă e-ntr-adevăr vreun schelet) bine ascuns în dulap mai departe. Ar putea chiar să creadă că dacă n-ar fi fost vorba de prietenia asta între el și bunicul tău, Sutpen n-ar fi fost niciodată în stare să pună piciorul aici, și că dacă n-ar fi reușit să pună piciorul aici, nu s-ar fi putut căsători niciodată cu Ellen. Așa că poate că ea te consideră pe tine răspunzător, măcar în parte, prin ereditate, pentru ceea ce i s-a întâmplat ei și familiei ei prin el.“)

Oricare ar fi fost motivul pentru care îl alesese pe el, fie că era acesta sau altul, se gândea Quentin, îi trebuia mult timp să ajungă să-l spună. Și în vremea asta, ca și cum în proporție inversă cu glasul care se pierdea mereu, fantoma invocată astfel a bărbatului pe care ea nu putea nici să-l ierte și nici să se răzbune începea să dobândească o calitate aproape de concretă, de permanentă. Închisă și învăluită în propriile ei efluvii infernale, în aura sa de neregenerare, această stafie sta acolo, gânditoare, (visa, gândea, părea să aibă o anumită știință, ca și cum, lipsită de liniștea — ea, oricum invulnerabilă la oboseală — pe care ființa acum vorbind nu dorea să i-o dăruiască, ar mai fi rămas încă definitiv în afară de puterea ei, a vorbitoarei, de a o mai răni sau știrbi) înfășurată, stafia, în acea stare liniștită și acum inofensivă și nici măcar foarte atentă la

ce se petrecea în jur — ființa aceea asemenea unui căp-
căun și care, pe măsură ce glasul domnișoarei Coldfield
continua să vorbească, emana din sine în fața ochilor
lui Quentin pe cei doi copii, și ei pe jumătate căpcăuni,
toți trei constituind un fundal de umbră pentru cea de
a patra. Aceasta era mama, sora cea moartă, Ellen ;
acea Niobe neînlăcrimată care concepuse cu demonul
într-un soi de coșmar, și care chiar în viață se mișcase
însă lipsită de viață și purtase doliul însă fără să plîngă,
și acum era învăluită într-un aer de liniștită și nepreten-
țioasă dezolare, nu ca și cum le-ar fi supraviețuit celor-
lalți sau ar fi murit cea dintâi, ci ca și cum n-ar fi fost
niciodată cu adevărat vie. Quentin avea impresia că îi
vede, pe toți patru aranjați într-un grup de familie
convențional cum se obișnuia în vremea aceea, cu o
respectabilitate convențională și lipsită de viață, văzuți
acum așa cum însăși fotografia ștearsă și învechită ar
fi fost văzută, mărită și atîrnată pe perete în spatele
și deasupra glasului și de a cărei prezență stăpîna glasu-
lui însăși nici n-ar fi știut, ca și cum ea (domnișoara
Coldfield) nici n-ar fi văzut vreodată acea încăpere — o
fotografie, un grup care chiar pentru Quentin ar fi avut o
însușire stranie, contradictorie și bizară ; nu chiar cu totul
ușor de înțeles, și nici (chiar pentru un tînar de douăzeci
de ani) așa cum ar fi fost de așteptat să se înfățișeze
— un grup, din care ultimul murise de douăzeci și cinci
de ani, iar primul de cincizeci, invocat acum în semi-
întunericul cu aer stătut al unei case moarte între ne-
iertarea posomorîta și neîmblînzită a unei femei bătrîne
și ascultarea inertă a unui tînar de douăzeci de ani
care-și spunea chiar în timp ce asculta glasul *Poate că
e nevoie să cunoști pe cineva cumplit de bine ca să-l
poți iubi, dar cînd ai urît pe cineva de patruzeci și trei
de ani înseamnă că-l cunoști al dracului de bine și
poate că e mai bine așa, poate că e mai frumos astfel
pentru că după patruzeci și trei de ani acel cineva nu-ți
mai poate face nici o surpriză, nu te mai poate face
nici să simți o mare mulțumire nici să te împingă pînă
la nebunie. Și poate că ea (vocea, vorbirea, uimirea ne-
încrezătoare și de nesuportat) fusese odinioară un țipăt
din inimă, se gîndea Quentin, odată de demult, cînd ea*

fusesse fată tânără — un țișat de refuz tineresc și ne-îmblânzit al părerii de rău, o acuzație aruncată în fața împrejurării oarbe și a întâmplării crîncene; însă nu acum: acum numai trupul femeiesc singuratic, respins, îmbătrînit, în luptă de patruzeci și trei de ani cu vechea insultă, străvechea neiertare rănită și trădată de ultima și desăvîrșita injurie care fusesse moartea lui Sutpen:

„N-a fost un gentleman. N-a fost măcar un gentleman. A sosit aici cu un cal și două pistoale și cu un nume de care nimeni nu mai auzise pînă atunci, și nici nimeni nu putea ști că ar fi fost numele lui adevărat, după cum nu putea ști dacă acel cal sau chiar pistoalele erau cu adevărat ale lui, căutînd un loc în care să se ascundă, și ținutul Yoknapatawpha i l-a pus la dispoziție. A căutat cheazăia unor oameni cî greutate în spatele cărora să se baricadeze față de alți străini care mai tîrziu ar fi putut să vină la rîndul lor să-l caute, și Jeffersonul i-a dat și asta. Pe urmă a avut nevoie de o situație respectabilă, de pavăza pe care să i-o ofere o femeie respectabilă, pentru a-și face situația de neatacat chiar de către oamenii care-i acordaseră protecția în ziua inevitabilă și în ceasul inevitabil cînd chiar și ei ar fi trebuit să se ridice împotriva lui cu dispreț și oroare și suferință a mîndriei; și tatăl meu și al lui Ellen i-a dat și asta. O, nu vreau să-i iau apărarea lui Ellen: o proastă romantică și care n-avea decît tinerețea și lipsa de experiență s-o facă iertată — și măcar dacă ar fi avut și atîta; o proastă romantică și oarbă și mai tîrziu o femeie și o mamă proastă și oarbă cînd nici nu mai avea tinerețea și lipsa de experiență care s-o scuze, cînd zăcea pe moarte în casa pentru care își vînduse și mîndria și liniștea și nimeni alături decît fiică-sa care era ca și văduvă fără să fi fost vreodată mireasă și care, trei ani mai tîrziu, avea bineînțeles să ajungă văduvă fără să fi fost nimic înainte de asta, și fiul își renegase pînă și acoperișul sub care se născuse și sub care avea să se mai întoarcă doar o singură dată înainte de a dispărea pentru totdeauna, și atunci ca asasin și aproape ca fratricid; iar el, făptura demoniacă și diavolul, undeva în Virginia, în război, acolo unde erau cele mai bune șanse din lume ca pămîntul să scape

în sfîrșit de el, și totuși Ellen și cu mine, amîndouă, știind că avea să se întoarcă, știind că și ultimul om din armata noastră avea să cadă înainte ca vreun glonte sau obuz să-l întâlnească pe el; și eu doar un copil, un copil bagă de seamă, cu patru ani mai tînăra decît propria mea nepoată pe care mi se ceruse s-o salvez, spre mine să se întoarcă Ellen să-mi spună, „Apăr-o. Scap-o pe Judith cel puțin.“ Da, o proastă oarbă și romantică, și care nici măcar n-a stăpînit acea sută de mîle de plantație care după toate aparențele îl convinsese pe tatăl nostru și nici casa aceea mare și nici conștiința că avea zi și noapte sclavi gata să-i asculte poruncile, ceea ce o împăcase, pentru ca să nu spun că o convinsese, pe mătușa ei. Nu : doar chipul unui bărbat care într-un fel reușise să-și dea aere chiar și călare — un om despre care după cît știa orișicine (inclusiv tatăl care avea să-i dea propria lui fiică în căsătorie) sau n-avea pur și simplu trecut sau nu-ndrăznea să și-l mărturisească — un om care a intrat în oraș călare venind nu se știe de unde cu un cal și două pistoale și o droaie de fiare sălbatice pe care le strînsese singur pentru că și în ghearele spaimei era mai puternic decît ar fi fost ei vreodată în locurile păgînești de unde fugise el, și cu arhitectul acela franțuz care arăta ca și cum ar fi fost hăituit și prins el însuși de negri — un om care fusese fugărit pînă aici și se ascunsese, se pitise în spatele unei situații respectabile, în spatele acelei sute de mîle pătrate de pămînt pe care o luase de la un trib de indieni ignoranți, nimeni nu știe exact în ce fel, și cu o casă mare cît un tribunal în care a locuit timp de trei ani fără ușa sau fereastră sau pat înăuntru și căreia totuși îi spunea Suta lui Sutpen ca și cum ar fi fost un domeniu nobiliar acordat pentru veșnicie de un rege bunicului, străbunicului său — avînd o casă, o situație : o soție și o familie pe care, fiindu-i necesare pentru a se ascunde în spatele lor, le acceptase împreună cu restul situației respectabile întocmai așa cum ar fi acceptat neplăcerea sau chiar suferința necesară de la niște spini și scaieți într-un tufiș, dacă un tufiș i-ar fi putut acorda protecția pe care o dorise.

„Nu : nici măcar un gentleman. Căsătoria cu Ellen, cu zece mii de Ellen n-ar fi putut să facă din el un gentleman. Nu că ar fi dorit să fie gentleman, sau măcar să fie luat ca atare. Nu. Asta, nici nu-i era necesar, întrucît el n-avea nevoie decît de numele lui Ellen și al tatălui nostru pe un certificat de căsătorie (sau pe orice alt brevet de respectabilitate) pe care oamenii să-l poată vedea și citi tot așa cum ar fi avut nevoie de semnătura tatii (sau a oricărei alte persoane cu prestigiu) pe o poliță, pentru că tata știa cine fusese propriul lui tată în Tennessee și cine fusese propriul său bunic în Virginia și vecinii noștri și oamenii în mijlocul cărora trăiam știau că noi știm și știam că ei știu că noi știm și știam că ei ne-ar fi crezut cînd le-am fi spus din ce familie și de unde veneam chiar dacă i-am fi mințit spunîndu-le, tot așa cum oricine n-ar fi avut nevoie decît să-i arunce o singură privire și să știe că el ar fi mințit cînd ar fi spus din ce familie și de unde și de ce venise încoace din însuși faptul că după toate aparențele trebuise să refuze pînă atunci să spună ceva în privința asta. Și însuși faptul că fusese nevoit să-și aleagă o situație respectabilă pentru ca să se ascundă în spatele ei constituia o dovadă suficientă (dacă ar mai fi avut nevoie cineva de o dovadă) pentru faptul că lucrul de care fugise trebuie să fi fost exact contrariul unei situații respectabile și ceva prea întunecat pentru ca să se vorbească despre asta. Pentru că era prea tînăr. Avea doar douăzeci și cinci de ani și un bărbat de douăzeci și cinci de ani nu se apucă de bunăvoie de munca și privațiunile de a defrișa un pămînt virgin și de a-și crea o plantație într-un ținut nou doar de dragul banilor ; nu un bărbat tînăr fără vreun trecut de care să nu-i fie frică să vorbească, în statul Mississippi în anul 1833, cînd fluviul era plin de vapoare încărcate cu imbecili bețivi plini de diamante care n-aveau altă grijă decît cum să scape de bumbacul și de sclavii de pe propriile lor plantații înainte de a ajunge la New Orleans — nu cînd asemenea ocazii erau doar la cale de o noapte călare și cînd singurul impediment nu-l constituiau decît ceilalți escroci de pe-acolo și riscul de a fi aruncat peste bord pe un banc de nisip sau, în cel mai rău caz, de a fi spînzurat.

Și nici nu era fiul mai tânăr al vreunei familii trimis de-acasă din vreun vechi ținut patriarhal din Virginia sau Carolina cu negrii care mai prisoseau ca să-și întemeieze o nouă plantație, pentru că oricine n-avea decît să arunce o singură privire la negrii cu care sosise ca să poată spune liniștit că aceștia poate că veneau (cum chiar și veniseră probabil) dintr-o țară mai străveche decît Virginia sau Carolina, doar că nu dintr-o țară liniștită și pașnică. Și oricine n-avea decît să-l privească o singură dată în față ca să știe că el dacă ar fi putut și-ar fi ales fluviul și chiar certitudinea ștreangului de preferință față de ceea ce se apucase să facă chiar dacă ar fi știut că avea să găsească aur îngropat așteptîndu-l pe pămînturile pe care și le cumpărase.

„Nu. Nu vreau să-i iau apărarea lui Ellen după cum nu vreau să-mi iau mie apărarea. Cu atît mai puțin mie, pentru că am avut timp douăzeci de ani să-l cunosc, în timp ce Ellen n-a avut decît cinci. Și nici măcar acești cinci ani ca să-l cunoască ci doar ca să audă dintr-a doua mînă ce făcea, și nici chiar ca să audă mai mult de jumătate din tot adevărul, întrucît după cît se pare cam jumătate din lucrurile pe care el le făcea cu adevărat în toată vremea aia nici nu erau cunoscute de nimeni, și jumătate din restul lucrurilor erau chestii pe care nici un bărbat n-ar fi îndrăznit să i le repete propriei lui soții, cu atît mai puțin unei fete tinere; a venit aici și și-a întocmit o fațadă care a durat cinci ani și Jeffersonul i-a plătit pentru distracția oferită, cel puțin acoperindu-l, în sensul că n-a povestit femeilor din oraș ce făcea el cu adevărat. Însă realitatea e că eu avusesem la dispoziție toată viața ca să învăț să-l cunosc, pentru că, după cît se pare și din ce motive Cerul n-a socotit nimerit să dezvăluie, viața mea a fost menită să ia sfîrșit într-o după-amiază de aprilie acum patruzeci și trei de ani, întrucît nimeni din cine a avut măcar atît de puțin lucru căruia să-i poată spune viață cît avusesem eu pînă atunci n-ar mai numi viață ce am avut eu de atunci încoace. Văzusem ce i se întîmplase lui Ellen, soră-mea. Am văzut-o, aproape o pustnică, privind cum cresc cei doi copii de la început blestemați și pe care era neputincioasă să-i mai salveze. Am văzut ce preț

a trebuit să plătească în schimbul casei și mîndriei ei ; am văzut polițele pe mîndrie și pe mulțumire sufletească și pe liniște și pace și toate celelalte pe care a trebuit să-și pună semnătura cînd a intrat în biserică în acea seară, și cum au început să vină pe rînd la scadență. Am văzut cum căsătoria lui Judith a fost interzisă fără motiv sau fără umbra unei justificări sau scuze ; am văzut-o pe Ellen murind, și nimeni alături de ea în afară de mine, un copil, spre care ea să se întoarcă să o roage să-i apere copilul care-i mai rămăsese ; l-am văzut pe Henry repudiindu-și casa și moștenirea și apoi reîntorcîndu-se și în adevăratul înțeles al cuvîntului aruncînd trupul însîngerat al iubitului surorii lui pe trena rochiei ei de mireasă ; l-am văzut pe omul acela întorcîndu-se — izvorul și capul răutăților și relelor, el care-și supraviețuise tuturor victimelor — care zămis-lise doi copii nu numai ca să se distrugă unul pe altul și propria lui seminție, ci și seminția mea de asemenea, și totuși am consimțit să mă mărit cu el.

„Nu. N-am să încerc să-mi iau apărarea. N-am să spun că eram prea tînără, întrucît ce faptură din Sud începînd din 1861, bărbat, femeie, negru sau catîr, ar mai fi avut vreme sau prilej nu numai să fi fost tînără, dar să fi auzit măcar ce înseamnă să fii tînăr de la cei care fuseseră cu adevărat. N-am să vorbesc despre prilejuri sau înclinații : de faptul că eu, o fată tînără și la vîrsta măritişului și într-o vreme cînd cei mai mulți dintre bărbații tineri pe care în mod obișnuit i-aș fi cunoscut erau morți pe cîmpurile de bătaie ale înfrîngerilor, trăisem timp de doi ani sub același acoperiș cu el. N-am să vorbesc despre necesitățile materiale : despre faptul că, orfană și fată tînără și lipsită de orice mijloace, m-am îndreptat în mod firesc nu pentru ocrotire ci pur și simplu pentru hrana cea de toate zilele spre singura mea rudă ; spre familia surorii mele moarte ; deși sfidez pe oricine să mă condamne, pe mine, o orfană în vîrstă de douăzeci de ani, o fată tînără fără nici un fel de resurse, care ar fi trebuit să-și dorească nu numai să-și justifice situația, ci și să apere onoarea unei familii în

care femeile nu și-au văzut niciodată pusă la îndoială cinstea, pentru că a acceptat soluția onorabilă a căsătoriei cu bărbatul de la care era silită să-și primească hrana spre a putea subzista. Și mai ales, nu vreau să mă apăr pe mine : o fată tânără ieșind dintr-un holocaust care-i răpise părinții, siguranța, totul, care văzuse tot ceea ce pînă atunci fusese viața ei cum se prăbușește în ruine la picioarele cîtorva făpturi cu chip de oameni dar cu nume și personalități de eroi — o fată tânără, spun, împinsă în contact de zi cu zi și ceas cu ceas cu unul dintre acești bărbați care, în ciuda a ceea ce putuse să fi fost la un anumit moment dat și în ciuda a ceea ce ea ar fi putut crede sau chiar ști despre el, se luptase timp de patru ani aureolat de onoare pentru pămîntul și tradițiile pămîntului pe care se născuse ea. Și bărbatul care făcuse aceasta, oricît de ticălos și prefăcut ar fi putut fi, ar fi avut și el în ochii ei, chiar dacă numai prin asocierea de ceilalți, statura și personalitatea unui erou, ieșind și el din același holocaust în care suferise și ea, neavînd nimic altceva cu care să întîmpine ce mai pregătea viitorul pentru ținuturile din Sud decît mîinile goale și sabia, pe care cel puțin nu și-o predase niciodată, și ordinele de zi pe armată pentru vitejie semnate de comandantul său suprem înfrînt. O, a fost un om curajos, n-am negat niciodată aceasta. Dar faptul că noi, cauza noastră, viața și speranțele noastre viitoare și mîndria noastră trecută au trebuit să fie puse în balanță cu asemenea oameni care să le apere — oameni de curaj și putere, dar lipsiți de milă sau de onoare. Mai e de mirare că Domnul a găsit cu cale să ne lase să pierdem ?“

„Nu, vă rog“, spuse Quentin.

„Și că a trebuit să fie tocmai tatăl nostru, al meu și al Ellenei dintre toți cei pe care-i cunoștea el, dintre toți cei care se duceau acolo să bea și să joace cărți cu el și să-l privească luptîndu-se cu negrii lui sălbatici, și ale căror fete ar fi putut el să le cîștige la jocul de cărți. Că a trebuit să fie tatăl nostru. Cîm de s-a putut el apropia de tata, ce aveau ei comun ; ce ar fi putut fi între ei în afară de simpla politețe dintre doi oameni întîmplător întîlnindu-se pe stradă, între un om venind nu se știe de unde sau neîndrăznind să spună de unde

și tatăl nostru ; ce ar fi putut să fie între un om ca acesta și tata — un epitrop metodist, un negustor care nici nu era bogat și care nu numai că n-ar fi putut face nimic pe lume pentru a-și îmbunătăți perspectivele sau spori averea dar nici măcar, oricât și-ar fi bătut capul, n-ar fi găsit printre bunurile lui ceva pe care celălalt să și-l fi dorit, sau pe care să-l fi acceptat ca pe un lucru găsit pe stradă — un om care nu stăpînea nici pămînturi nici sclavi decît doi servitori în casă pe care îi eliberase îndată ce-i dobîndise, îi cumpărase, care nici nu bea nici nu vîna nici nu juca cărți — ce ar fi putut fi comun între tata și un om despre care știu sigur că n-a intrat într-o biserică în Jefferson decît de trei ori în toată viața lui — o dată cînd a văzut-o prima oară pe Ellen, o dată cînd a făcut repetiția ceremoniei de nuntă, și o dată cînd au făcut nunta — un om la care ajungea să arunci o privire ca să înțelegi că, chiar dacă după cît se părea acum nu mai avea deloc, fusese obișnuit să aibă bani și care intenționa să mai aibă iarăși bani și fără să-și facă nici un scrupul în legătură cu felul cum avea să-i dobîndească — și ca tocmai omul acesta s-o întâlnească pe Ellen în biserică. În biserică, bagă de seamă, ca și cum ar fi fost o fatalitate, un blestem pe familia noastră și Dumnezeu însuși ar fi avut grijă să fie dus pînă la capăt și sorbit pînă la ultima picătură. Da, o fatalitate, un blestem asupra Sudului și asupra familiei noastre, ca și cum din cauză că vreun strămoș al nostru ar fi ales să-și stabilească stirpea pe niște pămînturi alese pentru damnare și deja condamnate, dacă nu cumva n-a fost familia noastră, înaintașii tatălui nostru, cei care-și atrăseseră blestemul asupra lor cu mulți ani înainte și fuseseră siliți de Providență să se stabilească pe pămîntul și în vremea de la început blestemate. Așa că nici eu, un copil încă prea mic ca să știu prea multe despre asta, deși Ellen era sora mea și Henry și cu Judith nepoții mei, nici eu n-aveam voie să mă duc acolo decît atunci cînd tata sau mătușă-mea mergeau cu mine și nici n-aveam voie să mă joc cu Henry sau cu Judith decît acasă (și asta nu din cauză că eram cu patru ani mai mică decît Judith și cu șase ani mai mică decît Henry ; căci către cine altcineva decît

către mine se întorsese Ellen pe patul de moarte și-mi spusese „Apără-i“ ?) — pînă și eu mă întrebam ce a putut face oare tatăl nostru sau tatăl lui înainte de a se fi căsătorit cu mama pentru ca Ellen și cu mine să trebuiască să plătim amîndouă neajungînd doar una din noi, ce crimă fusese săvîrșită care să lase familia noastră apăsată de blestem ca să ajungă instrumentul nu numai al năruirii acestui om, ci și a năruirii noastre.“

„Da, vă rog“, spuse Quentin.

„Da“, spuse glasul mohorît și calm de dincolo de nemîșcatul triumghi de dantelă încețoșată ; și acum, printre spectrele visătoare și pitorești, lui Quentin i se părea că vede alcătuiindu-se silueta unei fete, în fustiță și pantalonași cocheti, cu codițe lucioase, frumos așezate, ca de pe vremurile de demult moarte. Părea că se ridică în vîrfurile picioarelor, pîndind din spatele gîrduțului de lemn al unei curți sau grădini mohorîte și modeste privind spre cine știe ce lume de căpcăuni dincolo de o străduță liniștită de sat, cu aerul pe care-l au copiii născuți prea tîrziu în viața părinților lor și condamnați să urmărească purtarea omenească prin nebuniile complexe și inutile ale adulților — un aer de Casandră, lipsit de umor și profund și solemn profetic cu totul disproportionat cu vîrsta reală chiar a unui copil care nu fusese niciodată tînăr. „Pentru că m-am născut prea tîrziu. M-am născut cu douăzeci și doi de ani prea tîrziu — un copil pentru care din discuțiile prinse de la cei mari chipurile propriiei mele surori și ale copiilor propriiei mele surori ajunseseră să pară chipurile unor personaje de poveste cu căpcăuni ascultată între masa de seară și culcare cu mult înainte de a fi fost destul de mare ca să mi se dea voie să mă joc cu ei, și către care cu toate acestea soră-mea a trebuit să se întoarcă atunci cînd trăgea să moară, cînd unul dintre copii îi dispăruse și blestemat deja să ajungă un asasin iar cealaltă condamnată să ajungă văduvă înainte chiar de a fi apucat să fie mireasă, ca să-i spună, «Apără-o pe ea cel puțin. Cel puțin salveaz-o pe Judith.» Un copil, însă al cărui instinct copilăresc sigur l-ar fi putut face să dea un răspuns pe care înțelepciunea matură a părinților se părea că nu le permisesese să-l dea : «S-o apăr ? De cine și de ce anume ? El le-a dat viață doar ; nu

mai are nici o nevoie să le mai facă alt rău. De ei înșiși au nevoie să fie apărați.»“ -

Ar fi trebuit să fie mai târziu decît era ; ar fi trebuit să fie târziu, și cu toate acestea dungile gălbui de soare palpitînd de fire de praf nu urcaseră mai sus pe peretele impalpabil de întunecime care-i despărțea unul de altul ; soarele parcă nici nu se mișcase. Toată această convorbire i se părea (lui, lui Quentin) să se împărtășească din calitatea sfidînd logica și rațiunea a unui vis despre care cel care doarme știe că trebuie să se fi petrecut, complet și născut mort, într-o singură secundă, și care totuși prin însăși calitatea de care depinde pentru a-l împinge pe cel adormit spre credulitate — fie ea oroare sau plăcere sau uimire — depinde tot atît de total de recunoașterea formală și de acceptarea timpului scurs și încă scurgîndu-se la fel ca muzica sau o istorisire scrisă. „Da, m-am născut prea târziu. Am fost un copil care avea să-și amintească de cele trei chipuri (și de al lui, de asemenea) așa cum le văzuse prima dată în acea primă dimineață de duminică cînd tot orașul a înțeles în sfîrșit că el transformase drumul de la Suta lui Sutpen pînă la biserică într-o pistă de întrecere. Aveam trei ani pe atunci, și fără îndoială că-i mai văzusem pînă atunci ; trebuie să-i mai fi văzut. Dar nu-mi aduc aminte. Nu-mi aduc aminte nici măcar s-o mai fi văzut vreodată pe Ellen înainte de acea duminică. Era ca și cum soră-mea cu care n-aș mai fi dat niciodată ochii, care înainte ca eu să mă fi născut dispăruse în castelul unui căpcăun sau al unui duh rău, avea acum să se întoarcă printr-o dispensă de o singură zi în lumea pe care o părăsise, și eu un copil de trei ani, care mă sculasem devreme pentru această ocazie, gătită și cu părul cîrlionțat ca pentru sărbătoarea de Crăciun, pentru un prilej mai festiv chiar decît Crăciunul, întrucît acum acest căpcăun sau duh rău consimțise de dragul soției și copiilor să vină la biserică, să le permită lor cel puțin să se apropie pînă în vecinătatea mîntuirii, să-i dea cel puțin o șansă lui Ellen să-l înfrunte pentru sufletele copiilor pe un cîmp de bătaie unde putea să fie sprijinită nu numai de Cel de Sus ci și de familia ei și de oameni

asemenea ei ; da, o clipă supunându-se chiar și el mîntuirii, sau chiar dacă nu, cel puțin adoptînd o clipă un spirit cavaleresc chiar dacă neacceptînd să se căiască. La asta mă așteptam. Și asta e ceea ce am văzut pe cînd stam acolo în picioare în fața bisericii între tata și mătușa noastră și așteptam șareta să sosească pe drumul acela lung de douăsprezece mile. Și deși cred că mai văzusem pe Ellen și copiii înainte, aceasta este viziunea primei mele întîlniri cu ei pe care am s-o duc cu mine pînă la moarte : o imagine scurtă ca a trombei unui uragan, șareta și fața albă și înaltă a lui Ellen înăuntru și cele două copii ale feței lui în miniatură de o parte și de alta a ei, și pe capră chipul și dinții negrului sălbatic care mîna caii, și el, cu chipul întocmai ca cel al negrului în afară de dinți (asta din cauza bărbii, desigur) — toți într-un vârtej tunător, într-o furie de cai dezlănțuiți și cu ochii sălbatici galopînd într-un nor de praf.

„O, erau destui care să parieze cu el, să-i dea apă la moară, să facă din așa ceva o întrecere ; ora zece dimineața într-o duminică, și șareta gonind pe două roți chiar pînă-n ușa bisericii cu negrul acela sălbatic în hainele de duminică arătînd exact ca un tigru de circ în halat de pînză și cu joben pe cap, și Ellen fără nici o picătură de sînge în obraz, ținîndu-i pe cei doi copii care nici nu plîngeau și care nici n-aveau nevoie să fie ținuți, așezați de o parte și de alta, perfect nemișcați și purtînd pe fețe monstruoșitatea copilărească pe care pe vremea aceea nu ajunseserăm s-o înțelegem pe de-a întregul. O, da, erau mulți cei care să-l ajute, care să parieze pentru el ; nici chiar el n-ar fi putut să facă o cursă de cai fără să aibă împotriva cui să alerge. Pentru că nici măcar opinia publică nu reușea să-l oprească, nici bărbații ale căror soții și ai căror copii ar fi putut fi în trăsurile pe care el să le răstoarne în șanțuri ; ci numai pastorul, vorbindu-i în numele femeilor din Jefferson și din ținutul Yoknapatawpha. Așa că el a încetat să mai vină la biserică ; acum duminica dimineață nu mai erau decît Ellen cu copiii în șaretă, și știam că cel puțin n-aveau să mai fie pariuri, pentru că nimeni n-ar mai fi putut spune dacă într-adevăr mai era vorba sau nu de o întrecere, căci

acum, fața lui nemaifiind acolo, era doar cea a negrului absolut inscrutabilă cu dinții sticlindu-i puțin, astfel că acum nu mai puteam ști dacă era vorba de o întrecere sau de o fugă, (și dacă mai era vreo expresie de triumf, asta se mai afla doar pe fața rămasă acolo la douăsprezece mile în spate la Suta lui Sutpen) și nici măcar n-avea nevoie să se arate el însuși sau să fie de față. Negrul era acum cel care, atunci când depășea un alt echipaj, le vorbea cailor acelei trăsură ca și propriilor săi cai — ceva fără cuvinte, neavînd probabil nevoie de cuvinte, în limba aceea în care ei înșiși dormiseră în noroaiele mlaștinilor și pe care o aduseseră din mlaștinile întunecoase unde îi găsise el și-i trăsese pînă aici — și praful, ropotul de tunet, trăsura sosind într-un vârtej pînă la ușa bisericii în timp ce femeile și copiii se răspîndeau țipînd din fața ei și bărbații își apucau de căpăstru caii propriilor lor trăsură. Și negrul îi lăsa pe Ellen și pe copii să coboare și ducea apoi trăsura în spate și bătea caii; s-a găsit o dată chiar un nebun care să încerce să se amestece, la care negrul s-a întors spre el cu biciul ridicat și cu dinții arătîndu-i-se puțin printre buze și a spus: «Așa spune stăpînul, așa fac. N-ai decît să-i spui stăpînului.»

„Da. De ei, de ei înșiși. Și de data aceea nici măcar n-a mai fost pastorul. Ellen a fost. Mătușă-mea și cu tata stăteau de vorbă și eu am intrat în cameră și mătușă-mea a spus, «Du-te și te joacă», deși chiar dacă n-aș fi putut să aud prin ușă nici un cuvînt, aș fi putut să le repet întreaga conversație: «Fata ta, propria ta fiică», spunea mătușă-mea; și tata: «Da. E fata mea. Cînd o să vrea să mă amestec o să-mi spună ea.» Pentru că în acea duminică, atunci cînd Ellen și copiii au ieșit la ușă din fața, nu le mai aștepta trăsura, ci faetonul lui Ellen cu iapa bătrînă și blîndă pe care o mîna ea de obicei și băiatul de grajd pe care-l cumpăraseră el în locul negrului celui sălbatic. Și Judith a aruncat doar o singură privire spre faeton și a înțeles ce însemna asta și a început să țipe, țipînd și dînd din picioare în timp ce o duceau înapoi în casă și o dezbrăcau și o puneau în pat. Nu, el nu era de față. Și nici nu pretind că ar fi fost un chip

triumfător la pîndă în spatele vreunei perdele la vreo fereastră. Probabil că el însuși ar fi fost la fel de uimit ca și noi întrucît trebuia să ne dăm seama acum că aveam de-a face cu ceva mai mult decît capriciul sau chiar isteria unui copil ; că fața lui rămăsese toată vremea în trăsură ; că Judith, o fetiță de șase ani, fusese aceea care-l îndemnase și-i permisesse negrului să gonească astfel caii. Nu Henry, bagă de seamă ; nu băiatul, ceea ce ar fi fost și așa destul de grav, ci Judith, fetița.

„De îndată ce tata și cu mine am trecut pe poartă în acea după-amiază și am pornit-o pe alee spre casă, am început să simt. Era ca și cum în liniștea și pacea acelei după-amiezi de duminică țipetele copilului mai dăinuiau, mai întîrziau, acum nu ca niște sunete ci ca ceva pe care pielea trupului însăși ar fi putut-o asculta, sau părul de pe creștetul capului. Dar n-am întrebat chiar de la început. Pe vremea aceea tocmai împlinisem patru ani ; stătusem în brișcă alături de tata așa cum stătusem în picioare între el și mătușa noastră în fața bisericii în acea duminică dinții cînd mă gătiseră special să vin s-o văd pe soră-mea și pe nepotu-meu și pe nepoată-mea pentru întîia dată, privind acum înspre casă. Mai fusesem înăuntru și înainte, bineînțeles, dar chiar și atunci, cînd am văzut-o după amintirile mele pentru întîia dată, mi se părea că știu exact cum avea să arate, tot așa cum mi se păruse că știu cum aveau să arate Ellen și Judith și Henry înainte ca eu să-i fi văzut în acea clipă de care aveam să-mi amintesc întotdeauna ca fiind prima dată. Nu, n-am întrebat nici chiar atunci, ci priveam spre casa aceea uriașă, liniștită, spunînd, «În ce cameră e bolnavă Judith, tată?» cu acea aptitudine calmă a copiilor de a accepta inexplicabilul, deși acum știu că chiar de pe atunci mă întrebam ce văzuse Judith atunci cînd ieșise la ușa din față și văzuse faetonul în locul trăsुरii, și pe băiatul cel blînd de la grajd în locul negrului sălbatic : ce văzuse în faetonul acela care nouă ni se păruse atît de nevinovat — sau, mai rău, ceea ce nu mai văzuse atunci cînd văzuse faetonul și începuse să țipe. Da, o după-amiază liniștită, moartă, fierbinte, de duminică, întocmai ca după-amiaza de astăzi ; îmi amintesc și acum

de liniștea desăvîrșită a casei atunci cînd am intrat și din care am știut de la început că el lipsea fără să fi știut că era sub bolta de viță sălbatică bînd împreună cu Wash Jones. Am știut doar, de îndată ce eu și tata am trecut pragul, că el nu era acolo ; parcă dintr-o convingere aproape atotștiutoare, știind că el n-avea nevoie să mai stea să-și savureze triumful — și că, în comparație cu ceea ce avea să se mai întîmple, lucrul acesta de acum era doar ceva obișnuit, nedemn nici chiar de atenția noastră. Da, încăperea aceia liniștită, întunecată, cu obloanele trase și o negresă așezată lîngă pat cu evantaiul și fața albă a lui Judith pe pernă cu o batistă îmbibată cu camfor pe frunte, adormită cum mi s-a părut mie atunci ; poate că era chiar somn sau ceva care ar fi putut fi numit somn ; și fața lui Ellen albă și calmă și tata a spus, «Du-te afară și caută-l pe Henry și spune-i să se joace cu tine, Rosa», așa că eu m-am oprit imediat în afara ușii tăcute în holul de sus tăcut pentru că mi-era frică să mă îndepărtez chiar și de ea, pentru că auzeam liniștea de după-amiază de sabbat a acelei case mai asurzitoare decît tunetul, mai puternică chiar decît un hohot de rîs triumfător.

„«Gîndește-te la copii», a spus tata.

„«Să mă gîndesc ?» a spus Ellen. «Dar ce altceva fac ? Ce altceva fac nopțile stînd trează decît să mă gîndesc la ei ?» Nici tata și nici Ellen n-au spus, Întoarce-te acasă. Nu. Lucrurile astea s-au petrecut înainte de a fi ajuns la modă să-ți răscumperi greșelile întorcîndu-te cu spatele la ele și fugind de ele. Erau doar cele două glasure liniștite în spatele ușii goale, care ar fi putut să discute despre vreo povestire apărută în vreo revistă ; și eu, un copil, oprită foarte aproape de ușă, înfricoșată de prezența mea acolo dar și mai înfricoșată că aș fi putut să mă mișc de acolo, stînd nemișcată lîngă ușa aceea ca și cum aș fi încercat să mă topesc în lemnul întunecos și să devin invizibilă, ca un cameleon, ascultînd spiritul viu, prezența acestei case, pentru că ceva din viața și suflarea lui Ellen intrase în aerul ei întocmai ca și ale lui, expirînd acum cu sunetul prelung, neutru al victoriei și deznădejdiei, dar și al triumfului și spaimii.

„«Îl iubești pe acest...» a spus tata.

„«Tată», a spus Ellen. Asta a fost tot. Însă în clipa aceea îi vedeam fața tot atît de limpede cum i-o vedea tata, cu aceeași expresie pe care o avusese în trăsură în prima duminică și în celelalte. Pe urmă a venit un servitor și a spus că brișca noastră a trăs la scară.

„Da. De ei înșiși. Nu de el, nu de oricine altcineva, tot astfel cum nimeni nu i-ar fi putut salva, nici chiar el. Pentru că el ne arătase acum pentru ce triumful nu i se păruse demn de atenție. Îi arătase lui Ellen, adică ; nu mie. Eu nu eram acolo ; trecuseră șase ani acum, în timpul cărora de-abia dacă-l mai văzusem. Mătușă-mea nu mai era acum, și eu îngrijeam de casă și de tata. Poate cam o dată pe an, tata și cu mine ne duceam la masă la ei, și poate de vreo patru ori pe an Ellen și cu copiii veneau să-și petreacă o zi cu noi. El nu ; după cîte știu, n-a mai intrat în casa noastră după ce s-a căsătorit cu Ellen. Eram tînără pe atunci ; eram chiar destul de tînără ca să-mi închipui că asta se datora vreunei muștrări de conștiință, dacă nu chiar vreunei remușcări, chiar și la unul ca el. Însă acum am înțeles. Știu acum că era doar pentru că odată ce tata îi acordase o situație respectabilă dîndu-i o soție nu mai exista nimic altceva pe care el să și-l dorească de la tata și deci nici simpla recunoștință, și cu atît mai puțin grija de a păstra aparențele, nu-l puteau sili să-și sacrifice propriile plăceri pentru ca să participe la o masă de familie cu rudele nevestei. Așa că îi vedeam foarte rar. Acum nu mai aveam timp să mă joc, chiar dacă aș fi avut vreodată înclinație spre așa ceva. Nu învățasem de fapt niciodată cum să mă joc și nu vedeam nici un motiv să încerc să învăț acum, chiar dacă aș mai fi avut timp pentru asta.

„Astfel că trecuseră acum șase ani, deși de fapt nu mai fusese un secret pentru Ellen, căci lucrurile astea se petreceau încă de cînd el bătuse ultimul cui în casa cea nouă, singura deosebire dintre vremea de acum și cea a burlăciei lui fiind că acum își lăsau trăsurile și își priponeau caii și catîrii în păduricea de dincolo de grajduri venind peste pajiște fără să fie văzuți din casă. Pentru

că mai erau încă o mulțime ; ca și cum Dumnezeu sau diavolul profitau pînă și de viciile lui ca să aducă martori la îndeplinirea blestemului asupra noastră nu numai din rîndul oamenilor cumsecade, de rangul nostru, dar chiar din pleava și din drojdia care n-ar fi îndrăznit să se apropie de casă în oricare alte împrejurări, nici măcar pe la ușa din spate. Da, Ellen și cei doi copii singuri în casa aceea la douăsprezece mile de oraș, și dincolo în grajd un careu găunos de fețe la lumina lanternei, fețele albe pe trei laturi, cele negre pe cea de a patra, și la mijloc doi dintre negrii lui sălbatici, luptîndu-se goi, luptîndu-se nu așa cum se luptă albi, cu reguli și arme, ci cum o fac negrii care caută să se rănească unul pe altul cît mai repede și mai rău. Ellen știa asta, sau cel puțin își închipuia că știe ; dar nu asta era. Acceptase — nu se împăcase cu situația ; o acceptase — așa cum e un moment cînd respiri în arsura insultei și cînd poți s-o accepți aproape cu recunoștință pentru că-ți poți spune, *mulțumesc lui Dumnezeu, asta e tot ; cel puțin acum știu totul* — gîndind astfel, agățîndu-se încă de asta atunci cînd intrase în fugă în grajd în noaptea aceea pe cînd cei care se furișaseră acolo prin spate se trăgeau înapoi din fața ei cu cel puțin un simulacru de decență, și Ellen văzînd nu cele două fiare negre pe care se așteptase să le vadă, ci, în locul lor, una albă și una neagră, amîndouă dezgolite pînă la brîu și căutînd să-și scoată ochii unul altuia ca și cum nu numai că ar fi fost de aceeași culoare, ci ar fi fost amîndouă acoperite și de blană. Da. Se pare că în anumite ocazii, poate la sfîrșitul serii, al spectacolului, ca pentru un final festiv, sau poate ca un fel de precauție sălbatică pentru a-și menține supremația, dominația, el însuși intra în ring împotriva vreunuia dintre negri. Da. Acesta a fost lucrul pe care l-a văzut Ellen : soțul și tatăl copiilor ei acolo în picioare, dezgolit și gîfîind și însîngerat tot pînă la brîu și negrul care tocmai se prăbușise, zăcîndu-i la picioare, și el însîngerat, doar decît că pe trupul negrului nu părea să fie decît grăsime sau sudoare — și Ellen alergînd la vale dinspre casă, cu capul gol, tocmai la vreme ca să audă vacarmul, țipetele, auzindu-le în timp ce alerga prin

beznă și înainte ca cei care asistau acolo să-și fi dat seama că ea era de față, auzind chiar înainte ca unuia dintre cei de față să-i treacă prin mînte să spună, «E un cal», și pe urmă, «E o femeie», și apoi, «Dumnezeule, e-un copil» — intrînd în fugă, și cei de față dîndu-se îndărăt să-i facă loc, s-o lase să-l vadă pe Henry izbucnind dintre negrii care-l ținuseră pînă atunci, țipînd și vomitînd — fără să se oprească, fără să privească măcar spre chipurile care se trăgeau înapoi din fața ei pe cînd îngenunchea în murdăria de pe dușumeaua grajdului ca să-l ridice pe Henry, și fără să-i arunce vreo privire nici lui Henry ci privindu-l pe el cum sta acolo acum arătîndu-și dinții prin barbă și un alt negru ștergîndu-i sîngele de pe trup cu o bucată de sac. «Știu că acum o să ne iertați, domnilor», a spus Ellen. Însă ei și începuseră să plece, negrii ca și albi, furișîndu-se afară așa cum se furișaseră înăuntru, și Ellen fără să-și mai întoarcă acum privirile nici spre ei, ci îngenunchînd în mizeria de pe dușumeaua grajdului în timp ce Henry se agățase de ea, plîngînd, și el încă acolo în picioare pe cînd un al treilea negru îl împungea cu haina sau cămașa, ca și cum haina ar fi fost un băț iar el un șarpe în cușcă. «Unde e Judith, Thomas?» a spus Ellen.

„«Judith?» a spus el. O, nu mințea; propriul său triumf îl depășise; realizase chiar și în rău mai bine decît ar fi putut să nădăjduiască. «Judith? Nu-i în patul ei?»

„«Nu mă minți, Thomas», a spus Ellen. «Pot să înțeleg că l-ai adus pe Henry aici ca să vadă asta, că ai vrut ca Henry să vadă asta; am să încerc să înțeleg așa ceva; da, am să mă silesc să înțeleg. Dar nu pe Judith, Thomas. Nu pe fetița mea, Thomas.»

„«Nu mă aștept să înțelegi», a spus el. «Pentru că ești femeie. Dar n-am adus-o pe Judith aici. N-aș aduce-o aici. Nu mă aștept să mă crezi. Dar ți-o jur.»

„«Aș vrea să te cred», a spus Ellen. «Vreau să te cred.» Pe urmă a început să strige. «Judith!» striga cu glasul calm și dulce și înăbușit de disperare: «Judith, scumpa mea! E vremea să mergi la culcare.»

„Numai că eu nu eram acolo. Nu eram acolo să văd de data aceea cele două chipuri de Sutpen — unul al lui Judith și celălalt al fetiței negre de lângă ea — privind în jos prin deschizătura pătrată a podului.“

II.

FUSESE O VARĂ A GLICINEI. AMURGUL ERA ÎNCĂRCAT de această floare și de mirosul țigării de foi a tatălui său pe când ședeau pe veranda din față după masa de seară, așteptînd să se facă vremea să pornească Quentin, în timp ce pe deasupra peluzei în pantă, neîngrijite licuricii zvicneau de sub verandă și zburau într-o dulce neorînduială — mirosul, mireasma pe care cinci luni mai târziu scrisoarea domnului Compson avea s-o aducă din Mississippi prin îndelunga și oțelita iarnă a Noii Anglii înzăpezite pînă în camera de studiu a lui Quentin la Harvard. Fusesse și o zi petrecută în ascultare — ascultînd, auzind în 1909 mai ales ceea ce știa, pentru că se născuse în aerul acesta și respira același aer în care răsunaseră clopotele bisericii în acea dimineață de duminică din 1833 și, duminicile, mai auzea chiar unul din cele trei clopote în aceeași clopotniță pe unde urmașii acelorași porumbei zburătăceau și gungureau sau dădeau ocol în zboruri întretăiate care semănau cu niște pete line, fluide de vopsea pe cerul diafan de vară. În acea dimineață din iunie cînd clopotele răsunau liniștite și hotărîtoare și puțin cam cacofonic — sunetele concordînd dar nu în aceeași tonalitate — și doamnele și copiii, și servitorii negri care să poarte umbrelele de soare și apărătoarele de muște, și chiar cîțiva bărbați (doamnele înaintînd în crinoline prin dantelăria costumășelor băiețeilor și a pantalonășilor fetițelor, în fustele de pe vremurile cînd doamnele nu mergeau ci pluteau), pe cînd ceilalți bărbați așezați cu picioarele pe balustrada galeriei de la Holston House și-au ridicat ochii — și iată în fața lor era străinul. Traversase aproape

pe jumătate piața cînd l-au văzut, pe un cal roib care părea istovit, omul ca și animalul pîrînd iscați din senin și coborîți în soarele luminos al sărbătorii văratice în trap cam obosit — chipul și calul pe care nimeni nu-i mai văzuse pînă atunci, cu numele pe care nimeni nu-l mai auzise vreodată, și ale cărui origină și țeluri unii dintre ei n-aveau să le afle vreodată. Astfel că în următoarele patru săptămîni (Jeffersonul era pe vremea aceea un sat ; Holston House, tribunalul, șase prăvălii, un fierar și un grajd de închiriat trăsuri, o cîrciumă frecventată de vizitii și negustori ambulanți, trei biserici și poate vreo treizeci de locuințe) numele străinului circulase de la unul la altul prin locurile de afaceri sau de distracție și prin locuințele lor într-o continuă strofă cu antistrofa ei : *Sutpen. Sutpen. Sutpen. Sutpen.*

Asta fusese tot ceea ce orașul avea să știe despre el timp de aproape o lună. După toate aparențele venise în oraș dinspre sud — un bărbat de vreo douăzeci și cinci de ani așa cum orașul avea să afle mai tîrziu, pentru că la vremea aceea vîrsta nu i-ar fi putut fi ghicită întrucît arăta ca un om care fusese foarte bolnav. Nu ca cineva care ar fi fost bolnav pașnic în patul lui și s-ar fi făcut bine ca să reînvete să se miște cu o uimire neîncrezătoare și nesigură într-o lume pe care s-ar fi crezut pe punctul s-o părăsească, ci ca un om trecut printr-o unică experiență de cuptor infernal care să fi însemnat mai mult decît febra, ca un explorator, să zicem, pus în situația nu numai de a face față dificultăților normale ale drumului ales ci copleșit și de experiența adăugită și neprevăzută și a febrei și împotriva căreia luptase cu prețul unor enorme sacrificii nu atît fizice cît mintale, singur și neajutorat și nu din dorința oarbă instinctivă de a îndura și supraviețui ci pentru a cîștiga și a păstra și a se putea bucura de răsplata materială de la început acceptată prin renunțările inițiale. Un bărbat de statură înaltă însă acum slăbit pînă aproape de emaciere, cu o bărbuță roșcată semănînd cu o deghizare și deasupra căreia ochii spălăciți aveau un aer deopotrivă vizionar și atent, cruzi și odihniți într-o față a cărei carne căpătase aspectul lutului de oale, ca și cum ar fi fost colorată de arșița unei sobe

fie a sufletului fie a mediului împrejmuitoare, mai adânc decît ar fi putut-o face doar soarele pe dedesubtul unei suprafețe opace ca a lutului smălțuit. Asta văzuseră ei, deși aveau să treacă ani pînă ce orașul avea să afle că era tot ce stăpînea el pe vremea aceea — calul puternic, istovit atunci și hainele de pe sine și o bocceluță în șa de-abia de ajuns de mare ca să-i poată încăpea rufăria de schimb și briciul, și cele două pistoale despre care domnișoara Coldfield îi povestise lui Quentin, cu plăselele tocite ca o coadă de sapă și pe care el le folosea cu precizia unor ace de croșetat; mai tîrziu bunicul lui Quentin îl văzuse călărînd în galop în jurul unui copac și de la o depărtare de douăzeci de picioare plasîndu-și ambele gloanțe într-o carte de joc fixată de trunchiul arborelui. Închiriasse o cameră la Holston House dar purta întotdeauna cheia la el și în fiecare dimineață își hrănea și înșeaua calul și pleca înainte de răsăritul soarelui, spre ce destinație orașul de asemenea nu reușise să afle, poate din cauză că făcuse demonstrația cu pistolul a treia zi după sosire. Astfel că trebuiseră să pună întrebări ca să afle ce ar fi putut afla despre el, și asta neapărat serile, la cina de la Holston House, în sufragerie sau în holul pe care el trebuia să-l traverseze pentru a ajunge în camera sa unde să se încuie, lucru pe care îl făcea îndată ce termina de mîncat. Și barul dădea spre hol, și acolo ar fi fost sau ar fi trebuit să fie locul în care să-l acosteze și unde să-l întrebe chiar, numai că el nu intra niciodată la bar. Nu bea, le spusese. Nu le spusese că băuse altădată și că acum se lăsase, nici că n-ar fi băut niciodată. Spusese doar că nu vrea să bea; și aveau să treacă ani de zile pînă cînd chiar bunicul lui Quentin (pe vremea aceea era tînăr; aveau să mai treacă ani pînă să ajungă generalul Compson) avea să afle că motivul pentru care Sutpen nu bea pe atunci era lipsa banilor cu care să-și plătească partea sau cu care să întoarcă cîntea oferită; generalul Compson fusese cel dintîi să înțeleagă că pe vremea aceea lui Sutpen îi lipseau nu numai banii pentru băutură și ospetie, dar și timpul și înclinația de a le practica; că pe vremea aceea era pe de-a întregul sclavul nerăbdării sale tainice și încrînce-

nate, al convingerii dobândite din oricare va fi fost acea experiență recentă — frigurile mintale sau fizice — că-i este necesară graba, senzația că timpul îi fuge de sub picioare, și care avea să-l hăituiască în următorii cinci ani — așa cum calculase generalul Compson, cam pînă cu vreo nouă luni înainte de a i se fi născut fiul.

Astfel că-l înhățau, îl hărțuiau, în hol între masa unde-și lua cina și ușa încuiată a camerei sale pentru a-i da prilejul de a le spune cine era și de unde venea și ce avea de gînd, la care el se trăgea treptat înapoi și fără să se oprească o clipă pînă ajungea să se sprijine cu spatele de ceva — un stîlp, un perete — și rămînea acolo fără să le spună absolut nimic, tot atît de amabil și de curtenitor ca un slujbaş de hotel. Tratase cu agentul indienilor Chickasaw, sau prin intermediul acestuia astfel că așa se explică de ce înainte ca el să-l fi trezit pe notarul districtual în acea sîmbătă noapte ca să-i înregistreze titlul de proprietate în schimbul monedei de aur spaniole, orașul nu aflase că el stăpînea acum ca proprietar o sută de mile pătrate într-una din regiunile cu cele mai bune pămînturi virgine din fundul provinciei, deși chiar și știrea aceasta survenise prea tîrziu pentru că Sutpen însuși dispăruse, încotro nici de data aceasta nu știa nimeni. Însă acum el stăpînea pămînt printre ei și unii dintre ei începură să bănuiască ceea ce generalul Compson după toate aparențele știa sigur : că moneda spaniolă cu care plătise înregistrarea titlului său de proprietate era ultima monedă de vreun fel pe care o mai avusese asupra lui. Astfel că acum erau siguri că plecase să aducă altele ; mai mulți chiar începuseră de pe atunci să creadă (și chiar s-o spună sus și tare, acum că el nu mai era de față) ceea ce viitoarea cumnată a lui Sutpen, care pe atunci nici nu se născuse, avea să-i povestească lui Quentin cu aproape optzeci de ani mai tîrziu : că el descoperise vreun mijloc practic, unic de a-și ascunde prăzile și că se reîntorsese la ascunzătoare pentru a-și umple iarăși buzunarele, chiar dacă pînă atunci nu mai plecase călare cu cele două pistoale pînă la Fluviu și la vasele cu aburi pline de cartofi și de neguțători

de bumbac și de sclavi ca să-și reîmprospăteze conținutul ascunzătorii. Cel puțin unii dintre ei asta-și spuneau între ei când cu două luni mai târziu revenise, tot pe neașteptate și însoțit acum de o căruță cu coviltir condusă de un negru și pe bancheta vizitiului, alături de negru, un bărbat scund, cu un aer de resemnare alertă pe chipul său posomorît, ridat, de latin, îmbrăcat într-o jiletcă cu coadă, cu o vestă înflorată și pe cap cu o pălărie care n-ar fi stîrnit furori pe bulevardele Parisului, și pe care, pe toate, avea să le poarte constant în următorii doi ani — îmbrăcămintea sumbru teatrală și expresia de hotărîre fatalistă și uimită — în timp ce clientul său alb și ceata de negri pe care el avea să-i sfătuiască chiar dacă nu să-i conducă aveau să umble goi pușcă în afară de o crustă de noroi uscat. Acesta era arhitectul francez. Ani mai târziu orașul avea să afle că venise tot drumul din Martinica pînă acolo doar la simpla promisiune a lui Sutpen și că trăise timp de doi ani doar din vînat fript la un foc de tabără și într-un cort instalat pe pămîntul gol și făcut din pînza coviltirului căruței, înainte de a fi văzut sau mirosit banii de plată. Și pînă când trecuse prin oraș în drumul său de întoarcere spre New Orleans doi ani mai târziu, el nici nu mai văzuse Jeffersonul; nu voia să vină, sau Sutpen nu voia să-l ducă în oraș, nici măcar în rarele ocazii când Sutpen putea fi văzut acolo, și nu avusese prea mult prilejul să vadă Jeffersonul nici în prima zi pentru că atunci căruța nu se opriese. S-ar fi spus că Sutpen trecuse prin oraș doar pentru că așa se nimeriseră situările geografice, oprindu-se atunci doar atît cît cineva (nu generalul Compson) să poată arunca o privire sub coviltirul căruței într-un fel de tunel întunecos încărcat de niște pupile albe încremenite și care mirosea ca o vizuină de lupi.

Însă legenda negrilor sălbatici ai lui Sutpen n-avea să înceapă chiar de atunci, pentru că în ziua aceea căruța trecuse prin oraș ca și cum însuși lemnul și fierul din care era făcută, la fel ca și catîrii care o trăgeau, se îmbibaseră prin simpla asociere cu el de acea calitate de avînt înfometat și neostenit, de acea convingere că-i este necesară graba și că timpul fuge; mai târziu Sutpen îi

spusese bunicului lui Quentin că în după-amiaza când căruța trecuse prin Jefferson ei nu mai mâncaseră din seara trecută și că se străduia să ajungă la Suta lui Sutpen și la mărul râului pentru ca să mai încerce să impună un cerb înainte de a se înnopta, astfel ca el și arhitectul și negrii să nu fie siliți să mai stea o noapte fără mâncare. Și astfel legenda sălbaticilor ajunsese treptat în oraș, adusă de cei care se duceau călare să vadă ce se petrece acolo, și care începuseră să povestească cum Sutpen se posta pe urma vînatului cu pistoalele în mîini și-și trimitea negrii înainte să hăituiască în mlaștină asemenea unei haite de cîini; ei fuseseră cei care povestiră cum în vara și toamna dintîi negrii nici măcar nu aveau (sau nu foloseau) pături cu care să se învelească, și asta chiar înainte ca Akers vînatul să fi ajuns să afirme că el însuși aproape că-l stîrnise pe unul din ei de-a dreptul din noroi, ca pe un aligător, și că abia mai apucase să strige la el pînă să nu-l calce. Negrii nu știau încă să vorbească englezește și fără îndoială că în afară de Akers mai erau mulți cei care habar n-aveau că limba în care comunicau ei cu Sutpen era un fel de franceză și nu cînește ce jargon întunecat și cumplit numai de ei știut.

Mai erau foarte mulți în afară de Akers, deși ceilalți erau cetățeni onorabili și proprietari așa că n-aveau nici o nevoie să se furișeze noaptea în jurul taberei lui Sutpen. De fapt, așa cum îi spusese domnișoara Coldfield lui Quentin, se strîngeau în grupuri la Holston House și plecau călare, adesea luînd cu ei de mâncare pentru prînz. Sutpen își făcuse o cărămidărie și instalase și joagărul și geluitoarea pe care le adusesese în căruță — un cabestan și o bîrnă lungă de lemn verde cu atelajul căruței și negrii lucrînd în schimburi și chiar și el însuși cînd era necesar, atunci cînd mașina își încetineea ritmul, înhămați la ea — ca și cum negrii ar fi fost de-a dreptul sălbatici; și așa cum generalul Compson îi povestise fiului său, tatăl lui Quentin, cînd negrii lucrau Sutpen nu ridica niciodată glasul la ei, ci îi conducea, îi prindea în momentul psihologic, prin puterea exemplului, convingîndu-i printr-o ascendență a capacității de a îndura mai degrabă decît prin teroarea brutală. Fără să descalece (de obicei Sutpen nici nu-i saluta măcar prin vreun semn din cap,

în aparență la fel de indiferent la prezența lor ca și cum ar fi fost niște umbre fără realitate) ședeau laolaltă în cîte un grup liniștit, plin de curiozitate, ca și cum ar fi vrut să se apere reciproc și priveau cum se înalță conacul, adus scîndură cu scîndură și cărămidă cu cărămidă din mlaștina unde așteptau lutul și cheresteaua — și albul bărbos și cei douăzeci de negri toți goi pușcă sub noroiul colcăitor și atoatecotropitor. Fiind bărbați, acești spectatori nu-și dăduseră seama că veșmintele pe care Sutpen le purtase atunci cînd intrase călare pentru prima dată în Jefferson erau singurele în care-l văzuseră vreodată, și puține dintre femeile din regiune apucaseră să dea ochii cu el pînă atunci. Altminteri, unele dintre ele ar fi anticipat-o pe domnișoara Coldfield și în aceasta: ghicind că-și păstrează hainele, întrucît decența dacă nu chiar eleganța înfățișării trebuie să fi fost singura armă (sau poate mai bine, treaptă) pornind de la care avea el să dezlănțuie ultimul său asalt către ceea ce domnișoara Coldfield și poate și alții considerau a fi respectabilitatea — acea respectabilitate care, potrivit spuselor generalului Compson, în gîndurile tainice ale lui Sutpen reprezenta cu mult mai mult decît simpla achiziționare a unei castelane pentru căminul său. Astfel că el și cu cei douăzeci de negri lucraseră împreună, cu trupurile unse cu noroi ca să se apere de țințari și, așa cum domnișoara Coldfield îi povestise lui Quentin, deosebindu-se unul de ceilalți doar prin barba și ochii săi și numai arhitectul semănînd cu o creatură omenească datorită hainelor franțuzești pe care le purta constant cu un fel de fatalism invincibil pînă în ziua după ce casa fusese terminată cu excepția geamurilor la ferestre și a feronerieilor pe care nu le putuseră face cu mîna lor și arhitectul plecase — muncind în soarele și căldura verii și în noroiul și ghețurile iernii, cu un fel de furie liniștită și nedesmințită.

I-au trebuit doi ani, lui și bandei lui de sclavi importați pe care concetățenii lui prin adopțiune îi considerau încă mult mai mortal primejdioși decît orice fiară pe care el ar fi putut-o stîrni și vîna în acea regiune. Munceau de la răsăritul la apusul soarelui în vreme ce grupuri de călăreți veneau și se opreau liniștiți pe caii lor

să-i privească, iar arhitectul în haina sa de ceremonie și pe cap cu pălăria pariziană și cu expresia de uimire posomorită și înăcrită se învîrtea în jurul lor cu un aer cam la mijloc între cel al unui spectator întîmplător și deliberat dezinteresat și cel al unei fantome condamnate și conștiincioase — uimire, cum spunea generalul Compson, nu atît față de ceilalți și de ce făceau ei, cît față de el însuși, față de faptul inexplicabil și incredibil al propriei sale prezențe acolo. Însă fusese un bun arhitect; Quentin cunoscuse casa, la douăsprezece mile de Jefferson, în păduricea de cedri și stejari, la șaptezeci și cinci de ani după ce fusese terminată. Și nu numai arhitect, cum spusese generalul Compson, ci și artist, căci numai un artist ar fi fost în stare să suporte acei doi ani pentru a construi o casă pe care fără îndoială nu numai că nu se mai aștepta ci chiar intenționa cu toată fermitatea să n-o mai vadă vreodată. Nu, spunea generalul Compson, nu greutățile resimțite și cele suferite de sensibilitatea sa în acea ședere de doi ani, ci pe Sutpen: numai un artist ar fi putut să suporte cruzimea și graba lui Sutpen și să reușească în același timp să mențină în anumite limite visul de posomorită și castelană magnificență către care era evident că tinsese Sutpen, întrucît clădirea așa cum o plănuise Sutpen ar fi trebuit să fi fost aproape la fel de mare cît Jeffersonul însuși pe vremea aceea; și străinul acela pirpiriu, posomorît, hăituit începuse singur lupta și pînă la urmă învinsese vanitatea sălbatică și prezumțioasă a lui Sutpen și dorința lui de măreție sau de răzbunare sau de ce o fi fost (nici chiar generalul Compson nu înțelesese atunci ce era) și astfel crease din însăși înfrîngerea lui Sutpen victoria pe care, chiar dacă ar fi izbîndit, Sutpen însuși n-ar fi reușit s-o cîștige.

Și astfel acum era gata, pînă la ultima bîrnă și cărămidă, pînă la ultimul ivăr de lemn pe care-l putuseră face cu mîna lor. Nezugrăvită și nemobilată, fără geamuri la ferestre sau clanțe la uși sau balamale, la douăsprezece mile depărtare de oraș și aproape tot atît de departe de oricare dintre vecini, și astfel a rămas încă alți trei ani înconjurată de grădinile și aleile ei solemne, de colibe sclavilor, de grajdurile și acareturile ei; curcanii sălbatici se învîrteau în jur la mai puțin de o milă și

cerbii veneau sprinteni, fumurii, lăsându-și urmele delicate în răsadurile săpate dar în care încă patru ani de zile n-avea să crească nici o floare. Acum începuse o perioadă, o fază în care orașul, regiunea întreagă aveau să-l pîn-dească cu și mai multă uimire. Poate pentru că pasul următor spre țelul tainic pe care generalul Compson se lăudase că-l înțelesese de la început dar pe care cei din oraș, din regiune nu-l pricepuseră decît cetos sau deloc, cerea acum răbdare sau un timp de pasivitate în locul înverșunării orgolioase cu care îi obișnuise ; acum femeile erau cele care au bănuiră întîi ce urmărea el, care avea să fie pasul următor. Nici unul dintre bărbați, și sigur nu cei care-l cunoșteau destul de îndeaproape ca să-i spună pe nume, nu au bănuiră că își căuta o soție. Fără îndoială unii dintre ei, și căsătoriți și celibatari, nu numai că ar fi refuzat să creadă asta, ci chiar ar fi protestat, căci în următorii trei ani dusesese o viață care lor ar fi trebuit să li se pară perfectă. Ședea acolo, la opt mile de orice vecinătate, într-o singurătate bărbătească, într-un salon care s-ar fi putut spune că se întindea pe jumătate de acru de splendoare nobiliară. Trăia în învelișul spartan al celei mai impunătoare clădiri din partea locului, neexceptînd din această comparație nici chiar tribunalul, și de al cărui prag nu se apropiase nici o femeie vreodată, fără îmblînzirile efeminate ale geamurilor la ferestre sau ale ușilor sau saltelelor ; într-o casă unde nu numai că nu era nici o femeie care să se împotrivească dacă el ar fi avut chef să-și ia cîinii să doarmă cu el pe patul de scînduri, ci nici măcar n-avea nevoie de cîini să-i prindă vînatul care-i lăsa urme chiar în fața ușii bucătăriei pentru că îl vîna el însuși cu ființe omenesti care-i aparțineau cu trup și suflet și despre care se credea (sau se spunea) că știau să se strecoare spre cerbul adormit și să-i taie beregata înainte ca acesta să fi apucat să facă vreo mișcare.

Pe la vremea aceea începuse să invite grupuri de bărbați la petrecerile despre care-i vorbise domnișoara Coldfield lui Quentin, chemîndu-i la Suta lui Sutpen să înnopteze înfășurați în păături în camerele goale ale embrionului opulenței sale de mai tîrziu ; ziua ieșeau la vîna-toare iar noaptea jucau cărți și beau, și fără îndoială că

uneori își asmuțea negrii unul împotriva altuia și poate chiar pe vremea aceea intra câteodată și el în luptă — spectacol pe care, cum spunea domnișoara Coldfield, fiul său nu era în stare să-l urmărească, în timp ce fiică-sa rămânea să-l privească indiferentă. Sutpen începuse să și bea acum, deși probabil că mai erau și alții pe lângă bunicul lui Quentin care observaseră că bea foarte puțin în afară de cazurile când el însuși putea să ofere băutura. Oaspeții lui aduceau whisky-ul, însă el nu bea decît cu un fel de economie calculată, ca și cum ar fi ținut în minte, spunea generalul Compson, o balanță de solvabilitate ideală între cantitatea de whisky pe care o accepta și cantitatea de carne de vînat pe care o putea aduce în fața puștilor lor.

A trăit astfel trei ani. Acum stăpînea o plantație ; în mai puțin de doi ani smulsese casa cu grădinile ei din mlaștinile virgine, și își arase și semănase pămînturile cu semințele de bumbac pe care i le împrumutase generalul Compson. Apoi păru că a ieșit din joc. Părea că s-ar fi așezat să se odihnească în mijlocul lucrurilor pe care aproape că le dusesese la bun sfîrșit, și că ar fi rămas să stea așa trei ani în timpul cărora nici nu mai lăsa impresia că ar mai fi avut de gînd sau ar mai fi dorit altceva. Poate că nici nu era de mirare că oamenii de prin partea locului ajunseseră să creadă că viața pe care o ducea acum fusese toată vremea țelul pe care și-l dorise cu adevărat ; generalul Compson, fusese cel care reușise să se împrietenească cu el de ajuns pentru ca să-i ofere cu împrumut bumbacul să-și înceapă viața acolo, care înțelegea mai multe și căruia îi spusese odată Sutpen cîte ceva despre trecutul său. Generalul Compson fusese cel care știuse de la început că moneda spaniolă fusese ultimul lui ban, și tot Compson fusese (cum avea să afle orașul mai tîrziu) cel care se oferise să-i împrumute lui Sutpen banii ca să-și termine și să-și mobileze casa, și fusese refuzat. Astfel că, fără îndoială, generalul Compson fusese primul om din regiune care-și spusese că Sutpen nu avea nevoie să împrumute bani să-și termine casa, să-și facă rost de ce-i mai lipsea, pentru că avea intenția să se însoare ca să facă rost de banii aceștia. Nu prima ființă care înțelesese asta ; mai degrabă primul

bărbat, căci, așa cum i-a spus domnișoara Coldfield lui Quentin șaptezeci și cinci de ani mai târziu, femeile din partea locului își spusese ră una alteia și le spusese și bărbaților lor că Sutpen n-avea deloc de gînd să se oprească aici, că își dăduse prea multă osteneală, îndurase prea multe lipsuri și greutăți ca să se stabilească și să trăiască exact cum trăise în timp ce-și construise casa, cu deosebirea doar că acum avea un acoperiș sub care să doarmă în locul coviltirului de căruță așezat pe pămîntul gol. Poate că femeile se și întrebaseră cine din familiile bărbaților care puteau să-și spună acum prietenii lui ar fi putut deveni mireasa a cărei zestre avea să întregască forma și substanța acelei respectabilități despre care domnișoara Coldfield în orice caz continua să creadă că ar fi fost țelul urmărit de el. Astfel că atunci cînd această a doua fază s-a încheiat, trei ani după ce casa fusese terminată și arhitectul plecase, și tot într-o duminică dimineată și tot pe neașteptate orașul îl văzuse traversînd piața, pe jos acum dar în aceleași haine cu care intrase călare în oraș cu cinci ani înainte și cu care nimeni nu-l mai văzuse îmbrăcat de atunci (el sau unul dintre negri călcaseră jiletca cu cărămizi încinse, îi spusese generalul Compson tatălui lui Quentin) și intrînd în biserica metodistă, numai cîțiva dintre bărbați fuseseră surprinși. Femeile spusese doar că epuizase posibilitățile în familiile bărbaților cu care ieșea la vînătoare sau juca cărți și că venise acum la oraș să-și caute o nevastă exact așa cum s-ar fi dus la tîrg la Memphis să-și cumpere vite sau sclavi. Dar cînd au înțeles cine era aceea pentru care venise la oraș și la biserică s-o fericească cu alegerea, certitudinea liniștită a femeilor s-a făcut una cu surpriza bărbaților, și chiar mai mult decît atît, a devenit uimire.

Pentru că orașul își închipuise că acum ajunsese să-l cunoască. Timp de doi ani îl urmăriseră cum, cu furia lui posomorîtă și neabătută, își ridicase scheletul casei și-și lucraseră pămînturile, apoi timp de trei ani rămăsese complet inert, ca și cum ar fi fost pus în mișcare de electricitate și cineva ar fi venit să-i scoată, să-i strice legăturile sau dinamul care-l acționa. Astfel că atunci cînd intrase în biserica metodistă în acea duminică dimi-

neață în hainele lui călcate, erau acolo și bărbați și femei care credeau că ar fi fost de ajuns să-și arunce ochii prin mulțimea strînsă în lăcaș ca să știe dinainte spre cine aveau să-l poarte pașii, pînă cînd își dăduseră seama că după toate aparențele el îl alesese pe tatăl domnișoarei Coldfield cu aceeași hotărîre rece și nemiloasă cu care probabil că îl alesese și pe arhitectul francez. Îl urmăriseră atunci cu un fel de stupefacție cum se apucase cu deliberare să-l asedieze pe singurul om din oraș cu care n-ar fi putut avea nimic în comun, și cu atît mai puțin banii — un om care, în mod evident, n-ar fi putut face nimic pe lume pentru el decît poate să-i ofere credit într-o prăvălioară de răs_pîntie sau să-i acorde un vot în favoarea lui dacă i-ar fi trecut prin minte să încerce să capete confirmarea ca pastor metodist — un om cunoscut ca un metodist pios, un negustor nu numai de condiție și cu venituri modeste ci și care avea soție și familie, fără să mai socotească o mamă și o soră depinzînd de el, pe care trebuia să le întrețină din veniturile unei prăvălioare deschise la Jefferson cu zece ani înainte cînd sosise într-o singură căruță — un bărbat cu renumele unei rigidități absolute, neabătute, chiar puritane într-o țară și într-o vreme cînd dominau hazardul și lipsa de respect față de lege, care nu bea, nu juca jocuri de noroc și nici măcar nu vîna. În surpriza lor uitaseră că domnul Coldfield avea o fată de măritat. Nici nu se gîndeau la fată. Nu le venea să se gîndească la dragoste cînd era vorba de Sutpen. Se gîndeau la cruzime mai degrabă decît la dreptate, și la frică mai degrabă decît la respect, dar nu la milă și nici la iubire ; pe lîngă asta fiind prea absorbiți să se întrebe uimiți ce ar fi avut de gînd cu adevărat Sutpen sau cum ar fi putut el să se servească de domnul Coldfield pentru cine știe ce scopuri tainice pe care le-ar mai fi urmărit. N-aveau să afle niciodată ; nici chiar domnișoara Rosa Coldfield n-avea să știe. Pentru că începînd din ziua aceea nu se mai organizară partide de vînătoare la Suta lui Sutpen și Sutpen însuși nu mai putea fi văzut decît cînd venea în oraș. Dar nu ca să-și piardă vremea. Oamenii care dormiseră sub acoperișul lui și care ciocniseră acolo pahare cu el (unii dintre ei ajunseseră chiar să-i spună simplu Sutpen, fără a mai

folosi ceremoniosul domnule) îl vedeau acum trecînd pe stradă prin fața cîrciumii lui Holston schiînd doar un singur gest formal spre pălărie și trecînd înainte și intrînd în prăvălia domnului Coldfield, și asta era totul.

„Pe urmă, într-o bună zi a plecat din Jefferson a doua oară“, îi spunea domnul Compson lui Quentin. „La vremea aceea orașul ar fi trebuit să se fi obișnuit cu felul lui de a fi. Însă situația i se schimbase pe nesimțite, așa cum ai să vezi din felul cum au reacționat oamenii cînd s-a întors. Pentru că atunci cînd s-a înapoiat de data asta devenise într-un sens un inamic public. Poate din cauza lucrurilor pe care le adusese cu el de data asta ; lucrurile de preț cu care venise acum, în comparație cu căruța prăpădită cu negrii sălbatici pe care-i adusese data trecută. Dar nu cred că era asta. Vreau să spun că eu cred că era ceva mai mult la mijloc decît doar valoarea candelabrelor, a mobilei de mahon, a covoarelor. Cred că orașul a avut sentimentul că i se face un afront atunci cînd oamenii au înțeles că implica orașul în viața lui ; că oricare ar fi fost tîlhăriile de pe urma cărora ar fi ajuns să stăpînească mobilă de acaju și cristale, el silea acum orașul să-i fie complice. Pînă atunci, pînă în duminica aceea cînd venise la biserică, dacă înșelase sau jignise pe cineva, acel cineva nu fusese decît bătrînul Ikkemotubbe, de la care luase pămîntul — asta era o treabă între conștiința lui și Unchiul Sam și Dumnezeu. Însă acum poziția lui se schimbase, pentru că atunci cînd, la trei luni după ce plecase, patru căruțe fuseseră trimise din Jefferson spre fluviu că să-i iasă în întîmpinare, s-a aflat că domnul Coldfield fusese cel care le tocmise și le trimisese într-acolo. Erau patru care mari, trase de boi, și cînd s-au întors în oraș oamenii s-au uitat la ele și au înțeles că orice ar fi fost în ele, toată averea domnului Coldfield ipotecată n-ar fi ajuns ca să cumpere lucrurile cu care să le umple ; sigur e că de data asta au fost mai mulți bărbați decît femei care și l-au închipuit în timpul cît a lipsit din oraș cu fața ascunsă de o batistă și cu țevile a două pistoale strălucind sub candelabrele vreunui salon de pachebot, dacă nu într-o postură și mai rea ; dacă nu cine știe ce faptă întunecată săvîrșită pe vreun chei noroios și cu vreun pumnal înfipt în

spatele cuiva. L-au văzut trecînd, pe calul lui roib pe lîngă cele patru căruțe ; și se pare că nici chiar cei care mîncaseră mîncarea lui și-i împușcaseră vînatul și îi spuneau «Sutpen» fără «domnule» nu l-au mai oprit acum în drum. Au rămas doar acolo așteptînd, în timp ce știri și zvonuri veneau în oraș despre felul cum el și cu negrii lui, acum mai domesticiți parcă, puneau geamurile și ușile și cratițele și oalele în bucătărie și candelabrele de cristal în saloane și toată mobila și perdelele și covoarele ; și tot Akers care cu cinci ani în urmă se împledicase de negrul ascuns în noroiul mlaștinii, a intrat într-o seară cu ochii mari și cu gura larg căscată de uimire în cîrciuma lui Holston spunînd, «Băieți, de data asta a furat dracului tot vaporul !»

„Și atunci clocotul virtuții cetățenești a dat pe dinafară. Într-o zi, în frunte cu șeriful ținutului, un grup de opt sau zece oameni au pornit pe drumul spre Suta lui Sutpen. N-au făcut tot drumul, căci la vreo șase mile de oraș l-au întîlnit pe Sutpen însuși. Călărea pe calul lui roib, îmbrăcat în jiletca lui cu pulpane lungi și pe cap cu pălăria de blană de biber pe care i-o cunoșteau bine și cu picioarele înfășurate în bucăți de pînză cerată ; în oblîncul șei avea un cufăraș și de braț ținea atîrnat un coș împletit. Și-a oprit calul (era în aprilie și drumul era mlaștinos, tot o baltă de noroi) și a rămas locului, cu moletierele de pînză stropite pînă sus și privindu-l în față unul după altul ; bunicul tău spunea că avea ochii ca niște cioburi de porțelan și că barba îi era deasă și țepoasă ca o țesală. Așa spunea el : țepoasă ca o țesală. «Bună dimineața, domnilor», a spus. «Pe mine mă căutați ?»

„Desigur s-a mai aflat și altceva despre cele ce s-au spus atunci, deși nici unul din membrii comitetului de vigilență n-a povestit nimic vreodată, după cîte știu eu. Tot ce am auzit e că orașul, oamenii strînși pe veranda cîrciumii de la hotelul lui Holston l-au văzut pe Sutpen și pe membrii acestui comitet intrînd împreună călare în piață, Sutpen puțin mai înainte și ceilalți în grup după el — Sutpen cu picioarele înfășurate în pînza cerată și cu umerii dreپți în haina lui uzată și cu pălăria de biber

azată, periată, puțin aplecată pe o parte, vorbindu-le peste umăr cu ochii lui duri, decolorați, cruzi și probabil ironici și poate încă de pe atunci disprețuitori. Și-a oprit calul în fața ușii și rîndașul negru a ieșit și a ținut căpăstrul iar Sutpen a descălecat, cu cufărașul și coșulețul și a urcat treptele, și am auzit că sus s-a întors și i-a privit iarăși cum rămăseseră acolo, călări, fără să știe ce să facă. Și poate că era bine că avea barbă și ei nu-i puteau vedea gura. Apoi s-a întors iarăși și i-a privit și pe ceilalți care ședeau cu picioarele sprijinite de balustradă și îl priveau și ei, oameni care pe vremuri îi intraseră în casă și dormiseră pe dușumelele camerelor lui și merseseră la vînătoare împreună cu el, și i-a salutat cu același gest pompos, arogant, ducîndu-și mîna la pălărie (da, era un om prost crescut. Se vedea asta, mi-a spus bunicul tău, ori de cîte ori intra în contact social cu oamenii. Ca John L. Sullivan, să zicem, care se străduise din răspuțeri să învețe să danseze, exersîndu-se și repetînd pe ascuns pînă cînd ajungea să creadă că nu mai are nevoie să urmărească ritmul muzicii. Poate că ar fi consimțit să creadă că bunicul tău sau judecătorul Benbow, de pildă, ar fi putut s-o facă mai spontan decît el, dar n-ar fi acceptat niciodată să creadă că cineva ar fi știut mai bine decît el cînd se cuvenea s-o facă și cum. Și pe lîngă asta, era și expresia pe care o avea fața lui; acolo era puterea lui, cum spunea bunicul tău: oricine l-ar fi privit în față ar fi spus: *Dacă i se oferă prilejul și se ivește nevoia, omul acesta poate să facă orice și chiar face orice*). Apoi a intrat în casă și a cerut o cameră.

„Așa că ei au rămas acolo pe cai, să-l aștepte. Mi-nchipui că se gîndeau că pînă la urmă tot trebuie să iasă; îmi imaginez că stăteau acolo și se gîndeau la cele două pistoale. Pentru că, înțelegi, în fond nu exista un mandat de arestare împotriva lui; era doar opinia publică într-o stare de aprinsă agitație; și atunci alți oameni călare au intrat în piață și au simțit că se pregătește ceva, și pînă la urmă se strînsese un grup mărișor care-l aștepta cînd a ieșit pe verandă. Purta acum o pălărie nouă, și o haină nouă, așa că aflaseră ce avea în cufăraș. Aflaseră de fapt ce avea și în coșuleț pentru că nu mai avea acum nici coșulețul. Fără îndoială că la vremea aceea toate astea

nu făcuseră decît să-i surprindă și mai mult, pentru că, vezi, erau prea preocupați să se întrebe cum avea el de gînd să se folosească de domnul Coldfield și, după întoarcerea lui, prea indignați de convingerea că vedeau rezultatele chiar dacă mijloacele rămăseseră pentru ei o enigmă, ca să-și mai amintească măcar de domnișoara Ellen.

„Așa că trebuie să se oprit iarăși locului să-i privească unul după altul în față, fără îndoială învățînd să recunoască alte fețe noi, fără să se grăbească, și cu barba ascunzîndu-i ceea ce ar fi putut să arate gura. Numai că se pare că de data asta n-a mai spus nimic. A coborît doar treptele și a străbătut piața, și tot comitetul (bunicul tău spune că ajunseseră acum vreo cincizeci de oameni) punîndu-se și el în mișcare, urmîndu-l de-a curmezișul pieței. Se spune că nici măcar nu și-a mai întors capul spre ei. A mers doar mai departe, drept, cu pălăria nouă aplecată într-o parte și ținînd în mînă lucrul acela care trebuie să li se fi părut ultima insultă gratuită, și membrii comitetului, călări, mergeau pe stradă pe lîngă el, nu chiar paralel cu el, și alții care se întîmplaseră să nu fie atunci cu caii, alăturîndu-li-se și urmîndu-i pe drum pe membrii comitetului, și doamnele și copiii și negresele ieșind la ușile și la ferestrele caselor pe cînd treceau, să-i urmărească cu privirile pe cînd înaintau într-un grup posomorît, și Sutpen, fără să arunce o singură privire în spate, a intrat pe poarta grădinii domnului Coldfield și a înaintat pe aleea de cărămizi spre ușa de la intrare, ținînd în mînă cornetul de hîrtie de ziar în care erau florile.

„L-au așteptat iarăși. Mulțimea se strîngea acum văzînd cu ochii — alți bărbați și cîțiva copii și chiar cîțiva negri de la casele învecinate, înghesuindu-se în spatele celor opt membri inițiali ai comitetului care se opriseră să pîndească la ușa domnului Coldfield pînă a ieșit. Trecuse multă vreme și nu mai avea florile în mînă, și cînd a revenit acum spre poarta grădinii, era logodit. Însă ei nu știau asta, și îndată ce a trecut de poartă, l-au arestat. L-au dus înapoi în oraș, și doamnele și copiii și sclavii negri pîndindu-i din spatele perdelelor și frunzișurilor din curți și de la colțurile caselor, din

bucătăriile unde mîncarea începuse probabil să se ardă, și tot astfel pînă în piață, unde restul bărbaților în stare să muncească își părăsiseră birourile și prăvăliile ca să-i urmeze, așa că atunci cînd a ajuns la tribunal avea o suită mai mare decît dacă ar fi fost un sclav fugit. L-au inculpat în fața unui judecător, dar bunicul tău și cu domnul Coldfield ajunseseră și ei acolo. I-au semnat cauțiunea și mai tîrziu după-amiaza el s-a întors acasă la domnul Coldfield pe aceeași stradă ca și înainte de masă, și fără îndoială că aceleași fețe îl pîndeau de după perdele, și se îndrepta acum spre cina de logodnă, o cină fără vin pe masă și fără whisky nici înainte nici după masă. Nici o clipă, în cele trei dăți cînd străbătuse atunci strada nu-și schimbase cît de puțin mersul sau ținuta — același pas fără grabă în care i se legăna la fel haina cea nouă, aceeași înclinare cu care-și așezase pălăria cea nouă puțin într-o parte deasupra ochilor și a bărbii. Bunicul tău spunea că ceva din albeața ca de faianță pe care o avusese pielea feței lui cînd sosise în oraș cu cinci ani mai înainte îi mai dispăruse și obrazul îi căpătase o culoare mai cinstită, arsă de soare. Și nu c-ar fi fost mai plin la față; bunicul tău spunea că nu era asta; doar carnea pe pomeți îi era acum mai liniștită, parcă inertă după ce ar fi alergat mult în bătaia vîntului și acum trupul îi umplea mai bine hainele, cu același aer, cam arogant, dar fără bravadă sau agresivitate, deși, cum spunea bunicul tău, nu avusese de fapt niciodată un aer belicos, ci doar încordat, pînditor. Acum încordarea nu mai era, ca și cum după trei ani ar fi ajuns să se bizuie numai pe ochi să pîndească, fără să mai fie nevoie ca și pielea obrazului să-i mai stea la pîndă. Două luni mai tîrziu, el și cu domnișoara Ellen erau soț și soție.

„Era în iulie 1838, aproape cinci ani zi cu zi după dimineața de duminică în care intrase în oraș călare pe calul roșu. Ceremonia (nunta) a avut loc în aceeași biserică metodistă în care — după cum spunea domnișoara Rosa — o văzuse pe Ellen pentru prima dată. Mătușa chiar îl constrînsese sau îl convinsese (nu-l rugase; asta n-ar fi rezolvat nimic) pe domnul Coldfield să-i îngăduie lui Ellen să-și dea cu pudră pe față pentru ocazia aceasta. Pudra era ca să ascundă urmele lacrimilor. Dar înainte

ca slujba de căsătorie să se fi terminat, pudra era toată brăzdată, udă și străbătută de rîulețe. S-ar fi zis că Ellen intrase în biserică în seara aceea dintr-o ploaie de lacrimi ca dintr-o ploaie adevărată, așteptase să se termine slujba și apoi ieșise din biserică pentru ca să intre iar în ploaia de lacrimi, iarăși în lacrimi, aceleași lacrimi chiar, aceeași ploaie. Urcase în trăsură și plecase în toiul ei (al ploii) spre Suta lui Sutpen.

„Nunta îi stîrnise lacrimile ; nu faptul că se măritase cu Sutpen. Lacrimile pentru asta, căci aveau să fie lacrimi pentru asta, au venit mai tîrziu. Nu încercaseră să facă o nuntă mare. Adică domnul Coldfield nu părea să fi avut de gînd să facă o asemenea nuntă. Ai să ajungi să constați că cel mai des divorțează femeile măritate de judecători de pace mestecîndu-și plictisiți tutunul prin tribunale de țară sau de pastori sculați din somn după miezul nopții, cu bretelele atîrnîndu-le pe sub poalele redingotei și fără guler și cu nevasta sau vreo soră nemăritată cu părul pe moațe slujindu-le drept martori. Așa că ai exagera dacă ai crede că asemenea femei ajung să jinduiască după divorț nu din sentimentul neîndeplinirii ci dintr-o senzație de zădărnicie reală și de trădare ? că, indiferent de mărturia vie a copiilor și a mai știu eu cine, mai păstrează încă în minte imaginea propriei lor tinereți înaintînd spre altar în ritmul muzicii și printre capetele întoarse, cu toate capcanele înscenării simbolice și ceremoniile de renunțare în favoarea altuia a unui lucru pe care acum nici nu-l mai stăpînesc ? și de ce nu, întrucît pentru ele dăruirea reală și autentică nu poate fi (și nici n-a fost altceva) decît o ceremonie cum ar fi schimbarea unei bancnote pentru a-și cumpăra un bilet de tren. Dintre cei doi bărbați, Sutpen fusese cel care dorise o nuntă somptuoasă, cu biserică plină și întreg ritualul. Am înțeles asta dintr-o remarcă pe care a făcut-o într-o zi întîmplător bunicul tău și pe care și el o auzise desigur de la Sutpen însuși la fel de întîmplător, pentru că Sutpen nu i-a spus niciodată nici lui Ellen că ar fi dorit așa ceva, și faptul că în ultimul moment refuzase s-o sprijine în dorința și în insistențele ei în această privință explică în parte lacrimile. După toate aparențele domnul Coldfield dorise să se folosească de biserică în care investise

anumite sacrificii și fără îndoială unele renunțări și desigur muncă reală și bani pentru a obține în schimb ceea ce s-ar fi putut numi o balanță la cerere de solvabilitate spirituală, exact așa cum s-ar fi folosit de o bumbăcărie în care ar fi considerat că are fie interese fie răspunderi, pentru egrenarea oricărei cantități de bumbac pe care el sau vreun membru al familiei sale, de sînge sau prin alianță, s-ar fi întîmplat să-l recolteze — atît și nimic mai mult. Poate că dorința lui de a face o nuntă nepretențioasă izvora din același spirit gospodăresc pedant și nedesmințit care-i permisesese să-și ajute mama și sora și să se căsătorească și să întemeieze o familie din veniturile prăvăliei care cu zece ani înainte încăpuse toată într-o singură căruță ; sau poate era un anumit simț înnăscut al proporțiilor și al delicatetei (ceea ce, dealtfel, soră-sa și fiică-sa nu păreau să aibă) în legătură cu viitorul său ginere pe care de-abia cu două luni mai devreme îl scosese din pușcărie. Dar nu se datora vreunei lipse de curaj cu privire la situația încă echivocă a ginerelui său în oraș. Indiferent de relațiile lor dinainte sau de relațiile care s-ar fi putut stabili între ei mai tîrziu, dacă domnul Coldfield l-ar fi crezut pe Sutpen vinovat pe vremea aceea de vreo crimă, n-ar fi mișcat un deget ca să-l scape. Poate că nu s-ar fi ostenit din cale afară ca să-l țină pe Sutpen la închisoare, dar e sigur că cea mai bună recomandare morală cu putință pe care Sutpen ar fi putut-o primi atunci în ochii concetățenilor lui fusese faptul că domnul Coldfield îi semnase cauțiunea — un lucru pe care nu l-ar fi făcut ca să-și apere bunul renume propriu chiar dacă arestarea fusese rezultatul direct al afacerii încheiate de Sutpen — afacere din care, cînd se ajunsese la un punct pe care conștiința sa refuzase să-l mai accepte, se retrăsese și-l lăsase pe Sutpen să se bucure de întregul profit, refuzînd chiar să-l lase pe Sutpen să-l despăgubească pentru pierderea suferită atunci cînd se retrăsese, cu toate că o lăsase pe fiica-sa să se mărite cu omul ale cărui acțiuni conștiința sa nu le mai aproba. Atunci a fost a doua oară cînd a făcut un lucru de felul acesta.

„La nuntă, în biserică nu fuseseră decît zece persoane, numărîndu-i și pe miri, din cele o sută care fuseseră invi-

tate ; deși atunci cînd ieșiseră din biserică (era noapte ; Sutpen își adusese o jumătate de duzină din negrii săi sălbatici ca să-l aștepte la ușă cu torțe de brad aprinse), restul de o sută erau acolo în persoana unor băiețandri și tinerei și a unor bărbați din taverna căruțașilor de la marginea orașului — negustori de vite, geambași și alții de aceeași categorie care nu fuseseră invitați. Aceasta constituise cealaltă jumătate a justificării pentru lacrimile lui Ellen. Mătușa fusese aceea care îl convinsese sau îl înduplecase pe domnul Coldfield să accepte o nuntă mare. Însă Sutpen o dorise. El își dorise nu o nevastă anonimă și copii anonimi, ci cele două nume, o nevastă nepătată și un socru căruia să nu i se poată reproșa nimic, pe brevet, pe contract. Da, un contract, cu un sigiliu de aur și panglici roșii chiar, dacă s-ar fi obișnuit așa ceva. Însă nu pentru el. Ea (domnișoara Rosa) ar fi spus că sigiliul de aur și panglicile însemnau vanitate. Dar la urma urmelor tot vanitatea zămislise casa aceea și o clădise într-un loc străin aproape numai cu mîinile goale și hărțuit încă de riscurile și de probabilitatea amestecului din afară iscat din dezaprobarea oricărei comunități față de o situație pe care nu o înțelege. Și mîndria : domnișoara Rosa recunoscuse că era un om curajos ; poate chiar îi recunoscuse și dreptul de a fi mîndru ; aceeași mîndrie care dorise o astfel de casă, care n-ar fi acceptat nimic mai puțin decît o asemenea casă, și care-l împinsese s-o obțină cu orice preț. Și apoi locuise în ea, singur, pe un pat de rogojină așezat direct pe dușumea timp de trei ani pînă cînd fusese în stare să o mobileze așa cum se cuvenea să fie mobilată — și nu cea mai puțin importantă mobilă din ea fusese acel act de căsătorie. Și ea avusese întru totul dreptate. Nu-și dorise doar un adăpost, o soție și copii anonimi, tot așa cum nu-și dorise doar o simplă căsătorie. Dar cînd survenise criza provocată de femei, cînd Ellen și mătușa ei încercaseră să-l treacă de partea lor ca să-l convingă pe domnul Coldfield să facă o nuntă mare, el refuzase să le sprijine. Fără îndoială că își amintea chiar mai bine decît domnul Coldfield că doar cu două luni înainte fusese în temniță ; că opinia publică, care cîndva în cursul celor cinci ani dinainte îl înghițise deși nu-i căzuse niciodată prea bine la stomac, ajunsese

acum să facă una din retractările naturale, violente, inexplicabile, atît de omenеşti şi îl vomitase. Şi nu-l ajuta în nici un fel faptul că cel puţin doi dintre cetăţenii care ar fi trebuit să fie doi dintre dinţii fălcii ultragiante a societăţii serviseră ca proptele ca să țină deschise şi neputincioase aceste fălci în timp ce el ieşise nevătămat.

„Ellen şi mătuşa îşi aminteau şi ele de asta. Mătuşa în orice caz. Fiind femeie, fusese şi ea fără îndoială o membră a ligii femeilor din Jefferson care, a doua zi după ce oraşul îl cunoscuse, cu cinci ani înainte, conveniseră să nu-l ierte niciodată pentru faptul că nu avea trecut, şi rămăseseră consecvente în aceasta. Întrucît căsătoria era acum un incident închis, ea o considera probabil ca singura şansă nu numai de a-i asigura nepoatei sale viitorul ca soţie a lui, ci şi de a justifica acţiunea fratelui ei care-l scosese din temniţă precum şi poziţia ei părăind să accepte şi să îngăduie această nuntă pe care în realitate n-ar fi putut-o împiedica. S-ar fi putut să fie datorită casei impunătoare şi poziţiei şi statutului pe care femeile înţeleseseră cu mult înaintea bărbaţilor nu numai că le urmărea dar şi că avea să le obţină. Sau poate că femeile sînt chiar mai puţin complicate decît credem şi pentru ele orice nuntă este mai bună decît nici un fel de nuntă şi o nuntă somptuoasă cu un ticălos este preferabilă unei nunţi nepretenţioase cu un sfînt.

„Astfel că mătuşa se folosi chiar şi de lacrimile lui Ellen ; şi Sutpen, care probabil că ştia ce avea să se întîmple, devenea pe măsură ce se apropia vremea din ce în ce mai grav. Nu îngrijorat ; doar pînditor, aşa cum trebuie să fi fost din ziua cînd întorsese spatele la tot ceea ce cunoscuse pînă atunci — feţele oamenilor şi obiceiurile — şi (împlinise tocmai patrusprezece ani, îi spusese bunicului tău) pornise într-o lume despre care nici măcar în teorie nu ştia nimic, cu un ţel fixat în minte pe care majoritatea oamenilor nu şi-l propun decît cînd sîngele începe să le curgă mai încet în vine, la treizeci de ani sau mai tîrziu, şi atunci doar pentru că o asemenea imagine reprezintă pentru ei liniştea şi indolenţa sau cel puţin o încununare a vanităţii lor. Încă de pe atunci

intrase în starea de încordare care avea să-l stăpînească mai tîrziu zi și noapte fără să se mai schimbe sau să se ostoiască, asemenea hainelor în care trebuia să doarmă noaptea așa cum trăia îmbrăcat în ele ziua, și într-o țară și în mijlocul unor oameni cărora trebuise să le învețe pînă și limba — grija aceea neadormită cînd trebuie să fi fost conștient de faptul că nu și-ar fi putut permite să greșească decît o dată ; încordarea cu care să măsoare și să cîntărească întîmplările în fața eventualităților, împrejurările în fața firii omenești, propria lui judecată supusă greșelii și ființa sa muritoare împotriva unor forțe nu numai omenești ci și naturale, alegînd și dînd la o parte, ajungînd la compromisuri cu visul și cu ambiția lui, așa cum trebuie să faci de pildă cu un cal care te poartă peste cîmpuri, peste poduri de lemn, și îl stăpînești doar prin îndemînarea cu care nu-l lași pe animal să înțeleagă că în realitate nu-l poți stăpîni, că în realitate el este mai puternic.

„El era cel care se afla acum într-o situație curioasă. El era cel însingurat. Nu Ellen. Ea nu numai că o avea pe mătușă-sa care s-o ajute, dar beneficia și de privilegiul pe care-l au femeile de a nu-și recunoaște sau afirma singurătatea pînă cînd împrejurări neînțelese și de neevitat le constrîng să renunțe la orice speranță de a mai ajunge la cine știe ce bagatelă pe care se întîmplă să și-o dorească în momentul acela. Și nici domnul Coldfield. El avea de partea lui nu numai opinia publică ci și propria lui lipsă de entuziasm față de ideea unei nunți cu pompă pentru ca s-o poată sprijini fără inconsecvență sau altfel decît din spirit de paradox. Apoi (lacrimele învinseră ; Ellen și mătușă-sa scriseră o sută de invitații — Sutpen adusesese unul din negrii săi sălbatici care le duse din ușă în ușă — și chiar trimise vreo duzină de invitații mai personale pentru repetiția din biserică) atunci cînd ajunseseră la biserică pentru repetiția ceremoniei în noaptea dinaintea nunții și găsiseră biserica pustie și doar o mînă de oameni din tavernele orașului (inclusiv doi dintre indienii Chickasaw de-ai bătrînului Ikkemotubbe) stînd afară în umbră în fața ușii, lacrimile reîncepuseră. Ellen îndură repetiția, dar după aceea mătușă-sa o aduse acasă într-o stare vecină cu isteria, deși pînă a doua zi

ajunsese iarăși un plîns intermitent, liniștit. S-a vorbit la un moment dat chiar de amînarea ceremoniei. Nu știu de la cine a venit ideea aceasta, poate chiar de la Sutpen. Însă știu cine a respins-o. S-ar fi spus că mătușa era acum decisă nu numai să-l bage pe Sutpen pe gîtul orașului, ci să le bage pe gît nunta însăși. Și-a petrecut întreaga zi mergînd din casă în casă cu lista de invitați în mînă, în rochie de casă și cu un șal, însoțită de una din negresele lui Coldfield (avea ca sclavi doar două negrese) care mergea după ea, poate ca s-o apere, poate pur și simplu tîrîtă ca o frunză în vârtejul furiei posomorîte, de amazoană, stîrnite de afrontul adus feminității ei ; da, a venit și la noi acasă, deși bunicul tău nu se gîndise nici un moment la altceva decît să ia parte la ceremonie ; mătușa n-ar fi trebuit să aibă nici un fel de îndoieli în ce-l privește pe tata deoarece tata dăduse ajutor la scoaterea lui Sutpen din închisoare, deși pe de altă parte probabil că la vremea aceea nu mai era în stare să judece clar. Tata și cu bunica ta se căsătoriseră de curînd și mama era străină în Jefferson și nu știu ce-o fi gîndit ea despre toate astea decît că n-a vrut niciodată să vorbească despre ce s-a întîmplat atunci : cum o nebună pe care nu o mai văzuse niciodată dăduse buzna în casă nu ca s-o invite la o nuntă ci ca să o sfideze să nu vie și apoi ieșise ca o furtună. La început mama nici n-a înțeles despre ce nuntă era vorba, și cînd tata s-a întors acasă a găsit-o și pe mama într-o criză de isterie, și nici după douăzeci de ani mama nu era în stare să povestească ce se întîmplase în realitate. Pentru ea nu fusese nimic comic în toată situația. Tata își făcuse obiceiul s-o tachineze cu asta, dar chiar douăzeci de ani mai tîrziu, cînd aducea vorba de asta ca s-o necăjească vedeam cum începea să-și ridice mîna (poate cu degetarul pe un deget) ca și cum ar fi vrut să se apere și fața îi căpăta aceeași expresie pe care trebuie s-o fi avut cînd o văzuse pe mătușa lui Ellen ieșind din cameră.

„Mătușa lui Ellen a străbătut întreg orașul în dimineața aceea. Nu i-a luat prea mult timp dar l-a străbătut tot ; seara împrejurările situației erau cunoscute nu numai în cercul orașului ci ca să zicem așa și sub el, ajungînd în grajduri și în taverna căruțașilor de unde

aveau să sosească oaspeții care să ia parte la ceremonie. Evident, Ellen nu știa asta, tot așa cum nici mătușa ei n-avea de unde să știe, și nici n-ar fi crezut ce avea să se întâmple chiar dacă ar fi avut o clipă de clarviziune și ar fi putut vedea desfășurarea evenimentelor înainte de a se fi produs în timp. Nu că mătușa s-ar fi considerat imună față de un asemenea afront, ci pur și simplu n-ar fi fost în stare să-și închipuie că intențiile și acțiunile ei din ziua aceea ar fi putut avea vreun alt rezultat decât acela pentru care își părăsise pentru moment nu numai orice demnitate de Coldfield ci și orice fel de modestie feminină. Presupun că Sutpen ar fi putut să-i spună, însă știa desigur că mătușa nu l-ar fi crezut. Probabil că nici măcar n-a încercat; a făcut doar singurul lucru pe care l-ar fi putut face, adică să trimită vorbă la Suta lui Sutpen după încă șase sau șapte negri, oameni în care putea să aibă încredere, singurii oameni în care putea să aibă încredere, și să-i înarmeze cu torțele de brad aprinse pe care le țineau la ușă când a ajuns trăsura și au coborât mirii. Și aici s-au oprit lacrimile, căci acum strada din fața bisericii era plină cu trăsuri și cupeuri, deși doar Sutpen și poate domnul Coldfield remarcaseră că în loc de a fi trase în fața ușii și goale, se opriseră de cealaltă parte a străzii și erau încă ocupate, și peronul din fața ușii bisericii era un fel de arenă luminată de torțele fumegînde pe care negrii le țineau ridicate deasupra capului și lumina lor tremura și scînteia peste cele două șiruri de chipuri printre care ar fi trebuit să treacă mirii ca să intre în biserică. Nu se auzeau încă strigăte, nici huiduieli; evident, nici Ellen și nici mătușa ei nu bănuiau că e ceva în neregulă.

„O clipă Ellen ieșise din ploaia de lacrimi, din plînset, și intrase astfel în biserică. Biserica era goală, cu excepția bunicului și a bunicii tale și poate a vreo jumătate de duzină de alte persoane care s-ar fi putut să fi venit din solidaritate cu familia Coldfield sau poate pentru ca să fie la fața locului și să nu piardă nimic din ceea ce orașul întreg, reprezentat de trăsurile așteptînd în stradă, părea să fi anticipat, ca și Sutpen dealtfel. Rămăsese tot pustie chiar și după ce ceremonia a început și s-a sfîrșit. Ellen

avea și ea un fel de mândrie, sau cel puțin acel fel de vanitate care uneori poate ține locul mândriei și al curajului ; și pe lângă asta nu se întâmplase încă nimic. Mulțimea de afară rămăsese încă tăcută, poate din respect pentru biserică, din aptitudinea și dorința sinceră a anglo-saxonilor de a accepta absolut mistic niște pietre și birne sanctificate. Se pare că a ieșit din biserică și a intrat în toată nebunia care avea să urmeze complet nepregătită. Poate că mai era stăpînită încă de mândria care n-o lăsase să plîngă în fața celor din biserică. A intrat în nebunia aceea pe cînd se grăbea probabil spre adăpostul trăsurii unde ar fi putut să plîngă ; poate că primul semn a fost glasul care a strigat, «Fii atent ! Să n-o loviți pe ea !» și apoi obiectul aruncat — noroi, gunoaie, orice ar fi fost — șuierînd pe lângă ea, sau poate lumina chiar schimbîndu-se atunci cînd și-a întors capul și l-a văzut pe unul din negri, cu torța ridicată în mînă, încordîndu-se să sară către mulțime, a văzut fețele oamenilor, cînd Sutpen i-a vorbit în limba aceea despre care nici chiar atunci o bună parte din oamenii de prin partea locului nu știau că este o limbă civilizată. Asta văzuse ea, asta e ceea ce văzuseră ceilalți din trăsurile oprite în stradă — mireasa strîngîndu-se la adăpostul brațului său pe cînd el o împingea în spatele lui, și el rămînînd nemișcat, fără să se clintească nici chiar după ce un alt obiect (n-au aruncat de fapt nimic care i-ar fi putut răni : erau doar bulgări de noroi și legume stricate) i-a smuls pălăria de pe cap și un al treilea l-a lovit din plin în piept — rămas acolo nemișcat, cu o expresie aproape surîzătoare așa cum i se arătau dinții în barbă, reținîndu-i pe negri cu acel singur cuvînt (fără îndoială cei din mulțime aveau pistoale ; în mod sigur pumnale ; negrul n-ar mai fi rămas nici zece secunde viu dacă ar fi apucat să se năpustească spre ei) în timp ce în jurul nuntașilor cercul de chipuri cu gurile căscate și cu ochii răsfrîngînd torțele păreau să înainteze, să tremure, să alunece, să se piardă în pîlpîirile cețoase ale torțelor fumegînde. S-a retras către trăsură, apărîndu-le cu trupul său pe cele două femei, poruncindu-le cu un alt cuvînt negrilor să-i urmeze. Dar n-au mai aruncat nimic altceva. Se pare că fusese doar o primă izbucnire spontană, deși veniseră înarmați

și pregătiți cu ce să arunce. De fapt, s-ar fi spus că astfel se consumase întreaga criză începută atunci când comitetul de vigilență îl urmărise pînă la poarta grădinii domnului Coldfield cu două luni înainte. Căci oamenii care alcătuiseră mulțimea de atunci, negustorii ambulanți, căruțașii, vizitiii, se reîntorseseră la treaba lor, se pierduseră iarăși în ținutul din care se iscaseră asemenea șobolanilor doar pentru prilejul acesta ; răzlețiți, risipiți prin regiune — chipuri pe care nici Ellen nu avea să și le mai amintească, care aveau să mai fie văzute într-o noapte, la o masă, sau doar pentru un pahar în alte taverne la douăzeci, sau cincizeci, sau o sută de mile mai departe, pe alte drumuri fără nume și apoi pierind și de acolo, iar cei care veniseră în trăsură și cupeuri ca să asiste la o petrecere subtilă, mai tîrziu mergînd iarăși la Suta lui Sutpen în vizită ca să mai vîneze (ei, bărbații) din vînatul de pe pămînturile lui și ca să-i mai mănînce mîncarea și uneori ca să se înghesuiască noaptea în grajdul lui cînd el pune la cale o luptă între doi dintre negrii lui sălbatici pe care-i asmuțea unul împotriva altuia, așa cum alții asmut cocoșii unul împotriva altuia, sau poate ca să-l vadă întrînd în luptă pe el însuși. Scena aceasta s-a stins, deși nu a pierit din amintire. El nu a uitat noaptea aceea, chiar dacă, după cîte cred eu, Ellen a uitat-o, întrucît ea și-o alungase din amintire cu lacrimi. Da, atunci începuse să plîngă din nou ; cu adevărat se poate spune că a plouat la nunta aceea.“

III.

DACĂ EL A RESPINS-O ÎNTR-ADEVĂR PE DOMNIȘOARA Rosa, nu cred că ea ar mai vrea să povestească cuiva ceva despre asta *spuse Quentin*.

De *spuse iarăși domnul Compson* După ce domnul Coldfield a murit în '64, domnișoara Rosa s-a mutat la Suta lui Sutpen să stea împreună cu Judith. Avea atunci douăzeci de ani, era cu patru ani mai tînără decît ne-

poata ei pe care, dînd ascultare dorinței exprimate de sora ei pe patul de moarte, purcesese să o salveze de pierzania care apăsă asupra întregii familii așa cum Sutpen părea că vrea s-o ducă la îndeplinire, și s-ar fi părut că dorește să realizeze asta căsătorindu-se cu el. Ea (domnișoara Rosa) se născuse în 1845, sora ei fiind pe vremea aceea măritată de șapte ani și mamă a doi copii iar domnișoara Rosa născîndu-se din părinți între două vîrste (mama ei trebuia să fi împlinit patruzeci de ani și a și murit atunci la naștere și domnișoara Rosa nu l-a iertat niciodată pe tatăl ei pentru asta) și la o vreme cînd — dacă acceptăm că domnișoara Rosa nu făcea altceva decît să oglindească atitudinea părinților ei față de ginere — familia ei nu dorea altceva decît pace și liniște și probabil că nici nu mai aștepta și poate nici nu mai dorea un alt copil. Însă ea se născuse, cu prețul vieții mamei sale și nu fusese niciodată lăsată să uite asta. Fusese crescută de aceeași mătușă nemăritată care încercase să-l bage nu numai pe mirele surorii ei mai mari ci și nunta pe gîtul unui oraș care nu o dorea, crescînd în zidirea închisă a unor femei pentru a ajunge să vadă în actul propriei ei respirații nu numai singuratică justificare pentru sacrificiul vieții mamei ei, nu numai un reproș viu și mișcător la adresa tatălui ei, ci și o acuzare vie, omniprezentă și chiar transferabilă asupra altuia, la adresa întregului principiu masculin (același principiu care o lăsase pe mătușă virgină la treizeci și cinci de ani). Astfel că în primii șaisprezece ani ai vieții trăise în acea căsuță posomorîtă, îngustă, împreună cu tatăl ei pe care-l ura fără s-o știe — cu omul ciudat și tăcut al cărui singur tovarăș și prieten pare să fi fost conștiința lui și în ochii căruia singurul lucru pe care-l prețuia era reputația lui de om onest în ochii concetățenilor lui — omul acela care mai tîrziu avea să se țin-tuiască singur în podul casei lui și să se lase să moară de foame mai degrabă decît să-și vadă ținuturile natale trundindu-se să respingă o armată invadatoare — și cu mătușă care, chiar și cu zece ani mai tîrziu, se mai răzbuna încă pentru acel fiasco care fusese nunta lui Ellen,

războindu-se cu oraşul, cu stirpea omenească, cu fiecare şi cu toate creaturile lui — frate, nepoată, nepot prin alianţă, ea însăşi, toţi — cu furia oarbă, lipsită de raţiune a unui şarpe întăritat. Mătuşa o învăţase pe domnişoara Rosa să o socoată pe sora ei ca pe o femeie care pierise nu numai din familia şi casa ei, ci şi din viaţă, pentru ca să se stabilească într-un castel asemenea celui al lui Barbă Albastră, ca acolo să fie preschimbată într-o mască, neavînd alt rol decît să privească înapoi, cu o suferinţă inertă şi deznădăjduită, spre lumea pe care nimic n-o putea opri din mersul ei, şi ținută acolo nu într-o temniță ci într-un fel de suspensie rînjitoare de către un bărbat care intrase în viața ei și a familiei ei înainte ca ea să se fi născut, cu brutalitatea unui uragan, provocînd pagube irevocabile și incalculabile, și trecuse apoi mai departe. În atmosfera aceasta mohorîtă, de mausoleu, a rigidității puritane și a dorinței de răzbunare a feminității ultragiutate s-a desfășurat copilăria domnișoarei Rosa, s-a petrecut absența îmbătrînită și veche și atemporală a tinereții, alcătuită atunci dintr-o pîndă asemenea celei a Casandrei în spatele unor uși închise, din adăstarea prin holuri întunecate mustind de efluviile presbiteriene ale unei anticipări lugubre și răzbunătoare pe cînd aștepta ca pînă la urmă copilăria de care natura o frustrase și o trădase să i se contopească în repulsia față de orice lucru ar fi putut să-i străbată zidurile casei în persoana oricărui bărbat, mai ales a tatălui ei, repulsie în care, s-ar fi spus, fusese înfășurată încă de la naștere odată cu scutecile de către mătușă-sa.

Poate că văzuse în moartea tatălui ei, în nevoia rezultînd de aici ca ea, orfană și săracă, să se îndrepte spre ruda cea mai apropiată ca să capete acolo hrană, adăpost și protecție — și ruda aceasta fiind nepoata pe care i se ceruse să o salveze — poate văzuse în asta cum soarta însăși îi oferă prilejul de a îndeplini dorința din urmă a surorii ei. Poate că se închipuise pe sine însăși ca pe un instrument al răzbunării; chiar dacă ea însăși n-ar fi fost o unealtă activă de ajuns de puternică pentru a-i face față lui, cel puțin ca un fel de simbol pasiv al unei amintiri de neînlăturat care să se înalțe golit de sînge și lipsit de dimensiuni de pe piatra de jertfă a patului de

nuntă. Pentru că pînă cînd el s-a întors din Virginia în '66 și a găsit-o instalată acolo împreună cu Judith și Clytie — (da, Clytie era și ea fata lui : Clytemnestra. I-a ales el singur numele. Tuturor le-a ales el numele : la toate progeniturile lui și toate progeniturile negrilor sălbatici de prin partea locului după ce regiunea a început să-i asimileze. Nu ți-a spus domnișoara Rosa că doi dintre negrii din căruța lui în ziua aceea erau femei ?

Nu, vă rog, *spuse Quentin*.

Da. Două din ei. Și nu fuseseră aduse acolo nici din întîmplare, nici din neglijență. A avut el grijă de asta, el care, fără îndoială, știuse să vadă chiar mai departe decît cei doi ani care-i trebuiseră să-și clădească reședința și să-și arate bunele intenții în fața vecinilor pînă cînd ei se învoiseră să-l lase să-și amestece sălbăticiunile lui cu cele domesticite ale lor, căci simpla deosebire de limbă dintre negrii lui și ai lor n-ar fi putut să constituie un obstacol decît pentru cîteva săptămîni, sau poate chiar numai cîteva zile. Le adusese acolo cu bună știință pe cele două femei ; le alesese probabil cu aceeași grijă și aceeași pricepere cu care-și alesese celelalte vite — caii și catîrii și vitele — pe care le cumpărase mai tîrziu. Și locuise acolo timp de aproape cinci ani înainte de a fi făcut cunoștință destul de apropiată ca să le adreseze cuvîntul cu oricare dintre femeile albe din ținut, tot așa cum nu avea mobile în casă și tot din același motiv : n-avea la vremea aceea nimic ca să dea în schimb. Da. El alesese numele pentru Clytie, așa cum alesese numele pentru toți copiii, chiar și pentru cel dinaintea lui Clytie și a lui Henry și a lui Judith, cu aceeași temeritate viguroasă, sardonică, numindu-și cu buzele sale odraslele fecundității lui ironice răsărite din colții de balaur. Numai că mie mi-a plăcut întotdeauna să cred că voise s-o boteze pe Clytie Cassandra, împins de un fel de impuls strict dramatic nu numai să-și conceapă ci și să-și desemneze augurul care să prezideze la propriul său dezastru, și că pronunțase numele greșit printr-o greșeală firească la un om care aproape că învățase singur să citească) — La vremea cînd el se întorsese în '66, domnișoara Rosa nu-l văzuse la față nici de o sută de ori în toată viața ei.

Și ce văzuse atunci nu era decît chipul de căpcăun din copilăria sa, văzut doar o singură dată și apoi repetîndu-se la intervale și cu prilejuri pe care n-ar fi putut nici să le numere nici să și le amintească, asemenea măștii într-o tragedie greacă, schimbîndu-se de la un personaj la altul, nu numai de la scenă la scenă ci și de la actor la actor și în spatele căreia evenimentele și împrejurările își găseau locul fără cronologie sau urmare, lăsînd-o în realitate incapabilă să mai spună de cîte ori îl mai întîlnise deoarece, trează sau în somn, mătușa o învățase să nu mai vadă nimic altceva. Chiar și în acele ocazii dominate de reticență, lugubre și chiar oficiale, cînd ea și cu mătușa-sa se duceau pînă la Suta lui Sutpen să petreacă acolo cîte o zi întreagă și mătușa îi poruncea să se ducă să se joace cu nepoata și cu nepotul ei exact așa cum i-ar fi poruncit să cînte o bucată la pian pentru oaspeți, nu-l vedea nici la masă pentru că mătușa avea grijă să aranjeze vizita într-o zi cînd el avea să fie plecat; și e probabil că domnișoara Rosa ar fi încercat să evite să-l întîlnească chiar dacă el ar fi fost acolo. Și de cele patru sau cinci ori pe an cînd Ellen își aducea copiii pentru o vizită de o zi la tatăl ei, mătușa (femeia aceea consecventă, puternică, vindicativă care părea să fi fost de două ori mai bărbat decît domnul Coldfield și, care, în adevăratul înțeles al cuvîntului, era nu numai mama domnișoarei Rosa, ci și tatăl ei) sufla asupra acestor vizite aceeași atmosferă de complot mohorît, războinic, și de alianță împotriva a doi adversari, unul dintre care — domnul Coldfield — fie că ar mai fi putut sau nu să-și mențină pozițiile, își retrăsese de mult avanposturile și-și demontase bateriile de artilerie retrăgîndu-se în citadela inexpugnabilă a rigorii sale pasive; iar celălalt — Sutpen — care ar fi putut probabil să-i atace și chiar să-i pună pe fugă nici măcar nu știa că este angajat în această bătălie. Pentru că el nu venea în casa aceea nici măcar pentru masa de prînz. Motivul s-ar fi putut să fie o anumită delicatețe față de socrul lui. Adevăratul motiv și în același timp începutul relațiilor dintre domnul Coldfield și el însuși, nici mătușa, nici Ellen, nici domnișoara Rosa nu l-au aflat vreodată, iar Sutpen n-avea să-l destăinuiască decît unui singur

om — și asta sub pecetea tainei atîta vreme cît avea să trăiască domnul Coldfield — din respect pentru prestigiul cu îngrijire păstrat al domnului Coldfield sub semnul moralității imaculate — motiv pe care, cum spunea bunicul tău, nici domnul Coldfield însuși nu l-a divulgat vreodată și exact din aceeași pricină. Sau poate motivul era că acum cînd scosese de la socrul său tot ceea ce din ceea ce posedea domnul Coldfield ar fi putut folosi sau dori Sutpen, el n-ar mai fi avut nici curajul să-l privească în față pe socrul său și nici mila sau decența să completeze tabloul de familie nici măcar de patru ori pe an. Sau poate motivul era chiar cel pe care-l spusese Sutpen însuși și pe care mătușa refuzase să-l creadă tocmai de aceea : și anume că el nu se ducea la oraș în fiecare zi și că atunci cînd se ducea prefera să-și petreacă timpul (acuma intra în bar) împreună cu bărbații care se strîngeau la amiază la cîrciuma lui Holston.

Acesta era chipul pe care, atunci cînd domnișoara Rosa a ajuns să-l vadă, îl vedea la celălalt capăt al mesei din sufragerie — chipul unui dușman care nici măcar nu știa că era angajat într-o bătălie. Ea avea acum zece ani și după fuga mătușii (domnișoara Rosa ținea casa tatălui ei, așa cum făcuse mătușa pînă în noaptea în care coborîse pe fereastră și dispăruse) nu numai că nu mai era nimeni care s-o silească să se joace cu nepotul și nepoata ei în zilele acelea funebre și încărcate de formalism, ci nici măcar nu mai trebuia să se mai ducă acolo ca să respire același aer pe care-l respira el și unde, chiar dacă ar fi lipsit, el încă rămînea, pîndea, cu o expresie care ei i se părea că trebuie să fi fost de triumf ironic și încordat. Acuma se mai ducea la Suta lui Sutpen o dată pe an în ocaziile cînd, îmbrăcați în hainele de duminică, ea și cu tatăl ei străbăteau cele douăsprezece mile într-un cupeu drept, uzat, alunecînd în urma atelajului bine ținut, ca să facă acolo o vizită de cîte o zi. Acum domnul Coldfield era cel care insistă să facă vizitele acestea, el care nu mersese niciodată cu ele cîtă vreme mătușa fusese acolo, și poate dintr-un sentiment al datoriei, acesta fiind motivul pe care-l invocase și pe care în cazul acesta l-ar fi crezut chiar și mătușa, poate și pentru că

nu era adevăratul motiv, întrucît fără îndoială nici chiar domnişoara Rosa n-ar fi crezut adevăratul motiv; şi anume că domnul Coldfield dorea să-şi vadă nepoţii faţă de care simţea o stînjeneală mereu crescîndă în legătură cu ziua cînd tatăl lor avea să-i povestească cel puţin fiului său vechea afacere dintre ei, despre care domnul Coldfield nu era încă de pe atunci sigur că gine-rele său nu vorbise vreodată. Deşi acum mătuşa dispăruse, ea reuşea încă să insufle şi să invoce asupra fiecăreia dintre aceste expediţii ceva din aburii vechi ai zbuclirilor mohorîte, mai mult decît oricînd acum îndreptate împo-triva unui duşman care nici măcar nu ştia că se află anga-jat într-o bătălie. Pentru că acum cînd mătuşa nu mai era, Ellen îşi renegase locul în acel triumvirat din care domnişoara Rosa încerca fără să ştie să facă o alianţă doar de două forţe. Acum era cu desăvîrşire singură, stînd în faţa lui la masa de seară, fără vreun sprijin nici măcar din partea lui Ellen (la vremea aceea Ellen trecea printr-o metamorfoză completă, răzbătînd în ultima ei lustră cu finalitatea unei adevărate re-naşteri); — făcînd faţă dincolo de tăblia mesei duşmanului care nici măcar nu era conştient că şedea acolo nu ca o gazdă şi ca un cumnat ci ca partea cealaltă într-un armistiţiu. E probabil că el n-o privise nici măcar de două ori comparînd-o cu propria lui familie şi cu copiii lui — pe copilul acesta ale cărui picioare, chiar atunci cînd avea să se facă mare, n-aveau s-ajungă niciodată pînă la duşumea nici chiar cînd se aşeza în scaunul ei — comparînd-o cu Ellen care, deşi avea şi ea oasele mici, era ceea ce se numea plinuţă (şi care ar fi ajuns, dacă viaţa ei n-ar fi intrat în declin la o vreme cînd nici chiar bărbaţii nu mai găseau de mîn-care şi dacă zilele vieţii ei s-ar fi încheiat fără drame, plină la trup într-adevăr. Nu grasă : doar rotunjită şi împlinită, cu părul alb, cu ochii încă tineri, şi chiar cu o roşeată uşoară pe ceea ce acum era o bărbie dublă şi altădată obraji, cu mîinile mici, grăsulii, împodobite cu inele, îngri-jite, împreunate, în anticiparea calmă a hranei, pe faţa de masă de damasc în faţa serviciului de porţelan fin şi sub candelabru) şi nici comparînd-o cu Judith, de pe atunci mai înaltă decît Ellen, şi cu Henry deşi el nu atît

de înalt la șaisprezece ani cît era Judith la patrusprezece, și totuși promițînd într-un fel că odată avea să-l ajungă pe taică-său ; fața aceasta care rareori vorbea în timpul mesei, cu ochii asemenea (cum s-ar spune) unor bucăți de cărbune înfipite într-un aluat moale și cu părul curat de nuanța specială, șoricească, a părului pe care nu strălucește prea des soarele, comparînd-o cu fețele arse de soare și de vînt a lui Judith și Henry ; Judith cu părul mamei și cu ochii tatălui și Henry, cu părul la jumătatea drumului între roșul părului tatălui și negrul lui Ellen și cu ochii strălucitori, întunecați, căprui — trupul mărunț al domnișoarei Rosa cu aerul ei de stîngăcie curioasă, paradoxală, ca și cum ar fi fost un costum împrumutat în ultimul moment, la mare nevoie, pentru un bal mascat la care nici măcar n-ar fi vrut să se ducă : aura înconjurînd o creatură retrasă în mod deliberat din viață dar încă în ghearele unei ucenicii impuse care s-o silească — mai degrabă decît prin participare voluntară sau prin acceptare — să respire — pe scurt, această servitoare prin destinație a propriilor ei rude și încă de pe atunci abia așteptînd să-și găsească scăparea scriind o poezie de elevă de pension despre cei de asemenea morți. Fața ei, chipul cel mai micuț dintre toate cele de față, pîndindu-l de-a curmezișul mesei cu o intensitate tăcută, curioasă, profundă, ca și cum chiar ar fi avut o intuiție dobîndită din apropierea de leagănul fluid al întîmplărilor (din timp) pe care să o fi cîștigat sau cultivat ascultînd în spatele unor uși închise nu la ceea ce ar fi putut auzi acolo, ci lăsîndu-se inertă și receptivă, neînstare nici de vreo părere proprie, nici de vreo discriminare, nici de vreo incredulitate, ascultînd doar cum crește febra anunțătoare de dezastre, adică ceea ce îi face pe unii să fie prezicători, uneori să și aibă dreptate în ce prezic, și de viitoarea catastrofă în care chipul de căpcăun din copilăria ei avea să se risipească pînă într-atîta încît ea avea să accepte să se mărite cu fostul stăpîn al aceluia chip.

S-ar putea ca atunci să fi fost ultima dată cînd îl mai văzuse cu adevărat. Pentru că au încetat să se mai ducă. Domnul Coldfield a încetat. Nu se stabilise niciodată

dinainte o zi pentru aceste vizite. În cîte o dimineată aparea doar la micul dejun în hainele negre, bune, de stofă groasă, în care se căsătorise și pe care le purtase de cîte cincizeci și două de ori în fiecare an pînă la căsătoria lui Ellen, și apoi de cincizeci și trei de ori pe an pînă cînd îi părăsise mătușa, pînă cînd și le-a pus pentru totdeauna în ziua în care a urcat în pod și a bătut în cuie ușa după el și a aruncat apoi ciocanul pe fereastră și a murit acolo. Atunci după micul dejun domnișoara Rosa se retrăgea și reapărea în rochia formidabilă de mătase neagră sau cafenie pe care i-o alesese cu ani de zile înainte mătușa care continuase să o poarte duminicile și la ocazii chiar după ce rochia se uzase de tot, pînă în ziua cînd tatăl ei decretase că mătușa nu avea să se mai întoarcă și îi dăduse voie domnișoarei Rosa să folosească îmbrăcămintea pe care mătușa o lăsase în casă în noaptea cînd fugise. Se urcau pe urmă în trăsură și plecau, după ce domnul Coldfield le scutea întîi pe cele două negrese de masa de prînz pe care nu mai trebuiau s-o pregătească și (așa credea orașul) le punea în vedere că au să dea socoteală pentru masa de resturi pe care au să trebuiască s-o mănînce. Pe urmă, într-un an nu s-au mai dus. Fără îndoială că domnul Coldfield n-a mai venit la micul dejun în haine negre și au trecut zilele și el tot n-a venit astfel îmbrăcat, și asta a fost totul. Poate că simțea, acum cînd nepoții se făcuseră mari, că era izbăvit de obligația pe conștiința sa acum cînd Henry plecase la universitate la Oxford și Judith încă și mai departe — în faza aceea de tranziție dintre copilărie și feminitate cînd îi era încă și mai inaccesibilă bunicului pe care îl văzuse prea puțin în viața ei și de care-i păsa probabil încă și mai puțin — starea aceea cînd, deși încă vizibile, tinerele fete se arată ca și cum ar fi văzute printr-un perete de sticlă undeva unde nici glasurile nu mai ajung pînă la ele ; unde mai ființează (fata aceea băiețoasă care ar fi putut — și chiar o și făcea — să alerge mai repede, să se cațere mai sus, să călărească și să lupte și cu și alături de fratele ei) într-o plutire perlata, fără umbre și ele însele participînd la asta ; suspendate într-o ceață nebuloasă, străine și imprevizibile, trupurile lor însele fluide, și delicate, și

fără substanță ; nu atît plutind și căutînd ceva, ci așteptînd doar, pasive, latente, senine, atrăgînd înspre ele fără efort acea stare post-genitivă din care și în jurul căreia să-și capete formă, să-și împlinească spatele, sîinii ; curbura spatelui, șolduri, coapse.

Atunci începu perioada încheiată cu acea catastrofă despre care se putea spune că a provocat o răsturnare atît de completă în domnișoara Rosa încît a făcut-o să accepte să se mărite cu bărbatul despre care crezuse în copilărie că-i căpcăun. Nu fusese o transformare de caracter ; caracterul nu i se schimbase. Nici măcar purtarea nu i se modificase în vreun fel. Chiar dacă n-ar fi murit Charles Bon, după toate probabilitățile tot s-ar fi dus să locuiască la Suta lui Sutpen mai devreme sau mai tîrziu după moartea tatălui ei, și odată ce ar fi făcut asta e probabil că și-ar fi petrecut acolo restul vieții. Însă dacă ar fi trăit Bon și dacă el s-ar fi căsătorit cu Judith și dacă Henry ar fi rămas în lumea cunoscută lor, ea s-ar fi mutat acolo numai atunci cînd ar fi fost pregătită s-o facă, și ar fi trăit în familia surorii moarte doar ca mătușă, cum și era de fapt. Nu caracterul i se schimbase ; în ciuda celor șase ani sau cam atît care trecuseră de cînd îl văzuse cu adevărat și în orice caz a celor patru ani pe care-i petrecuse ducîndu-i pe ascuns de mîncare noaptea tatălui ei cînd el se ascundea de agenții confederati în podul casei. În același timp scria poeme eroice despre aceiași oameni de care se ascundea tatăl ei și care l-ar fi împușcat sau l-ar fi spînzurat fără judecată dacă l-ar fi găsit — și dealtfel căpcăunul din copilăria ei era unul dintre ei (se întorsese acasă cu un ordin de zi pentru curaj deosebit semnat de generalul Lee) și încă unul în adevăratul înțeles al cuvîntului. Chipul pe care domnișoara Rosa îl adusese să locuiască tot restul vieții în casa aceea era același chip care-l privise de cealaltă parte a mesei și pe care nici el n-ar fi fost probabil în stare să spună vreodată de cîte ori îl văzuse acolo privindu-l, nici unde-l văzuse nici cînd, nu pentru motivul că n-ar fi fost în stare să-l uite ci pentru că nu și-l amintise niciodată de ajuns de mult timp ca să-l fi putut descrie zece minute după ce și-ar fi întors privi-

rile în altă parte, și din spatele acelui chip aceeași femeie care fusese pe vremuri copilul acela îl privea acum cu aceeași intensitate posomorită, rece.

Deși n-avea să-l revadă pe Sutpen ani de zile, le vedea acum pe soră-sa și pe nepoată-sa mai des decât oricând. Ellen ajunsese în punctul culminant al atitudinii pe care mătușa ar fi descris-o ca fiind cea a unei renegate. Părea nu numai să fi acceptat, să se fi resemnat cu viața și căsătoria ei, ci chiar să se mîndrească cu ea. Înflorise ca și cum Soarta ar fi concentrat vara indiană normală care ar fi trebuit să se fi deschis treptat și apoi să se fi stîns cu grație într-o perioadă de șase sau opt ani în doar trei sau patru ani, și asta fie ca o compensație pentru ceea ce avea să urmeze fie ca să încheie socotelile, să plătească polița pe care tovarășa Soartei, Natura, îi înscrisese numele. Ellen se apropia de patruzeci de ani, era durdulie, cu fața încă neatinsă de vîrstă. Ca și cum oricare ar fi fost semnele pe care trecerea prin viață le lăsase pe fața ei pînă la vremea cînd mătușa dispăruse s-ar fi șters acum de pe pomeții și pielea ei, din suma de trăiri și învelișul trupesc în care s-ar fi putut strînge, de-a lungul anilor în care carnea se așază netulburată, liniștită. Mersul, aerul ei erau parcă regale — ea și cu Judith ieșeau acum des în oraș, făcînd vizite aceluiași doamne, (unele ajunseseră bune) pe care mătușa se străduise să le silească cu douăzeci de ani mai înainte să vină la nuntă, precum și căutînd să profite de precarele prilejuri pe care le putea oferi orașul, la cumpărături — ca și cum ar fi izbutit în cele din urmă să scape nu numai de moștenirea puritană ci de realitate însăși: și-ar fi sacrificat soțul supărător și copiii neînțeleși, transformîndu-i în umbre; ar fi evadat în sfîrșit într-o lume a iluziei pure unde, apărută de orice rele, ar fi trecut, ar fi trăit, de la o atitudine la alta în calitatea ei de castelană a celei mai impunătoare case, de soție a celui mai bogat bărbat, de mamă a celor mai fericiți copii. Cînd ieșea la tîrguieli (acum erau douăzeci de prăvălii în Jefferson) își apleca doar privirile fără să coboare măcar din trăsura, plină de grație și sigură pe mișcări, vorbind fără să spună nimic, pronunțîndu-și frazele frivole gata făcute, lipsite de înțeles, ca dintr-un rol, scris de ea însăși

pentru sine însăși, al vreunei ducese rătăcitoare cu mese și doctorii de recuzită în mijlocul unor țărani fără pământuri și fără constrângeri — ca o femeie care, dacă ar fi avut tăria să îndure suferința și supărările, ar fi putut să-și câștige celebritatea într-un matriarhat, conducând de la gura focului mândria și destinele familiei, în loc să trebuiască pînă la urmă să se îndrepte spre cea mai tînăra din această familie ca să-i ceară ei să aibă grijă de ceilalți.

Adesea, de două și uneori de trei ori pe săptămînă, veneau amîndouă în oraș, acasă — femeia bine conservată, exaltată, ireală, volubilă, de șase ani lipsind din această lume — femeia care-și părăsise casa și pe ai săi într-un torent de lacrimi și care într-o regiune umbroasă, plină de miasme, asemenea mlaștinilor amarnice ale Stixului născuse doi copii și apoi se ridicase asemenea unui fluture de landă, fără să mai cunoască greutatea pîntecelui sau a celorlalte organe ale suferinței și experienței, pînă în golul peren, strălucitor al soarelui încremenit — și Judith, o fecioară necoaptă visînd, nu trăind, în desprinderea ei desăvîrșită și opacă față de realitate aproape ca într-o surzenie fizică. Pentru ele domnișoara Rosa probabil că nu mai însemna chiar nimic : nu copilul, pe vremuri obiectul și victima grijii și atențiilor vindicative, neabătute, ale mătușii dispărute, și nici chiar femeia care ar fi putut fi ghicită după îndatoririle ei de gospodină a casei, și desigur nici mătușa care era de fapt. Și ar fi fost greu de spus care din cele două, soră sau nepoată, era la rîndul ei mai ireală în ochii domnișoarei Rosa — adulta care evadase din realitate într-un tărîm blînd populat de păpuși sau tînăra fată adormită, suspendată într-o inerție atît de desăvîrșit fizică încît semăna cu starea de dinaintea nașterii și tot atît de depărtată de cealaltă extremă a realității cît era Ellen de a ei, venind acum în vizită în casa aceasta de două sau trei ori pe săptămînă, și o dată, în vara cînd Judith împlinise șaptesprezece ani, oprindu-se în drum spre Memphis ca să-i cumpere lui Judith rochii ; da, un trusou.

Era în vara de după primul an al lui Henry la universitate, după ce-l adusese cu el pe Charles Bon de Crăciun și pe urmă iarăși pentru o săptămînă sau două

În vacanța de vară înainte ca Bon să plece spre fluviu să ia vaporul spre casă la New Orleans ; vara în care Sutpen însuși plecase, după treburi, spunea Ellen, fără să-și dea seama desigur, căci aceasta era existența ei pe atunci, că nici nu știa unde-i plecase soțul, fără să-și dea seama că nici măcar nu era curioasă să știe. Nimeni în afară de bunicul tău și poate de Clytie n-aveau să afle vreodată că Sutpen plecase și el la New Orleans. Intrau în casa domnișoarei Rosa, căsuța înghesuită, posomorită, întunecoasă unde chiar și acum, la patru ani după ce o părăsise, mătușa părea să mai fie încă în spatele oricăreia dintre uși, cu mîna strîngîndu-i chiar clanța, și pe care Ellen o umplea timp de zece sau cincisprezece minute cu un vacarm ascuțit pentru ca apoi să plece, luîndu-și cu ea și fiica visătoare, apatică și care nu scosese nici un singur cuvînt ; și domnișoara Rosa care de fapt era mătușa fetei și care după vîrstă ar fi trebuit să-i fie soră, ignorînd-o pe mamă pentru ca s-o urmărească pe îndepărtata și inaccesibila fată cu o dorință mioapă, nearticulată și fără nici un grăunte de gelozie, proiectînd asupra lui Judith toate visurile sfărîmate și dezamăgirile propriiei ei tinereți zădărnicate, de la început condamnate, oferindu-i singurul dar (Ellen o povestise în repetate rînduri, printre hohote ascuțite de rîs) pe care i-l putea oferi : oferindu-se să o învețe pe Judith cum să țină o casă, să pregătească mesele, să numere rufele date la spălat, primind în schimbul acestei oferte privirea inexpressivă, pierdută, exclamația distrată, „Ce ? Ce-ai spus ?“ în timp ce chiar de pe atunci Ellen izbucnea în strigăte uimite de recunoștință. Apoi plecau — trăsura, pachetele, chicotelile și țipetele lui Ellen, visările impenetrabile ale nepoatei. Cînd veniseră data următoare în oraș și trăsura se oprise în fața casei domnului Coldfield, una din negrese ieșise să le spună că domnișoara Rosa nu era acasă.

În vara aceea îl văzuse din nou și pe Henry. Nu-l mai văzuse din vara precedentă deși el mai fusese acasă de Crăciun împreună cu Charles Bon, colegul lui de la universitate, și auzise despre balurile și recepțiile de la Suta lui Sutpen din vacanță, dar ea și tatăl ei nu ieșiseră atunci. Și cînd Henry se oprise împreună cu Bon în drumul de întoarcere la școală a doua zi după Anul Nou

ca să o salute pe mătușă-sa, ea nu fusese într-adevăr acasă. Astfel că nu-l mai văzuse pînă în vara următoare, după un an încheiat. Era în oraș, după cumpărături ; se oprise în stradă de vorbă cu bunica ta, cînd el a trecut călare pe acolo. N-o văzuse ; călărise mai departe, era pe o iapă nouă pe care i-o dăruise tatăl lui, era în surtuc și cu o pălărie de bărbat acum ; bunică-ta spunea că era tot atît de înalt cît și taică-său și că sta în șaua iepii, legănîndu-se la fel de arogant, deși n-avea statura la fel de împlinită ca Sutpen, ca și cum oasele lui ar fi fost în stare să-i susțină legănarea, doar că erau prea firave și nestatornice să-i suporte gesturile pompoase. Pentru că și Sutpen își juca rolul. Reușise s-o corupă pe Ellen aproape în toate felurile. Acum el era cel mai important proprietar de pămînturi și de plantații de bumbac din întreaga regiune, reușind să ajungă aici prin aceleași tactici prin care își construise casa — același efort obsedant, neabătut și aceeași indiferență totală față de felul cum ar fi putut fi văzute acele fapte ale lui pe care orașul era în stare să le vadă și față de felul cum faptele lui pe care orașul nu le putea vedea ar fi putut apărea în ochii orașului. Printre concetățenii lui mai erau unii chiar și atunci convinși că undeva era o înșelăciune, începînd cu cei care credeau că plantația era doar un fel de paravan pentru mașinațiile sale întunecoase, trecînd prin cei care își închipuiau că descoperise o cale de a trișa însăși piața bumbacului pentru ca astfel să obțină un preț mai bun pentru baloturile lui de bumbac decît ar fi fost în stare să obțină oamenii cinstiți, pînă la cei care după toate aparențele credeau că negrii sălbatici pe care-i adusese cu el ar fi avut puterea să smulgă prin vrăji mai mult bumbac de pe fiecare acru de pămînt decît reușiseră s-o facă vreodată negrii domesticiți de prin partea locului. Nu era iubit (lucru pe care era limpede că nici nu și-l dorea, în orice caz) ci temut, ceea ce părea să-l amuze, dacă nu chiar să-i facă plăcere. Însă era acceptat ; era evident faptul că acum avea prea mulți bani ca să mai poată fi respins sau ca măcar să i se mai poată face greutăți serioase. Izbutise să-și îndeplinească acest scop — își aranjase plantația în așa fel încît să dea roade fără grijă (la vremea aceea avea un suprave-

ghetor, fiul șerifului care-l arestase la poarta casei viitoarei sale neveste în ziua logodnei) și asta la mai puțin de zece ani după nuntă, și acum era în stare să-și joace și propriul său rol — rol de lenevie și delăsare arogantă care, pe măsură ce lenevia și delăsarea îl ajutau să se îngrașe — devenise puțin cam pompos. E adevărat, o corupsese pe Ellen împingînd-o chiar mai departe de gestul renegării, deși, întocmai ca și ea, nici el nu-și dădea seama că înflorirea lui era o inflorescență forțată și că, în timp ce își mai juca încă rolul în fața publicului, în spatele lui Soarta, destinul, răsplata, ironia — regizorul întregii piese, sau oricum ai fi vrut să-i spui — și începuse demontarea decorurilor și trăgea pe podium umbrele și contururile contrafăcute, înșelătoare ale piesei următoare. „Uite-l pe —“ spusese bunică-ta. Însă domnișoara Rosa îl și văzuse pe Henry. Rămăsese acolo în picioare, alături de bunică-ta, creștetul ei de-abia atîngînd umărul bunicii tale, o ființă neîmplinită la trup, într-una din rochiile pe care mătușa ei le lăsase în casă în urma ei, și pe care domnișoara Rosa o ajustase ca să i se potrivească, ea care nu învățase în viața ei nici să coasă, tot astfel cum își luase asupra ei sarcina de a pregăti gospodăria casei și se oferise să o învețe pe Judith să facă același lucru, ea care nu învățase niciodată nici să gătească mîncarea și nici să facă nimic altceva decît să asculte în spatele unor uși închise, acum oprită acolo în picioare, cu un șal pe cap ca și cum ar fi stat așa cincizeci de ani în loc de cincisprezece, cu ochii după nepotu-său, și spunînd, „Ia te uită — și-a ras barba.“

Pe urmă, a încetat să o mai vadă chiar și pe Ellen. Adică, Ellen însăși a încetat să mai vină în vizită acasă la ea, a încetat să-și mai întrerupă ritualul săptămînal al călătoriilor cu trăsura de la o prăvălie la alta, unde, fără să mai coboare, Ellen comanda negustorului, băiatului de prăvălie să-i aducă afară stofele, mărunțișurile, nimicu-rile pe care ei erau dispuși să i le prezinte în brațe și despre care știau chiar mai bine decît ea că nu avea să le cumpere, ci doar să le treacă printre degete, să le cîntărească în mîini, să le mototolească și apoi să le arunce înapoi, toate gesturile acestea învăluindu-și-le într-o volubilitate scînteietoare, ieftină. Nici măcar disprețuitoare, și

nici măcar de pe pozițiile unei superiorități arogante, ci doar impunându-și cu blîndete, și chiar copilărește prezența asupra negustorilor, băieților de prăvălie care o răbdau resemnați sau binecrescuți sau de-a dreptul deznădăjduiți ; pentru ca apoi să se întoarcă acasă, să umple locuința întreagă cu acel vacarm fără sens al vanității, al sfaturilor imposibile, cu totul ireale, în legătură cu domnișoara Rosa, cu tatăl ei, cu locuința lor, cu rochiile domnișoarei Rosa și cu aranjarea mobilelor în casă, cu prepararea meselor și chiar și cu ora la care se lua masa. Pentru că se apropia acum vremea (era 1860, și chiar și domnul Coldfield recunoștea acum probabil că războiul era inevitabil) cînd destinul familiei Sutpen, care timp de douăzeci de ani pînă atunci fusese asemenea unui lac crescînd din izvoare liniștite într-o vale liniștită, și revărsîndu-se, urcînd aproape pe nesimțite, și în care cei patru membri ai familiei plutind într-o suspensie însorită simțeau primul tremur subacvatic spre gura revărsării, spre strîmtoarea care avea să fie și catastrofa ținuturilor pămîntene, cînd cei patru înmățători liniștiți aveau să se întoarcă deodată unul spre altul, deocamdată nici neliștiți, nici bănuitori, ci doar atenți deodată, simțind doar cum se lasă întunericul, nici unul din ei ajunși încă la punctul în care-ți privești, în jur, tovarășii, și te gîndești *Cînd am să încetez să mai încerc să-i scap pe ei, ca să mă salvez numai pe mine ?* și nici măcar dîndu-și seama prea bine că se apropia punctul acela.

Astfel că domnișoara Rosa nu-i mai vedea pe nici unul din ei ; dealtfel nu-l văzuse niciodată (și nici n-avea să-l vadă vreodată viu) pe Charles Bon ; Charles Bon din New Orleans, prietenul lui Henry care nu numai că era cu cîțiva ani mai în vîrstă decît Henry ci era chiar cam puțin prea în vîrstă ca să mai fie student la vreun colegiu și care, în mod sigur, nu prea era la locul lui în colegiul unde se afla înscris — un mic colegiu de curînd înființat în hinterlandul Mississippi-ului, chiar într-o pustietate a acestei regiuni, la trei sute de mile bune de orașul elegant și chiar cosmopolit unde-și avea casa — un tînăr cu o eleganță lumească și o degajare mai sigure decît s-ar fi convenit la vîrsta lui, atractiv, după toate aparențele bogat și avînd în spate mai degrabă silueta nedeslușită

a unui tutore decît vreo rudă de sînge — un personaj care în vremea aceea depărtată în Mississippi trebuie să-și fi făcut apariția asemenea unei păsări fenix, răsărind deodată fără să-și trădeze vreo copilărie, fără să pară născut din femeie și fără să pară vulnerabil la trecerea timpului, dispărînd apoi fără să lase în urma sa un schelet sau țărîină trupească pe undeva — un bărbat cu atîta degajare în gesturi și cu un aer atît de grațios și de galant încît în comparație cu el aroganța pompoasă a lui Sutpen era doar o înșelăciune stîngace iar Henry părea doar un țîngău neîmplinit. Domnișoara Rosa nu-l văzuse în realitate niciodată ; era doar o închipuire, o imagine. Nu ce-i spusese Ellen : Ellen oprită în tihna desăvîrșită a acelei veri efemere, la care se adăuga acum farmecul renunțării voluntare, împăcate și pline de grație a tinereții în favoarea succesoarei sale de sînge și de sex, atitudine și comportare completîndu-se una pe alta pe întreaga durată a logodnei și prin care mamele care o doresc din toată inima pot aproape să se simtă ele însele mirese la nunta fiicelor lor. Dacă ar fi stat s-o asculte pe Ellen, un străin ar fi fost aproape pus în situația să creadă că acea căsătorie, despre care evenimentele de mai tîrziu aveau să arate că nu fusese nici măcar pomenită între tineri și între părinți, s-ar fi și consumat. Ellen nu făcuse nici măcar o singură dată vreo aluzie la dragostea dintre Judith și Bon. Nici nu lăsase măcar să se înțeleagă faptul că s-ar fi gîndit la așa ceva. Dragostea între cei doi era doar un subiect închis, mort, așa cum ar fi fecioria după nașterea primului nepot. Vorbea despre Bon ca și cum ar fi fost trei obiecte neînsuflețite cuprinse într-unul singur, sau poate un singur obiect neînsuflețit pentru care ea și familia ei ar fi găsit trei folosiri concordante : un veșmînt pe care Judith l-ar fi putut purta ca pe un costum de călărie sau o rochie de bal, o mobilă care ar fi venit să se adauge și să completeze locuința și situația socială, și un mentor și un exemplu care să corecteze comportamentul, vorbirea și felul de a se îmbrăca provinciale ale lui Henry. Ellen părea să fi străbătut timpul. Postula anii care se scurseseră și în cursul cărora nu se petrecuse nici o lună de miere și nu avusese loc nici o schimbare, și din trecerea cărora fețele (acum cinci) priveau într-un

fel de înflorire moartă și perenă ca niște portrete în tablouri atârinate în gol, fiecare din ele oprită, în înflorirea ei dinainte știută, netezită de orice gând sau trăire, portrete ale căror originale trăiseră și muriseră de atît de multă vreme încît bucuriile și suferințele lor trebuie să fi fost acum uitate pînă și de scîndurile dușumelelor pe care pășiseră, gesticulaseră, rîseseră, plînseseră. Astfel, în timp ce domnișoara Rosa, nici nu asculta, prinsese imaginea de la primele cuvinte, poate doar numai de la sunetul numelui, Charles Bon ; ea, fata bătrînă condamnată pe viață încă de la vîrsta de șaisprezece ani, așezată sub strălucirea limpede a deziluziei ca sub unul din becurile colorate din vreun cabaret unde ar fi intrat pentru prima dată în viață și raza luminii tremurînd de licărirea fără substanță a unor paiete izbucnind deodată în jurul ei, oprindu-se o clipă, continuînd apoi. Nu era geloasă pe Judith. Nici nu simțea milă față de sine însăși, așa cum sta acolo clipind mereu către soră-sa, în timp ce Ellen îi vorbea animată, ea îmbrăcată într-una din rochiile ei de casă cîrpăcite (rochiile, uneori purtate, de obicei însă noi, pe care Ellen i le dăruia din cînd în cînd erau întotdeauna de mătase, desigur) pe care le lăsase în urma ei mătușa atunci cînd fugise cu negustorul de cai și catîri, poate în speranța sau chiar cu intenția fermă de a nu mai îmbrăca vreodată așa ceva. Era probabil doar o deznădejde liniștită și o ușurare, o ultimă și completă abnegație, acum cînd Judith era pe punctul de a-i jertfi visul vremelnice al zădărniceii pe care-l trăise pentru a intra de-a dreptul într-o poveste cu zîne. Și părea chiar o poveste cu zîne, atunci cînd Ellen i-o spusese mai tîrziu bunicii tale, numai că era o poveste cu zîne scrisă și jucată ca pe o scenă de doamnele dintr-o societate elegantă. Doar că domnișoarei Rosa trebuie să i se fi părut autentică, nu numai plauzibilă, și ci justificată : de aici și remarca aceea care o făcuse iarăși pe Ellen (tot ea povestise asta, ca pe o glumă copilărească, așa cum și era de fapt) să izbucnească în hohote de rîs copilărești și ascuțite și să cadă într-o uimire nestăpînită. „Îl merităm“, spusese domnișoara Rosa. „Îl merităm ? Pe el ?“ spusese Ellen, probabil strigase chiar. „Bineînțeles că-l merităm — dacă vrei s-o spui așa. Eu

în orice caz nădăjduiesc și mă aștept din partea ta să simți asta, că noi, în familia Coldfield, avem dreptul să fim la înălțimea oricărei cinstiri deosebite pe care o căsătorie cu oricine ar fi ființa aceea ar aduce-o în familia noastră.“

Bineînțeles că la o asemenea replică nu există răspuns. Sau, cel puțin, după câte spunea Ellen, domnișoara Rosa nici n-a încercat să răspundă. A privit-o doar pe Ellen plecînd și s-a apucat apoi să-i pregătească lui Judith cel de al doilea dar care îi sta în putere să i-l ofere. Avea în stăpînirea ei două acum, și acest al doilea dar lăsat tot de mătușa care o învățase și să țină o casă și să croiască rochiile, atunci cînd se strecurase pe fereastră într-o noapte, deși acest al doilea dar s-a dovedit de folos mai tîrziu (s-ar fi putut spune, s-a repercutat mai tîrziu) datorită faptului că atunci cînd mătușa fugise domnișoara Rosa nu crescuse de ajuns ca să poată folosi rochiile părăsite nici chiar scurtîndu-le. Se apucă să croiască în taină rochiile pentru trupul lui Judith. Stofa o luase din prăvălia tatălui ei. Din altă parte n-ar fi avut de unde s-o ia. Bunica ta mi-a spus că pe vremea aceea domnișoara Rosa nici nu știa să numere banii, că știa în teorie despre adăugirea unui ban la altul, dar după toate probabilitățile nu avusese niciodată în realitate bani să-i vadă, să-i atingă, să-i folosească, să le simtă puterea ; căci în anumite zile ale săptămîinii ieșea în oraș cu un coșuleț și făcea cumpărături la anumite prăvălii pe care domnul Coldfield i le indicase dinainte, fără ca vreo monedă sau vreo sumă de bani să se schimbe prin vorbe sau din mînă în mînă, și mai tîrziu în aceeași zi domnul Coldfield refăcea drumul străbătut de ea după socotelile mîzgălite pe hîrtie, pe perete sau pe tejghele și efectua plățile. Astfel că ea trebuie să-și fi luat materialul de lucru de la el, deși stocul lui, început ca o adunătură doar de mărfuri de strictă necesitate și în aparență nepermițîndu-i să-și cîștige hrana nici pentru el și nici pentru fiică-sa de pe propriile rafturi, nu sporise, și cu atît mai puțin nu se diversificase. Și cu toate acestea de aici trebuise să-și procure materialul ca să facă acele veșminte intime pentru o tînră fată care aveau să-i servească la propria ei nuntă prin procură — și poți să-ți imaginezi cum își închipuia domnișoara Rosa că ar fi trebuit să fie asemenea veșminte, ca să nu mai

vorbim de felul cum aveau să arate închipuirile ei atunci când avea să le termine de croit, singură, fără ajutorul nimănui. Nimeni n-ar fi fost în stare să spună cum reuşise să obţină materialul din prăvălia lui taică-său. El însuşi nu i le dăruise niciodată. El însuşi ar fi considerat de datoria lui să-i asigure nepoatei sale veşminte dacă ar fi fost îmbrăcată cum nu se cuvine, sau în zdrenţe sau ar fi suferit de frig, însă nu veşminte pentru nuntă. Aşa că eu cred că le-a furat. Trebuie să fi făcut-o. Trebuie să fi scos materialul aproape de sub nasul lui taică-său (era o prăvălie micuţă şi el n-avea alt vânzător şi oriunde ar fi stat era în măsură să supravegheze întreaga încăpere) cu acea îndrăzneală amorală, cu acea afinitate pentru brigandaj pe care le au femeile, dar şi mai probabil, sau cel puţin aşa aş vrea să cred, prin vreun subterfugiu de o atît de goală şi disperată transparentă scornită de naivitate încît prin însăşi simplitatea ei l-a păcălit pe taică-su.

Nici măcar n-a mai văzut-o pe Ellen după aceea. S-ar fi spus că Ellen îşi îndeplinise rolul, trecuse de strălucitoarea fără de noimă amiază şi după-amiază a verii sale efemere şi dispăruse, poate nu chiar din Jefferson, dar în orice caz din viaţa surorii ei, lăsîndu-se văzută doar o singură dată murind în patul din camera întunecoasă în casa asupra căreia nenorocirea împinsă de soartă îşi şi ridicase mîna şi pentru a-i năruî temeliile sumbre pe care se ridicase şi pentru a-i înlătura de acolo pe cei doi bărbaţi meniţi să-i încerce dăinuirea, soţul şi fiul — unul în primejdiile şi ameninţările războiului, celălalt după toate aparenţele în uitare. Henry dispăruse pur şi simplu. Aflase şi asta în timp ce-şi petrecea zilele (şi nopţile chiar; trebuia să aştepte pînă cînd adormea taică-său) cosînd obosită şi fără îndemînare la veşmintele pe care le făcea pentru trusoul nepoatei sale şi pe care trebuia să le ţină ascunse nu numai de tatăl ei ci şi de cele două negrese care ar fi putut să o pîrască domnului Coldfield — depănînd dantela de pe croşetă şi cosînd-o pe rochii în timp ce soseau ştiri despre alegerea lui Lincoln şi căderea Fortului Sumpter, şi ea de-abia ascultînd, auzind şi pierzînd sunetele năruirii patriei sale printre împunsăturile obosite şi stîngace de ac într-un veşmînt pe care n-avea să-l poarte şi să-l dezbrace niciodată pentru un bărbat pe care n-avea să-l

vadă nici o singură dată viu. Henry dispăruse pur și simplu : auzise și ea ce auzise întregul oraș — că atunci, la acel al doilea Crăciun, Henry și cu Bon veniseră iarăși acasă în vacanță, frumosul și bogatul bărbat din New Orleans despre a cărei logodnă cu fata ei maică-sa împuiase urechile întregului oraș încă de șase luni de zile. Veniseră iarăși și acum orașul aștepta să se anunțe ziua ceremoniei. Și atunci se petrecuse ceva. Nimeni nu știa exact ce : dacă fusese ceva între Henry și Bon pe de o parte și Judith pe de altă parte, sau între cei trei tineri pe de o parte și părinți pe de altă parte. Însă oricum, când sosise ziua Crăciunului, Henry și Bon erau plecați. Și Ellen nu mai era de văzut (părea să se fi retras în camera întunecată pe care n-avea s-o mai părăsească pînă avea să moară doi ani mai tîrziu) și nimeni n-ar fi putut spune nici după chipurile, nici din acțiunile nici din comportarea lui Sutpen sau a lui Judith nimic, astfel că povestea s-a aflat de la negri : cum în noaptea dinaintea Crăciunului se iscase o ceartă nu între Bon și Henry sau între Bon și Sutpen ci între fiu și tată și Henry își renegase cu glas tare tatăl și renunțase la dreptul său de prim născut și la acoperișul sub care se născuse și că el și cu Bon plecaseră împreună călare în noaptea aceea și mama rămăsese leșinată — deși, după cum credea orașul, nu de zădărnicierea căsătoriei ci de șocul pe care i-l provocase realitatea pătrunzînd în viața ei ; aceasta fiind lovitura de grație a securii înainte ca să se taie propriu-zis gîtul vitei sacrificate.

Asta aflase domnișoara Rosa. Nimeni nu știa ce-o fi gîndit ea. Orașul socotea că gestul lui Henry însemna doar izbucnirea exaltată a unui tînar, ca să nu mai spunem că tînarul acesta era un Sutpen, și că timpul avea să vindece totul. Fără îndoială că purtarea lui Sutpen și a lui Judith unul față de altul și a amîndurora față de oraș influențaseră într-un fel această opinie. Erau văzuți împreună în trăsură prin oraș cînd și cînd, ca și cum nu s-ar fi petrecut nimic, între ei cel puțin, ceea ce e sigur că n-ar fi fost cazul dacă cearta s-ar fi petrecut între Bon și tată, și probabil n-ar fi fost cazul dacă motivul crizei ar fi fost ceva între Henry și tatăl său pentru că întreg

oraşul ştia că între Henry şi Judith existase o legătură mai strînsă decît chiar loialitatea tradiţională între frate şi soră ; o legătură curioasă ; ceva din rivalitatea sălbatică, impersonală dintre doi cadeţi într-un regiment pe front, care mănîncă din aceeaşi farfurie, dorm sub aceeaşi pătură şi înfruntă aceeaşi nimicire şi care ar risca moartea unul pentru altul, nu unul de dragul altuia ci în numele frontului care nu trebuie să fie străpuns, al regimentului însuşi. Aceasta era tot ceea ce ştia domnişoara Rosa. N-ar fi putut şti nimic mai mult decît ce ştia oraşul pentru că cei care ştiau (Sutpen sau Judith ; nu Ellen, căreia nu i s-ar fi spus în primul rînd nimic şi ar fi uitat, n-ar fi fost în stare să asimileze faptul chiar dacă i s-ar fi spus — Ellen, fluturele de sub care, pe neaşteptate, pierise aerul scaldat în soare, lăsînd-o acum cu mîinile grăsuiei împreunate pe pătură în camera întunecată şi ochii deasupra lor probabil nici măcar suferinzi ci doar plini de o neînţelegere uimită) nu i-ar fi spus ei după cum n-ar fi spus nimănui la Jefferson sau în altă parte. Poate că domnişoara Rosa s-a dus o dată acolo, probabil o dată şi apoi n-a mai făcut-o. Şi trebuie să-i fi spus domnului Coldfield că nu era nimic îngrijorător şi e evident că ea însăşi o credea deoarece continuase să coasă rochiile pentru nunta lui Judith.

Era încă ocupată cu asta cînd statul Mississippi îşi declară secesiunea şi cînd primele uniforme confederate începură să apară în Jefferson unde colonelul Sartoris şi Sutpen începură să strîngă regimentul care avea să plece în '61, cu Sutpen, comandant adjunct, călărind în stînga colonelului Sartoris, pe armăsarul negru purtînd un nume ales din cărţile lui Walter Scott, sub steagul regimentului ale cărui culori el şi cu Sartoris le aleseseră şi pe care femeile din familia lui Sartoris îl cususeră din rochiile lor de mătase. Se împlinise bine la trup nu numai faţă de ziua cînd intrase călare în Jefferson în duminica aceea din '33, ci şi faţă de ziua cînd se căsătorise cu Ellen. Corpulent nu era încă, deşi acum se apropia de cincizeci şi cinci de ani. Grăsimea, pîntecele avea să le capete mai tîrziu. Le căpătă dintr-o dată, în anul de după cele ce s-au întîmplat cu logodna lui cu domnişoara Rosa şi ea plecase din casa lui şi revenise în oraş să locuiască singură

În casa tatălui ei și nu-i mai vorbise niciodată decît atunci cînd îi adresase cuvîntul acea singură dată cînd i se spusese că el ar fi murit. Corpolența îl cuprinsese dintr-o dată, ca și cum ceea ce negrii, și chiar și Wash Jones ziceau că-i o mîndrețe de bărbat își atinsese și își menținuse înflorirea după ce temelia cedase și o aparență, ceva între forma lui așa cum i-o cunoșteau oamenii și scheletul ostil compromisurilor a ceea ce era el în realitate, ar fi devenit deodată fluidă și, supusă legilor pămîntești, s-ar fi legănat în aer, reținută, ca un balon, nestabil și lipsit de viață, de învelișul pe care-l trădase.

Nu văzuse regimentul plecînd deoarece tatăl ei îi interzisese să iasă din casă pînă după plecarea soldaților, refuzînd s-o lase să ia parte la despărțire sau să fie prezentă alături de celelalte femei și fete la ceremonia plecării, deși nu pentru că ginerele lui se întîmplase să facă parte din acest regiment. El nu fusese niciodată un om irascibil și înainte de declararea în fapt a războiului și de secesiunea statului Mississippi, acțiunile și declarațiile lui de protest fuseseră nu numai calme ci și logice și pline de bun-simț. Dar după ce zarurile fuseseră aruncate, se schimbase parcă peste noapte, tot așa cum fiică-sa Ellen își schimbase caracterul cu cîțiva ani mai înainte. Îndată ce trupele își făcuseră apariția la Jefferson, își închisese prăvălia și o lăsase închisă toată vremea cît soldații fuseseră mobilizați și instruiți, și mai tîrziu, după ce regimentul plecase, ori de cîte ori se întîmpla ca trupele să cantoneze în oraș noaptea, în trecere, refuzînd să vîndă vreo marfă, indiferent cu ce preț, militarilor și, se spunea, familiilor nu numai militarilor ci și bărbaților sau femeilor care sprijiniseră secesiunea și războiul, fie și numai într-o discuție sau printr-o părere. Refuzase să-i permită soră-si să se întoarcă acasă să stea cu el în timpul cît soțul ei, un neguțător oarecare de cai, era în armată, nu-i dădea voie domnișoarei Rosa nici măcar să privească pe fereastră la soldații care treceau pe stradă. Își închisese prăvălia definitiv și sta toată ziua în casă. El și domnișoara Rosa trăiau în camerele din spate ale casei cu ușa din față încuiată și cu ferestrele din față oblonite și ferecate. Își petrecea zilele, spuneau vecinii, în spatele unui oblon de-abia întredeschis ca o santinelă la post, înarmat nu cu

o pușcă ci cu marea Biblie a familiei în care datele nașterii lui și soră-si și a căsătoriei sale și a nașterii și căsătoriei lui Ellen și ale nașterii celor doi nepoți ai săi și a domnișoarei Rosa și a morții soției sale (însă nu și a căsătoriei mătușii; domnișoara Rosa fusese aceea care o trecuse acolo, împreună cu cea a morții lui Ellen, în ziua când trecuse și data morții domnului Coldfield însuși și a lui Charles Bon și chiar și a lui Sutpen) fuseseră trecute monoton cu scrierea lui ordonată de funcționar, pînă cînd se întîmpla să treacă vreun detașament de trupe; la care deschidea Biblia și declama cu voce aspră, tunătoare, mai tare chiar decît zgomotul pașilor tropăitori, versetele pline de un misticism vechi, violent, vindicativ, pe care și le alesese dinainte așa cum un soldat de pază și-ar fi aranjat șirul de cartușe pe pervazul ferestrei. Pe urmă într-o dimineată aflase că prăvălia îi fusese spartă și jefuită, fără îndoială de vreo companie de trupe străine care cantonaseră la marginea orașului și asmuțite la aceasta fără îndoială, chiar dacă doar cu vorba, de concetățenii săi. În noaptea aceea se urcase în podul casei sale luînd cu el un ciocan și un pumn de cuie și bătuse în cuie ușa după el iar apoi aruncase ciocanul pe fereastră. Nu era laș. Era un om plin de forță morală care respingea compromisurile, care venise într-o lume nouă aducînd cu el un pumn de mărfuri din care întreținuse cinci ființe cel puțin într-o situație de confort și siguranță. Făcuse asta prin negustorie strînsă, desigur; n-ar fi putut-o face decît prin negustorie strînsă sau prin acte de necinste; și așa cum spunea bunicul tău, un om care, într-o regiune cum era Mississippi pe vremea aceea, și-ar fi limitat necinstea doar la vînzarea de pălării de pai și de curele de hamuri și de carne sărată ar fi fost pus sub sechestru de propria sa familie ca fiind cleptoman. Însă nu era laș, chiar dacă conștiința lui s-ar fi răzvrătit, cum spunea bunicul tău, nu atît împotriva ideii de a vărsa sînge omenesc și de a ucide vieți omenești, cît împotriva ideii de risipă; împotriva ideii de a uza, de a consuma, de a distruge vreun material în numele oricărei cauze.

Acum viața domnișoarei Rosa se reducea la străduința de a menține viața în ea însăși și în tatăl ei. Pînă în noaptea cînd fusese devastată, ei trăiseră din ce aveau în

prăvălie. Se ducea la prăvălie după ce se făcea noapte și lua într-un coș destule provizii ca să le ajungă pentru o zi sau două. Astfel că stocurile, care nu mai fuseseră de la o vreme reînnoite se reduseseră considerabil încă dinainte de spargere; și în curînd ea, care nu fusese niciodată învățată să facă ceva practic pentru că mătușa o crescuse în credința că era nu numai delicată ci chiar rafinată, începuse să gătească mîncare care pe măsură ce trecea timpul devenea tot mai greu de procurat și de o calitate tot mai proastă, și i-o trimitea sus tatălui ei noaptea într-un coșuleț manevrat printr-un scripete instalat la fereastra podului. A făcut asta timp de trei ani de zile, hrănindu-l în taină noaptea, din hrana care în ce privește cantitatea abia ar fi ajuns pentru o singură persoană, pe un om pe care-l ura. Se poate că nici nu și-ar fi dat seama înainte de asta că îl ura și s-ar fi putut să nu fi înțeles nici chiar atunci, decît că prima dintre odele închinat soldaților sudici din mapa care atunci cînd bunicul tău a văzut-o în 1885 conținea vreo o mie de asemenea poeme sau mai multe chiar, era datată din primul an al încarcerării voluntare a tatălui ei și purta și însemnarea că fusese scrisă la ora două noaptea.

Apoi el a murit. Într-o dimineată mîna nu-i mai apăruse la fereastră să tragă în sus coșul. Cuietele rămăseseră mai departe fixate în ușă și vecinii o ajutară s-o spargă cu securea și-l găsiră, pe omul care-și văzuse singurele mijloace de subzistență jefuite de apărătorii propriei lui cauze, chiar dacă-și repudiasse cauza și îi renegase și pe ei, cu mîncarea neatinsă de trei zile alături de patul de scînduri ca și cum și-ar fi petrecut aceste trei zile socotindu-și în minte conturile pămîntești, ar fi constatat rezultatul, l-ar fi verificat și apoi ar fi întors asupra scenelor de nebunie și violență și nedreptate ale vremii impasibilitatea moartă și consecventă a unei dezaprobări reci și inflexibile. Acum domnișoara Rosa rămăsese nu numai orfană ci și săracă lipită pămîntului. Prăvălia nu mai era decît un înveliș, o coajă, o clădire pustiiată părăsită chiar și de șobolani și nemaiînchizînd nimic între pereții ei, nici măcar bunăvoință,

întrucît el se înstrăinase irevocabil de vecinii, de oraşul, de patria sa intrată în război, de toate trei prin felul cum se purtase. Chiar şi cele două negrese plecaseră — pe care el le eliberase de îndată ce intrase în stăpînirea lor (dealtfel, ca plată a unei datorii, nu pentru că le-ar fi cumpărat) scriindu-le certificatul de eliberare pe care ele nici nu ştiau să-l citească şi socotindu-le o leafă săptămînală pe care le-o reţinuse întregă pentru acoperirea valorii lor teoretice de pe piaţă — şi în schimbul cărei fapte ele se număraseră printre primii negri din Jefferson care fugiseră pentru a urma trupele yankee. Astfel că atunci cînd murise, nu mai avea nimic, nu pus deoparte, dar nici măcar salvat. Fără îndoială, singura plăcere pe care o avusese vreodată în viaţă consta nu în economiile precare, spartane pe care le strînsese înainte de a-şi fi întîlnit viitorul ginere — nu în bani ci în ceea ce îşi închipuia el că ar fi însemnat o poliţă pentru oricare va fi fost banca spirituală care, credea el, avea într-o zi să-i recompenseze investiţiile de renunţări şi tărie sufletească. Şi neîndoielnic ceea ce îl făcuse să sufere cel mai mult în legătură cu Sutpen nu fusese pierderea banilor ci faptul că fusese constrîns să-şi sacrifice aceste economii spirituale, simbolul constanţei şi abnegaţiei sale, pentru a-şi păstra intactă solvabilitatea morală pe care crezuse că reuşise să şi-o stabilească şi asigure. Era ca şi cum ar fi trebuit să plătească de două ori o aceeaşi notă de plată din cauza vreunei neglijenţe neînsemnate privind data sau semnătura.

Astfel că acum domnişoara Rosa era şi orfană şi săracă lipită pămîntului, nemaiavînd nici o rudă sub soare în afară de Judith şi de mătuşa ei de care nu se mai auzise nimic de doi ani, de cînd încercase să treacă liniile yankeilor ca să ajungă în Illinois, să fie astfel mai aproape de închisoarea din Rock Island unde soţul ei, care-şi oferise talentele de furnizor de cai şi catîri pentru cavaleria confederată şi fusese prins asupra faptului, se afla acum. Ellen murise de doi ani pe vremea aceea — fluturele, molia prinsă într-o pală de vînt şi izbită de un perete, rămasă agăţată acolo bătînd slab din

aripi, nu din vreo încăpăținare deosebită de a se mai agăța de viață, și nici pentru că ar fi suferit în mod deosebit, căci era prea ușoară pentru ca să fi fost izbită prea tare, și nici măcar pentru că ar mai fi păstrat vreo amintire prea vie despre golul strălucitor dinaintea de furtună, ci doar într-o stupoare uimită păfind să nu înțeleagă nimic — învelișul ei strălucitor și precar nici măcar prea mult schimbat în ciuda anului de hrană proastă, căci toți negrii lui Sutpen părăsiseră și ei proprietatea ca să-i urmeze pe soldații yankei; făpturile sălbatice pe care el le adusese în această regiune și căutase să le îmblânzească amestecându-le cu cele domestice aflate dinainte, cu aceeași grijă și urmărind aceleași scopuri cu care ar fi vrut să îmblânzească sîngele armăsarului său sau al lui propriu. Și cu același succes, dealtfel: era ca și cum doar prezența lui ar fi constrîns acea casă să accepte și să rețină viața omenească; ca și cum casele ar fi avut sentimente, viață, personalitate dobîndită nu atît de la oamenii care respiră sau au respirat în ele ci în lemnele și pietrele lor sau insuflate în lemnele și pietrele lor de omul sau oamenii care le concepuseră și le clădiseră — și în casa aceasta ar fi existat doar o afirmație indiscutabilă a goliciunii, a pustietății; o rezistență de neînvins față de ocuparea ei, decît dacă această ocupare ar fi fost preluată și sancționată de cineva nemilos și puternic. Ellen își pierduse ceva din împlinirea trupească, e adevărat, dar așa cum un fluture intră în declin pur și simplu destrămîndu-se, întinderea aripilor și a trupului scăzîndu-i puțin, desenul de pe aripi strîngîndu-se în sine, dar fără să se arate vreun rid — rămăsese aceeași față limpede, aproape copilăroasă între perne (deși domnișoara Rosa descoperise acum că Ellen își vopsea desigur de ani de zile părul), aceleași mîini aproape grăsulii, moi (deși acum fără inele) pe pătură și doar uimirea din ochii întunecați, părînd să nu înțeleagă nimic care să mai trădeze ceva din viața încă rămasă, care să postuleze moartea apropiindu-se, atunci cînd îi ceruse surorii ei, o fetiță de șaptesprezece ani, să aibă grijă de copilul rămas. (La vremea aceea Henry dispăruse doar, repudiin-

du-și de bunăvoie dreptul la moștenire ; nu se reîntorsese încă să-și joace rolul cel de pe urmă în pierzania familiei sale — și scena asta, spunea bunicul tău, îi fusese cruțată lui Ellen, nu că ar mai fi putut fi lovitura de grație care să încununeze totul ci doar pur și simplu că ar fi fost pierdută degeaba asupra ei întrucât fluturele acesta încă agățându-se, chiar dacă viu încă, era acum incapabil să mai simtă în vreun fel vârtejul vântului sau violența.) Astfel că lucrul firesc pe care l-ar mai fi putut face ar fi fost oricum să meargă să stea împreună cu Judith, lucrul firesc pentru ea sau pentru orice altă femeie din Sud, pentru o femeie din lumea bună. N-ar fi fost nevoie să i se ceară ; nimeni nu s-ar fi așteptat ca ea să se lase rugată. Căci așa sînt femeile din Sud. Nu faptul că, fără nici un ban și fără nici o perspectivă de a-și schimba situația, și știind că toți cei care o cunosc știu asta, și totuși mutîndu-se doar cu o umbrelă de soare și o oală de noapte personală și trei cufere în propria ta casă și chiar în camera în care propria ta nevastă își folosește cearceafurile și rufăria cu dantele, și nu numai că preia comanda asupra tuturor servitorilor care știu la fel de bine că n-au să vadă niciodată vreun bacșiș de la ea pentru că știu și ei la fel de bine ca și alții că n-are să aibă niciodată din ce să le dea vreodată bacșiș, ci-ți mai intră și în bucătărie și-o scoate de la locul ei pe bucătăreasă și-ți condimentează mîncarea pe care ai vrea s-o mănînci în așa fel încît să se potrivească gusturilor ei — nu e asta, nu de asta depinde ea ca să-și ducă viața mai departe ; e ca și cum ar trăi sugînd sînge, asemenea unui vampir, nu nesățioasă, și sigur nu cu lăcomie, ci cu splendoarea senină și indiferentă a florilor, arogîndu-și sie însăși, pentru că asta are și ea în vinele ei, hrană din străvechiul sînge al celor care au străbătut mări și continente necunoscute, care au înfruntat pustietățile, greutățile și împrejurările potrivnice și moartea.

Asta ar fi fost de așteptat din partea ei. Însă n-a făcut-o. Judith mai avea încă în stăpînire hectarele părăsite de pe care ar mai fi putut scoate ceva, ca să nu mai vorbim de Clytie s-o ajute, să-i țină tovărășie, și de

Wash Jones s-o hrănească așa cum Wash o hrănise pe Ellen pînă la moarte. Însă domnișoara Rosa nu s-a mutat acolo de îndată. Poate că nici nu s-ar fi mutat acolo vreodată. Deși Ellen îi ceruse s-o apere pe Judith, s-ar fi putut să simtă că Judith n-avea încă nevoie de apărare, întrucît dacă iubirea zădărnicită pentru un timp ar fi fost în stare să-i insuflă voința de a trăi, de a îndura mai departe, atunci însăși această iubire, chiar dacă pentru moment neîmplinită, ar fi trebuit și ar fi putut să-l țină în viață pe Bon pînă cînd nerozia omenească avea să-și piardă puterea istovindu-se și el ar fi putut să se reîntoarcă de acolo de oriunde s-ar fi dus și l-ar fi adus și pe Henry cu sine — Henry, și el o victimă a aceleiași nebunii și neșanse. Trebuie să o mai fi văzut pe Judith din cînd în cînd și probabil că Judith insistă să o convingă să se stabilească la Suta lui Sutpen, însă eu cred că acesta este motivul pentru care ea n-a acceptat, chiar dacă nu știa unde se aflau Bon și Henry și după cît se pare lui Judith nu-i trecuse vreodată prin gînd să-i spună. Pentru că Judith știa. Se poate să fi știut chiar de mult ; și chiar Ellen poate că știuse. Sau poate că Judith nu-i spusese nici maică-si. Poate că Ellen nu apucase să afle înainte de a muri că Henry și Bon erau acum simpli soldați în compania organizată de foștii lor colegi de universitate. Prima știre pe care o avusese de patru ani de zile domnișoara Rosa că nepotul ei ar mai fi fost încă viu i-a ajuns în după-amiaza cînd Wash Jones, călare pe ultimul catîr rămas în grajdurile lui Sutpen, se oprise în fața casei ei și începuse s-o strige pe nume. Îl văzuse dinainte dar nu-l recunoscuse — un bărbat uscat, cu gîtul umflat de buboae, bîntuit de malarie, cu ochii decolorați și cu o față care ar fi putut arăta de orice vîrstă între douăzeci și cinci și șaiszeci de ani, călare pe un catîr neînșeuat în mijlocul străzii în fața porții și strigînd, „Hei, hei“, la intervale regulate pînă cînd ea ieșise în ușă ; la care își mai coborîse glasul întrucîtva, deși nu prea mult. „Matale ești Rosie Coldfield ?“ spusese.

NU SE FĂCUSE ÎNCĂ DESTUL DE ÎNTUNERIC să fie vremea pentru Quentin să pornească, cel puțin nu de ajuns de întuneric ca să fie pe gustul domnișoarei Coldfield, chiar fără să se mai gîndească la cele douăsprezece mile pînă acolo și la cele douăsprezece mile îndărăt. Quentin știa asta. Aproape că o vedea, așteptînd în vreuna din încăperile întunecate, neaerisite, în însingurarea de neînfrînt a căsuței ei mohorîte. Nu-și pusese lumină electrică deoarece și așa avea să părăsească în curînd casa, și probabil că vreun descendent sau vreo rudă spirituală a celui sau celei care îi spusese odată că lumina și curenții de aer aduc căldură îi mai spusese și că prețul electricității nu se calcula pentru timpul cît lumina ardea într-adevăr, ci retroactiv în depășirea inerției inițiale cînd întorceai comutatorul : asta era ce se citea pe contor. Își pusese fără îndoială boneta neagră cu paiete ; Quentin știa ; și un șal, șezînd acolo în amurgul crescînd, mortuar ; chiar și acum ținîndu-și în mînă sau în poală inelul cu toate cheile de la intrare, de la dulapuri și cămări ale casei pe care avea să o părăsească timp de vreo șase ore ; și o umbrelă, da, și o umbrelă, se gîdea el mai departe, gîndindu-se cît de opacă era față de vreme și de anotimp. căci deși nu schimbase o sută de cuvinte cu ea toată viața lui pînă în acea după-amiază, știa bine că pînă în noaptea aceea ea nu-și părăsise locuința după apusul soarelui, decît duminica și miercurea pentru ca să meargă la biserică, în toți acești patruzeci și trei de ani probabil. Da, își pregătise desigur și umbrela. Să iasă cu ea atunci cînd el avea să o strige și să o poarte cu sine printre murmurele stinse ale unei seri în care nu căzuse nici măcar roua, în seara în care chiar și acum singura alunecare înspre întuneric erau doar zvîcnetele moi și încă mai întîmplătoare ale licurilor sub verandă, cînd el se ridică de pe scaun atunci cînd domnul Compson ieși din casă cu scrisoarea în mînă, aprinzînd în trecere lumina în portal. „Cred c-o

să trebuiască să intri în casă s-o citești“, spuse domnul Compson.

„Poate văd s-o citesc și aici“, spuse Quentin.

„Poate că da“, spuse domnul Compson. „Poate chiar și lumina zilei, ca să nu mai vorbim și de asta —“ și arată cu mîna globul unic, aburit și murdărit de gîngăniile verii îndelungate, și care chiar cînd era curat răspîndea prea puțină lumină — „ar fi prea mult pentru asta, pentru astea. Da, pentru astea; lucruri dintr-alte zile, dintr-o altă vreme, dintr-o vreme moartă; oameni ca și noi: și victime, ca și noi, însă victime ale unor altfel de împrejurări, mai simple și deci, în întregul lor, mai mărețe, mai eroice, așa că și siluetele sînt mai eroice, nu pipernicite și fără voință, ci distincte, fără complicații, care au primit darul de a iubi o singură dată sau de a muri o singură dată în loc de a trăi ca niște creaturi împrăștiate, risipite, scoase orbește bucățică cu bucățică dintr-o pungă și pe urmă încleiate la un loc, creatori și victime în același timp a o mie de omoruri și a o mie de copulații și divorțuri. Poate că ai dreptate. Poate că orice lumină mai puternică decît asta ar fi prea mult pentru așa ceva.“ Însă nu-i întinse chiar atunci lui Quentin scrisoarea.

Se așeză iarăși pe scaun, Quentin așezîndu-se și el, și-și luă țigara de pe balustrada verandei, și vîrfurile îi licăreau iarăși, fumul colorat ca frunzele de glicină risipindu-se în aerul fără vînt peste fața lui Quentin în timp ce domnul Compson își ridică iarăși picioarele pe balustradă, ținînd mai departe scrisoarea în mînă, și mîna lui pîrînd aproape la fel de întunecată ca a unui negru conturată pe pînza pantalonului său.

„Căci Henry l-a iubit pe Bon. Și-a repudiat și dreptul de prim născut și siguranța materială de dragul lui, de dragul acestui om care era cel puțin un bigam în intenție, dacă nu un ticălos autentic, și pe al cărui leș patru ani mai tîrziu Judith avea să găsească fotografia celeilalte femei și a copilului. Pînă într-atît încît el (Henry) fusese în stare să-și acuze tatăl că minte într-o afirmație despre care sigur că înțelesese că tatăl său n-ar fi putut și n-ar fi vrut s-o formuleze fără temei și fără dovezi. Și

că toate acestea a făcut-o, Henry însuși izbind cu propria lui mână, deși trebuie să fi știut că ceea ce îi spusese tatăl lui despre femeia și copilul acela era adevărat. Trebuie să-și fi spus, trebuie să fi spus când închisese ușa bibliotecii în urma lui pentru ultima oară în seara din ajunul Crăciunului, și trebuie să-și fi repetat în timp ce el și cu Bon călăreau alături prin bezna de oțel a acelei dimineți de Crăciun, plecând din casa în care se născuse și pe care n-avea să o mai revadă decît o singură dată și atunci cu sîngele cald încă al bărbatului care-i călărea acum alături, aburindu-i pe mîini : *Am să cred ; am să cred. Am să cred. Chiar dacă este așa, chiar dacă ceea ce mi-a spus tata este adevărat, așa cum știu, oricît m-aș strădui, că nu mă pot împiedica să știu că e adevărat, am să cred totuși.* Căci ce altceva ar fi putut nădăjdui să găsească la New Orleans dacă nu adevărul ? Dar cine ar putea să spună de ce un om, oricît ar suferi, se agață nu de vreun alt membru teafăr, ci de brațul sau piciorul care știe că-i va fi tăiat ? Pentru că îl iubea pe Bon. Pot să mi-i închipui, pe el și Sutpen în bibliotecă în seara aceea de ajun, tatăl și fiul, lovitură și lovitură dată îndărăt asemenea unui tunet și ecoului său, și tot de îndecaproape urmîndu-se ; afirmația și acuzația de minciună, alegerea imediată și irevocabilă între tată și prieten, între (așa trebuie să fi crezut Henry) partea unde se afla cîntecul și iubirea și cea în care domina sîngele și profitul, chiar dacă în clipa în care-l acuza că minte trebuie să fi știut că i se spune adevărul. Din cauza asta au trebuit să treacă cei patru ani, perioada de probă. Trebuie să fi știut că avea să fie zadarnică, chiar de pe atunci, în seara de ajun, că să nu mai pun la socoteală ce aflate, văzuse cu ochii lui la New Orleans. Probabil că ajunsese să-l cunoască de ajuns la vremea aceea pe Bon, pe omul care nu se schimbase pînă atunci așa că după toate probabilitățile n-avea să se mai schimbe nici mai tîrziu : și el (Henry) fără să-i poată spune prietenului său, *Am făcut asta pentru că țin la tine, fă și tu asta dacă ții la mine.* Nu-i putea spune asta, înțelege — bărbatul, tînărul acesta care de-abia împlinise douăzeci de ani, care întorsese spatele la tot ceea ce cunoscuse pînă

atunci, pentru a-și juca întreaga viață alături de singurul lui prieten pe care, încă din noaptea aceea când călăreau împreună, trebuie să fi știut, așa cum știa că ceea ce-i spusese tatălui lui fusese adevărul, că era condamnat și ursit să-l omoare. Trebuie să fi știut asta tot atât de bine cum trebuie să fi știut că speranța îi era zadarnică, ce speranță și speranță în ce nici el n-ar fi știut să spună; vis sau speranță că ar mai fi putut schimba ceva în Bon sau în întreaga situație, vis că s-ar fi putut trezi într-o zi ca să vadă că totul fusese un vis, așa cum un rănit crede în delirul febrei că brațul sau piciorul rănite îi sînt tefere și doar cele tefere rănite.

„Fusese încercarea lui Henry de a supune totul unei probe; Henry fusese cel care-i ținuse pe toți trei în suspensia aceea chinuitoare pe care chiar și Judith o acceptase pînă la un punct. Ea nu știa ce se petrecuse în bibliotecă în noaptea aceea. Cred că nici măcar nu bănuise ceva, pînă în după-amiaza, patru ani mai tîrziu, „cînd îi văzuse iarăși, cînd trupul lui Bon fusese adus în casă și ea găsisse în haina lui fotografia care nu era a ei, care nu era a copilului ei; cînd se trezise în dimineața următoare ei plecaseră, și rămăsese doar scrisoarea, biletul, biletul scris de Henry deoarece fără îndoială că el refuzase să-l lase pe Bon să scrie — anunțarea armistițiului, a punerii la încercare, și Judith acceptînd aceasta, ea care ar fi refuzat să asculte de vreo rugămintă a tatălui ei la fel de prompt cum Henry îl sfidase, dar care totuși îl ascultă pe Henry — nu pe bărbatul care-i era ruda, pe fratele ei, ci din cauza legăturii aceleia tainice dintre ei — făcînd o singură personalitate cu două trupuri ambele seduse aproape în același timp de un bărbat pe care la vremea aceea Judith, nici măcar nu-l văzuse — ea și cu Henry știind amîndoi că avea să respecte acest interval de încercare, să-i dea (lui Henry) beneficiul acestui interval, pînă la un punct recunoscut de amîndoi deși nu fixat și definit în cuvinte și amîndoi fără îndoială știind că atunci cînd aveau să ajungă la punctul acela, ea avea, cu același calm, să accepte sau să formuleze același refuz din cauza cine știe cărei slăbiciuni tradiționale a sexului ei, să renege armistițiul dintre ei

și să-l înfrunte ca pe un dușman, nemaicerînd și nici măcar nemaidorînd ca Bon să fie de față să o sprijine, fără îndoială chiar gata să-i refuze dreptul să intervină dacă ar fi fost de față, luptîndu-se în bătălia aceasta împotriva lui Henry la început ca un bărbat, înainte de a consimți să se întoarcă la armele femeii, iubitei, miresei. Și Bon : Henry nu i-ar fi spus lui Bon ce-i spusese taică-său, după cum nu s-ar fi întors la taică-său să-i spună că Bon ar fi negat, pentru că dacă ar fi făcut una din acestea ar fi trebuit să o facă și pe cealaltă și știa foarte bine că negația lui Bon ar fi fost o minciună și deși el însuși ar fi putut suporta minciuna lui Bon, n-ar fi suportat ca nici Judith nici tatăl său să o audă. Și dealtfel, Henry n-ar fi avut nevoie să-i spună lui Bon ce se întîmplase.

„Bon trebuie să fi aflat de vizita lui Sutpen la New Orleans îndată ce el (Bon) ajunsese acasă în vara aceea. Trebuie să fi înțeles că Sutpen îi aflase acum taina — taină, în cazul că Bon, pînă nu apucase să vadă reacția lui Sutpen, considerase vreodată că ar fi fost ceva de ținut în taină, dar desigur nu ca o obiecție față de căsătoria cu o femeie albă — fiind vorba de o situație în care probabil că toți cei de-o seamă cu el care și-o putea permite se aflau prinși la fel și pe care nici nu i-ar fi trecut prin cap să o menționeze măcar logodnicei sau soției sau familiei ei după cum nu le-ar fi vorbit despre secretele cine știe cărei fraternități în care s-ar fi înscris cîndva înainte de căsătorie. De fapt, felul cum familia celei pe care intenționa s-o ia de nevastă reacționase în fața descoperirii fusese, fără nici o îndoială, prima și ultima ocazie în care familia lui Sutpen îl surprinsese prin comportarea ei. Din punctul meu de vedere el este personajul cel mai ciudat. Intrase în casa aceea de puritani de țară izolați aproape tot așa cum Sutpen însuși intrase în Jefferson ; după toate aparențele un personaj complet în el însuși, fără fondul tabloului, fără trecut sau copilărie — un bărbat puțin mai matur decît anii lui, închis și învăluit într-un fel de licăr scitic, care pare să-i fi sedus pe țăranii aceștia, frate și soră, fără vreun efort sau dorință deosebită de a o face, care stîrnise toată agi-

tația și vacarmul, și care totuși din momentul când își dăduse seama că Sutpen va împiedica această căsătorie dacă va fi în stare, el (Bon) pare să se fi retras în rolul unui simplu spectator pasiv, puțin sardonice și cu desăvârșire enigmatic. Parcă îl văd plutind, ca o umbră, lipsit aproape de substanță, puțin îndărătul și mai presus de toate celelalte ultimatumuri, afirmații, sfidări, provocări, repudieri, directe și logice chiar dacă (pentru el) de neînțeles, cu un aer de detașare ironică și indolentă, ca al unui tânăr consul roman căpătîndu-și prima mare experiență printre hoardele barbare înfrînte și stăpînite de bunicul său, înnobilit în mijlocul unei așezări zgomotoase și copilărești ridicate pe lîngă vreo fortăreață de lut, fără viață în mijlocul unei păduri bîntuite de duhuri și de miasme. Ca și cum ar fi găsit că toată afacerea aceasta era, nu inexplicabilă desigur, ci doar nenecesară ; ca și cum știuse de la început că Sutpen aflate despre ibovnică și copil și considera acum comportarea lui Sutpen și reacția lui Henry ca pe o prostie moral determinată de fetișuri și prejudecăți și care n-ar fi meritat să fie luată drept manifestare a unor oameni cu scaun la cap, și pe care o contempla cu atenția impersonală a unui om de știință studiind mușchii unei broaște anesteziate — urmărindu-i, contemplîndu-i din spatele acelei bariere de sofisticare de unde Henry și Sutpen apăreau ca niște troglodiți. Nu era doar exteriorul omului, felul cum se mișca și vorbea și-și purta hainele și o însoțea pe Ellen ținîndu-i brațul la intrarea în sufragerie sau la urcarea în trăsură și (probabil, poate și asta) îi săruta mîna și pe care Ellen îl invidia gîndindu-se la Henry, ci omul însuși — imperturbabilitatea fatalistă, de nepătruns cu care-i urmărea așteptîndu-i să facă ceea ce ar fi avut de gînd să facă, ca și cum ar fi știut toată vremea că avea să se ivească prilejul cînd va trebui să aștepte, și cînd tot ce ar fi avut de făcut ar fi fost să aștepte ; ar fi știut că-i sedusese și pe Henry și pe Judith prea total ca să se mai teamă că n-ar mai fi putut să se căsătorească cu Judith cînd ar fi avut chef s-o facă. Nu viclenia stupidă, în parte instinct și în parte credință în noroc, și în parte obișnuința musculară a simțurilor și a nervilor la un jucător de

noroc care-și calculează șansele să ia tot ce poate din tot ceea ce vede, ci un anumit pesimism rezervat și inflexibil, eliberat de multe generații de toate vorbăriile și neroziile unor oameni (da, ca Sutpen, ca Henry, ca cei din familia Coldfield chiar) care n-au ieșit încă din starea de barbarie, care peste două mii de ani încă și-ar fi scuturat triumfătorii jugul culturii și inteligenței latine, în realitate nicio-dată de natură să constituie pentru ei o primejdie reală.

„Pentru că o iubea pe Judith. Fără îndoială, el însuși ar fi adăugat «în felul lui», întrucît, așa cum aflase curînd socrul său prezumtiv, nu era atunci pentru prima dată că juca acest rol sau își lua angajamentele pe care și le luase față de Judith, fără să mai vorbim că n-ar fi fost prima dată cînd ar fi trecut printr-o ceremonie ca să comemoreze asta, oricare ar fi fost distincțiile (căci era într-un fel catolic) pe care ar fi vrut el să le facă între o asemenea ceremonie cu o femeie albă și cealaltă. Pentru că ai să vezi scrisoarea, nu prima scrisoare pe care i-o scrisese ei, ci cel puțin prima, singura pe care ea a arătat-o vreodată, așa cum știa bunică-ta ; și pe care, cum credem noi, acum cînd ea a murit, a fost singura pe care a păstrat-o, în afară de cazul bineînțeles că domnișoara Rosa sau Clytie le-au distrus pe celelalte după moartea ei ; și asta de aici salvată nu pentru că Judith ar fi pus-o deoparte ca s-o păstreze, ci pentru că a adus-o ea însăși și i-a dat bunicii tale după moartea lui Bon, poate în aceeași zi cînd a distrus celelalte scrisori de la el (dacă evident ea a fost aceea care le-a distrus), adică atunci cînd a găsit în haina lui Bon fotografia ibovnicei metise și a băiețașului. Pentru că el a fost primul și ultimul ei iubit. Trebuie să-l fi văzut de fapt cu exact aceiași ochi cu care-l văzuse Henry. Și ar fi fost greu de spus căruia dintre ei doi le apăruse el într-o mai mare splendoare — uneia cu speranța, chiar dacă inconștientă, că avea să facă astfel ca imaginea să fie a ei prin posesiune ; celălalt cu convingerea barierei de netrecut pe care similaritatea sexelor o ridicase fără nici o speranță de depășire — bărbatul pe care Henry îl văzuse pentru întâia oară poate călărind prin crîngul universității unul din cei doi cai pe care-i ținea acolo

sau poate străbătînd curtea universitară pe jos în mantia și pălăria oarecum de modă franțuzească pe care le purta, sau poate (ăsta mi-ar place să fie adevărul) fiindu-i prezentat oficial bărbatului întins leneș într-un halat înflorat, aproape feminin, la fereastra însorită a camerei sale — bărbatul acesta frumos, elegant și cam felin, prea în vîrstă ca să mai fie acolo, prea bătrîn nu în ani ci în experiență, atins de un efluviu aproape tangibil de cunoaștere, încărcat pînă la oboseală : de acțiuni înfăptuite și de sațietăți îngreunate și de plăceri epuizate și chiar uitate. Astfel că el trebuie să fi apărut, nu numai în ochii lui Henry, ci ai întregului corp de studenți din primii ani ai acelui mic colegiu de provincie de-abia înființat, ca o sursă nu de invidie, căci îl invidiezi doar pe cel pe care nu-l crezi decît printr-un accident superior în vreun fel ție ; și ceea ce crezi, că dacă ai avea ceva mai mult noroc decît ai avut pînă acum, ai să ajungi să stăpînești și tu o dată — ca o sursă nu de invidie, ci de disperare ; disperarea ascuțită, zguduitoare, teribilă, complet lipsită de speranță a celor tineri, care capătă uneori forma insultelor sau chiar a atacurilor fizice împotriva obiectului ei omenesc, sau în cazuri extreme ca cel al lui Henry a insultei și brutalității împotriva oricărui sau tuturor detractorilor acestui obiect, cum a dovedit-o repudierea violentă de către Henry a propriului său tată și a dreptului său la moștenire atunci cînd Sutpen a interzis căsătoria. Da, îl iubea pe Bon, care-l sedusese și pe el la fel de total cum o sedusese pe Judith — un băiat născut și crescut la țară, care, împreună cu ceilalți cinci sau șase din micul grup de studenți din primul an alcătuit din alți fii de plantatori cărora Bon le permisesese să ajungă intimi cu el, și care îi maimuțăreau îmbrăcămintea și manierele și (în măsura în care erau în stare) chiar felul de viață, îl priveau pe Bon ca pe un erou din vreo versiune adolescentină a celor O mie și una de nopți, descoperitorul unui talisman sau al unei pietre magice nu investindu-l cu înțelepciune sau putere sau averi, ci cu știința și posibilitatea de a trece de la scena vreunei plăceri cu neputință de imaginat spre o alta asemănătoare fără întrerupere sau pauză sau sațietate. Și însuși

faptul că, tolănit în fața lor în veșmintele excentrice și aproape feminine ale singurătății lui sibarite, el își afirma sațietatea nu făcea decât să le sporească uimirea și jignirea amară și deznădăjduită. Henry era provincialul, aproape s-ar fi spus țărănoiul, dedat mai curînd acțiunilor violente și instinctive decât gîndirii, căci altminteri ar fi putut să-și dea seama că mîndria lui sălbatică de provincial în legătură cu virginitatea surorii lui era o cantitate falsă și nedăinuitoare pentru a putea fi prețioasă, pentru a exista, și astfel trebuia să ajungă să fie pierdută, absentă pentru a fi existat. De fapt, poate, acesta este incestul pur, perfect : fratele care-și dă seama că virginitatea sorii lui trebuie distrusă pentru a fi putut exista vreodată cu adevărat, luînd această virginitate prin persoana cumnatului, omul care ar fi fost el însuși dacă ar fi putut deveni, dacă s-ar fi putut metamorfoza în iubit, în soț ; prin care ar fi jefuit, pe care l-ar fi ales ca jefuitor, dacă ar fi putut deveni, dacă s-ar fi putut metamorfoza în soră, în iubită, în soție. Poate lucrurile acestea i-au trecut lui Henry nu prin minte ci prin inimă. Căci n-a stat niciodată să se gîndească. Simțea doar și acționa îndată. Cunoștea loialitatea și acționa potrivit ei, cunoștea mîndria și gelozia ; l-a iubit, a suferit pentru asta și a ucis, încă suferind și, cred, încă iubindu-l pe Bon, omul căruia îi acordase patru ani ca să-l pună la încercare, patru ani în care timp să renunțe și să desfacă cealaltă căsătorie, știind că acești patru ani de speranță și de așteptare aveau să fie zadarnici.

„Da, Henry a fost cel care a sedus-o pe Judith ; nu Bon, așa cum a arătat-o întregul curs ciudat de placid al apropierii dintre Bon și Judith — al logodnei, dacă s-ar fi putut spune că a fost logodnă, și care durase un an întreg și totuși constînd doar din două vizite în timpul vacanțelor ca invitat al fratelui ei și pe care Bon se pare că le-ar fi petrecut fie călărind și vîînd cu Henry, fie jucînd rolul unei flori de seră, exotică, elegantă și indolentă, avînd ca istorie a originii și trecutului său doar numele unui oraș, și în jurul căreia Ellen își înfoia și-și scutura aripile de fluture neștiutor într-o vară indiană ; el, omul viu, fiind uzurpat în rolul lui, înțelegi ce

vreau să spun. Nu fusese nici o clipă, nici un interval liniștit, nici o oază de tihnă în acele zile agitate în care să-i fi putut face curte lui Judith. Nici măcar nu ți i-ai fi putut închipui pe el și pe Judith singuri laolaltă. Încearcă s-o faci și n-ai vedea altceva decît o proiecție a lor în timp ce ființele lor adevărate ar fi fără îndoială fiecare într-altă parte, fiecare singur — două umbre plimbîndu-se, senine și netulburate de învelișul trupesc, printr-o grădină înflorită — aceleași două fantome senine care par să pîndească, să plutească, cu o liniște și o atenție imparțială, deasupra. dincolo de furtuna inexplicabilă de interdicții și răzvrătiri și repudieri din care neclintitul Sutpen și volatilu și violentul Henry fulgeraseră, izbucniseră și apoi încetaseră — Henry care pînă la vremea aceea nu fusese vreodată nici măcar pînă la Memphis, care nu-și părăsise niciodată casa pînă în acel septembrie cînd plecase la universitate în hainele lui de nobil de țară, cu calul înșeuat și cu servitorul negru ; cele șase sau șapte ființe, de aceeași vîrstă și cu același fel de viață, doar în mod superficial prin hrană, îmbrăcăminte și ocupație zilnică deosebindu-se în vreun fel de sclavii negri care-i întrețineau — aceeași sudoare, singura deosebire fiind că pe de o parte se cheltuia pentru a munci pe cîmp, în timp ce pe de altă parte se lua drept preț plăcerilor spartane și precare accesibile lor pentru că nu trebuiau să asude lucrîndu-și ogoarele ; călăria și vînătoarea dure, violente ; și aceleași plăceri : unii, încercîndu-și norocul pentru cuțite tocite și mărgelile de sticlă și bucăți de tutun de mestecat și nasturi și haine pentru că se întîmplau să fie mai ușor de obținut și le cădeau mai ușor în mînă ; iar ceilalți pentru bani și cai, pentru arme și ceasuri, și din aceleași motive ; aceleași întruniri : aceeași muzică din instrumente identice, viori grosolane și ghitare, cînd în casa cea mare cu candelabre și rochii de mătase și șampanie, cînd în colibele cu pămînt pe jos, pline de fumul de la conurile de pin, în rochii de stambă ieftină și cu apă îndulcită cu melasă — da, Henry a fost acela, căci la vremea aceea Bon nici măcar n-o văzuse pe Judith. Probabil că nici nu dăduse suficientă atenție povestirilor

deslinate ale lui Henry despre trecutul său scurt și atmosfera convențională de acasă ca să-și fi amintit că Henry avea o soră — bărbatul indolent prea trecut ca să-și mai găsească măcar tovărășie printre tinerii, copiii alături de care trăia acum ; bărbatul ajuns un paria pentru o vreme și știind-o, acceptînd-o dintr-un motiv evident destul de puternic ca să-l determine să suporte și după toate aparențele destul de serios sau cel puțin destul de intim pentru a nu fi divulgat cunoștințelor pe care și le făcuse — bărbatul care mai tîrziu arătase aceeași indolență, aproape dezinteres, aceeași detașare cînd se stîrnise scandalul în jurul logodnei care, după cîte știa Jeffersonul, nici nu existase vreodată în chip formal, pe care Bon însuși nici n-o afirmase nici n-o dezmințise vreodată, rămînînd mai departe în fundul tabloului, imparțial și pasiv ca și cum n-ar fi fost implicat el însuși sau ar fi acționat doar în numele vreunui prieten absent, ci ca și cum persoana implicată și exilată ar fi fost cineva despre care nu auzise niciodată și de care nu-i păsa cîtuși de puțin. Nici nu s-ar fi putut spune de fapt că i-a făcut curte. După toate aparențele îi făcuse lui Judith complimentul îndoielnic de a nici nu fi încercat s-o nenorocească, cu atît mai puțin să fi insistat să se căsătorească cu ea, asta și înainte și după ce Sutpen interzisese nunta — lucrul acesta, bagă de seamă, din partea unui bărbat care își cîștigase renumele de cuceritor încă de la universitate, și cu mult înainte ca Sutpen să fi găsit dovada. Nu fusese o logodnă, nici măcar nu-i făcuse curte ; el și cu Judith se întîlnisră de trei ori în doi ani, în total pentru o perioadă de șaptesprezece zile, socotind aici și vremea pe care o pierduse cu Ellen ; se despărțiseră fără ca măcar să-și fi luat rămas bun unul de la altul. Și cu toate acestea, patru ani mai tîrziu Henry fusese silit să-l omoare pe Bon pentru a-i împiedica să se căsătorească. Astfel că Henry trebuie să fi fost acela care a sedus-o pe Judith, nu Bon ; a sedus-o lăsîndu-se în același timp sedus și el de la distanța dintre Oxford și Suta lui Sutpen, de la depărtarea dintre ea și bărbatul pe care nici nu-l văzuse încă la față, parcă prin telepatie, așa cum în copilărie păreau uneori să-și anti-

cipeze unul altuia gesturile, la fel ca două păsări ce zboară de pe o creangă amîndouă deodată ; relația dintre ei nu ca cea înșelătoare, convențională dintre gemeni, ci mai degrabă ca cea putînd să existe între două ființe care, indiferent de sex, vîrstă, culoare a pielii sau limbă, au fost izolați încă de la naștere pe o insulă pustie : insula aici fiind Suta lui Sutpen ; singurătatea, umbra tatălui cu care nu numai orașul ci și familia mamei lor încheiaseră doar un armistițiu și nu s-ar fi putut spune că-l acceptaseră și asimilaseră.

„Vezi ? astfel erau : fata, fata asta tînără, crescută la țară, care vede pe un bărbat în medie o oră pe zi timp de douăsprezece zile din viața lui și asta într-o perioadă de un an și jumătate, și totuși e atît de hotărîtă să-l ia în căsătorie încît îl silește pe fratele ei la ultima resursă a omorului, dacă nu a asasinatului, pentru a o împiedica, și asta după patru ani în răstimpul cărora n-a putut fi niciodată sigură că el ar mai fi fost încă în viață ; tatăl care-l văzuse pe bărbatul acesta o singură dată, și totuși avusese motive să facă o călătorie de șase sute de mile pentru a-i cerceta viața ca să descopere fie ceea ce bănuia dinainte după toate aparențele prin clarviziune, fie cel puțin ceva care să-i servească la fel de bine ca motiv pentru a interzice căsătoria ; fratele, în ochii căruia onoarea și fericirea surorii și fiicei, ținînd seama de relația ciudată și neobișnuită care exista între ei, ar fi trebuit să fie mai cu gelozie păstrată și mai prețioasă decît chiar pentru tatăl lor, și care totuși trebuise să sprijine căsătoria pînă la a-și fi renegat tatăl și sîngele și casa ca să-l urmeze ca un dependent pe pretendentul respins, și asta timp de patru ani înainte de a-l fi ucis în aparență pentru chiar aceeași cauză în sprijinul căreia își părăsise casa cu patru ani înainte ; și iubitul care judecînd după aparențe ajunsese implicat fără voința sau dorința lui într-o logodnă pe care se pare că nici n-o căutase nici n-o dorise, care-și acceptase alungarea în același spirit pasiv și sardonic, și care totuși, patru ani mai tîrziu, era în aparență atît de hotărît să facă această căsătorie pînă la vremea aceea lui complet indiferentă încît să-l silească pe fratele care o sprijinise să-l ucidă, acum pentru a o împiedica. Da, chiar presupunînd că, pînă și pentru

Henry, un tînăr lipsit de experiența vieții, ca să nu mai vorbim de tatăl lui care desigur văzuse mai multe, existența ibovnicei cu o optime de sînge negru și a copilului cu o șaisprezecime de sînge negru, presupunînd chiar și o căsătorie morganatică— situație tot atît de mult făcînd parte din înzestrările sociale și la modă ale unui tînăr bogat din New Orleans cît și pantofii de bal — presupunînd că toate acestea ar fi constituit un motiv destul de puternic, ceea ce ar însemna să împingem simțul onoarei cam prea departe chiar și pentru umbrele ireproșabile și demne de urmat care au fost strămoșii noștri născuți în Sud și ajungînd la maturitate ca bărbat sau femeie în jurul anului o mie opt sute șaiszeci sau o mie opt sute șaiszeci și unu. E pur și simplu incredibil. Pur și simplu nu se explică. Sau poate tocmai asta este : ei nu se explică și noi nu trebuie să înțelegem. Cunoaștem doar cîteva povestiri transmise prin viu grai ; dezgropăm din cufere și cutii și sertare vechi scrisori fără formulă de introducere și fără iscălitură, în care bărbații și femeile pe vremuri vii sînt acum doar niște inițiale sau diminutive dintr-o iubire acum neînțeleasă și care urechilor noastre ne sună ca niște cuvinte în sanscrită sau în dialectul Chocktaw ; vedem nelămurit ființe, ființe în ale căror sînge și sămînță vii noi înșine somnolam de pe atunci așteptînd, îi vedem într-o atenuare umbroasă a timpului căpătînd acum proporții eroice săvîrșindu-și gesturile de pasiune simplă și de violență simplă, opaci față de timp și inexplicabili — Da, Judith, Bon, Henry, Sutpen : toți. Aceștia sînt, și totuși mai lipsește ceva ; sînt asemenea unei formule chimice exhumate împreună cu scrisorile din cufărul acela uitat, ținute cu grijă în mîini, hîrtia veche și îngălbenită destrămîndu-se între degete, scrierea ștearsă, aproape indescifrabilă, și totuși plină de înțeles, familiară în forma și înțelesul cuvintelor, numele și prezența unor forțe volatile și încărcate de sentimente ; le strîngi laolaltă în proporțiile indicate, însă nu se întîmplă nimic ; recitești, cu trudă și atenție, îți mijești ochii, te asiguri că n-ai uitat nimic, că n-ai făcut nici o eroare de calcul ; le combini iarăși și tot nu se întîmplă nimic : doar cuvinte, simboluri, contururi doar, umbre inscrutabile și senine, pe fondul tulbure al

unei nefericite așezări, oribile și sîngeroase, a treburilor omenești.

„Bon și Henry au venit de la universitate în acea primă vacanță de Crăciun. Judith și Ellen și Sutpen l-au văzut atunci pentru întâia dată — Judith, pe bărbatul pe care avea să-l vadă timp de douăsprezece zile răzlețe, și pe care avea să-l țină minte atît de bine încît patru ani mai tîrziu (între timp el nu-i scrisese niciodată. Nu-l lăsase Henry ; era doar timpul de probă) cînd primise de la el o scrisoare spunîndu-i *Am așteptat de ajuns*, ea și cu Clytie aveau să înceapă de îndată să croiască rochia de mireasă și vâlul din vechiturile care se găseau atunci ; Ellen, ea pe un bibelou exotic, aproape baroc, aproape lipsit de sex, pe care cu o voracitate copilărească încercase să-l adauge mobilierului și decorațiilor casei ei ; Sutpen, ea pe bărbatul pe care, după ce-l văzuse o singură dată și înainte ca vreo logodnă să fi existat undeva în afară doar de mintea neveste-si îl văzuse ca pe o amenințare posibilă la adresa (acum și în cele din urmă) triumfătoarei încoronări a sacrificiilor și ambiției sale, amenințare de care era în aparență de ajuns de sigur pentru a justifica o călătorie de șase sute mile să o dovedească — el, omul în stare să provoace și să împuște pe oricine nu i-ar fi plăcut sau de care s-ar fi temut dar care n-ar fi făcut nici măcar un drum de zece mile ca să-și verifice îndreptățirea acestei impresii. Înțelegi ? Și ai fi putut aproape să crezi că drumul pînă la New Orleans fusese o simplă întîmplare, încă una din mașinațiile ilogice ale unei fatalități care alesese acea familie de preferință față de oricare alta din regiune sau din țară, exact așa cum un băiat alege un anumit furnicar dintre atîtea altele să toarne apă clocotită, fără ca nici el să știe de ce. Bon și cu Henry au stat două săptămîni și apoi au plecat călare înapoi la universitate, oprindu-se doar ca să-i facă o vizită domnișoarei Rosa însă ea nu fusese acasă ; își petrecuseră lungul semestru pînă la vacanța de vară stînd de vorbă, călărind, învățînd (Bon studia dreptul. O făcea, aproape că era constrîns s-o facă, întrucît doar astfel își putea face șederea la colegiu suportabilă, indiferent de ce motive ar fi avut el ca să stea acolo mai departe — acolo, în acel decor perfect pentru indolența

lui obosită : continua să scormonească în manualul mucegăit al lui Blackstone și Coke, în colegiul în care, dintr-un grup de mai puțin de o sută de studenți începători, secția de științe juridice mai număra probabil doar alți șase studenți în afară de Henry și de el însuși — da, îl corupsese și pe Henry să studieze dreptul ; Henry se transferase la jumătatea semestrului) în timp ce Henry îi imita îmbrăcămintea și vorbele, le caricaturiza mai degrabă, poate. Și Bon, deși acum o văzuse pe Judith, foarte probabil că era același bărbat leneș, felin căruia Henry îi atribuia acum rolul de logodnic al soră-si, tot așa cum în semestrul de toamnă Henry și colegii lui îi atribuiseră lui Bon rolul de seducător ; și Ellen și Judith ieșeau acum de două sau de trei ori pe săptămână după cumpărături în oraș, o dată oprindu-se și la domnișoara Rosa atunci când porniseră la drum cu trăsura spre Memphis, cu o căruță care le-o luase înainte ca să încarce cumpărăturile și un negru în plus pe capră alături de vizitiu, ca să oprească la fiecare câteva mile și să facă un foc să încălzească la loc cărămizile pe care-și sprijineau picioarele Ellen și Judith ; după cumpărături, pregătind trusoul pentru nunta înaintea căreia logodna oficială nu se produsese nicăieri decît în închipuirea lui Ellen ; și Sutpen, care nu-l văzuse pe Bon decît o singură dată și era la New Orleans să culeagă informații despre el atunci cînd Bon îi intrase a doua oară în casă : cine știe ce gîndise, ce așteptase, ce clipă, ce zi, ca să plece spre New Orleans și să descopere ceea ce se pare că știuse toată vremea că avea să descopere ? N-avea pe nimeni căruia ar fi putut să-i spună, să-i vorbească despre teama și bănuielile lui. N-avea încredere în nici o ființă, bărbat sau femeie, el care n-avea iubirea nici unui bărbat și a nici unei femei, întrucît Ellen era incapabilă să iubească iar Judith îi semăna lui prea mult, și el trebuie să fi văzut dintr-o singură privire că Bon, chiar dacă fiică-sa ar mai fi putut fi încă salvată de el, îi corupsese fiul. Prea izbîndise pînă atunci în toate, înțelegi ; rămăsese acum în singurătatea disprețului și a neîncrederii pe care o aduce succesul cîștigat pentru că a fost puternic în loc să fi fost doar norocos.

„Apoi a venit iunie și sfârșitul anului școlar și Henry și Bon s-au reîntors la Suta lui Sutpen, Bon să stea cu ei o zi sau două înainte de a pleca spre fluviul de unde avea să ia vaporul spre casă, spre New Orleans unde Sutpen se și dusesse. Rămase doar două zile, însă acum sau niciodată avea șansa de a ajunge la o înțelegere cu Judith, poate chiar de a se îndrăgosti de ea. Fusesse singura lui șansă, ultima lui șansă, deși bineînțeles nici el și nici Judith n-ar fi avut de unde să știe, căci Sutpen, deși lipsea doar de două săptămîni de acasă, aflase fără îndoială de ibovnica metisă și de copil. Astfel că pentru prima și ultima dată Bon și cu Judith ar fi putut avea, cum s-ar zice, teren liber — ar fi putut avea, căci în realitate Ellen avusese teren liber. Pot să mi-o închipui aranjînd cum să-i facă el curte, oferindu-le lui Bon și Judith prilejuri de întîlniri și plimbări împreună, cu o stăruință reținută dar neabătută pe care ei trebuie să fi încercat în zadar să o evite, Judith cu o plictiseală încă senină, Bon cu acea silă sardonică și surprinsă care pare să fi constituit manifestarea obișnuită a caracterului său impenetrabil și fantomatic. Da, fantomatic ; un mit, o fantomă : ceva pe care îl concepuseră și îl creaseră pe de-a-ntregul ei ; un efluvii al singelui și caracterului Sutpenilor, ca și cum ca ființă reală el nici n-ar fi existat.

„Și totuși a fost trupul pe care domnișoara Rosa l-a văzut, pe care Judith l-a îngropat în mormîntul familiei alături de maică-sa. Și mai mult încă : faptul că pînă și o logodnă nedefinită și despre care nu se vorbise niciodată supraviețuise, spunînd multe în sprijinul afirmației că ei se iubiseră, căci în cursul celor două zile o simplă simpatie romantică ar fi pierit, s-ar fi istovit, ca după o lingoare, s-ar fi stins în dulcegărie. Apoi Bon a plecat călare spre fluviu și s-a îmbarcat. Și acum ascultă : cine știe, poate dacă Henry ar fi mers cu el în vara aceea în loc să aștepte pînă în cea următoare, Bon n-ar fi trebuit să moară așa cum a murit ; dacă Henry ar fi mers atunci cu el la New Orleans și ar fi aflat atunci de ibovnică și de copil ; Henry care, înainte de a fi prea tîrziu, ar fi putut reacționa la această descoperire exact așa cum făcuse Sutpen, cum ar fi fost de așteptat să reacționeze un frate gelos ; căci, cine știe, poate nu împotriva ibov-

nicei și a copilului, împotriva eventualei bigamii aruncase Henry acuzația de minciună, ci împotriva faptului că tatăl său fusese acela care-o spusese, tatăl său care i-o luase înainte, tatăl care este dușmanul natural al oricărui fiu și ginere cărora mama le este aliat, tot așa cum după nuntă tatăl va fi aliatul ginereului iar mama soției lui dușman de moarte. Însă Henry nu s-a dus cu el de data aceasta. S-a dus călare pînă la fluviu cu Bon și apoi s-a întors acasă ; după un timp s-a întors acasă și Sutpen, din călătoria făcută unde și în ce scop nimeni n-avea să știe pînă la Crăciunul următor, și vara aceea a trecut, ultimă vară, vara trecută în tihnă și mulțumire, în care Henry, desigur fără vreo intenție deliberată, a pledat cauza lui Bon mult mai bine decît Bon însuși, decît fatalistul acela indolent s-ar fi ostenit să și-o pledeze singur, și Judith ascultîndu-l cu seninătatea, cu liniștea impenetrabilă care doar cu un an înainte fusese apatia cețoasă, nelămurită, visătoare a unei tinere fete și care acum era liniștea relaxată a unei femei mature — a unei femei mature îndrăgostite. Atunci au început să vină scrisorile, și Henry le-a citit, pe toate, fără gelozie, cu acea totală, plină de abnegație transpunere, metamorfoză în trupul care avea să devină iubitul surorii lui. Și Sutpen care nu spunea încă nimic despre ceea ce aflase la New Orleans, ci aștepta doar, fără să fi fost bănuiră nici chiar de Henry și Judith, așteptînd nimeni n-ar ști să spună ce, poate cu speranța că atunci cînd Bon avea să afle, cum trebuia să afle, că Sutpen îi descoperise taina, el (Bon) avea să-și dea seama că pierduse jocul și nici n-avea să se mai întoarcă la universitate la toamnă. Însă Bon s-a întors. El și cu Henry s-au întîlnit iarăși la universitate ; scrisorile — de la Henry și de la Bon, de la amîndoi acum — sosind în drumuri săptămînale purtate de servitorul lui Henry ; și Sutpen încă așteptînd, nimeni n-ar mai fi putut spune acum ce anume, necrezînd că avea să aștepte pînă la Crăciun, ca această criză să vină și să izbucnească în fața lui — omul acesta despre care se spunea nu numai că le ieșea întru întîmpinare împrejurărilor care să-l pună la încercare, ci uneori le provoca el însuși. Însă de data asta a așteptat și criza i-a izbucnit

în față ; Crăciunul, și Henry și Bon au venit din nou călare la Suta lui Sutpën și chiar și orașul a fost convins acum de Ellen că logodna exista în fapt ; ziua de 24 decembrie 1860, și copiii de negri cu crengute de vișc și de brad drept pretext, începînd să se strecoare prin spatele casei cele mari să le strige „Ne dați ori nu ne dați“ albilor, și bogătașul de la oraș venit să-i facă curte lui Judith, și Sutpen nespunînd nimic nici acum, și nebănuindu-l nimeni decît poate Henry care a provocat criza în aceeași noapte și Ellen în culmea revărsării vieții ei ireale și fără substanță care în zorii zilei următoare avea să se sfarme sub picioarele ei, și s-o poarte pe apele ei, pe ea, uimită și neînțelegătoare, pînă în încăperea cu obloanele închise unde avea să moară doi ani mai tîrziu — ajunul Crăciunului, explozia, și nimeni n-avea să afle vreodată de ce sau exact ce s-a petrecut între Henry și tatăl lui și doar șoaptele de la o colibă la alta ale negrilor care au dus știrea că Henry și cu Bon încălecaseră și plecaseră în noapte și că Henry își renegase în gura mare casa și dreptul de moștenire.

„S-au dus la New Orleans. Au călărit prin frigul luminos al acelei zile de Crăciun pînă la fluviu și s-au îmbarcat pe vapor, Henry încă deschizînd drumul, tîrîndu-l cu el, așa cum a făcut mereu pînă cînd, pentru întîia dată în întregul curs al prieteniei lor, Bon a luat-o înainte și Henry l-a urmat. Henry n-ar fi avut nevoie să meargă și el. Devenise, din propria lui voință, sărac lipit pămîntului, dar s-ar fi putut duce la bunicul lui. Nu, n-ar fi avut nevoie să meargă și el. Bon călărea alături de el încercînd să afle ce se întîmplase. Bon știa bineînțeles ce descoperise Sutpen la New Orleans, însă avea nevoie să știe exact ce, cît de mult anume îi spusese Sutpen lui Henry, dar Henry nu-i povestea. Fără îndoială Henry călărea atunci pe iapa cea nouă la care probabil că știa că va trebui să renunțe, s-o sacrifice și pe ea ca și tot restul vieții de pînă atunci, moștenirea lui, grăbind acum cu spatele țepăn irevocabil întors casei, locurilor natale și întregii scene familiare a copilăriei și tinereții lui pe care le renegase de dragul prietenului față de care, în ciuda sacrificiului tocmai înfăptuit din dragoste și loiali-

tate, nu putea încă să fie pe de-a întregul sincer. Pentru că știa că ceea ce îi spusese Sutpen era adevărat. Trebuie s-o fi știut chiar în clipa în care îl acuzase pe tatăl său că minte. Astfel că nu îndrăznea să-i ceară lui Bon să nege ; nu îndrăznea, înțelegi. Putea să facă față sărăciei, dezmoștenirii, dar n-ar fi putut suporta această minciună din partea lui Bon. Și cu toate astea a mers cu el la New Orleans. S-a dus acolo, în singurul loc, în chiar locul unde nu s-ar fi putut împiedica să nu dovedească dincolo de orice îndoială însăși afirmația pe care, venind de la tatăl lui, o numise minciună. S-a dus acolo tocmai pentru acest motiv ; s-a dus ca să dovedească. Și Bon, călărind alături, căutînd să afle ce-i spusese Sutpen — Bon care de un an și jumătate se uitase la Henry cum îi maimuțărește îmbrăcămintea și vorbirea, care de un an și jumătate se văzuse obiectul devotamentului desăvîrșit și plin de abnegație pe care doar un tînăr și niciodată o femeie îl dedică altui tînăr sau unui bărbat ; care, de exact un an de zile, văzuse cum sora cade pradă aceluiasi farmec căruia fratele îi căzuse victimă, și asta fără ca seducătorul s-o fi voit, fără ca el să fi ridicat măcar un deget, ca și cum în realitate fratele fusese cel care o fermecase pe soră, care o sedusesese cu imaginea lui schimbată, mișcîndu-se și respirînd în trupul lui Bon. Și cu toate acestea, iată scrisoarea, trimisă patru ani mai tîrziu, scrisă pe o bucată de hîrtie salvată dintr-o casă devastată din Carolina, cu negreală de plită găsită în cine mai știe ce depozit yankeu capturat ; patru ani în care ea nu primise nici un mesaj din partea lui decît cele de la Henry prin care îi spunea că el (Bon) trăiește. Astfel că, fie că Henry știa acum sau nu de cealaltă femeie, trebuia oricum să afle. Bon înțelesese asta. Pot să mi-i închipui cum călăreau împreună, Henry încă în-suflețit de izbucnirea sălbatică a loialității răzbunate, și Bon, mai înțelept, mai viclean, chiar dacă numai pentru că avea mai multă experiență și ceva mai mulți ani, aflînd de la Henry, fără ca Henry să-și dea seama, ce anume îi spusese Sutpen. Pentru că acum Henry trebuia să afle. Și nu cred că dorea doar să și-l păstreze pe Henry ca aliat, pentru vreo criză viitoare cînd ar fi fost

nevoie de el. Ci și pentru că Bon nu numai că o iubea în felul lui pe Judith, ci îl iubea și pe Henry, și cred chiar într-un fel mai adânc decât pur și simplu în felul lui. Poate că în fatalismul lui îl iubea pe Henry cel mai mult, văzînd poate în soră doar umbra, recipientul femeiesc în care să consume iubirea al cărui obiect real era tînărul — acest Don Juan cerebral care, inversînd ordinea, învățase să iubească ceea ce rănise ; poate că era ceva mai mult decât Judith sau Henry ; poate viața, existența, pe care ei o reprezentau. Pentru că cine ar putea ști ce imagine a liniștii a văzut el în acea monotonă și provincială apă stătătoare ; ce ușurare și ce evadare pentru un călător istovit care străbătuse un drum prea lung la o vîrstă prea puțin matură, într-un asemenea izvor de țară cu ghizduri de granit.

„Și pot să-mi închipui și cum Bon i-a spus lui Henry, cum i-a dezvăluit totul. Pot să mi-l închipui pe Henry la New Orleans, el care nu fusese nici măcar la Memphis, a cărui experiență de viață consta doar în vizite la alte case, plantații, aproape identice cu cea în care se născuse, și unde ducea aceeași viață ca cea de acasă — aceleași vînători și lupte de cocoși, aceleași curse de cai ale unor amatori pe niște piste făcute de amatori, cu cai destul de buni ca rasă și origine dar nefiind crescuți să alerge, și poate niciodată scoși din atelajul trăsurilor ; aceleași dansuri țepene cu fecioare provinciale identice și oricînd putînd fi schimbate între ele, după o muzică exact ca cea de acasă, aceeași șampanie, cea mai bună, fără îndoială și totuși grosolan servită, cu eleganță pe pantomimă burlescă de valeții negri care (și de asemenea de cei care o beau, dînd-o pe gît ca și cînd ar fi fost whisky curat, printre toasturi înflorate și lipsite de subtilitate) ar fi oferit și limonada în exact același fel. Pot să mi-l imaginez, cu moștenirea-i spirituală puritană — moștenire spirituală mai ales anglo-saxonă — de misticism sălbatic și mîndru și cu acea capacitate a lui de a se simți rușinat de ignoranța și lipsa lui de experiență, în orașul străin și paradoxal, cu atmosfera lui și fatală și languroasă, și feminină și dură — tînărul acesta necioplit, posomorît, lipsit de simțul umorului venit

dintr-o regiune unde chiar și casele, ca să nu mai vorbim de îmbrăcăminte și conduită, sînt clădite după chipul unui Jehova gelos și sadic, aruncat dintr-o dată într-un mediu ai cărui locuitori își creaseră A-tot-puternicul și suita Sa într-un sobor ierarhic de sfinți frumoși și îngeri arătoși după chipul caselor și podoabelor lor personale și al vieților lor pline de plăceri. Da, pot să-mi închipui cum și-a pregătit Bon terenul, cum a pregătit șocul: abilitatea, calculele, pregătind mintea de puritan a lui Henry așa cum ar fi pregătit un cîmp bolovănos și arid, semănînd și culegînd apoi recolta pe care și-o dorea. Faptul ceremoniei, indiferent de ce fel, avea să-l stîrnească pe Henry, și Bon știa asta. Nu ibovnica, și nici chiar copilul, nici chiar ibovnica neagră și cu atît mai puțin copilul, întrucît Henry și cu Judith crescuseră alături de o soră vitregă pe jumătate neagră; nu ibovnica în ochii lui Henry, sigur că nu o ibovnică neagră în ochii unui tînăr de formația lui Henry, un tînăr crescut și trăind într-un mediu în care sexul celălalt este separat în trei despărțituri nete, separate (două dintre ele) de o prăpastie care nu putea fi trecută decît o singură dată și într-o singură direcție — doamne, femei, femele — fecioarele pe care gentlemenii aveau să le ia în căsătorie într-o bună zi, curtezanele pe care le frecventau în timpul chefurilor de la oraș, fetele și femeile sclave pe care se sprijinea prima din aceste caste și cărora în anumite cazuri îi datora fără îndoială însăși virginitatea — nu un lucru ca acesta în ochii lui Henry, tînăr, sănătos, victimă regimului aspru de celibatar, cu vînațoarea și călăria care să înfierbînte și să facă să clocotească sîngele unui tînăr, și cu care el și cei de o seamă cu el erau obligați să-și treacă timpul, fetele din propria lui clasă fiindu-le interzise și inaccesibile iar femeile din cea de a doua clasă la fel de inaccesibile din cauza banilor necesari și a distanței, și de aici urmînd că nu mai rămîneau decît sclavele, fetele în casă îmbrăcate și spălate prin grija stăpînelor albe sau poate fetele cu trupuri asudate ieșite pe cîmp și tînărul care vine călare și-i face semn supraveghetorului și-i spune, Trimite-mi-o pe Juno, sau pe Missylena sau pe Chlery și apoi călărește mai departe

sub pomi și descalecă și așteaptă. Nu : era ceremonia, o ceremonie în care, e drept, intrase cu o ființă de culoare, dar rămânând totuși o ceremonie ; fără îndoială că la asta se gîndea Bon. Așa că pot să mi-l închipui, în ce mod a făcut-o ; felul cum a luat placa inocentă și negativă a sufletului și intelectului de provincial al lui Henry și a expus-o treptat în acest mediu ezoteric, întorcînd-o încet spre imaginea pe care dorea s-o facă s-o rețină, s-o primească. Pot să-l văd corupîndu-l treptat pe Henry înspre sferele eleganței, dar fără să-l prevină, fără să-l avertizeze, astfel ca postulația să intervină după consumarea faptului, expunîndu-l încetul cu încetul pe Henry la aspectele superficiale — arhitectura un pic cam curioasă, puțin feminin flamboiantă și deci în ochii lui Henry opulentă, senzuală, fruct al păcatului ; subînțelesul unor averi mari și ușor cîștigate, măsurate prin lăzile descărcate din vapoare în locul eforturilor istovitoare ale trupurilor scăldate în sudoare pe plantațiile de bumbac ; scînteierea și strălucirea nenumăratelor roți ale trăsurilor, în care femeile tronau nemișcate, alunecînd grăbite prin fața ochilor, părăind asemenea unor picturi, unor portrete alături de bărbații în cămăși ceva mai fine, cu diamante ceva mai strălucitoare, investmîntați în haine ceva mai bine croite și cu pălării ceva mai înclinate peste chipurile ceva mai întunecat arogante decît cele pe care Henry le văzuse în viața lui pînă atunci ; și mentorul, bărbatul de dragul căruia își repudiasse nu numai sîngele și familia, ci și hrana și adăpostul și îmbrăcămintea, ale cărui îmbrăcăminte și mers și fel de a vorbi se străduise să le imite, ca și atitudinea lui față de femei și concepțiile lui despre onoare și mîndrie, acum stînd acolo și pîndindu-l cu un calcul indescifrabil, rece și felin, urmărind cum se formează și se fixează imaginea și apoi spunîndu-i lui Henry, «Însă nu asta e important. Asta e doar baza, fundația. Aici oricine poate să ajungă» ; și Henry, «Vrei să spui că nu-i numai asta ? Că e ceva mai presus, și mai presus, și mai prețios decît asta ?» ; și Bon, «Da. Asta e doar fundamentul. Asta e la îndemîna oricui.» : un dialog fără cuvinte, fără schimburi de replici, care să fixeze și apoi să acopere și apoi să înlăture fondul,

fără să șteargă nici o linie din imaginea fixată, lăsînd-o acolo, și placa din nou pregătită pentru o altă imagine : placa docilă, cu umilința puritanului față de tot ce este mai degrabă o chestiune de simțuri decît de logică, de fapte, și omul, inima lui luptîndu-se, sufocîndu-se, spunînd *Am să cred ! Am să cred ! Să cred ! Chiar dacă este adevărat sau nu, am să cred !* așteptînd următoarea imagine pe care i-o pregătea mentorul, corupătorul : următoarea imagine, după a căror fixare și acceptare mentorul avea să spună iarăși, poate de data aceasta cu vorbe, încă pîndind chipul sobru și gînditor din fața lui, însă încă întemeindu-se pe cunoașterea și încrederea lui în formația și moștenirea puritană care trebuia să manifeste dezaprobare în loc de surpriză sau chiar deznădejde și mai degrabă nimic decît să riște să-și vadă dezaprobarea luată drept surpriză sau deznădejde ; «Dar nici chiar asta nu e» : și Henry, «Vrei să spui, e ceva mai presus chiar decît asta, încă mai mult decît asta ?» Pentru că el (Bon) îi vorbea probabil acum, leneș, aproape criptic, aducînd chiar el pe placa aceasta imaginea pe care o dorea acolo înregistrată ; pot să-mi închipui cum a făcut-o — calculul, agilitatea și detașarea rece ca unui chirurg, timpul de expunere scurt, atît de scurt încît să fie criptic, aproape un staccato, placa neștiind deloc cum avea să arate imaginea completă, abia o clipă văzută și totuși de neșters — un cal în trap, un călăreț oprit în fața unei porți închise și curios de mănăstirești într-o vecinătate parcă decadentă, chiar într-un fel sinistru, și Bon pronunțînd parcă absent numele proprietarului — astfel, reîncepînd corupția cu subtilitate, insuflînd în mintea lui Henry imaginea unui om de lume stînd de vorbă cu un alt om de lume, ca și cum Henry ar fi știut de la început — și Bon era convins de asta — că Henry ar fi înțeles chiar dintr-o vorbă în afară de orice context ce voia Bon să spună, și Henry, puritanul, care nu trebuia să arate pe fața și în vorbele lui nimic, mai degrabă decît să trădeze surpriză sau neînțelegere — fațada unei case cu obloanele închise și zăvorîte, amortită în soarele matinal aburind, investită de acea voce criptică și blîndă cu nuanțele unor voluptăți tainice, ciudate, inimaginabile.

Fără să știe ce vedea, era ca și cum pentru Henry această barieră neînțeleasă și tot mai înaltă destrămându-se născuse și dăduse la iveală nu înțelegere pentru minte, pentru intelectul care să cîntărească și să discearnă, ci scosese la iveală, direct și neechivoc, adevărul orb și indiferent în tot ceea ce este vis și speranță vie pentru orice tînăr bărbat — un șir de chipuri ca un bazar de flori, apoteoza supremă a unei vieți de castelan, a trupurilor omenesti născute din încrucișarea a două rase tocmai pentru un asemenea bazar — un coridor de chipuri florale dam-nate, tragice, străjuite din spate de șirurile posomorîte, ca ale duenelor, ale doamnelor bătrîne și de siluetele elegante ale tinerilor cocheti, prădalnici și (în vremea aceea) cu aspectul sinistru al țapilor : imaginea văzută o clipă de Henry, expusă repede și apoi retrasă, și glasul mentorului încă liniștit, plăcut, criptic, postulînd încă realitatea unui bărbat de lume care stă de vorbă cu un alt bărbat de lume despre un lucru pe care amîndoi îl înțeleg, de care depind amîndoi, pe care încă mai contează, oroarea provincialului puritan de a-și dezvălui surpriza sau ignoranța, el care-l cunoștea pe Henry mult mai bine decît îl cunoștea Henry pe el, și Henry fără să se trădeze în vreun fel sau altul, înăbușîndu-și încă acel prim strigăt de spaimă și de suferință, *Am să cred ! Am să cred ! Să cred !* Da, doar o clipă, înainte ca Henry să fi avut timp să înțeleagă ce văzuse, însă acum mai lent : și acum avea să vină clipa pentru care pregătise Bon terenul — un perete de neescaladat, o poartă greoi zăvorîtă, tînărul de la țară, sobru și gînditor, așteptînd, privind, încă neajungînd să întrebe de ce ? sau ce anume ? poarta din bîrne solide în locul grilajului de fier, dante-lat, și ei trecînd prin față, Bon bătînd la o porțiță laterală din care răsare un bărbat negricios ca un personaj dintr-o gravură în lemn veche de pe vremea Revoluției franceze, îngrijorat, chiar parcă înspăimîntat, privind întîi în sus spre lumina soarelui și apoi către Henry și adresîndu-i cuvîntul lui Bon în limba franceză, limbă pe care Henry n-o înțelegea, și dinții lui Bon strălucind o clipă înainte de a-i răspunde în franțuzește : «Cu el ? Un american ? El e un oaspete ; ar trebui să-l las pe el să aleagă armele

și eu refuz să mă lupt cu toporul. Nu, nu ; nu asta. Doar cheia.» Doar cheia ; și acum, porțile masive închizându-se în urma lor și în fața lor, fără nici un semn sau vreo urmă deasupra zidurilor înalte și groase că dincolo ar mai exista orașul cel scund și aproape nici un sunet dintr-acolo, aglomerarea labirintică de oleandri și iasomie, lantana și mimoze zidind iarăși între ele fișia de pământ gol frecat și lustruit cu praf sidefiu, purificat și imaculat și doar cele mai recente dintre petele cafenii rămânând acum vizibile, și glasul — mentorul, ghidul trăgându-se acum la o parte ca să pîndească acel chip grav, provincial — cu neglijență povestind o anecdotă plăcută : «Procedeul obișnuit este să te proptești spate în spate, cu pistolul în mîna dreaptă și strîngînd pulpana mantalei celuilalt în stînga. Pe urmă, la semnal, începi să pășești și cînd simți că mantia s-a întins de tot te întorci și tragi. Deși mai sînt cîte unii, mai ales cînd sînt înfierbîntați tare și cînd mai sînt și de origine joasă, țărani, care preferă pumnalele și o singură manta. Stau unul în fața celuilalt înfășurați în aceeași manta, adică fiecare din ei ținîndu-l pe celălalt de încheietura mîinii cu mîna stîngă. Dar eu nu m-am pretat niciodată la așa ceva» — vorbind neglijent, ca într-o conversație obișnuită, înțelegi, așteptînd întrebarea ezitantă a țărănoiului care de fapt și cunoștea răspunsul încă înainte de a întreba : «Dar pentru ce te — pentru ce se duelează oamenii ăștia ?»

„Da, Henry știa acum, sau credea că știa acum ; orice altceva ar fi considerat o neîmplinire, deși n-ar fi fost asta, ar fi fost orice altceva decît asta, suprema lovitură, ultimul trăsnet, ultima operație, gestul acut al chirurgului pe care nervii acum zguduiți ai pacientului nici n-aveau să-l mai simtă, n-avea să mai știe că primele lovituri dure, brutale erau întîmplătoare, nefirești. Pentru că exista acea ceremonie. Bon știa că aici avea să se încordeze Henry, că asta avea să fie pentru el greu de înghițit și de digerat. O, era viclean, omul acesta pe care după săptămîni de zile Henry înțelegea acum că-l cunoștea din ce în ce mai puțin, străinul complet absorbit și imunizat, în pregătirile formale, aproape rituale ale vizitei, afectînd aproape ca o femeie în anticiparea

senzației provocate de haina cea nouă pe care ar fi comandat-o pentru Henry, pe care l-ar fi forțat pe Henry s-o accepte pentru această ocazie, cu ajutorul căreia impresia lui Henry despre această vizită se constituise chiar dinainte ca ei să fi plecat de acasă, dinainte chiar ca Henry să fi văzut-o pe femeie; și Henry, băiatul de la țară, buimăcit, cu refluxul abia simțit retrăgându-se de sub el către punctul unde ar fi trebuit sau să se trădeze pe sine și întreaga sa formație și gândire, sau să-și renege prietenul pentru care își repudiasse casa și familia și totul; buimăcit, și (la vremea aceea) neajutorat, dorind să creadă și totuși nevăzînd cum ar fi putut-o face, fiind împins de prietenul, de mentorul său printr-unul din acele inscrustabile și curios de lipsite de viață portaturi asemănător celui în fața căruia văzuse calul sau careta, și de acolo într-un loc pentru mintea sa provincială de puritan însemnînd răsturnarea întregii moralități și pieirea onoarei întregi — un loc creat pentru și prin voluptate, pentru simțurile de neînfrînat și nerușinate, și băiatul de la țară mînat de codul său simplu și pînă atunci necontestat în care femeile erau doamne sau tîrfe sau slave văzute în apoteoza a două rase damnate, prezidate de propria lor victimă — o femeie cu chipul ca o magnolie tragică, eterna parte femeiască, veșnica Ființare-suferă; copilul, adolescentul, dormitînd în mătăsuri și danteluri desigur, și totuși vasalul desăvîrșit al celui care, odată creîndu-l, îl stăpînea acum cu trup și suflet avînd puterea să-l vîndă (dacă ar fi avut chef) ca pe un vițel sau un cățel sau o oaie; și mentorul, urmărindu-l iarăși din ochi, poate chiar jucătorul la noroc întrebîndu-se acum *Am cîștigat sau am pierdut?* pe cînd ieșeau de acolo și se întorceau în camera lui Bon, pentru moment neputincios chiar să mai vorbească, să mai găsească vreo ingeniozitate, nemaicontînd acum pe tăria de caracter puritană care nu trebuia să-și arate nici surpriza nici deznădejdea, trebuind să conteze acum (dacă ar mai fi trebuit să conteze pe ceva) pe însăși corupție, pe iubire; nici măcar nu mai putea spune, «Ei? Ce mai spui acum?» Putea doar să mai aștepte, și să aștepte doar acțiunile absolut imprevizibile ale unui om care

trăia doar prin instinct și nu prin rațiune, pînă cînd Henry avea să vorbească în sfîrșit, «Dar o femeie care se vinde. O tîrfă»: și Bon, acum aproape blînd, «Nu tîrfă. Nu spune asta. De fapt, nu trebuiu să folosești nici-odată cuvîntul acesta despre nici una din ele aici la New Orleans, altminteri s-ar putea să fii silit să-ți cumperi privilegiul acesta cu propriul tău sînge și asta de la probabil o mie de bărbați», și vorbind poate încă liniștit, poate acum chiar și cu un fel de milă; mila pesimistă și sardonice cerebrală a omului inteligent față de orice nedreptate sau nebunie sau suferință omenească: «Nu tîrfe. Și nu tîrfe din cauza noastră, a acestor o mie de bărbați. Noi, cei o mie, bărbații albi — le-am făcut, le-am creat și le-am produs; noi am făcut chiar și legile care afirmă că o optime dintr-un anumit fel de sînge precum-pănește asupra a șapte optimi dintr-un alt fel. Recunosc asta. Însă aceeași rasă albă le-ar fi făcut și pe ele sclave, muncitoare, bucătărese, poate chiar muncitoare pe plantații, dacă n-ar fi existat această o mie de bărbați, acești cîțiva bărbați asemenea mie, fără principii sau onoare, poate că așa ai să spui. Nu putem, poate că nici nu vrem, să le salvăm pe toate; poate că mia asta de fete pe care o salvăm nu înseamnă nici una dintr-o mie. Însă o salvăm pe aceasta. Dumnezeu poate că ține seama de fiecare vrabie, însă noi nu pretindem că sîntem Dumnezeu, înțelegi. Poate că nici nu vrem să fim Dumnezeu, pentru că nici unul dintre oamenii de aici n-ar dori asta, ci doar vreuna dintre vrăbiile acestea. Și poate că atunci cînd Dumnezeu privește spre unul din aceste stabilimente pe care le-ai văzut astă-noapte, nici n-ar mai alege pe vreunul dintre noi să fie Dumnezeu, acum cînd El a îmbătrînit. Deși trebuie să fi fost tînăr odată, sigur că a fost tînăr, odată, și sigur că cineva care a existat atîta vreme cît a existat. El, care a urmărit atîtea păcate neferice și promiscue, fără grație sau restrîngere sau decență cîte a trebuit El să urmărească, pentru ca să contemple în cele din urmă, chiar dacă exemplele nu sînt nici una la o mie de mii, principiile onoarei, decenței, umanității aplicate la un instinct omenesc perfect de normal, pe care anglo-saxonii insistă să-l denumească poftă sexuală

și la care vă reîntoarceți în zilele de sabat întru cavernele primordiale, în căderea de la ceea ce voi spuneți că ar fi grația, o grație încețoșată și aburită de blasfemii sfidînd cerul, de justificări și explicații; și reîntoarcerea înspre grație anunțîndu-vi-se cu rugă de îndurare spre cer în care vă înjosiți și vă flagelați singuri — și în nici una din ele, nici în sfidare, nici în lingușeală, cerul nu mai găsește nimic să-l intereseze sau măcar, după ce le-a văzut toate astea de două-trei ori, nimic să-l amuze. Astfel că poate, acum cînd Dumnezeu a îmbătrînit, nici nu se mai interesează de felul cum noi mai slujim ceea ce voi numiți poftă, poate că El nici nu ne mai cere ca să-i apărăm acea vrabie pe care noi o protejăm așteptînd poruncile Lui. Însă o salvăm pe aceasta, care dacă n-am fi fost noi ar fi fost vîndută oricărei brute avînd banii pentru cumpărare, nu vîndută lui pentru o noapte ca o prostituată albă, ci cu trup și suflet pentru întreaga viață unuia care să aibă puterea să se folosească de ea fără mai multă teamă de pedeapsă decît dacă ar fi fost vorba de un animal, catîr sau iapă, pentru ca pe urmă s-o lase la o parte sau s-o vîndă sau chiar s-o ucidă atunci cînd s-ar fi epuizat sau cînd prețul întreținerii n-ar mai fi rentat față de cel al vînzării. Da: o vrabie pe care Dumnezeu însuși ar fi neglijat să o însemne. Pentru că deși bărbații, bărbații albi o creaseră, Dumnezeu nu oprise această făptuire. El plantase sămînța care dăduse floare în ființa ei — sîngele alb care să dea formă și pigment la ceea ce omul alb numește frumusețea femeiască, unui principiu feminin care exista, regesc și desăvîrșit, în pîntecele fierbinte, ecuatorial al lumii cu mult înainte ca principiul nostru cu piele albă să fi coborît din copaci și să-și fi pierdut părul și să se fi înălbit — un principiu înclinînd cu docilitate și instinctualitate spre ciudate și mai vechi plăceri ale trupului (care înseamnă totul; nu există nimic altceva) de la care surorile ei albe de la aceeași ciupercă fug risipindu-se cuprinse de oroare morală ultragiată — un principiu, o femeie care, acolo unde sora ei albă trebuie să încerce să transpună totul pe criteriul unei compensații economice, cum ar insista să se instaleze o tezghea, sau un cîntar sau un seif în-

tr-o prăvălie sau într-un contor în schimbul unui anume procentaj din câștig stă doar să domnească, voluptuos tolănită, și atotputernică, din culcușul neînsorit și mătăsos care-i este tronul. Nu ; nu tîrfe. Nici măcar curtezane — creaturi luate din copilărie și crescute, alese și pregătite mai cu grijă decît orice altă fată albă, orice călugăriță, sau decît orice iapă pur sînge chiar, de către o persoană care le acordă grija și atenția neostoită pe care nu le-ar putea-o da niciodată nici o mamă. Evident, pentru un anumit preț, însă un preț oferit și acceptat sau refuzat în cadrul unui sistem mai convențional decît oricare altul în care sînt vîndute fetele albe, căci ele sînt mai prețioase și mai scumpe ca marfă decît fetele albe crescute și pregătite ca să poată face față singurului țel și singurei așteptări a unei femei : să iubească, să fie frumoase, să distreze ; niciodată să nu privească un bărbat în față pînă cînd nu intră în sala de bal și se oferă și este aleasă de un bărbat care în schimb nici nu poate și nici nu vrea ci *trebuie* să-i asigure mediul convenit în care să iubească și să fie frumoasă și să distreze, și el trebuind de obicei să-și riște viața sau cel puțin sîngele pentru acest privilegiu. Nu, nu tîrfe. Uneori îmi vine să cred că sînt singurele femei caste, ca să nu spunem virgine, din America, și rămîn alături deși credincioase acelui bărbat nu numai pînă cînd el moare sau le eliberează, ci pînă cînd mor ele. Și unde-ai mai putea găsi o tîrfă sau o doamnă pe care să poți să contezi să fie așa ceva ?», iar Henry, «Dar tu te-ai căsătorit cu ea. Te-ai căsătorit cu ea» : și Bon — acum glasul trebuie să-i fi fost mai precipitat, mai aspru, deși încă moale, încă răbdător, deși lăsînd să se vadă fierul, oțelul — jucătorul de noroc încă liber, pe care nimeni nu-l împinsese încă să-și folosească ultima carte : «A. Ceremonia aceea. Acum înțeleg. Asta e, deci. O formulă, un truc fără nici un fel de înțeles, ca vorbele într-un joc de copii, creat de o împrejurare ca să-i facă față însăși acestei împrejurări : doar o vrăjitoare mormăind într-o temniță abia luminată de un smoc de paie arzînd, într-o limbă pe care nici fetele n-o mai înțeleg, poate nici chiar vrăjitoarea, fără să mai aibă nimic răsplătitor pentru ea sau pentru vreun copil dacă s-ar întîmpla să se nască, întrucît însuși faptul că noi am consimțit, că

am acceptat farsa, era pentru ea dovada și asigurarea faptului pe care ceremonia însăși nu l-ar fi putut întări niciodată ; nedăruind nici un drept cuiva, neluându-i nimănui vreun drept vechi — un ritual tot atât de lipsit de sens ca cel înfăptuit de studenți în camere tănuite noaptea, pînă chiar și cu aceleași simboluri arhaice, uitate ? — numești asta o căsătorie, o nuntă, ca și cum noaptea dintîi a unei luni de miere și întîlnirea întîmplătoare cu o prostituată nu ar consta într-o aceeași suveranitate asupra unei camere (pentru moment doar) particulare, cu aceleași veșminte care se leapădă într-o aceeași ordine, o aceeași împreunare într-un pat ? De ce n-ai spune că și asta înseamnă căsătorie ?» Și Henry, «O, știu. Știu. Îmi socotești doi și cu doi și îmi spui că fac cinci și într-adevăr fac cinci. Dar rămîne căsătoria. Închipuie-ți că îmi asum un angajament față de cineva care nu vorbește aceeași limbă cu mine, și obligația este exprimată în limba lui și eu mă declar de acord s-o duc la îndeplinire : oare sînt oarecum degajat de această obligație pentru că se întîmplă să nu cunosc limba în care el m-a acceptat de bună-credință în termenii respectivi ? Nu ; ci dimpotrivă mai obligat, mai obligat», și Bon — acum jucîndu-și cartea cea mare, cu voce blîndă : «Uiți că femeia asta, copilul — sînt negri ? Tu, Henry Sutpen de la Suta lui Sutpen din Mississippi ? Tu, să-mi vorbești despre căsătorie, despre nuntă în cazul acesta ?» și Henry, disperat acum, cu ultimul strigăt amar al unei înfrîngeri irevocabile : «Da. Știu. Știu asta. Dar faptul rămîne. Nu e drept. Nici măcar dacă tu ai făcut asta, nu e bine. Nici măcar tu.»

„Așa că asta a fost totul. Ar fi trebuit să fie totul ; după-amiaza aceea patru ani mai tîrziu ar fi trebuit să se petreacă a doua zi, intervalul de patru ani constituind doar o așteptare ; o atenuare și o prelungire a unei încheieri de la început coapte să se petreacă, de către război, de către o aberație sîngeroasă și stupidă în înaltul (și imposibilul) destin al Statelor Unite, poate instigată de fatalitatea ce apăsă asupra familiilor, înzestrată, printre alte calități, cu acea curioasă lipsă de proporție între cauză și efect care este întotdeauna o caracteristică a

soartei atunci cînd e constrînsă să se slujească de ființe omenesti ca instrumente, ca material. Oricum, Henry a așteptat patru ani, ținîndu-i pe toți trei în acea stare de așteptare, de încordare, așteptînd, nădăjduind că Bon va renunța la femeie și va destrăma căsătoria despre care el (Henry) recunoștea că nu era o căsătorie și la care trebuie să fi înțeles de îndată ce văzuse femeia și copilul că Bon n-avea să renunțe. De fapt, pe măsură ce trecea timpul și Henry se obișnuia cu ideea ceremoniei care încă nu era căsătorie, asta trebuie să fi fost ceea ce îl făcea să sufere pe Henry — nu cele două ceremonii, ci cele două femei; nu faptul că intenția lui Bon era să săvîrșească o bigamie ci că după toate aparențele intenționa să o facă pe sora lui (a lui Henry) un fel de parteneră mai tînără într-un harem. Oricum, a așteptat, a nădăjduit patru ani. În primăvara aceea s-au întors în nord, în Mississippi. Avusese loc lupta de la Bull Run și la universitate se înființase o companie cu voluntari din rîndurile studenților. Henry și cu Bon se înrolaseră. Probabil că Henry îi scrisese lui Judith unde erau și ce aveau de gînd să facă. Se angajaseră împreună, înțelegi, Henry supraveghindu-l pe Bon și Bon permițîndu-i să-l supravegheze, era doar perioada de încercare, așteptarea : unul din ei neîndrăznind să-l scape din ochi pe celălalt, nu de teamă că Bon avea să se căsătorească cu Judith și Henry n-ar fi fost acolo ca să-l oprească, ci că Bon s-ar fi căsătorit cu Judith și pe urmă el (Henry) ar fi trebuit să trăiască tot restul vieții cu conștiința faptului că în realitate îi părea bine că a fost astfel tras pe sfoară, cu bucuria lașului care a capitulat fără să fi fost înfrînt; iar celălalt, și el din același motiv, el care nici n-ar fi dorit-o pe Judith dacă n-ar fi fost Henry, căci la urma urmelor e sigur că nu se îndoise nici un moment că ar fi putut lua-o de nevastă pe Judith oricînd ar fi vrut, în ciuda și a fratelui și a tatălui, căci, așa cum am spus și mai înainte, nu Judith era obiectul iubirii lui Bon sau al grijilor lui Henry. Ea era doar conturul fără chip, recipientul gol, în care fiecare din ei se străduia să păstreze nu iluzia sa despre sine însuși sau iluzia sa despre

celălalt, ci ceea ce fiecare din ei credea că celălalt credea c-ar fi fost el însuși — bărbatul și tînărul, seducătorul și sedusul, care se cunoscuseră, se cuceriseră și se lăsaseră cucerii, fiecare din ei pe rînd o victimă a celuilalt, cuceritorul înfrînt de propria lui putere, cel înfrînt învingător prin propria lui slăbiciune, înainte ca Judith să fi intrat în viețile lor ale amîndurora nici chiar cu numele. Și cine știe? Era și războiul; cine știe dacă fatalitatea și victima fatalității nu se gîndeau, nu nădăjduiau amîndoi că războiul avea să aranjeze totul, să elibereze una dintre cele două ireconciliabile, și nici n-ar fi fost prima dată că tinerețea ar fi considerat catastrofa drept un act direct al Providenței avînd ca singur scop doar rezolvarea unei probleme personale pe care tinerețea nu e în stare s-o rezolve singură.

„Și Judith: cum am putea-o explica pe ea decît în felul acesta? Evident, Bon n-ar fi putut-o corupe numai în douăsprezece zile să creadă în așa măsură în fatalitate, el care nu numai că nu încercase să-i corupă castitatea, ci nici măcar nu căutase să-l înfrunte pe tatăl ei. Nu: ea era altceva decît o fatalistă, era o Sutpen ghidîndu-se după codul nemilos al Sutpenilor care o împingeau să ia orice dorea cu condiția să fi fost destul de puternică, ea Sutpenul dintre cei doi copii, așa cum Henry era un Coldfield cu vorbăria celor din familia Coldfield despre moralitate și principiile binelui și răului; care, atunci cînd Henry țipase și vomitase, urmărise din pod în noaptea aceea spectacolul luptei dintre Sutpen, pe jumătate dezbrăcat, cu unul din negrii săi pe jumătate dezbrăcat și el, și asta cu același interes rece și atent cu care Sutpen l-ar fi urmărit pe Henry luptîndu-se cu un băiat negru de vîrsta și greutatea lui. Pentru că ea n-ar fi avut de unde să cunoască motivul obiecției ridicate de tatăl ei față de această căsătorie. Henry nu i l-ar fi spus, și ea nu l-ar fi întrebato pe tatăl ei. Pentru că, chiar dacă l-ar fi știut, n-ar fi însemnat nimic pentru ea. Ar fi reacționat exact așa cum ar fi reacționat Sutpen față de oricine ar fi încercat să-l tragă pe sfoară: pe Bon l-ar fi luat oricum. Pot să mi-o închipui la nevoie chiar omorînd-o pe cealaltă femeie. Însă în orice caz

— asta e sigur — n-ar fi făcut nici un fel de cercetări pentru ca apoi să înceapă vreo dezbatere morală între ce ar fi vrut ea să facă și ce ar fi gândit că se cuvine să facă. Și totuși, a așteptat. A așteptat timp de patru ani, fără nici un cuvânt de la el, decît prin Henry care să-i spună că el (Bon) mai trăiește încă. A fost proba, încercarea ; o acceptaseră toți trei ; nu cred nici măcar că a fost vorba despre vreo promisiune pe care Henry sau Bon s-o fi cerut sau să se fi oferit s-o facă. Însă Judith, care n-ar fi avut de unde să știe ce se întîmplase sau din ce cauză... — Ai observat cît de adesea cînd încercăm să reconstituim cauzele care provoacă acțiunile vreunui bărbat sau femeie, cu un fel de uimire ne vedem din cînd în cînd reduși la credința, singura credință posibilă, că izvorăsc din unele dintre vechile virtuți ? hoțul care fură nu din lăcomie ci din dragoste, asasinul care ucide nu din ură ci din milă ? Judith acordînd acum o încredere implicită acolo unde-și dăruise dragostea, dăruind o dragoste implicită acolo de unde luase mîndrie și respirația largă a sentimentului : și mîndrie adevărată, nu din cea falsă care preschimbă ceea ce pentru moment nu înțelege în pizmă și vanitate rănită, și astfel se descarcă în resentiment și reproșuri, ci adevărata mîndrie care poate să-și mărturisească fără umilință *Iubesc, nu am să accept nimic altceva ; s-a întîmplat ceva între el și tata ; dacă tata a avut dreptate, n-am să-l mai văd niciodată, dacă n-a avut dreptate, el are să vină sau are să trimită după mine ; dacă pot să fiu fericită, am să fiu, dacă trebuie să sufăr, pot s-o fac*. Pentru că a așteptat ; n-a făcut nici un fel de efort de a încerca altceva ; comportarea ei față de tatăl ei nu s-a schimbat nici cu o iotă ; dacă i-ai fi văzut împreună, ai fi spus că Bon n-a existat niciodată — aceleași două chipuri calme și impenetrabile văzute împreună în trăsură prin oraș în următoarele cîteva luni după ce Ellen căzuse la pat, între ziua de Crăciun și ziua cînd Sutpen plecase călare cu regimentul său și al lui Sartoris. Nu vorbeau despre asta, nu și-au spus nimic unul altuia, știi — Sutpen, despre ceea ce aflase despre Bon ; Judith, că știa unde erau acum Bon și cu Henry. N-avea nevoie să vorbească. Semănau

prea mult unul cu altul. Erau așa cum ajung uneori doi oameni, care par să se cunoască unul pe altul atît de bine sau care sînt atît de asemănători unul cu altul, încît capacitatea, dorința de a comunica prin vorbe se atrofiază din ne folosință și care, înțelegîndu-se, fără a mai simți nevoia mijlocirii prin auz sau intelect, nici nu-și mai înțeleg unul altuia vorbele. Așa că ea nu i-a spus niciodată unde erau Henry și Bon și el n-a aflat decît după ce compania universității plecase, pentru că Henry și cu Bon se înrolaseră apoi se ascunseseră undeva. Trebuie să fi făcut asta; trebuie să se fi oprit la Oxford doar atît timp cît să se înroleze, și apoi călăriseră mai departe, căci nimeni dintre cei care-i cunoșteau la Oxford sau Jefferson nu știau la început că erau voluntari în acea companie, lucru care ar fi fost altminteri aproape cu neputință de tănuit. Pentru că acum lumea — tații și mamele și surorile și rudele și iubitele acelor tineri — veneau la Oxford încă de mai departe de Jefferson — familii întregi cu provizii și așternuturi și servitori, să se instaleze în familiile, în casele din Oxford însuși, să urmărească vitejeasca pantomimă a marșurilor și contramarșurilor fiilor și fraților lor, atrași cu toții, bogați și săraci, aristocrați și plebei, de ceea ce constituie probabil cea mai emoționantă priveliște de masă dintre toate experiențele de masă omenești, cu mult mai presus decît spectacolul oricîtor fecioare mîinate spre a fi sacrificate vreunui Principiu păgîn, vreunui Priap — spectacolul tinerilor, al trupurilor agile și superbe, al trupurilor frumoase, vitejești, dezbrăcate de iluzii, învesmîntate în scînteierea marțială a alămurilor și penajelor, mărșăluind spre teatrele de luptă. Și noaptea erau sunetele muzicii — viorile și alămurile printre scînteierile lumînărilor, freamătul perdelelor la ferestrele înalte în întunericul de aprilie, rotirea crinolinelor nedeslușite în cercul cenușiu al tunicilor soldaților sau al aurăriilor și însemnelor ofițerești, în mijlocul unei armate — chiar dacă nu al unui război — de gentlemen, unde soldatul și colonelul își spuneau unul altuia pe nume nu ca un fermier adresîndu-se altuia pe deasupra vreunui plug oprit pe ogor sau deasupra tejghelei într-o prăvălie cu stofe, brînză și ulei de hamuri,

ci ca un bărbat altui bărbat pe deasupra umerilor suavi, pudrați ai femeilor, pe deasupra celor două pahare ridicate cu vin roșcat sau cu șampanie importată — muzica, același ultim vals de la o noapte la alta pe măsură ce treceau zilele și compania aștepta ordinul de plecare, scînteierile brave, neglijente în noaptea neagră nu a unei catastrofe, ci doar ca un fundal de tablou, ultima primăvară, veșnică, înmiresmată, a tinereții ; și Judith nu era acolo, și nici Henry, romanticul, nu era acolo, și nici Bon, fatalistul, acum ascunși undeva, cel care pîndea și cel care se lăsa pîndit : și zorile încărcate de flori, mereu revenind din acel aprilie și mai și iunie fremătînd de trompete, pătrunzînd printr-o sută de ferestre în încăperile unde o sută de văduve care nu fuseseră încă mirese visau vise naive, feciorelnice, peste bucle de păr negru sau castaniu sau blond și Judith nu era una dintre acestea : și cinci dintre voluntarii companiei, plecînd călări, cu sclavii și rîndașii lor, într-o căruță de furaje, și în uniforme lor noi, cenușii, nepătate au făcut înconjurul statului, cu drapelul, cu stindardul companiei, și bucățelele de mătase tăiate și potrivite dar nu cusute, purtate astfel din casă în casă pînă cînd iubita fiecărui om din companie făcuse cîteva împunsături de ac, și Henry și Bon nu erau nici printre aceștia, întrucît ei nu se alăturaseră companiei decît după plecare. Trebuie să fi ieșit din locul acela oricare ar fi fost el unde stătuseră ascunși, să iasă parcă neluați în seamă din desigurile de la marginea drumului și să se alăture rîndurilor cînd trecuse compania ; amîndoi, tînărul și bărbatul în toată firea, tînărul de două ori lipsit acum de drepturile lui de naștere, el care ar fi trebuit să fi fost unul dintre cei ce se mișcau printre lumînări și viori, printre sărutări și lacrimi deznădăjduite, care ar fi trebuit să facă parte din grupul de purtători ai culorilor regimentului străbătînd statul cu drapelul necusut ; și bărbatul care nici n-ar fi trebuit să fie acolo, care era prea în vîrstă ca să mai fie acolo, atît ca ani cît și ca experiență : orfanul mintal și spiritual a cărui soartă după toate aparențele, era să dăinuie într-un abandon la jumătatea drumului dintre locul unde se afla corporalitatea sa și cel unde mentalitatea și înzes-

trările sale morale doreau să-l împingă — student la universitate, prin simpla acumulare a anilor prea plini în urma lui, silit să ia parte la activitățile academice ale unui curs de drept cu șase studenți ; și acum în război, și prin aceleași forțe împins în izolarea rangului de ofițer cu brevetul cumpărat. Primise gradul de locotenent înainte chiar ca oamenii din compania lui să fi intrat în prima luptă. Nu cred că l-a dorit ; pot să mi-l închipui încercînd să-l evite, să-l refuze. Însă așa stăteau acum lucrurile, așa stătea și el, izolat o dată mai mult de însăși situația la care și prin care era condamnat — amîndoi, unul acum ofițer și celălalt soldat, dar încă unul din ei pîndind și celălalt pîndit, așteptînd ceva dar neștiind ce, ce acțiune din partea soartei, destinului, ce sentință irevocabilă din partea vreunui Judecător sau Arbitru între ei, întrucît nimic altceva n-ar fi fost de ajuns, nici o jumătate de măsură sau vreo măsură reversibilă n-ar fi părut nici unuia cuvenită — ofițerul, locotenentul care avea avantajul vag și autorizat de a fi în măsură să spună *Tu faci asta acum, de a putea rămîne măcar uneori în urma plutonului pe care-l comanda ; soldatul care-l purtase pe acel ofițer, rănit la umăr, pe propria lui spinare pe cînd regimentul se retrăgea în fața tunurilor yankee la Pittsburgh Landing, readucîndu-l în siguranță în spatele liniilor după toate aparențele doar cu singurul scop de a-l mai pîndi timp de încă doi ani, scriindu-i între timp lui Judith că amîndoi trăiesc, și asta a fost totul.*

„Și Judith. Ea era singură acum. Poate că rămăsese singură încă din ziua aceea de Crăciun cu un an în urmă, și apoi cu un an încă înainte de asta, și apoi cu trei ani, și apoi cu patru ani înainte, întrucît deși Sutpen plecase acum cu regimentul său și al lui Sartoris, iar negrii — banda fioroasă cu care-și crease Suta lui Sutpen — urmaseră primele trupe yankee în trecere prin Jefferson, nu s-ar fi putut spune că trăia în singurătate, cu Ellen în pat în camera cu obloanele trase avînd nevoie de grijă continuă în vreme ce aștepta cu neînțelegere uimită și pasivă să moară ; iar ea (Judith) și cu Clytie înjghebînd și îngrijind o grădină de legume de tot felul

ca să aibă din ce trăi ; și Wash Jones, în cantonamentul de pescuit părăsit și căzut în ruină din albia râului, pe care Sutpen îl construise după ce prima femeie — Ellen — îi intrase în casă și ultimul vânător de cerbi și de urși îi ieșise din casă, unde-i dădea acum voie lui Wash și fiicei lui și nepoatei lui să stea, și care făcea muncile mai grele în grădină și le aproviziona pe Ellen și pe Judith, și apoi pe Judith, din cînd în cînd cu pește și vînat, acum chiar intrînd în casă, el care pînă la plecarea lui Sutpen nu se apropiase niciodată dincoace de bolta de viță din spatele bucătăriei unde duminicile după-amiază el și cu Sutpen beau din damigeană și din găleata cu apă de izvor pe care Wash o aducea de la aproape o milă, Sutpen în hamacul lui din doage de butoi, vorbind, iar Wash, chircit pe lîngă vreun stîlp, înecîndu-se și pufnind în rîs. Nu era singurătate și în nici un caz trîndăvie pentru Judith ; era aceeași față impenetrabilă și senină, doar puțin îmbătrînită acum, puțin mai slăbită acum, care se lăsase văzută în oraș, în trăsură, alături de cea a tatălui ei, la mai puțin de o săptămînă după ce se aflase că logodnicul și fratele ei părăsiseră casa în toiul nopții și dispăruseră. Cînd venea în oraș acum, în rochia transformată de ea singură, cum purtau toate femeile din Sud acum, încă în trăsura acum însă trasă de un catîr, un catîr de plug, în curînd catîrul de plug fără vizitiu care să-l mîne, care să înhame catîrul la trăsură și apoi să-l deshame, ca să meargă împreună cu celelalte femei — pe atunci erau răniți la Jefferson — la spitalul improvizat unde (fecioara crescută în puf, femeia trîndavă și fără ocupație prin tradiție) curățau și bandajau trupurile murdare și sfîrtecate ale unor străini răniți și unii morți chiar și făceau feșe din draperiile de la ferestre și din cearșafurile și rufăria caselor în care se născuseră : cînd mai venea acum în oraș nu mai era nimeni care s-o mai întrebe despre fratele și iubitul ei, pe cînd vorbeau între ele despre fiii și frații și soții lor cu lacrimi și durere poate, dar cel puțin cu certitudine, știind despre ce vorbeau. Judith, așteptînd și ea, ca și Henry și ca și Bon neștiind ce, dar spre deosebire de Henry și Bon nici măcar neștiind din ce cauză. Apoi a murit Ellen, flutu-

rele dintr-o vară, de doi ani ca și mort deja — coaja lipsită de substanță, umbra nepăsătoare față de orice schimbare a disoluției din cauza tocmai a lipsei ei de greutate și substanță : nu un trup care să fie îngropat : doar forma, amintirea, transpusă într-o după-amiază liniștită fără clopote sau catafalc în crîngul de cedri, unde să odihnească spulberată în pulbere — un ușor paradox sub mia de pfunzi a monumentului de marmură pe care Sutpen (colonelul Sutpen acum, întrucît Sartoris fusese revocat din funcția sa la alegerea anuală a ofițerilor regimentului cu un an în urmă) îl adusesese în căruța de furaje a regimentului de la Charleston, Carolina de Sud, și îl așezase deasupra ușoarei depresiuni acoperite de iarbă despre care Judith îi spusese că este mormîntul lui Ellen. Și apoi murise și bunicul ei, de foame, în podul propriei lui case, în spatele ușii bătute în cuie, și Judith fără îndoială invitînd-o pe domnișoara Rosa să vină să stea la Suta lui Sutpen și domnișoara Rosa refuzînd, așteptînd și ea, s-ar fi spus că această scrisoare, primul cuvînt direct de la Bon de patru ani înapoi și pe care, la o săptămînă după ce-l îngropase și pe el, alături de piatra funerară a mamei-si, îl adusesese ea însăși în oraș, în trăsurica trasă de catîrul pe care și ea și Clytie învățaseră să-l prindă și să-l înhame, și i-l dăduse bunicii tale, adusesese de bunăvoie scrisoarea bunicii tale, ea (Judith) care nu mai vizita acum pe nimeni, nu mai avea acum nici o prietenă, fără îndoială neștiind de ce o alesese pe bunica ta să-i dea scrisoarea, după cum nici bunica ta n-ar fi știut să spună ; acum nu subțire, ci uscată, craniul de Sutpen arătîndu-se acum cu adevărat pe sub carnea uzată de Coldfield, fața, care de mult uitase cum să mai fie tînără și totuși absolut impenetrabilă, absolut senină : nu în doliu, nici măcar arătînd suferință, și bunica ta spunînd, «Eu ? Vrei s-o păstrez eu ?»

«Da», spusese Judith. «Sau s-o distrugeți. Cum doriți. Citiți-o dacă vreți, sau n-o citiți, dacă nu vreți. Pentru că, oricum, nu are nici o importanță, știți. Te naști și încerci asta și nici nu știi de ce, doar că mereu continui să încerci și te naști în același timp cu o mulțime de alți oameni, laolaltă, amestecat cu ei, ca și cum ai încerca

să, ca și cum ar trebui să dai din mâini și din picioare și miști mâinile și picioarele cu niște sfori, numai că aceleași sfori sînt prinse de toate brațele și picioarele celorlalți și toți ceilalți încearcă și ei în același timp și nici ei nu știu de ce, decît că firele se încurcă toate între ele ca și cum ar fi cinci sau șase oameni care încearcă să țeară un covor la același război numai că fiecare vrea să facă covorul după modelul lui ; și nimic nu are nici o importanță, știi asta de la început, altminteri Cei care au așezat aici războiul de țesut ar fi aranjat lucrurile ceva mai limpede, și totuși trebuie să aibă o importanță pentru că, uite, continui să încerci sau trebuie să continui să încerci și pe urmă deodată s-a terminat totul și tot ce ți-a mai rămas e o lespede de piatră cu ceva zgîriat pe el dacă mai e cineva care să-și aducă aminte să zgîrie piatra și s-o așeze sau care să mai aibă timp de așa ceva, și plouă deasupra și soarele strălucește peste ea și după un timp nici nu-și mai aduce nimeni aminte de nume și ce anume încercau să spună zgîrieturile acelea, și nici nu mai are nici o importanță. Așa că poate dacă ai putea să te duci la cineva, și cu cît îți este mai străin cu atît mai bine, și să-i dai ceva — un petic de hîrtie — ceva, orice, ceva care să nu însemne nimic în sine și celălalt nici să nu trebuiască să-l citească sau să-l păstreze, nici măcar să se ostenească să-l arunce sau să-l rupă, cel puțin asta ar mai fi ceva, doar pentru că s-a întîmplat lucrul acesta, să-și mai aducă aminte cineva de el, chiar și numai că a trecut dintr-o mîină într-alta, de la o minte la alta, și ar fi cel puțin o zgîrietură, ceva, ceva care ar putea să lase o urmă pe altceva care a *existat* odată pentru motivul că poate și muri odată, în vreme ce lespede de piatră nu poate fi *este*, doar pentru că nu poate ajunge să fi fost căci nu poate să moară vreodată, să piară...» și bunica ta privind-o, pîndindu-i fața impenetrabilă, calmă, cu desăvîrșire senină, și strigînd :

„«Nu ! Nu ! Nu asta ! Gîndește-te la — » și fața aceea privind-o, înțelegînd, încă senină, nici măcar amară :

„«O. Eu ? Nu, nu asta. Pentru că cineva trebuie să aibă grijă de Clytie, și de tata, acuma, curînd, care o

să vrea să aibă ce mânca și ei după ce s-o întoarce acasă pentru că acum n-are să mai dureze mult dacă au început să se împuște între ei. Nu. Nu asta. Femeile nu fac asta din dragoste. Cred că nici bărbații n-o fac din dragoste. Și nu acuma, oricum. Pentru că nici n-ar mai fi loc acum, să se ducă acolo, oriunde ar fi locul acesta, dacă o fi existînd locul acesta. Ar trebui să se fi umplut. Pînă la refuz. Ca la teatru, la operă, dacă ceea ce te aștepți să găsești acolo e uitarea, diversiunea, distracția ; ca un pat prea plin dacă ce dorești de la el este să stai liniștit și să dormi, să dormi, să dormi — »“

Domnul Compson întinse mîna. Pe jumătate ridicîndu-se, Quentin luă scrisoarea și sub globul murdărit de gîndaci, cu lumina scăzută, o deschise cu grijă, ca și cum foaia, pătratul îngălbenit de hîrtie, ar fi fost nu hîrtia ci cenușa intactă a fostei ei forme și substanțe ; și între timp glasul domnului Compson vorbind mai departe și Quentin auzindu-l fără să-l asculte : „Acum ai să poți înțelege de ce am spus că el a iubit-o. Pentru că au mai fost alte scrisori, multe, înflorate, galante, indolente, frecvente și nesincere, trimise prin curier peste cele patruzeci de mile dintre Oxford și Jefferson după acel Crăciun dintîi — din partea gentilomului din metropolă gestul leneș și delicat de flatare (și fără îndoială pentru el lipsit de semnificație) către fecioara bucolică — și acea fecioară bucolică cu clarviziunea liniștită, profundă și absolut inexplicabilă a femeilor față de care gesticulația prostească a gentilomului din metropolă părea doar o viclenie străvezie a unui copil, primind scrisorile fără să le înțeleagă, fără măcar să le păstreze, în ciuda întorsăturilor de frază și metaforelor lor elegante, galante și laborios meșteșugite, pînă cînd sosea următoarea. Însă păstrînd-o pe aceasta care trebuie să-i fi venit ca și cum ar fi căzut din cer după un răstimp de patru ani, socotind-o pe aceasta destul de prețioasă ca să i-o dea unui străin s-o păstreze sau să n-o păstreze, chiar ca s-o citească sau să n-o citească, după cum va găsi nimerit acel străin, ca să facă scrijelitura aceea, urma aceea nemuritoare pe fața oarbă a uitării la care cu toții sîntem condamnați, despre care vorbea ea —“ Quentin auzind fără să trebuiască să asculte pe cînd citea scrisul decolorat, păien-

jenesc, nu ca o scriere apăsată pe hîrtie de o mîină odinioară vie ci ca o umbră aruncată pe hîrtie și care se formase cu o clipă înainte de a-și fi lăsat privirile asupra ei și care s-ar fi putut pierde, risipi în orice clipă în timp ce el citea încă : limba cea moartă vorbind iarăși după patru ani și apoi după alții aproape cincizeci, blîndă, ironică, neglijentă și incurabil de pesimistă, fără dată sau salut sau semnătură :

Ai să vezi că nu vreau să insult pe nici unul din noi prefăcîndu-mă că aș vorbi ca un glas din lumea înfrîntilor, ca să nu spun chiar din a morților. De fapt, dacă aș fi un filosof, aș elabora și aș expune un comentariu ciudat și foarte potrivit despre vremurile noastre și despre perspectivele de viitor din scrisoarea aceasta pe care o ții acum în mîină — o bucată de hîrtie de scrisori cu, așa cum poți să vezi, unul dintre cele mai bune filigrane franțuzești datate acum șaptezeci de ani, salvată (furată dacă vrei) din conacul devastat al unui aristocrat ruinat, și scrisă cu cea mai bună negreală de plită fabricată acum nici un an într-o fabrică din Noua Anglie. Da. Negreală de plită. Am capturat-o : asta e în sine o întîmplare. Caută să-ți închipui cum arătam, un asortiment omogen de momîi, n-am să spun înfometate, căci pentru o femeie, doamnă sau pur și simplu femelă, mai la sud de Mason și Dixon în anul acesta de grație 1865, cuvîntul acesta ar fi de prisos, ca și cum am spune că respirăm. Și n-am să spun că eram în zdrențe sau chiar fără încălțăminte, întrucît sîntem în ambele aceste feluri de destulă vreme ca să ne fi obișnuit, numai că, mulțumesc lui Dumnezeu (și asta-mi restabilește încrederea, poate nu în caracterul omenesc, ci în om cel puțin) că omul nu ajunge să se obișnuiască și cu greutățile și privațiunile ; numai mintea, sufletul grosolan, omnivor, încărcat de cărnuri este cel care ajunge să se obișnuiască ; trupul însuși, mulțumită lui Dumnezeu, nu s-a resemnat niciodată să piardă senzația blîndă a săpunului și a rufăriei curate și a aceluia ceva între talpa piciorului și pămînt care-l deosebește de laba unui animal. Așa că am să spun doar că aveam nevoie de muniții. Și caută să-ți închipui cum arătam, momîi înșuflețite de unul din pla-

nurile aceste de momîi desperate care nu numai că trebuie să reușească dar chiar și reușesc, pentru motivul că nu există absolut nici o altă alternativă nici pentru om nici pentru ceruri, nici un loc pe pămînt sau sub el pentru înfrîngere în care el să-și găsească spațiu să se oprească o clipă sau să-și tragă sufletul sau să fie îngropat și pus sub piatră funerară; și noi (momîile) ducîndu-l la îndeplinire cu mult elan, ca să nu spunem zarvă; închipuie-ți, zic, prada și prețul, zece căruțe burdușite, de neguțători, neapărate, și sperietorile răsturnînd din ele ladă după ladă una mai splendidă ca alta, fiecare dintre ele însemnate cu acel U. și cu acel S. care de patru ani de zile constituie pentru noi simbolul distrugerilor care le aparțin înfrînșilor, al pînilor și al peștilor așa cum era odată acela al Frunții incandescente, nimbul scînteietor al Cununii de Spini; și sperietorile împungînd lăzile cu pietre și baionete și chiar cu mîinile goale și deschizîndu-le în cele din urmă și găsind — Ce? Negreală de plită. Galoane, galoane, galoane din cea mai bună negreală de plită, și nici una din lăzi mai veche de un an și toate fără îndoială încercînd să-l ajungă din urmă pe generalul Sherman cu vreun ordin de cîmp corectat, întîrziat prin care i se cerea să lustruiască plitele înainte să aprindă focul. Cît am mai rîs. Da, am rîs, pentru că cel puțin asta am învățat în acești patru ani că trebuie să ai într-adevăr burta goală ca să poți rîde, că numai atunci cînd ești înșometat sau înspăimîntat mai poți să scoți un ultim înțeles din rîs tot așa cum stomacul gol mai extrage ultima esență din alcool. Dar cel puțin avem negreală de plită. Avem o grămadă de negreală de plită. Avem chiar prea multă, pentru că nu-i nevoie de prea multă ca să spun ceea ce am de spus, așa cum poți să vezi și singură. Și de aici și concluzia și auguriile pe care le desprind, chiar dacă nu sînt filosof, sînt acestea:

Noi doi am așteptat de ajuns. Vezi că nu vreau să te insult nici spunînd că eu am așteptat de ajuns. Astfel că, întrucît nu te insult spunînd că numai eu am așteptat, nici nu mai adaug — așteaptă-mă să vin. Pentru că nu știu cînd trebuie să mă aștepți. Pentru că ceea ce A FOST e un lucru, și acum nu mai este pentru că e ceva mort, mort, din 1861, și deci e ceea ce ESTE — (Așa. Au deschis

iarăși focul. Ceea ce — dac-ar mai fi nevoie s-o spun — este de asemenea un lucru de prisos să-l mai spun, cum ar fi respirația sau nevoia de muniții. Căci uneori îmi vine să cred că nici nu s-a oprit vreodată. Și nici nu s-a oprit, bineînțeles; doar că nu vreau să spun asta. Vreau să spun că nici n-au mai fost alte împușcături, că a fost doar acea salvă acum patru ani care a răsunat o singură dată și apoi s-a oprit, o țeavă de pușcă hipnotizată după alta, înghețată în propria ei uimire înspăimântată și niciodată apoi repetată și acum doar ecoul adânc înspăimântat sfîșiat doar de o pușcă alunecată din mâinile vreunei santinele istovite sau de căderea trupului epuizat în aerul boltit deasupra pămîntului unde a răsunat pentru prima dată acea salvă și unde trebuie să rămînă încă deoarece nici un alt spațiu sub ceruri nu va mai primi acest tunet. Astfel că asta înseamnă că sînt zorile din nou și că trebuie să mă opresc. Să mă opresc din ce? ai să spui. Tocmai, din a gîndi, din a-mi mai aminti — bagă de seamă că nu spun, din a mai spera —; să ajung iarăși pentru o vreme, fără limite sau localizare în timp, fără gînduri, un tovarăș fără rațiune și înnăscut al unui trup care, chiar și după patru ani de zile, cu un fel de fidelitate deznădăjduită și incoruptibilă care este pentru mine incredibil de demnă de admirație, este încă scăldat și fascinat fără putință de scăpare de amintirea păcii de altădată și a mulțumirii de atunci, de ale căror denumiri, de ale căror miresme și sunete nici nu mai știu că-mi amintesc, care ignoră chiar și prezența și amenințarea unui braț sau a unui picior smuls ca și cum ar dispune de o promisiune și o convingere tainic insuflată și infailibilă de nemurire. Dar să termin.) Nu-ți pot spune cînd să mă aștepti. Pentru că ceea ce ESTE e acum și altceva încă deoarece nu exista pe atunci. Și întrucît în această bucată de hîrtie ții în mîini tot ceea ce este mai bun din vechiul Sud acum mort, și cuvintele pe care le citești au fost scrise pe ea cu cea mai bună (fiecare ladă afirma, cea mai bună dintre cele mai bune) creație, a noului Nord care a învins și care deci, fie că îi convine sau nu, va trebui să supraviețuiască, eu cred acum că tu și cu mine sîntem, oricît ți se va părea de ciudat, incluși printre cei care sînt meniți, condamnați să trăiască.

„Și asta e tot“ spuse domnul Compson. „Ea a primit-o, scrisoarea, și ea și cu Clytie au făcut rochia de mireasă și vâlul din petice — poate petice pregătite pentru, și n-au mai fost folosite astfel, feșe de pansamente și nu au mai primit această întrebuintă. Ea nu știa cînd avea să vină el, pentru că nici el însuși nu știa; și poate că el i-a spus lui Henry, i-a arătat lui Henry scrisoarea înainte de a o trimite, și poate că nu; poate că n-au fost decît pînda și așteptarea, el spunîndu-i lui Henry *Am așteptat de ajuns* și Henry spunîndu-i celuilalt *Renunți atunci? Renunți?* și celălalt spunînd *Nu renunț. De patru ani am tot dat soartei prilejul să renunțe în numele meu, dar se pare că sînt condamnat să trăiesc, că ea și cu mine sîntem condamnați să trăim* — sfidarea și ultimatumul pronunțate în preajma unui foc de bivuac, ultimatumul pronunțat în fața porții spre care amîndoi trebuie să fi călărit aproape umăr la umăr: unul din ei calm și neabătut, poate chiar fără să reziste, fatalist pînă la urmă; celălalt lipsit de remușcări dintr-o suferință și deznădejde implacabile și de neschimbat —“ (Lui Quentin i se părea că putea chiar să-i vadă, unul în fața celuilalt în poartă. Dincolo de poartă ceea ce fusese odinioară un parc se întindea acum, părăginit, într-o dezolare mărăcinoasă, învăluit într-un aer de vis, îndepărtat și bîntuit de spaime asemenea obrazului neras al unui om care tocmai se trezește din amorțeala eterului, pînă la o casă uriașă, unde o tînără fată aștepta îmbrăcată într-o rochie de mireasă făcută din petice furate, casa însăși împărtășindu-se din același aer de dezolare scorjită, fără să fi suferit de pe urma invaziei, ci doar o scoică aruncată de valuri, uitată în retragerea apelor catastrofei — un schelet lăsînd să se smulgă din sine scursori încete de mobile și covoare, țesături și argintărie, pentru a-i ajuta să moară pe niște oameni sfîșiați și înspăimîntați care știau, chiar în timp ce mureau, că de luni de zile acum sacrificiul și spaima erau în zadar. Se opriseră unul în fața altuia pe caii lor slăbănogi, doi bărbați, tineri, neieșiți încă în lume, care nu respiraseră, încă, de ajuns ca să fie bătrîni, dar cu ochi bătrîni, cu părul zburlit și fețele găunoase și bătute de vînturi, turnate parcă de

vreo mînă spartană, zgîrcită chiar, în bronz, în uniforme perpelite și cîrpăcite, cenușii acum, de culoarea frunzelor moarte, unul cu insemnele decolorate ale rangului de ofițer, celălalt fără nimic pe mîneacă, pistolul încă în oblînc, încă neridicat spre țintă, și amîndouă fețele calme, glasurile nici măcar ridicate : *Să nu treci peste umbra asta, a ramurii de aici, Charles ; și Am să trec, Henry*)“ — și pe urmă Wash Jones călare pe catîrul fără șa în fața porții domnișoarei Rosa, strigînd-o pe nume în nemîșcarea însorită și pașnică a străzii, spunîndu-i, «Matale ești Rosa Coldfield ? Atunci, haide mai bine într-acolo. Henry l-a-mpușcat pe blestematul de franțuz. L-a omorît ca pe un bou dus la tăiere»“

V.

AȘA CA PROBABIL CA ȚI-AU POVESTIT CUM i-am spus lui Jones să ducă de acolo catîrul care nici nu era al lui în grajd și să-l înhame la trăsura noastră în vreme ce eu îmi puneam pălăria și șalul și încuiam casa. Asta era tot ce trebuia să fac pentru că ți-au spus desigur că n-aș fi avut nevoie nici de cufăr și nici de geamantan întrucît veșmintele pe care le aveam, — acum că hainele pe care avusesem norocul să le moștenesc de pe urma bunătății sau grabei sau uitării mătușă-mi erau demult uzate — constau din cele pe care Ellen își amintise din vreme în vreme să mi le dăruiască și acum Ellen era moartă de doi ani ; că trebuia doar să încui casa și să mă urc în trăsura și să străbat cele douăsprezece mile pe care nu le mai parcursesem de cînd murise Ellen, alături de bruta aceea căreia pînă cînd murise Ellen nu i se dăduse voie să se apropie de casă prin față — bruta aceea procreatoare de brute și a cărei nepoată avea să mă înlocuiască pe mine, dacă nu în casa surorii mele, cel puțin în patul surorii mele la care (așa au să-ți spună) eu aspiram — bruta aceea care (unealtă brutală a justiției care stăpînește asupra întîmplărilor omenești și care, începînd într-un individ,

evoluează încet, mai puțin cu ghearele dezgolate cît cu mănșile ; dar care, odată nesocotită de bărbat sau femeie, se împlîntă asemenea oțelului dur și-i nimicește deopotrivă pe cei drepti și slabi ca și pe cei puternici și nedrepti, atît pe cuceritor cît și victima inocentă, fără de milă înspre atingerea dreptății și adevărului pe care și le-a pus în gînd) bruta care nu numai că avea să stăpînească asupra formelor și avatarurilor soartei de diavol a lui Thomas Sutpen, ci avea să-i aducă în cele din urmă trupul femeiesc în care numele și stirpea sa aveau să fie îngropate — bruta aceea care părea să creadă că și-a slujit și îndeplinit țelul pentru care fusese creat zbierînd despre vărsare de sînge și pistoale în stradă în fața casei mele, și care părea să gîndească acum că orice altă informație mi-ar mai fi putut da era prea săracă sau prea decolorată sau lipsită de însemnătate ca să justifice renunțarea la bucata de tutun de mestecat din gură, pentru că de-a lungul tuturor celor douăsprezece mile n-a fost în stare să-mi spună ce se întîmplase.

Și cum am străbătut eu aceste douăsprezece mile iarăși după cei doi ani de cînd murise Ellen (sau poate cei patru ani de cînd dispăruse Henry sau nouăsprezece ani de cînd văzusem lumina zilei și începusem să respir aerul acesta?) neștiind nimic, nefiind în stare să aflu nimic altcerc decît aceasta : o împușcătură auzită, slabă și îndepărtată și chiar și direcția și sursa ei cu neputință de stabilit, de către două femei, două femei singure într-o casă prăbușindu-se în ruină, în care pașii unui bărbat nu mai răsunaseră de doi ani de zile — o împușcătură, apoi un interval de presupuneri înspăimîntate deasupra stofelor și acelor peste care se aplecau ele, apoi pașii în hol și pe urmă pe scară, alergînd, grăbindu-se, pașii unui bărbat : și Judith de-abia mai avînd vreme să smulgă rochia neterminată și s-o ridice în fața trupului ei atunci cînd ușa zvîcnise în lături să-l lase pe fratele ei să intre, asasinul sălbatic pe care ea nu-l mai văzuse de patru ani de zile și pe care îl crezuse (dacă ar mai fi existat, dacă ar mai fi trăit și ar mai fi respirat cît de cît) la o mie de mile depărtare : și apoi ei doi singuri, cei doi copii blestemați asupra cărora prima lovitură de trăsnet a moștenirii lor diavolești căzuse chiar în clipa aceea, privindu-se

unul pe altul pe deasupra rochiei de mireasă ridicată în mâini și încă neterminate. Spre asta am mers eu douăsprezece mile, alături de un animal care stătuse în stradă în fața casei mele ca să zbiere placid în singurătatea populată și receptivă că nepotul meu tocmai îl asasinase pe logodnicul surorii sale, și care acum totuși nu-și putea permite să forțeze catîrul care ne trăgea înainte să meargă mai repede decât la pas pentru că „ăsta nici nu-i al meu și nici al lui și p-orîmă nici n-a prea mai avut ca lumea de mîncare din februarie de cînd a mîncat porumb“ ; și care, ajungînd la poarta aceea în sfîrșit, a trebuit să oprească trăsura și pe urmă, arătînd cu biciușca și înainte de asta scuipînd, a spus, lo-te acolo a fost — „Ce-a fost acolo, tîmpitule?“ am strigat eu, și el : „Acoloșa a fost“ pînă cînd i-am luat biciul din mâini în mîna mea și am lovit catîrul.

Însă ei nu-ți pot spune cum am mers pe aleea din față, de-a lungul răsadurilor de flori părăginite, înecate de bălăriile lui Ellen și am ajuns în fața casei, scoica aceea, învelișul asemenea coconului unei omide (așa credeam) al căsătoriei dintre tinerețe și suferință și am înțeles că ajunsesem, nu prea tîrziu așa cum crezusem, ci că ajunsesem prea devreme. Portalul năpădit de putreziciune și zidurile scorjite, și casa întregă acolo, nu devastată, nici invadată, fără să poarte urmele gloanțelor sau ale călcîielor de fier ale soldaților ci ca și cum ar fi fost de la început rezervată pentru altceva mai mult : o deznădejde mai adîncă decât ruina, ca și cum ar fi stat într-o ferecată juxtapunere cu flacăra ferecată, cu un holocaust care s-ar fi dovedit mai puțin crîncen și mai puțin implacabil, nu respins ci mai degrabă retrăgîndu-se în fața scheletului imun și neîmblînzit pe care flăcările nu îndrăzniseră, în clipa crizei din urmă, să-l asalteze ; mai era chiar o treaptă, o scîndură putredă, desprinsă și legănîndu-se sub picior (sau care s-ar fi legănat dacă n-aș fi atins-o decât ușor și repede) pe cînd alergam în sus și în holul a cărui carpetă de demult dispăruse, odată cu așternaturile de pat și fețele de masă pentru feșe, și cînd am văzut chipul din neamul Sutpenilor și chiar pe cînd strigam „Henry! Henry! Ce-ai făcut? Ce tot vrea să-mi spună cretinul ăsta?“ înțelesesem că

ajunsesem nu prea târziu așa cum crezusem, ci că venisem prea devreme. Pentru că nu era fața lui Henry. Era de ajuns de aproape de a fi fața unui Sutpen, dar nu a lui totuși ; de ajuns de aproape de fața de culoarea cafelei a lui Sutpen acolo în lumina mohorâtă, care cădea în dungi printre jaluzele pe trepte, și eu alergînd din după-amiaza strălucitoare în tăcerea tunătoare a acelei case posomorîte în care la început n-am putut vedea nimic : apoi treptat fața, fața de Sutpen, care nu se apropia, nu se ridica în afară din semi-întunecime, ci sta pur și simplu acolo, ca o stîncă, fermă, dinaintea timpului și a casei și a judecății pedepsitoare și a orice altceva, așteptînd acolo (o, da, a ales bine ; știa să-și facă alegerea cea mai bună cu putință, el, cel care-și crease după chipul și asemănarea sa înghețatul Cerber al iadului său personal) — fața fără sex sau vîrstă pentru că nu mai avusese nici una nici alta : aceeași față de sfînx cu care se născuse ea însăși, care privise din pod în noaptea aceea, alături de cea a lui Judith, și pe care o mai poartă și acum, la șaptezeci și patru de ani, privindu-mă fără nici o schimbare, fără nici o alterare în ea, ca și cum ar fi știut clipa cînd aveam să intru, ar fi așteptat acolo de-a lungul tuturor celor douăsprezece mile din spatele catîrului ce se tîrîse și m-ar fi urmărit apropiindu-mă tot mai mult și intrînd pe ușă în sfîrșit așa cum știa (da, sau poate comandase ca o sentință, întrucît există o justiție al cărei pîntece hrăpăreț nu face nici o distincție între oasele de ros și carnea macră) că am să intru — Fața aceasta oprindu-mă locului (nu trupul meu ; el încă înainta, alerga înainte : ci pe mine, pe mine însămi, în viața adîncă pe care o duceam, căreia mișcările membrelor îi sînt doar o însoțire stîngace și întîrziată ca tot atîtea instrumente inutile cîntînd în disonanțe grosolane și nesfîrșesc de false față de melodia însăși) în holul acela pustiu pe scara dezgolită (și carpeta dispărută) care se înălța spre palierul mohorît de deasupra unde mai vorbea un ecou care nu era al meu ci mai degrabă al acelor ar-mai-fi-putut-fi-cu-putință acum pierdute, de nerechemat bîntuind orice casă, orice ziduri ridicate de mîini omenești, nu pentru adăpost, nu pentru încălzire, ci pentru a se ascunde de privirile curioase ale

lumii și înțelegînd acum ocolîșurile întunecoase pe care străvechile iluzii tinere ale mîndriei și speranței și ambiției (da, și ale iubirii, de asemenea) le îmbracă, „Judith !“, am spus, „Judith !“

N-a fost nici un răspuns. Nici nu așteptasem vreunul ; poate chiar de pe atunci nu mă mai așteptam ca Judith să-mi răspundă, așa cum un copil, înainte de clipa cînd înțelege spaima, își strigă tatăl știind foarte bine (asta înainte ca spaima să-i fi destrămat orice judecată) că nici nu e acolo să-l audă. Nu strigam spre cineva, spre ceva, ci (încercînd să strig) prin ceva, prin forța aceea, prin acel antagonism furibund, și totuși asemenea unei stînci, imobil, care mă oprise locului — prezența, fața aceea familiară, de culoarea cafelei, trupul atît de bine știut (picioarele goale, de culoarea cafelei, nemișcate, pe dușumeaua goală, cu spirala scării ridicîndu-se mai departe dincolo de ea) nu mai înalt decît trupul meu, nemișcat, fără nici o alterare a vreunei deplasări vizuale (nici măcar nu și-a mutat privirile din privirile mele pentru simplul motiv că nu mă privea pe mine ci privea prin mine, în aparență cîntărind încă dreptunghiul senin al ușii deschise pe care eu îl spărsesem întru ființă) părînd să se alungească și să proiecteze în sus ceva — nu suflet, nu spirit, ci mai degrabă un fel de ascultare profund atentă și deznădăjduită a ceva sau o așteptare a acelui ceva pe care eu însămi nu-l puteam auzi și nici nu trebuia să-l aud — o conștiință și acceptare posomorîtă a unui nevăzut inexplicabil, moștenit de la o stirpe mai bătrînă și mai veche decît a mea, care crease, postulase și formase în aerul gol dintre noi lucrul pe care eu credeam că venisem să-l găsesc (nu, pe care trebuia să-l găsesc, căci altminteri, chiar aflîndu-mă aici, respirînd, aș fi negat însuși faptul că mă născusem), — camera aceea de culcare, de multă vreme închisă și cu aerul stătut, patul fără așternut (culcușul nupțial al iubirii și suferinței) cu leșul livid și însîngerat în straietele cenușii, peticite, decolorate, înroșind acum salteaua goală, văduva care nu fusese niciodată soție, inclinîndu-se, îngenunchind alături — și eu, trupul meu, neoprindu-mă încă (da, ar fi fost nevoie de o mîină, de o atingere, pentru asta) — eu, nebună, înșelîndu-mă singură, crezînd că

ceea ce trebuie să fie are să și fie, nu s-ar putea altfel decât să fie, căci altminteri ar fi însemnat să-mi neg și mințile nu numai respirația, alergînd, aruncîndu-mă în fața aceea de nepătruns, cafenie, în acea nemiloasă, ne-bunească (nu, nu nebunească, orice altceva dar nu ne-bunească: propria lui voință clarvăzătoare încordată întru absolutul neabătut, amoral al răului, prin sîngele coasimșitor, negru, cu care se încrucișase) replică a lui proprie pe care el o crease și o instalase să stăpînească acolo în timpul absenței sale, așa cum ai urmări c pasăre amețită de noapte zvîcnind în vîlvătaia mortală a lămpii. „Stai“, spuse ea. „Nu urca acolo“. Dar nu m-a oprit; ar fi fost nevoie să întindă mîna să mă oprească; eu încă alergînd, străbătînd acești ultimi cîțiva pași pe deasupra cărora s-ar fi spus că ne priveam cu ură nu ca două chipuri față în față ci ca cele două contradicții abstracte care și eram în realitate, glasul nici uneia dintre noi ridicîndu-se, ca și cum ne-am fi vorbit dincolo de limitările și restricțiile vorbelor, ale auzului. „Ce?“ am spus.

„Nu te du acolo, sus, Rosa.“ Astfel spusese cuvintele acestea; liniștită, calmă, și iarăși era ca și cum n-ar fi vorbit ea, ci ca și cum însăși casa ar fi pronunțat aceste vorbe — casa pe care el o construise, pe care o supurase prin el însuși, o crease în jurul lui, așa cum sudoarea trupului său ar fi putut produce o (chiar dacă invizibilă) scoică asemenea unui cocon, complementară, în care Ellen fusese silită să trăiască și să moară ca o străină, în care Henry și Judith ar fi trebuit să fie victime și prizonieri, sau să moară. Pentru că nu era numele, cuvîntul, faptul că îmi spusese Rosa. Și cînd eram copii îmi spusese astfel, tot așa cum lor le spunea Henry și Judith; știam că chiar și acum ea încă îi spunea lui Judith (și lui Henry de asemenea cînd vorbea despre el) astfel, pe numele de botez. Și era firesc să-mi fi spus și mie Rosa, pentru că pentru oricine dintre cei pe care îi cunoșteam, eu nu eram decât un copil încă. Însă nu era asta. Nu la asta se gîndea ea; de fapt, în clipa aceea în care rămăseserăm față în față (momentul acela în care trupul meu încă mișcîndu-se înainte ar fi trebuit să treacă pe lîngă ea ca să ajungă la treptele scării) ea

îmi dăruise mai multă recunoaștere și mai mult respect decât oricare dintre ființele pe care le cunoscusem pînă atunci; înțelesesem că din clipa în care intrasem pe ușă, pentru ca dintre toate ființele care mă cunoscuseră pînă atunci, eu nu mai eram un copil. „Rosa!” am strigat. „Mie? Îmi spui așa mie în față?” Atunci m-a atins, și atunci m-am oprit locului. Poate nici chiar atunci trupul meu nu se oprise, pentru că mi se părea că sînt conștientă încă de felul cum mă împingeam orbește împotriva prezenței solide și totuși imponderabile (ea nici măcar nefiind posesoarea: un instrument doar; am să spun întotdeauna asta) a acelei voințe de a-mi opri drumul spre scară; poate sunetul celui alt glas, singurul cuvînt rostit din capul scărilor, deasupra noastră, ne sfîșiasse, ne despărțise înainte ca el (trupul meu) să se fi oprit măcar. Nu știu. Știu doar că întreaga mea ființă părea să fugă orbește cu capul înainte, în ceva monstruos, și nemișcat, cu o izbitură amețitoare prea repede venită și prea violentă ca să fie doar uimire și mînie împotriva mîinii negre, insistente și netemătoare pe carnea mea de femeie albă. Pentru că este ceva în atingerea cîrnii peste carne, ceva care nimiceste, taie brutal, de-a dreptul, peste căile ocolite, întortocheate ale ordinii convenționale, pe care și dușmanii o știu la fel de bine ca și iubii pentru că îi creează pe fiecare din ei — atingerea, violarea citadelei care este cel mai lăuntric Eu-Sînt din om și a cuceririlor sale dintîi: nu spiritul, sufletul; căci e de fapt mintea fluidă și nestrunită, și oricine poate s-o ia în stăpînire în întunecimile lăcașului acesta pămîntesc. Numai să se atingă o clipă carnea de carne, trupul de alt trup, și ai să vezi cum cad în lături toate deosebirile, fragile ca o coajă de ou, de castă, de culoare. Da, m-am oprit locului — nu mîna unei femei, nu mîna unei negrese, ci un frîu, o zăbală care să oprească o clipă, și apoi s-o împingă altminteri voința aceea furioasă și nesupusă — eu acum nu strigînd către ea, către fantasma aceasta; vorbindu-i parcă pe deasupra capului negresei, femeii, amețită încă de lovitură, de izbitură, și încă nu cu spaimă — spaima avea să vină apoi, foarte curînd — așteptînd și neprimind nici un răspuns, pentru

că amîndouă ştiam că nu ei îi vorbeam : „Ia-ţi mîna de pe mine, negreso !“

Şi n-am primit nici un răspuns. Am rămas acolo amîndouă — eu, nemişcată în gestul şi zbucnirea goanei ; ea, rigidă în aceeaşi nemişcare furioasă, amîndouă legate laolaltă de mîna şi braţul care ne ţineau, ca un rigid, sălbatic cordon ombilical, surori siameze astfel confirmate întru întunecimea sordidă care o zămislise pe ea. Copil fiind, o pîndisem adesea, pe ea şi pe Judith, şi chiar şi pe Henry, şovăind în jocurile brutale şi grosolane pe care ei (poate că toţi copiii ; nu ştiu) le jucau, şi (aşa mi s-a spus) ea şi cu Judith dormeau chiar împreună, în aceeaşi cameră, numai că Judith în pat şi ea ostentativ pe un culcuş pe podea. Însă am auzit cum de mai multe ori Ellen le găsise pe amîndouă, pe acea saltea, şi o dată chiar în pat, împreună. Însă nu eu. Chiar copil fiind, nu voiam să mă joc cu aceleaşi lucruri cu care se juca ea şi Judith, ca şi cum solitudinea înşofolită şi spartană despre care crezusem că este copilăria mea, şi care mă învăţase (asta şi prea puţin altceva) să ascult înainte de a fi putut înţelege şi să înţeleg înainte chiar de a fi auzit, mă învăţase de asemenea nu numai să mă tem de ca instinctiv şi de ceea ce era ea, ci să şi mă feresc de obiectele pe care le atinsese. Am stat aşa acolo, un timp, în picioare. Şi pe urmă deodată nu mai era ultragiul pe care să-l fi aşteptat, care mă făcuse să scot acel strigăt instinctiv ; nu mai era spaima ; era un fel de revărsare acumulată a disperării însăşi. Îmi amintesc că aşa cum stăteam acolo, unite de mîna aceea lipsită de voinţă (da ; o mîna care era o victimă prea multe suferind, întocmai aşa cum era ea însăşi şi cum eram şi eu), am strigat — poate nici măcar cu voce tare, poate nu în cuvinte (şi nu către Judith, înţelege-mă bine : poate că ştiussem de la început, din clipa cînd pătrunsesem în casă şi văzusem faţa aceea care era în acelaşi timp şi ceva mai mult şi ceva mai puţin decît o faţă de Sutpen, poate că ştiussem chiar de atunci ceea ce nu puteam, nu voiam, nu trebuia să cred) — am strigat „Şi tu ? Şi tu chiar, soră, soră ?“ La ce mă aşteptasem ? Eu, o nebună ameţită de propriile mele închipuiri, care venisem cale de douăsprezece mile, aşteptîndu-mă — la ce ? Ca Henry,

poate, să apară pe aceeași ușă care-i cunoscuse atingerea, cu mîna pe clanță, cu greutatea piciorului pe pragul care-i cunoștea apăsarea : și așa el să găsească oprită în picioare în hol o ființă mică, simplă, înspăimîntată, pe care nici un bărbat și nici o femeie nu o priviseră vreodată de două ori la rînd, pe care el însuși nu o mai văzuse de patru ani de zile și destul de rar înainte de asta dar pe care ar fi recunoscut-o fie și numai din cauza mătăsii uzate, cafenii care odinioară se potrivise pe trupul mamei și din cauză că această ființă sta locului acolo spunîndu-i pe nume ? Henry să apară și să spună „Ia te uită, e Rosa, mătușa Rosa. Trezește-te, mătușă Rosa ; trezește-te ?” — eu, visătoarea, agățîndu-mă încă de visul meu, așa cum bolnavul se agață pînă și de ultima clipă extatică, subțiratică a suferinței, pentru a savura și mai dulce încetarea durerii, deșteptîndu-mă la realitate, la ceva mai mult decît realitate, nu la vremurile de altădată, neschimbate și de neschimbat ci la o vreme modificată pentru a se potrivi cu visul care, împreună cu cel ce-l visează, ajunge să fie oferit ca jertfă și apoteoză : „Mama și Judith sînt sus în camera copiilor cu copiii, iar tata și cu Charles se plimbă prin grădină. Trezește-te, mătușă Rosa, trezește-te ? Sau nu mă așteptasem poate la asta, nici nu nădăjduisem măcar ; nici măcar nu visasem, căci visele nu vin cîte două, și nu străbătusem eu oare douăsprezece mile trasă nu de un catîr muritor ci de un armăsar himeric alcătuit din însăși substanța coșmarului ? (Da, trezește-te, Rosa, trezește-te — nu din ceea ce a fost, din ceea ce fusese odată, ci din ceea ce nu fusese, n-ar fi putut niciodată să fie ; trezește-te, Rosa — nu la ceea ce ar fi trebuit, ar fi putut să fie, ci la ceea ce nu poate, la ceea ce nu trebuie să fie ; trezește-te, Rosa, din speranță, tu care crezuseși că există o demnitate în doliu chiar dacă suferința ar fi lipsit ; crezuseși că are să fie nevoie de tine să salvezi poate nu dragostea, nici fericirea și nici liniștea, ci ceea ce ar fi rămas în urma văduviei — ca să constăți că nu mai era nimic de salvat acolo ; care speraseși să o salvezi pe ea, așa cum îi promiseseși lui Ellen (nu pe Charles Bon, nu pe Henry ; nu pe vreunul din aceștia de el sau chiar unul de altul) și acum era prea tîrziu, care ai fi ajuns prea tîrziu chiar

dacă ai fi venit acolo încă de cînd te născuseși, sau ai fi fost acolo încă din clipa înaltă, deplină, puternică, fecundă, muritoare cînd ea se născuse; care străbătuse și douăsprezece mîle și nouăsprezece ani ca să salvezi ceea ce nu avea nevoie să fie salvat, și în schimb te pierduseși pe tine însăși) nu știu, decît că nu l-am găsit — lucrul pe care-l așteptam. Am găsit doar starea aceea de vis în care alergîi fără să te miști, fugind de o spaimă în care nu poți crede, către o siguranță în care nu ai nici o încredere, ținută locului nu de nisipurile mișcătoare, lunecătoare și fără temei ale coșmarului ci de un chip care era închizitorul propriului său suflet, o mîna care era unealta propriei sale crucificări, pînă cînd glasul ne despărți, rupse vraja. Spuse doar un singur cuvînt: „Clytie“, doar atît, rece, liniștit; nu Judith ci casa însăși vorbind iarăși, deși fusese glasul lui Judith. O, o știam bine, eu care crezusem în demnitatea suferinței; o știam tot atît de bine cum și ea — Clytie — o știa. Ea nu se mișcă: doar mîna, mîna dispăruse înainte ca eu să-mi fi dat seama că și-o retrăsese. Nu știu dacă și-o retrăsese ea sau dacă eu fugisem de sub atingerea ei. Însă nu mai era; și asta este un lucru pe care de asemenea ei nu ți-l pot spune: Cum am fugit, am alergat, în sus pe scări și am găsit nu o mireasă îndurerată, văduvită, ci pe Judith în picioare în fața ușii închise a acelei camere, în rochia de stambă pe care o purtase ori de cîte ori o mai văzusem de cînd murise Ellen, ținînd ceva în mîna care-i aluneca moale de-a lungul trupului; și dacă fusese vreo suferință sau spaimă le dăduse acum în lături, duse pînă la capăt sau nu, asta nu știu, împreună cu rochia de mireasă neterminată. „Da, Rosa?“ mi-a spus, întocmai așa, iarăși, și m-am oprit în avîntul fugii deși trupul meu, moșildeață oarbă, nesimțitoare de lut și suflare mereu înșelate, înainta încă: Și cum am văzut că ceea ce ținea în mîna destinsă, neglijentă, era fotografia, imaginea ei însăși în caseta de metal pe care ea i-o dăruise lui, lăsată acum să atîrne, uitată, cu neglijență, lîngă șoldul ei, ca o carte oarecare de citit pentru a-ți trece timpul și pe care ai întrerupt-o o clipă.

Asta am găsit. Poate că era ceea ce așteptasem, știam (chiar la nouăsprezece ani știam, aș spune, dacă n-ar fi

fost cei nouăsprezece ani ai mei, felul cum ăvusesem nouăsprezece ani) că aveam să găsesc. Poate că nici n-aş fi dorit mai mult decât atât, nici n-aş fi acceptat mai puţin, eu care chiar la nouăsprezece ani trebuie să fi ştiut că viaţa este o singură clipă constantă şi perpetuă când vălul din faţa a ceea-ce-trebuie-să-sie aşteaptă; docil şi chiar supus cea mai simplă smucitură dacă am îndrăzni, am fi destul de curajoşi (nu destul de înţelepţi; nu-i nevoie de înţelepciune pentru aşa ceva) să-l tragem în lături. Sau poate că nu este nici lipsă de curaj, nu-i lăşitate ceea ce nu vrea să facă faţă dezgustului ascuns undeva la temelia strădaniei prin care sufletul prizonier, împrăştiindu-şi miasmele, se răsucesce în sus, către soare, strângându-şi, încordându-şi arterele şi venele prizoniere şi întemniţând la rîndul său scînteia, visul care, asemenea clipei desăvîrşite, globulare, a libertăţii sale, răsfrînge şi repetă (repetă? creează, restrînge totul la dimensiunile unei sfere evanescente, iridiscente) întregul spaţiu şi timp şi pămîntul masiv, degajînd masa de miasme, clo-cotitoare şi fără nume şi care de-a lungul tuturor anilor timpului n-a izbutit să înveţe pentru sine vreunul din darurile morţii, ci doar cum să creeze din nou, cum să re-înnoiască; şi moare, se destramă, picre: — dar este cu adevărat înţelepciune acea stare în care înţelegi că există un ceea-ce-ar-fi-putut-fi mai adevărat decât adevărul, şi din care cel care visează, trezindu-se, spune nu „Am visat doar?” ci spune, acuză însuşi înaltul cerului cu vorbele: „De ce m-am mai trezit, dacă trezindu-mă acum n-am să mai pot dormi niciodată?”

A fost odinioară — Observi cum glicina, bătută de soare pe zidul de aici, picură şi pătrunde în cameră ca printr-o (uşoară, de nimic împiedicată) pulsione înainte tainică şi mereu mai densă, particulă cu particulă din nenumăratele componente ale întunericului? Substanţa amintirii — senzaţia, vederea, mirosul; muşchii cu ajutorul cărora vedem şi auzim şi pipăim — nu mintea, nu gîndul; nu există lucru căruia să-i poţi spune memorie; creierul recheamă în minte ceea ce se străduiesc să apuce muşchii; nici mai mult, nici mai puţin; şi suma impresiilor rezultate este de obicei incorectă şi falsă şi demnă doar de numele de vis. — Uite cum mîna adormită, care

alunecă într-o parte, atingînd lumînarea aprinsă lîngă pat, își amintește durerea, se trage înapoi, să se elibereze de suferință, în timp ce mintea și creierul dorm mai departe și-si fac din căldura de alături un mit indistinct al evadării din realitate : sau cum aceeași mîină adormită, alăturîndu-se voluptuos vreunei suprafețe netede, dulci, e preschimbată de aceleași minte și creier adormite într-o aceeași țesătură de vis, smulsă oricărei experiențe pînă atunci cunoscute. Da, suferința se stinge, pierе ; știm asta — dar întrebă glandele lacrimare dacă au uitat cum să plîngă. — A fost odinioară (nici asta n-aveau cum să ți-o spună ei) o vară a glicinei. Era pretutindeni o revărsare de glicină (aveam paisprezece ani) ca și cum toate primăverile care aveau să se stingă mai apoi s-au condensat într-o singură primăvară, o singură vară ; primăvara și vremea de vară a oricărei femei care a respirat vreodată deasupra țărînii, culeasă, privită din toate primăverile trădate ridicate din întregul timp irevocabil, renăscînd, înflorite din nou. Fusesse un an de recoltă a glicinei ; an de recoltă însemnînd acea conjuncție dintre rădăcinile înflorite și zvîcnirea sevei și ceasul și vremea ; și eu (aveam paisprezece ani) — n-am ce să vorbesc despre înflorire, eu cea pe care nici un bărbat nu o privise pînă atunci — și nici n-avea vreodată s-o privească — de două ori una după alta, eu care nu eram copil ci chiar mai puțin decît copil, care nu mai eram copil cum nu eram nici femeie, ci chiar mai puțin decît trup de femeie. Nu o frunză, să spunem — pipernicită, palid amară, zbîrcită, chiar dacă tînără încă, și prea sfioasă ca să se mai vrea verde, să-și atragă astfel jocurile efemere, copilărești ale iubirilor trecătoare, sau ca să oprească asupra-și viespele și albinele prădalnice, fecundatoare ale pozelor trupesti de mai tîrziu. Dar rădăcini și seve am să spun că am avut, căci nu le moștenisem și eu de la fiecare Evă singuratică, încă de cînd s-a arătat Șarpele ? Da, și eu am simțit dorința zvîcnitoare a sevei ; eu, crisalida chircită a cine știe cărei semințe oarbe, mocnite ; căci cine-ar putea să spună că o rădăcină uitată, pipernicită n-ar putea da încă o floare prinsă în glob dens de viață, cu atît mai rotundă, mai densă, mai desăvîrșit îmbătătoare — căci rădăcina asta neluată în seamă a fost

înfiptă în pământ, zgîrcindu-se acolo — să zacă nu moartă, ci doar să doarmă, uitată?

Asta a fost vara zădărnicită a tinereții mele sterpe pe care (clipa aceea scurtă, primăvara scurtă, îndată risipindu-se și niciodată întorcându-se a inimii femeiești) am trăit-o nu ca femeie, fată, ci mai degrabă asemeni bărbatului care poate ar fi trebuit de la început să fiu. Aream paisprezece ani, dacă li s-ar fi putut spune ani, petrecuți astfel în coridorul nestrăbătut de nimeni pe care-l numeam copilărie, în ceva care nu a fost viață trăită, ci mai degrabă proiecție a pîntecului întunecos însuși; eu, desăvîrșită după gestație, fără vîrstă, întîrziată doar din vreo lipsă cezariană, din lipsa forcepsului rece al timpului neîndurător, așteptînd să prindă ca într-un clește capul, să-l tragă afară, și care ar fi trebuit să mă smulgă și pe mine la lumină, liberă — și așteptam, nu lumina, ci condamnarea căreia noi îi spunem că ar fi victoria femeii, și care înseamnă să înduri și iar să înduri, fără rost sau speranță de răscumpărare și iar să înduri; eu, asemenea unui pește orb, din adîncuri, scînteia singuratică de a cărei origine peștele nici nu-și mai amintește, care pulsează și bate în temnița trupului său crepuscular și letargic, cu zvîcnirea străveche, neadormită, fără cuvinte să vorbească, altele decît, „Asta s-a numit lumină“, asta „miros“, asta „pipăit“, și asta nelăsînd nici măcar nume pentru sunetul albinei sau păsării sau mireasma florii sau pentru lumină sau soare sau iubire — da, nici măcar crescînd și dezvoltîndu-mă, iubită de lumină sau iubind-o, ci înzestrată doar cu vicleana excreșcență răsturnată a singurătății care substituie auzul atoatedevorator și irațional tuturor celorlalte simțuri; astfel ca în loc să fi înaintat căz-a lungul pietrelor de hotar, măsurate, continuîndu-se de la una la alta, ale vremii copilăriei, rămăsesem oprită la pîndă, plutind liberă, ca și cum înveșmîntată în însăși tăcerea umedă și catifelată a pîntecului, nu mai deplasam aerul la mișcările mele, nu lăsam să se audă nici un sunet care să mă trădeze, de la o ușă zăvorîtă, mie interzisă, pînă la următoarea și astfel învățasem tot ceea ce știam despre lumina și spațiul în care se mișcau și respirau oamenii, ca și cum aș fi putut (eu, același copil) să înțeleg soarele privindu-l

printr-o bucată de sticlă afumată — paisprezece ani, cu patru ani mai tânără decît Judith, patru ani mai tîrzie decît clipa lui Judith pe care numai fecioarele o ştiu : cînd aspiraţia întregului, firavului spirit este o nuntire fără nume, fără clipa extazului, fără sex, fără săvîrşire — nu siluirea rădărită şi de fiecare noapte de către un mort ironic, căruia nu i te poţi împotrivi, şi care e răsplata vîrstei de douăzeci de ani, de treizeci, de patruzeci, ci o lume umplută de nuntirea vie ca de lumina şi aerul pe care-l respiri. Însă nu a fost o vară zvîcnitcare de suferinţă a unei fecioare ; nu o vară de ruptură cezariană care să mă fi smuls, trup mort sau chiar embrion doar, dintre cei vii ; sau încă, prin fricţiunea brutală a trupului pătruns de bărbat să mă fi înarmat, însemnat ca o fiinţă omenească în locul unei femei găunoase.

Era vara de după primul Crăciun cînd Henry îl adusesese acasă cu el, vara urmînd celor două zile ale vacanţei din iunie pe care el le petrecuse la Suta lui Sutpen înainte de a fi pornit mai departe spre fluviu ca să ia vaporul spre casă, vara după ce plecase matusa mea şi tata trebuise să plece şi el după afaceri şi eu fuseseam trimisă la Ellen (poate că tata o alesese pe Ellen ca un refugiu pentru mine pentru că la vremea aceea şi Thomas Sutpen lipsea de acasă) să stau acolo ca ea să poată avea grijă de mine, de mine care mă născusem prea tîrziu, născută într-o ruptură ciudată a vieţii tatălui meu şi părăsită apoi în mîinile lui (acum de două ori) rădăvite, pe mine, destul de pricepută acum să ajung pînă la rafturile camării, să număr linguriţele şi să tivesc o cămaşă şi să măsor laptele în putineci dar bună de nimic altceva, şi totuşi prea preţioasă ca să fiu lăsată singură. Nu-l văzusem niciodată (nu l-am văzut niciodată. Nu l-am văzut nici mort. Am auzit doar un nume, am văzut o fotografie, am ajutat la săparea unei gropi ; şi asta a fost totul) deşi el intrase o dată în casa mea, în ziua de Anul nou cînd Henry îl adusesese cu el, atunci cînd se oprise, din obligaţie de nepot, să-mi facă o vizită în drumul lor de întoarcere la universitate, şi eu nu fuseseam acasă. Pînă atunci nici măcar nu-i auzisem numele, nici nu ştiam de existenţa lui. Şi totuşi în ziua cînd am plecat să-mi

petrec vara acolo, era ca și cum oprirea lui de o clipă la ușa mea lăsase o sămânță, o virulență de-abia simțită în pământul de pivniță al vieții mele, nu de ajuns de puternică pentru iubire poate (nu-l iubeam; cum aș fi putut? nu-i auzisem nici măcar o dată glasul, știam doar din ce-mi spusese Ellen că exista un asemenea om) și nu îndeajuns de puternică pentru a spiona — cum fără îndoială că i-ai spune tu, și care de-a lungul ultimelor șase luni de la acea zi de Anul Nou și pînă în acel iunie dăduse substanță unei umbre cu un nume care se ridica din nebunia vană și sporovăitoare a lui Ellen, o siluetă fără chip încă deoarece nu-i văzusem nici fotografia atunci, răsfrîntă în privirea tainică și fascinată a unei fete tinere; pentru că eu care nu știam nimic despre dragoste, nici măcar despre dragostea părinților — despre acea violare scumpă, iubitoare, constantă a singurătății proprii, despre acea vitregire a eului incorigibil și abia dînd în floare care este răsplata oricărei iubiri materne, am devenit nu amanta, nu iubita, ci ceva mai mult decît iubirea chiar; am devenit sprijinitorul androgină a iubirii în toate înfățișările sale.

Trebuie să fi lăsat vreo sămânță, pentru ca basmul găunos al unui copil să fi putut căpăta viață în grădina aceea. Pentru că nu o spionam pe ea ca să știu cînd aveam s-o urmez. Nu o spionam, deși ai să spui că asta făceam. Și chiar dacă aș fi spionat, nu era gelozie, pentru că nu-l iubeam. (Cum aș fi putut să-l iubesc cînd nici nu-l văzusem vreodată?) Și chiar dacă l-aș fi iubit, nu așa cum iubesc femeile, cum îl iubea Judith, sau cum credeam noi că-l iubește. Dacă era dragoste (și încă am să spun, Cum ar fi putut fi?) era în felul cum iubesc mamele cînd, pedepsindu-și copilul, îl bat nu pe el ci prin el îl bat pe copilul vecinului pe care l-a bătut copilul sau de care a fost bătut; îl mîngîie nu pe copilul care primește o răsplată ci pe bărbatul sau femeia fără nume care i-a dăruit paraua în palma asudată. Dar nu cum iubesc femeile. Pentru că nu doream nimic de la el, înțelegi. Și mai mult decît atît; nu i-am dat nici eu nimic, ceea ce constituie suma iubirii. De fapt, nici măcar nu-mi era dor de el. Nu știu nici acum dacă mi-am dat vreodată seama că nici nu-l văzusem la față, ci doar fotografia,

umbra, imaginea din camera unei fete : o imagine oarecare, înrămată, pe o măsuță de toaletă plină de nimicuri, și totuși împodobită și gătită (sau cel puțin așa credeam eu) cu toți trandafirii albi feciorelnici și nevăzuți, pentru că încă înainte de a fi văzut fotografia aș fi putut să-i recunosc, și chiar să-i descriu, fața. Dar n-am văzut-o niciodată. Nici măcar nu știu cu propria mea știință că Ellen a văzut-o vreodată, că Judith a iubit-o vreodată, că Henry a ucis-o ; astfel că cine n-ar putea contrazice dacă aș spune. De ce n-aș fi inventat-o, creat-o eu ? — Și știu asta : dacă aș fi Dumnezeu aș crea din haosul acesta clocotitor căruia îi spunem progres ceva (o mașinărie poate) care să împodobească altarele goale din fața oglinzii ale fiecărei fete obișnuite de sub soare cu fețe asemenea acestei — ceea ce înseamnă atât de puțin pentru că cerem atât de puțin — acestei fețe din imaginea de acolo. Nici n-ar fi fost nevoie să se afle vreo țeastă sub acea față ; aproape fără nume, ar mai fi trebuit doar presupunerea nedeslușită a unui trup de carne și oase care să fi fost dorit de vreo altă ființă chiar dacă numai în lumea fără substanță a basmelor. — O imagine privită pe furiș, când mă furișam (copilăria mea mă învățase, și îmi fusese de folos ; de fapt, dacă n-ar fi învățat iubirea, iubirea nu mi-ar fi fost atât de folos) în camera pustie la amiază ca s-o privesc. Nu ca să visez, pentru că trăiam într-un vis, ci ca să reînnoiesc, să repet rolul așa cum un amator neînvestrat dar dornic să joace s-ar abate în culise într-o clipă de tăcere pe scena vizibilă din sală ca să audă glasul suflerului. Și dacă a fost gelozie, nu gelozia omenească, gelozia îndrăgostitului ; nici chiar a iubitului care spionează din iubire, care spionează să pîndească, să guste, să atingă reveria feciorelnică a singurătății, cea dintîi destrămare a vîlului căreia îi spunem virginitate ; nu ca să șilească, să facă să izvorască rușinea, parte atât de importantă a afirmării iubirii, ci ca să se bucure cu lăcomie de vederea sînilor bogați, prompti, trandafirii acum în somnul lor voluptuos, deși rușinea însăși nu începuse să se trezească. Nu, n-a fost asta ; nu spionam, eu care mă plimbam pe aleile greblate și presărate cu nisip ale grădinii gîndindu-mă, „Urma aceasta ar fi fost a lui dacă n-ar fi fost grebla să o șteargă,

și în ciuda grăblei este încă aici, și a ei, alături, în ritmul lent și îngemănat în care inima, mintea nu mai au nevoie să urmărească pașii docili (consimțitori)“ ; gândindu-mă „Ce suspine ale sufletelor surori au ascultat urechile minuscule, murmurătoare, ale boschetului, ale nișei de verdeață de aici? ce jurământ, ce promisiune, ce foc extatic, rugător au fremătat în ploaia de liliac a tufei de glicină, peste desfolierea acestui trandafir încărcat?“ Dar cel mai mult, mult mai mult decât asta, ființele vii, trupul visător însuși. O nu, nu spionam pe când visam astfel în ascunzătoarea boschetelor, a nișelor mele de verdeață așa cum credeam că visa și ea însăși așezată pe banca îngustă păstrînd încă apăsarea invizibilă a coapselor lui acum absente tot astfel cum nisipul obliterated, milioanele de degete ale frunzișului, însuși soarele și constelațiile scăldate în lumina de lună care priviseră în jos înspre el, aerul din jur, mai păstrau încă undeva piciorul lui, silueta lui mișcătoare, chipul lui, glasul lui vorbind, numele lui: Charles Bon, Charles cel Bun, Charles-în-curînd-Soțul. Nu, nu spionam, nici măcar nu mă ascundeam, eu care eram de ajuns de copil ca să nu am nevoie să mă ascund, a cărei prezență n-ar fi fost o indiscreție chiar dacă el ar fi fost alături de ea, și totuși destul de femeie să mă fi putut duce la ea îndreptățită să fiu primită (poate cu plăcere, cu recunoștință) în confidențele virginale, care nu au de ce să se rușineze, în care tinerele fete vorbesc despre dragoste — Da, de ajuns de copil ca să mă duc la ea și să-i spun „Lasă-mă să dorm cu tine“ ; de ajuns de femeie să spun „Să stăm aici împreună în pat și să-mi povestești ce este dragostea“, și totuși nu o făcusem pentru că atunci ar fi trebuit să spun „Nu-mi vorbi tu despre dragoste, ci lasă-mă să-ți spun eu, eu care știu de pe acum mai mult despre dragoste decât o să știi sau o să ai nevoie să știi tu vreodată“. Pe urmă s-a întors tata și a venit să mă ia și m-a dus acasă și am redevenit ființa indiferentă prea înaltă ca să mai fie copil și prea scundă ca să fie femeie, în veșmintele care nu mi se potriveau și lăsate de mătușă-mea în urma ei, îngrijind de o casă nepotrivită, dar fără să spionez, să mă ascund, ci așteptînd, pîndind, nu o răsplată, nu mulțumiri, eu care nu-l iubeam în sensul

în care înțelegem noi dragostea pentru că nu există iubire de felul acesta lipsită de speranță; eu care (dacă ar fi fost dragoste) iubeam cu iubirea neștiută care a cărților ușurate: iubirea care renunță la tot ce are cel ce dăruiește dar care, cu greutatea ei înfinitezimală nu adaugă nimic la substanța ființei iubite — și totuși eu am dăruit-o. Și nu lui, ei; era ca și cum i-aș fi spus ei, „Iată, ai și asta. Nu poți să-l iubești așa cum ar trebui iubit, și deși el nu va simți prețul acestui dar tot așa cum nu și-ar fi dat niciodată seama de lipsa lui, totuși s-ar putea să vină o clipă în viața voastră laolaltă de soț și soție, când el va regăsi această particulă a unui atom așa cum ai putea să găsești o tulpină mică, palidă, închircită, ascunsă într-un răsad de flori pe care-l știai bine, și atunci te oprești locului și spui, „De unde a mai ieși și asta?“; nu-ți rămâne decât să răspunzi, „Nu știu“. Și-apoi m-am întors acasă și am stat cinci ani, am auzit ecoul unei detunături de armă, am alergat în sus pe treptele unei scări de coșmar, și am găsit —

Am găsit o femeie calmă, în picioare, într-o rochie de stambă în fața unei uși închise prin care nu m-a lăsat să intru — o femeie mai străină mie decât orice suferință pentru că era atât de puțin dispusă să se înfrățească cu suferința — o femeie care spunea „Da, Rosa?“ calmă în plină zricnire a fugii mele care (acum știu) începuse de cinci ani de zile, căci el intrase și în casa mea, și nu lăsase nici acolo vreo urmă așa cum nu lăsase nici în casa lui Ellen, unde fusese doar o siluetă, o umbră: nu a unui bărbat, a unei ființe, ci a vreunei mobile străine — un vas sau un scaun sau o masă de lucru — și pe care Ellen ar fi dorit-o, ca și cum însăși întipăritura sa (sau lipsa ei) pe zidurile casei Coldfield sau Sutpen ar fi păstrat vreo profeție elocventă a ceea ce avea să urmeze — Da, alergând din acel an dinții (anul dinaintea războiului) în timpul căruia Ellen îmi vorbea despre trăsou (și fiind trăsoul meu), alergând de la panoplia de vis a încetării luptei, care era capitularea, predarea mea, a mea care aveam atât de puține lucruri de predat renunțând la ele încât era vorba de fapt de tot ce aveam eu pentru că există acel ar-fi-păutut-să-fie, stinca singuratică de care ne agățăm din curentul realității de nesuportat

— Cei patru ani de-a lungul cărora crezusem că ea aştepta aşa cum aşteptam eu, în timp ce lumea stabilă pe care fuseseam învăţate să o cunoaştem se destrăma în flăcări şi fum pînă cînd pacea şi siguranţa pieriseră, şi mîndria şi speranţa, şi mai rămăseseră doar veteranii schilodiţi ai onoarei, şi iubirea. Da, ar trebui, trebuie, să dăinuie iubirea şi credinţa: ele, lăsate nouă de taţii, soţii, iubiţi, fraţii, care duceau cu ei mîndria şi speranţa păcii în avangarda onoarei aşa cum purtau şi steagurile; acestea trebuie să fie, altminteri pentru ce mai luptă bărbaţii? pentru ce altceva merită să mori? Da, să moară nu de dragul doar al onoarei, nu pentru mîndrie şi nici măcar pentru pace, ci pentru dragostea şi credinţa pe care o lăsaseră în urma lor. Pentru că el trebuia să moară; ştiu asta, ştiam asta, tot aşa cum existau mîndria şi pacea: altminteri cum ar mai fi putut fi dovedită imoralitatea dragostei? Dar nu iubirea, nici credinţa, în ele însele. Dragostea fără speranţă, poate, dragostea cu prea puţine motive să fii mîndru: însă dragostea şi credinţa cel puţin, mai presus de asasinat şi de nebunie, pentru a mai mîntui cel puţin din fărîna umilă, condamnată ceva oricum din străvechea, pierduta vrajă a inimii. — Da, am găsit-o acolo, în picioare în faţa uşii închise prin care nu trebuia să intru (şi prin care nici eu nu a mai intrat după cîte ştiu eu pînă cînd Jones şi cu celălalt urcaseră sicriul pe scară) cu fotografia atîrnînd de-a lungul trupului şi faţa cu desăvîrşire calmă, privindu-mă o clipă şi de-abia ridicîndu-şi glasul să-l facă auzit în holul de jos: „Clytie. Domnişoara Rosa ia masa de seară cu noi; vezi de pregăteşte mai multă mîncare“; apoi „Să mergem jos, nu vrei? Trebuie să vorbesc cu domnul Jones despre scînduri şi cuie“.

Asta a fost tot. Sau mai degrabă, nu tot, căci nu există nici un tot, nici un sfîrşit; nu lovitura ne face să suferim ci destinderea încordării care urmează, obositoare, ca un ecou, resturile învălmăşite care trebuie date la o parte de pe însuşi pragul deznădejdiei. Înţelegi, nu l-am văzut niciodată. Nu l-am văzut nici măcar mort. Am auzit un ecou, nu împuşcătura; am văzut o uşă închisă dar nu am trecut de ea; îmi amintesc de după-amiaza aceea cînd

am scos sicriul din casă (Jones și un alt bărbat, alb, pe care l-a produs, l-a dezgropat, de undeva, l-au făcut din scânduri smulse din șopronul trăsurilor; îmi amintesc cum în timp ce mîncam mîncarea pe care Judith — da, Judith; aceeași față calmă, rece și liniștită deasupra plitei — o pregătise, am mîncat-o chiar în camera dedesubtul celei unde îl întinseseră, îi auzeam bătînd cu ciocanul și tăind cu ferăstrăul în curtea din spate, și cum am văzut-o pe Judith o dată, cu o bonetă de stambă decolorată la fel ca rochia, dîndu-le instrucțiuni cum să-l facă; îmi amintesc cum de-a lungul întregii după-amiezi încete și însozite au bătut cu ciocanul și au tăiat cu ferăstrăul chiar sub fereastra salonului din spate — rîcîitul lent, înnebunitor al fierăstrăului, loviturile seci, calculate ale ciocanului care părea, fiecare, să fie ultima dar nu era, repetate și reluate tocmai cînd amorțeala surdă a nervilor obosiți, încordați dincolo de orice putință de a se mai opune, se destindea în tăcere și apoi se încordau iarăși ca într-un țipăt; pînă cînd în cele din urmă am ieșit (și am văzut-o pe Judith în curtica cotețelor într-un nor de pui de găină, ținînd în șorțul ridicat ouăle strînse) și i-am întrebat de ce? de ce aici? de ce tocmai aici? și ei s-au oprit amîndoi de ajuns și mai mult decît de ajuns ca Jones să se întoarcă și să scuipe iarăși și să spună „Pentru că de aici n-are să trebuiască să cîrăm lada prea mult”; și cum, înainte chiar de a-i fi întors spatele, el — unul din ei — a mai adăugat, cu un fel de gîndire perplexă și nesigură din adîncurile inerției, că „Ar fi fost și mai simplu să-l cîrăm pe el jos și să bătăm scîndurile în cuie peste el, numai că nu prea i-ar plăce asta duduii Judy.”) — Îmi amintesc cum în timp ce-l cîram în jos pe scări și afară pînă la căruța ce aștepta am căutat să simt greutatea adevărată a sicriului ca să-mi dovedesc mie înșami că era într-adevăr înăuntru. Și n-aș fi putut spune sigur. Am fost printre cei ce i-au purtat sicriul și totuși nu puteam, nu voiam să cred ceva despre care știam că nu poate fi astfel. Pentru că nu l-am văzut niciodată. Înțelegi? Ni se întîmplă unele lucruri pe care inteligența și simțurile le refuză așa cum uneori stomacul refuză ceea ce a acceptat gura dar căreia digestia nu-i poate face față — întîmplări care ne țintuiesc lă-

cului ca printr-o intervenție impalpabilă, ca un perete de sticlă prin care urmărim tot ceea ce continuă să se petreacă desfășurându-se ca într-un gol tăcut, și risipindu-se; ștergându-se; pierite, lăsându-ne nemișcați, neputincioși, neajutorați; țintuiți acolo, pînă cînd puteam muri în sfîrșit. Eram eu, eram acolo; ceva din mine mergea în cadență măsurată laolaltă cu pașii măsurați ai lui Jones și ai tovarășului său, și ai lui Teophilus McCaslin care auzise într-un fel sau altul, undeva în oraș, de cele întîmplate, și ai lui Clytie pe cînd purtam lada grosolană și greu de apucat peste cotul abrupt al scării în timp ce Judith care venea în urma noastră o îndrepta din spate, și așa pe scări în jos și afară pînă la căruță; ceva din mine ajutînd să ridicăm lucrul acela pe care nu l-aș fi putut ridica singură și în care încă nu puteam crede, în căruța care aștepta; ceva din mine în picioare lîngă pămîntul căscat în întunecimea posomorîtă a cedrilor și auzind răpăitul surd al bulgărilor peste scînduri și răspunzînd Nu cînd Judith la un capăt al moviliței mormîntului a spus, „Era catolic. Știe cineva dintre voi cum fac asta catolicii —“ și Theophilus McCaslin a spus, „Catolic, pe draçu; a fost un soldat. Și eu știu cum să mă rog pentru un soldat confed'rat“ și apoi a strigat cu vocea lui de bătrîn ascuțită, aspră, puternică, și cacofonică: „Aaaaaai, Forrest! Aaaaaay, John Sartoris! Aaaaay!“ Și ceva mergînd împreună cu Judith și cu Clytie înapoi tăind peste cîmpul amurgit și răspunzînd cu o apatie senină, ciudată glasului senin, liniștit, care vorbea despre aratul ogorului și despre tăiatul lemnelor pentru iarnă, și la lumina lămpii în bucătărie ajutînd de data asta la pregătirea mesei și ajutînd și la mîncatul ei în camera dincolo de al cărei tavan el nu mai zăcea întins, și mergînd la culcare (da, luînd o lumînare din mîna sigură, fără nici un tremur și gîndind „Nici măcar n-a plîns“ și apoi într-o oglindă, în licărirea lămpii vîzîndu-mi propria față și gîndindu-mă „Și nici tu n-ai plîns“) în aceeași casă în care el rămăsese într-un alt scurt (și de data asta ultim) spațiu și nu lăsase nici o urmă după el, nici măcar lacrimi. Da. Într-o zi el nu fusese. Apoi fusese. Apoi nu mai fusese. Fusese ceva prea scurt, prea grabnic, prea repede sfîrșit; șase ceasuri

într-o după-amiază de vară cuprinseseră totul — un spațiu prea scurt pentru ca să lase măcar întipăritura unui trup pe o saltea, și sîngele putea să fi venit de oriunde — dacă va fi fost sînge, căci eu nici nu l-am văzut pe el, niciodată. Din cît mi s-a îngăduit să văd, nici n-a fost vreun cadavru; n-a fost nici măcar un asasin (nici n-am vorbit despre Henry în ziua aceea, nici unul dintre noi; n-am spus — eu, mătușa, fata bătrînă — „Arăta bine sau sănătos?“ n-am spus nici unul din mîile de lucruri mărunte cu care sîngele neîmblînzit al femeii nesocotește lumea bărbatului în care o rudă de sînge dă dovadă de curaj sau de lașitate, de nebunie, de poște, de spaimă, și pentru care tovarășii lui îl laudă sau îl răstignesc) care să fi venit răbufnind pe uși să-și strige crima și să dispară, și care, prin faptul că mai era încă în viață era chiar într-o mai mare măsură o umbră decît acea abstracție pe care o închisesem într-o ladă bătută în cuie — o împușcătură auzită doar prin ecoul ei, un cal străin, slăbănog, aproape sălbăticit, cu frîul atîrnînd și cu șaua goală, în buzunarele șei găsindu-se un pistol, o cămașă curată, uzată, o bucată de pîne tare ca fierul, prins de un bărbat la patru mile mai departe și două zile mai tîrziu cînd a încercat să forțeze ușa grajdului său. Da, mai mult decît alît: fusese absent, și fusese; se reîntorsese, și nu mai era; trei femei coborîseră ceva în pămînt și-l acoperiseră, și el nu mai existase niciodată.

Acum ai să mă întrebi de ce am rămas acolo. Aș putea spune, nu știu, aș putea să-ți dau zece mii de motive găunoase, toate neadevărate, și să fiu crezută — că am rămas pentru a avea ce mîncea, eu care aș fi putut găsi de mîncare pe marginea șanțurilor și prin răsadurile năpădite de bălării, aș fi putut înjgheba și lucra o grădină tot alît de bine la mine acasă în oraș ca și aici, fără să mai vorbesc de vecinii, prietenii ale căror pomeni le-aș fi putut accepta, întrucît nevoia are un fel al ei de a smulge din comportamentul nostru discrete scrupule delicate privitoare la onoare și mîndrie; că am rămas pentru a avea un adăpost, eu care aream un acoperiș al meu într-o proprietate moștenită în bună regulă; sau că am rămas pentru a avea tovarășie, eu care acasă aș fi putut avea tovarășia unor vecini cel puțin din lumea

mea și care mă cunoscuseră toată viața și chiar mai demult în sensul că gîndeau nu numai așa cum gîndeam eu ci și așa cum gîndiseră strămoșii mei, pe cînd aici aveam să-mi țină tovărășie o femeie pe care, deși rudă de sînge cu mine, nu o înțelegeam și, dacă ceea ce văzusem mă îndreptătea să cred că acesta era adevărul, nu doream s-o înțeleg, și o alta care mi-era atît de străină mie și atît de departe de tot ceea ce eram eu încît am fi putut fi nu numai de rase diferite (cum și eram), nu numai de sexe diferite (cum nu eram), ci și din specii diferite, nerorbind o limbă pe care cealaltă să o înțeleagă, simplele cuvinte cu care eram silite să ne potrivim zilele una față de cealaltă fiind mai puțin născătoare de gînduri sau intenții decît sunetele pe care o jivină și o pasăre le-ar trimite una spre alta. Dar nu spun nimic din toate acestea. Am rămas acolo și am așteptat ca Thomas Sutpen să se întoarcă acasă. Da. Ai să spui (sau ai să crezi) că așteptam încă de pe atunci să mă logodesc cu el ; dacă ți-aș spune că nu, ai crede că mint. Dar spun că n-am așteptat asta. L-am așteptat exact așa cum îl așteptau Judith și Clytie ; pentru că el era acum tot ce mai aveam noi, tot ce ne mai dădea vreun motiv să continuăm să existăm, să ne mîncăm hrana și să ne culcăm și să dormim și să-ne trezim și să începem iarăși ; știind că avea să aibă nevoie de noi, știind așa cum știam (noi care-l cunoșteam) că avea să înceapă de îndată să saiveze ce mai rămăsese din Suta lui Sutpen și s-o reclădească. Nu pentru că noi am fi avut sau am avut nevoie de el. (Nu m-am gîndit nici o clipă la căsătorie, nici o clipă nu mi-am închipuit că el s-ar uita la mine, m-ar vedea, căci pînă atunci n-o făcuse niciodată. Poți să mă crezi, pentru că n-am să mă codesc nici un moment să-ți spun cînd va veni timpul să-ți spun cînd m-am gîndit la asta.) Nu. Nici măcar n-a fost nevoie de prima zi a vieții pe care aveam s-o ducem împreună pentru a ne arăta că n-aveam nevoie de el, n-aveam nevoie de nici un bărbat atîta vreme cît Wash Jones avea să mai trăiască sau să rămînă acolo — eu care-i ținusem casa tatălui meu și el încă viu timp de aproape patru ani, Judith care făcuse același lucru aici, și Clytie care putea să taie lemne sau să tragă brazdă mai bine (sau cel puțin

mai repede) decît Jones însuși. — Și acesta este faptul cel trist, unul dintre cele mai triste : plictisul acela obosit pe care îl simt inima și sufletul cînd nu mai au nevoie de cei pentru a cărei nevoie ele (inima și sufletul) sînt necesare. Nu. N-aveam nevoie de el, nici măcar prin substituirea nevoii, noi care nici măcar nu ne puteam alătura lui în dorința-i furioasă (obsesia aceea aproape dementă pe care o adusesese acasă cu sine, părăind să o proiecteze, să o iradieze din el înainte chiar de a fi descălecat) de a reclădi totul, de a face ceea ce fusese înainte, lucrul pentru care sacrificase mila și blîndețea și iubirea și toate virtuțile alese — dacă le va fi avut vreodată ca să le poată sacrifica, dacă le va fi simțit lipsa, le va fi dorit din partea altora. Nici măcar asta. Nici Judith și nici eu nu dorisem asta. Poate pentru că nu am crezut că ar fi fost posibil, dar cred că era ceva mai mult decît atît ; faptul că existam acum într-o apatie care era aproape pace, asemenea celei a pămîntului însuși, orb, nesimțitor, care nu visează tulpinile florilor sau mugurii, nu pizmuiește nici solitudinea aeriană, muzicală a frunzelor primăvăratice pe care le hrănește.

Așa că l-am așteptat. Duceam viața neocupată, lipsită de evenimente pe care ar fi dus-o trei călugărițe într-o mănăstire pustie, bîntuită, de sărăcie : zidurile pe care le stăpîneam erau sigure, îndeajuns de impenetrabile, chiar dacă zidurilor nu le păsa dacă noi mîncăm sau nu. Și cu prietenie, nu ca două femei albe și o negresă, nu ca trei negrese sau trei albe, nici măcar ca trei femei, ci doar ca trei creaturi mai simțind încă nevoia să mănînce dar nemaisimțind nici o plăcere în asta, nevoia de a dormi dar nu din vreo bucurie în oboseală sau în refacere, și în care sexul era o atrofie uitată asemenea excrescențelor rudimentare pe care le numim amigdale sau degetele mari încă opozabile pentru călăratul în pomi de pe vremuri. Îngrijeam de casă, de partea ei unde trăiam noi, pe care o foloseam ; îngrijeam de camera unde avea să se întoarcă Thomas Sutpen — nu aceea din care plecase, ca soț, ci aceea în care avea să se întoarcă un văduv fără de fiu, sterp de posteritatea pe care fără îndoială trebuie să și-o fi dorit, el care îndurase suferința și ostenețile de a concepe copii și de a-i adăposti printre mobile de

import sub candelabre de cristal — tot așa cum îngrijeam de camera lui Henry, cum o îngrijeau Judith și Clytie adică, de parcă el nu s-ar fi năpustit pe scări în sus în acea după-amiază de vară și apoi s-ar fi năpustit în jos iarăși; am semănat și am lucrat și am strâns cu mâinile noastre hrana pe care o mîncam, am plantat și am îngrijit grădina tot așa cum am gătit și am mîncat hrana pe care o scoteam din ea: fără să facem vreo deosebire de vîrstă sau culoare decît doar stabilind cine avea să facă focul sau să mestece în oală sau să plivească răsadul sau să meargă la moară cu șorțul de grîu pentru făină cu cît mai puțină cheltuială de timp sau osteneală pentru alte îndatoriri spre binele general. Ca și cum am fi fost o singură ființă, fiecare putînd lua locul fiecăreia, fără deosebire, îngrijind grădina, torcînd și țesînd pînza pentru veșminte, căutînd, găsind pe marginea șanțurilor și pregătind puținele ierburi rămase pentru a apăra și asigura acel sărăcăcios compromis spartan pe care îndrăzneam sau aveam timp să-l mai facem cu bolile, hărțuindu-l și cică-lindu-l pe Jones să ne muncească ogorul și să taie lemnele care aveau să fie căldura și hrana iernilor noastre — noi trei, trei femei: eu împinsă de împrejurări la o vîrstă prea timpurie spre treburi de gospodină săracă putînd să fi fost la fel de la locul meu pe o insulă străjuită de un far, deși nimeni nu mă învățase nici măcar cum să cultiv un răsad de flori, cu atît mai puțin o grădină de zarzavaturi, învățată să consider lemnele de foc și mîncarea ca ceva făcîndu-și de bunăvoie apariția într-o ladă de lemn sau pe un raft de cămară; Judith, creată de împrejurări (împrejurări? o sută de ani de corcoleală grijulie, poate nu de sîngele originii sale, nu de sîngele familiei Coldfield măcar, ci în mod sigur de tradiția în care voința nemiloasă a lui Thomas Sutpen își croise o nișă) ca să străbată perioadele blînd izolate neatinse ale coco-nului de fluture: să înmugurească, să devină o prolifică regină, și apoi să ajungă o matroană fermă, cu mîna blîndă, în bătrînețea unei vieți senine și bine trăite — Judith, zădărnicită de ceea ce în mine erau cîtiva ani de ignoranță dar în ea era prohibiția de fier a zece generații, care nu învățase cel dintîi principiu al sărăciei — să cîrpești și să economisești de dragul cîrpelii și al economiei,

și care (și încurajată de Clytie) era în stare să gătească de două ori mai multă mâncare decât am fi putut mânca noi și de trei ori mai multă decât ne-am fi putut permite și apoi o dădea altora, oricărui străin în regiunea ce începuse să se umple cu soldați în zdrențe care se opreau să cerșească ; și (dar nu ultima) Clytie. Clytie, care nu era proastă, orice altceva dar nu proastă ; perversă, indescifrabilă, un adevărat paradox : liberă, și totuși incapabilă de libertate deși nu se considerase niciodată sclavă, nepăstrînd nimănui fidelitatea asemenea lupului sau ursului indolent și singuratic (da, sălbatică, pe jumătate negresă neîmblînzită, pe jumătate singe de Sutpen : și dacă „neîmblînzit“ poate fi sinonim cu „sălbatic“, atunci „Sutpen“ exprimă răutatea tăcută, neadorinită a biciului îmblînzitorului) a cărui falsă aparență îl face să se poarte docil față de brațul temut fără să fie însă docil, ceea ce, dacă aceasta ar însemna fidelitate, e o fidelitate doar față de principiul prim, fix, al propriei sălbăticii ; — Clytie care prin însăși pigmentația pielii ei reprezenta dezastrul care ne adusese pe Judith și pe mine la ceea ce eram și o făcuse pe ea (Clytie) ceea ce refuza să fie tot așa cum refuzase să fie ceea ce constituise rațiunea de a fi a acestui dezastru spre a o emancipa pe ea, ca și cum plutind stăpînitoare asupra noului, rămăsese cu bună știință ca să ne înfățișeze înțelesurile amenințătoare ale vechiului.

Eram trei străine. Nu știu ce gîndea Clytie, ce viață hrăneau și adăposteau în ea, mîncarea pe care o culegeam și o găteam laolaltă, stamba pe care o torceam și o coseam laolaltă. Dar la asta mă așteptam pentru că ea și cu mine eram niște dușmani deschiși, chiar onorabili. Dar nu știam nici măcar ce gîndea și simțea Judith. Dormeam în aceeași cameră, toate trei (asta din mai multe motive decât pentru a economisi lemnele de foc pe care trebuia să le cărăm înăuntru singure. O făceam pentru a fi în siguranță. Intraserăm în iarnă și soldații începuseră să se întorcă, rătăcind de colo pînă colo, nu toți vagabonzi, tîlhari, dar oameni care riscaseră și pierduseră totul, suferiseră dincolo de puterile suferinței și se reîntorseseră acum într-o țară ruinată, nu aceiași oameni care mărșăluiseră la luptă ci transformați — și aceasta e lucrul cel mai rău, cea de pe urmă degradare în care războiul împinge

spiritul, sufletul — după chipul bărbatului gata să o insulte chiar din deznădejde și milă pe soția sau amanta iubită care în timpul absenței sale fusese violată. Ne era frică. Îi hrăneam; le dăruiam puținul, totul pe care-l aveam și am fi luat asupra noastră și rănile lor ca să-i facem iarăși întregi dacă s-ar fi putut. Dar ne era frică de ei.), ne sculam dimineața și îndeplineam obligațiile nesfârșite, istovitoare pe care le necesită simpla menținere în viață; ne așezam la gura focului seara după cină, toate trei în starea aceea când oasele și mușchii sînt prea oboșiți ca să se mai poată odihni, când spiritul buimăcit și invincibil a preschimbat, a mulat însăși deznădejdea în uitarea liniștită a unui veșmînt mult purtat, și stam de vorbă, vorbeam despre mii de lucruri în afară de unul singur. Vorbeam despre el, Thomas Sutpen, la sfîrșitul războiului (îl vedeam cu toatele apropiindu-se) și despre vremea când avea să se întoarcă, despre ceea ce avea să facă; cum să înceapă munca herculeană la care știam că avea să se înhame, la care (o, da, știam și asta) avea fără îndoială să ne tîrască și pe noi cu aceeași veche cruzime fie că am fi voit sau nu; vorbeam despre Henry, liniștite — îngrijorarea firească, inutilă, neputincioasă, a femeilor în jurul bărbaților absenți — întrebîndu-ne ce-o fi făcînd, dacă suferea sau nu de frig sau foame, tot așa cum vorbeam și despre tatăl lui, ca și cum și ei și noi am mai fi trăit în vremea de odinioară pe care împușcătura, pașii alergînd înnebuniți, o încheiaseră și apoi o obliteraseră, ca și cum după-amîiaza aceea n-ar fi existat niciodată. Dar nici o singură dată n-am pomenit de Charles Bon. Au fost două după-amiezi toamna tîrziu când Judith a lipsit, și s-a întors doar la vremea cinei, senină și calmă. N-am întrebat-o și nici n-am urmărit-o, și totuși știam și știam că și Clytie știe că se dusesse să curețe mormîntul de frunzele moarte și de gunoiul cafeniu, uscat, lepădat de cedri — movilița înfundîndu-se încet înapoi în pămîntul sub care noi nu îngropasem nimic. Nu, nu fusese nici o împușcătură. Sunetul acela fusese doar trîntirea brutală și definitivă a unei uși între noi și tot ceea ce fusese, tot ceea ce ar fi putut fi o curmare retroactivă a fluxului evenimentelor: un moment pentru veșnicie

cristalizat în timpul imponderabil, izbînda a trei femei salbe dar neîmblînzite, moment care, precedînd faptul îndeplinit negat de noi, îi refuza, îi răpea fratelui prada, îl lipsea pe asasin de o victimă pentru însuși glonțul său. Astfel am trăit șapte luni. Și apoi, într-o după-amiază de ianuarie, Thomas Sutpen s-a întors acasă; una dintre noi a ridicat ochii de acolo de unde lucram grădina pentru hrana încă unui an și l-a văzut călărind înspre noi pe alee. Și apoi, într-o seară m-am logodit cu el.

Mi-au trebuit exact trei luni. (Bagi de seamă că nu spun i-au trebuit, ci mi-au trebuit?) Da, exact trei luni, mie care timp de douăzeci de ani îl privisem (cînd o făcusem — trebuise să o fac — să-l privesc) ca pe un căpcăun, un monstru din vreun basm de speriat copiii; care-i văzusem stirpea născută din trupul surorii mele moarte cum și începuse să se distrugă unul pe altul, și care trebuia să merg înspre el ca un cîine fluierat la primul prilej, în amiaza aceea cînd el care mă văzuse timp de douăzeci de ani și-a ridicat pentru prima dată capul și s-a oprit o clipă să se uite la mine. O, nu vreau să mă apăr, eu care aș putea (și aș vrea; da, fără îndoială am și făcut-o) să-ți dau o mie de justificări plauzibile de ajuns de bune pentru o femeie, începînd cu inconsistența naturală a femeii și pînă la dorința (sau chiar speranța) unei averi, unei situații posibile, sau chiar teama de a muri fără bărbat pe care (oricine ți-ar spune-o) o au întotdeauna fetele bătrîne, sau din răzbunare. Nu. Nu vreau să mă apăr singură. Puteam să mă întorc acasă și nu m-am întors. Poate că ar fi trebuit să mă întorc acasă. Însă n-am făcut-o. Ca și Judith și Clytie, am stat în picioare acolo în fața coloanelor putrezite și l-am privit venind spre noi, călare pe calul slăbănog, extenuat, părădindu-se cu o rigiditate sălbatică, dinamică a nerăbdării față de calul slăbănog, de șabla, de cizme, de haina de culoarea frunzelor și uzată cu brandenburgurile atîrnînd, decolorate înveșmîntînd scoica, aparența încă simțitoare dar inertă părădindu-se să-l preceadă atunci cînd descălecă, și dinlăuntrul căreia spuse, „Și așa, fetiță“, și se aplecă și-și atinse barba de fruntea lui Judith care nu se mișcase, nu se mișcă, rămăsese rigidă și calmă și cu chipul nemișcat și dinlă-

untru l căreia își spusera patru propozițiuni, patru propozițiuni din cuvinte simple, directe, în spatele cărora, sub înțelesul cărora, mai presus de care am simțit aceeași legătură de sînge pe care o simțisem în ziua cînd Clytie mă oprise în fața scărilor: „Henry nu a — ?“ „Nu. Nu-i aici.“ — „Da. Și — ?“ „Da. Henry l-a omorît.“ Și apoi a izbucnit în plîns. Da, a izbucnit, ea care nu plînsese pînă atunci, care dusesse cu ea în jos pe scări în după-amiaza aceea și își păstrase mereu de atunci fața rece, calmă, oprindu-mă pe mine în plină fugă la ușa aceea închisă; da, a izbucnit, ca și cum întreaga acumulare a celor șapte luni ar fi făcut spontan erupție prin fiecare por într-o descărcare incredibilă (ea neclintindu-se, netresărindu-i nici un mușchi) și apoi pierzîndu-se, dispărînd tot atît de brusc ca și cum însăși aura sălbatică și aridă în care o înrăluise el i-ar fi uscat lacrimile mai repede decît izvorau: și el încă nemișcat cu mîinile pe umerii ei a privit-o pe Clytie și a spus, „A, Clytie“ și apoi pe mine — același chip pe care-l văzusem ultima oară, doar puțin mai slăbit, aceiași ochi nemiloși, părul puțin încărunțit acum, și pe fața lui nici un semn de recunoaștere pînă cînd Judith a spus, „E Rosa. Mătușa Rosa. Acum stă aici.“

Asta a fost totul. A intrat călare pe alee și în viețile noastre iarăși și n-a lăsat nici o undă decît acele lacrimi neașteptate și incredibile. Pentru că el însuși nu era acolo, nu în casa unde ne petreceam zilele, nu se oprise acolo. Învelișul său trupesc era acolo, folosind camera de care noi avusesem grijă așteptîndu-l și mîncînd hrana pe care noi o obțineam și o găteam ca și cum n-ar fi putut să simtă nici moliciunea patului nici să facă vreo deosebire între calitățile sau gustul felurilor de mîncare. Da. Nu era acolo. Ceva mîncă împreună cu noi; noi îi vorbeam lucrului acestuia și el răspundea întrebărilor; ședea cu noi seara la gura sobei și, deșteptîndu-se pe neașteptate din cine știe ce inerție profundă, amorțită, desăvîrșită, vorbea, nu pentru noi, cele șase urechi, cele trei minți în stare să-l asculte, ci pentru aerul din jur, pentru prezența, spiritul casei însăși, acum în așteptare, posomorîtă, căzînd încet în ruină, spunînd vorbe asemenea spuselor bombastice ale unui nebun care-și creează între pereții sîcriului ținuturi fabuloase, nemăsurate ca un alt

Can. elot sau Carcassonne. Nu absent din locul acela, de pe pământul arbitrar de pământ pe care-l numise Suta lui Sutpen; nu, deloc. Era absent doar din cameră, și asta din cauză că trebuia să fie într-altă parte, ceva din el măsurînd fiecare cîmp devastat și gard năruit și perete dărăpănat de colibă sau bumbăcărie sau șopron; el însuși diluat și menținut într-o stare de soluție în suspensie de febra furicată și imobilă și de conștiința timpului prea scurt și de nevoia de grabă ca și cum ar fi respirat adînc și ar fi aruncat o privire în jur și și-ar fi dat seama că e bătrîn (avea cincizeci și nouă de ani) și ar fi fost îngrijorat (nu speriat; îngrijorat) nu că bătrînețea ar fi putut să-l lase neputincios să mai facă ceea ce avea intenția să facă; dar că s-ar fi putut să nu mai aibă timp să facă acest lucru înainte de a muri. Avusesem dreptate gîndindu-ne la ce ar fi avut el intenția să facă: și că n-avea să-și mai dea răgaz nici să-și tragă susțelul înainte de a se apuca să-și reclădească și casa și plantația pe cît posibil mai aproape de ce fuseseră. Nu știam cum avea să se pună pe treabă, și cred că nici el nu știa. Nici n-ar fi putut ști, el care se reîntorsese acasă fără nimic, la nimic, la ceva cu patru ani mai puțin decît nimic. Însă asta nu l-a oprit, nu l-a intimidat. Era stăpînit de furia rece, vie a jucătorului care știe că s-ar putea oricum să piardă dar știe și că e sigur că va juca mai departe biciuindu-și încă o dată voința crîncenă, constantă; și care împiedică suspensia de a se cristaliza pe de-a întregul mînuind mai departe, crîncen, cărțile sau zarurile pînă cînd glandele și porii norocului se deschid iarăși să curgă. Nu s-a oprit nici o clipă, nu și-a lăsat nici măcar o zi sau două oasele și trupul său bătrîn de cincizeci și nouă de ani să se refacă — acea zi sau două în care ar fi putut să vorbească, nu despre noi și despre ce făcusem, ci despre el însuși, despre ultimii patru ani (din ce ne-a spus vreodată despre asta, s-ar fi zis că nici nu fusese vreun război, sau că fusese pe vreo altă planetă și că el n-ar fi riscat nimic în acel război, carnea și sîngele lui n-ar fi suferit cu nimic acolo) — o perioadă de timp fi-rească în care înfrîngerea amară, pe el lăsîndu-l întreg, s-ar fi stins pînă ar fi ajuns la ceva să semene cu liniștea, asemenea tihnei în legănările sălbatice și de necrezut

(care-i ajută pe oameni să poată suporta viața) ale balanței înfinitezimale între victorie și dezastru, care face de nesuportat înfrângerea ce se întoarce împotriva oamenilor, și totuși nu-i strivește, pe oamenii încă vii dar care nu mai suportă să trăiască astfel.

De-abia dacă s-ar fi putut spune că-l vedeam. Era plecat din zori și pînă cînd se lăsa întunericul, el și cu Jones și cu încă un bărbat sau doi pe care-i adusesese de undeva și-i plătea cu ceva, poate aceeași monedă cu care-l plătise și pe arhitectul cel străin — linguseală, promisiuni, amenințări și în cele din urmă forță. Era în iarna cînd începusem să aflăm ce înseamnă un carpet-bagger și oamenii — femeile — își zăvoreau ușile și ferestrele noaptea și începuseră să se sperie unii pe alții cu povestiri despre răscoalele negrilor, cînd țara pustiită, nelucrată și înțelenită de patru ani de zile, rămînea mai departe neatinsă în timp ce bărbații cu pistoalele în buzunar se strîngeau zilnic la întâlniri tainice prin orașe. El nu a fost unul dintre aceștia; îmi amintesc cum într-o noapte a venit o delegație, călări prin noroaiile unui martie timpuriu și l-au somat să le răspundă da sau nu, cu ei sau împotriva lor, prieten sau dușman: și el a refuzat, i-a respins, le-a oferit (fără nici o schimbare pe fața trasă, nemiloasă sau în vocea egală) sfidareo presupunînd că ei căutau o sfidare, spunîndu-le că dacă fiecare bărbat din Sud ar face ce făcea el însuși, și-ar vedea de refacerea pămînturilor lui, țara în general și Sudul s-ar salva; și i-a postit afară din cameră și din casă și a rămas simplu în picioare în prag ținîndu-și lampa deasupra capului în timp ce purtătorul lor de cuvînt își formula ultimatumul: „Asta ar putea să însemne război, Sutpen“, și el a răspuns, „Sînt obișnuit cu așa ceva“. O, da, l-am urmărit, i-am urmărit furia singuratică, de bărbat îmbătrînit, luptîndu-se acum nu cu pămîntul încăpălinat însă totuși cu puțință de îmblînzit cu încetul, așa cum făcuse pînă atunci, ci acum împotriva ponderei sensibile, cu puțință de cîntărit a vremurilor noi înseși, ca și cum ar fi încercat să îndiguiască un rîu cu mîinile goale și pietriș; și asta pentru aceeași iluzie mincinoasă a unei răsplăți care-l mai trădase (trădase? înșelase; și de data asta avea să-l distrugă) o dată înainte; văd și eu apropierea acum:

mersul curbei fatale în cercul tot mai grăbit al mîndriei sale nemiloase, dorința sa nestăpînită spre o magnificență vană, deși pe vremea aceea nu vedeam asta. Și cum aș fi putut vedea? împlinisem douăzeci de ani, e adevărat, dar eram încă un copil, trăind încă în pîntecele acelui coridor la care lumea nu ajungea nici măcar ca un ecou viu ci ca o umbră moartă, de neînțeles, de unde cu uimirea liniștită, netemătoare a unui copil urmăream gesturile grotești, ca de miraj, ale bărbaților și femeilor — tata, sora mea, Thomas Sutpen, Judith, Henry, Charles Bon — denumite onoare, principii, căsătorie, dragoste, doliu, moarte; copilul care-l pîndea nu era un copil ci un membru al triumviratului mamă-femeie pe care noi trei, Judith, Clytie și cu mine, îl alcătuiam, care hrăneau și îmbrăcau și țineau la căldură scoica statică și astfel dădeau naștere și țel iluziei sălbătice, vane, care să spună, „În sfîrșit, viața mea valorează ceva, chiar dacă doar apără și păzește furia străveche a unui copil fără minte“. Și apoi într-o după-amiază (eram în grădină cu sapa, acolo unde cotea aleea dinspre grajduri) mi-am ridicat ochii și l-am văzut privind-mă. Mă văzuse de douăzeci de ani de zile, însă acum mă privea; stătea acolo, pe alee, privind-mă, atunci, în miezul după-amiezii. Asta a fost: era în miezul după-amiezii, cînd el nici n-ar fi trebuit să fie pe aproape de casă ci departe, la cîteva mile, invizibil, pe undeva pe suta sa de mile pătrate pe care încă nu se osteniseră să înceapă să i-o ia, poate nici măcar într-un loc sau în altul ci difuz (nu atenuat și subțiat ci sporit, mărit, cuprinzînd ca într-un moment prelungit și neînterupt de efort teribil, îmbrățișînd și menținînd intact acel pătrat de zece mile făcînd față de pe marginea dezastrului, invincibil și neînsălmîntat, la ceea ce el știa că avea să fie cea de pe urmă înfrîngere) și în loc de asta, stînd acolo pe alee și privind-mă cu ceva curios și ciudat pe față ca și cum șopronul, aleea în clipa în care mă zărise ar fi fost o mlaștină de unde ieșise fără să fi fost dinainte prevenit că avea să intre în lumină, și apoi a continuat pur și simplu — față, aceeași față: nu era dragoste; nu spun asta, nici blîndețe, sau milă, doar o revărsare meșteptată de lumină, o iluminare, el căruia i se spusese că fiul său săvîrșise un asasinat și că apoi dispăruse și el.

spusese, „A, — ei, Clytie.“ A mers mai departe spre casă. Dar nu era dragoste : nu pretind asta ; nu vreau să-mi iau singură apărarea, nu vreau să justific nimic. Aș fi putut spune că a avut nevoie de mine, că s-a folosit de mine ; de ce m-aș răzvrăti acum, pentru că el avea de gînd să se folosească și mai mult de mine ? dar nu spun asta ; aș putea să spun de data asta că nu știu, și aș spune adevărul. Pentru că nu știu. Plecase ; n-am știut nici asta întrucît există un metabolism al spiritului tot așa cum este unul al viscerelor, în care acumulările strînse ale timpului îndelung ard, generează, creează și sfărîmă cine știe ce virginitate a trupului chinuit de foame, și asta doar într-o singură clipă — da, risipindu-și toate nuanțele oricît de fine ale neputinței, ale dorinței de a nu face, ale voinței de a nu face niciodată un anumit lucru în răbufnirea crîncenă ce șterge totul a unei singure clipe singeroase. Aceasta a fost clipa mea, a mea care aș fi putut fugi atunci și n-am făcut-o, care am constatat că el plecase de lîngă mine și nu-mi aminteam cînd anume se îndepărtase, care-mi găsisem răsadurile de bob plivite fără să-mi amintesc deloc cînd le plivisem, care m-am așezat la cină în seara aceea alături de coaja aceea trupească atît de bine știută, învăluită în cețuri de vis, cu care ne obișnuisem (în timpul mesei n-a privit deloc înspre mine ; aș fi putut spune atunci, Uite în ce înșelătoare răbufniri ne împinge carnea asta niciodată învățîndu-se minte ; dar n-am spus-o) și apoi la gura sobei în camera de culcare a lui Judith stînd așa cum ședeam totdeauna, pînă cînd el a venit și s-a oprit în prag și ne-a privit și a spus, „Judith, tu și Clytie —“ și a tăcut, pînă a intrat în cameră, și apoi a spus, „Nu, lăsați. Rosa n-are să se supere dacă auziți și voi, pentru că tot nu mai avem prea mult timp și avem multe de făcut în vremea asta“, și a intrat și s-a oprit și și-a pus mîna pe capul meu și (nu știu la ce se uita în timp ce vorbea, decît că după felul cum îi suna vocea nu la noi și nici la nimic altceva în cameră) a spus, „Ai putea crede că n-am fost un bărbat foarte bun pentru sora ta Ellen. Poate că și crezi asta. Dar chiar dacă nu scoți de la socoteală faptul că sînt mai bătrîn acum, cred că-ți pot săgădui că n-am să fiu mai rău cel puțin cu tine.“

În felul acesta pot spune că m-a pețit. Privirca de o clipă pe care o schimbasem în grădină, mîna iăsată pe creștetul meu în camera de culcare a fiică-si; un ucaz, un decret, o laudă de sine senină și pompoasă asemenea unei sentințe (da, și pronunțată într-o aceeași postură) nu pentru a fi spusă și auzită ci pentru a fi citită săpată în piatra netedă pusă ca soclul unei esigii uitate și fără nume. Nu vreau să scuz nimic. Nu pretind nici o justificare, nici un fel de compătimire, eu care n-am răspuns „Vreau“, nu pentru că n-am fost întrebată, pentru că nu era locul, firida, intervalul pentru răspuns. Pentru că aș fi putut da un răspuns. Aș fi putut săpa ocea firidă eu însămi-dacă aș fi vrut s-o fac — o firidă săpată nu ca să încapă acolo un „Da“ blind și șfichiuirea febrilă a unei arme semeiești oarbe de disperare din a cărei plagă deschisă ar fi strigat „Nu! Nu!“ și „Ajutor!“ și „Scăpați-mă!“ Nu, nici apărare, nici milă, eu care nici măcar nu m-am clintit, care am rămas nemișcată sub mîna aceea aspră, de căpcăun, indiferentă, pe care o știam din copilărie, și-l ascultam vorbindu-i lui Judith acum, auzeam pașii lui Judith, vedeam mîna lui Judith nu pe Judith însăși — palma în care citisem ca-ntr-un hrisov învechit copilăria ei de orfană, suferințele, durerile iubirii neîmplinite; cei patru ani petrecuți la războiul de țesut care-i bătătorise degetele, la secure, și sapă, și la toate celelalte unelte potrivite doar pentru bărbați să le folosească: și deasupra așezat inelul pe care i-l dăduse lui Ellen în biserică acum aproape treizeci de ani. Da, o apropiere, un paradox dar și o nebunie. Ședeam acolo și-l simțeam, fără să-l privesc, cum îmi pune acum mie inelul în deget (se așezase și el acum pe scaunul căruia noi îi spuneam scaunul lui Clytie pe cînd ea rămăsese în picioare dincolo de cercul de lumină al focului, lângă vatra căminului) și-i ascultam glasul așa cum Ellen îl ascultase desigur în gîndurile ei într-un aprilie acum treizeci de ani; el vorbind nu despre mine sau despre iubire sau despre căsătorie, nici măcar despre el însuși și nici pentru vreun muritor cu scaun la cap care l-ar fi ascultat și nici din vreun prea plin de înțelepciune, ci pentru înseși forțele întunecoase ale sorții pe care el le invocase

și le sfidase, din adîncurile visului sălbatic, nebunesc unde dăinuia Suta lui Sutpen, neatinsă, dar care acum nici nu mai avea ființă reală (și nici n-avea să mai aibă vreodată) cum n-avusese nici atunci cînd Ellen îl ascultase pentru întîia oară, și era ca și cum reîntorcînd inelul acela pe un deget viu ar fi întors întregul timp cu douăzeci de ani înapoi, și l-ar fi oprit, l-ar fi înghețat. Da. Sedeam acolo și îi ascultam vocea, și îmi spuneam, „Ce Dumnezeu, e nebun. Îți va aranja nunta acum, la miezul nopții, și-și va duce pînă la capăt ceremonia, el însuși mire și preot ; îmi va rosti el însuși propria lui binecuvîntare nefirească peste această ceremonie cu lumînarea în mînă care să-l ducă spre camera de culcare : și eu însămi sînt o nebună, pentru că am să primesc, am să mă las stăpînită ; am să-l urmez și am să mă cufund“. Nu, nu vreau să mă apăr, nu cer compătimire. Dacă am fost mîntuită în noaptea aceea (și am fost mîntuită ; jertfa mea avea să vină cîndva, mai tîrziu, să fie mai impersonală, atunci cînd noi — eu — avem să fim eliberați de orice justificare a trupului surprins, hărțuit, trădător) nu a fost din vina, din fapta mea ci mai degrabă pentru că, odată ce el restabilise cercul, încetase să mă mai privească altfel decît se uitase la mine în cei douăzeci de ani înainte de după-amiaza aceea, ca și cum ar fi ajuns atunci la clipa de luciditate așa cum o cunosc uneori nebunii, tot astfel cum oamenii sănătoși au intervale de nebunie tocmai pentru ca să-i mențină conștienți că sînt normali. A fost chiar ceva mai mult decît asta. De trei luni de zile mă vedea zilnic deși nici nu-mi mai aruncase vreo privire întrucît eu nu eram decît unul din membrii triumviratului care-i primise recunoștința răgușită, nespusă, bărbătească pentru bunăstarea spartană pe care i-o asiguram, nu pentru confortul lui poate ci cel puțin pentru visul nebunesc în care trăia. Dar în următoarele două luni nici măcar nu m-a văzut. Poate motivul era cel evident : era prea preocupat ; pentru că odată ce-și dusesese la capăt angajamentul, logodna (presupunînd că asta era ceea ce dorise) nici nu mai voia să mă vadă. E sigur că n-a mai făcut-o ; nici nu se stabilise măcar vreo dată pentru nuntă. Aproape ca și cum acea după-amiază nici n-ar fi existat, nu s-ar fi petrecut niciodată. Ca și

cum eu nici măcar n-aș fi fost în casa aceea. Mai rău chiar: aș fi putut pleca, m-aș fi putut reîntoarce acasă, și el n-ar fi remarcat lipsa mea. Eram — (orice ar fi dorit el de la mine — nu ființa mea, prezența mea: doar existența mea; orice ar fi reprezentat acea Rosa Coldfield sau oricare altă femeie tânără care să nu fi fost rudă de sînge cu el în ceea ce ar fi dorit el — pentru că am să-i mai acord atîta încredere: el nici măcar nu se gîndise la ce-ar fi avut să-mi ceară să fac pînă-n clipa cînd îmi ceruse efectiv căci știu bine că n-ar fi așteptat două luni și nici măcar două zile ca să-mi ceară așa ceva) — prezența mea însemna pentru el doar absența bulboanelor întunecoase și a vițelor întortocheate și agățătoare în jurul omului care se zbatuse printr-o mlaștină fără nici un fel de călăuză sau speranță — nici o speranță, nici o lumină: doar o nestrămutare în neînfrîngere — și ar fi răzbit în cele din urmă, cînd nici nu se mai aștepta, pe pămîntul solid, uscat, al soarelui și al aerului liber — dacă ar mai fi fost cu puțință să existe pentru el soarele, dacă cineva sau ceva s-ar mai fi putut lua la întrecere pentru el cu strălucirea albă a nebuniei lui. Da, nebun, și totuși nu chiar atît de nebun. Pentru că există încă ceva practic în viciu: hoțul, mincinosul, asasinul chiar, au norme mai rigide chiar decît virtutea; de ce să nu le aibă și nebunia? Dacă era nebun, doar visul său constrîngător era nebunesc și nu și metodele sale: nu era nebun cel care s-a tîr-guit și a recurs la lingușeală ca să obțină muncă grea din partea lui Jones; nu un nebun a fost cel care s-a ținut deoparte de mantiile și de glugile și de caii gonind prin noapte cu care bărbații care fuseseră pe vremuri cunoș-tințele dacă nu prietenii lui își înveșmîntau supurările bolnave ale înfrîngerii; nu planul sau tacticile unui nebun îi cîștigaseră la prețul cel mai ieftin cu puțință singura femeie care să-l fi luat de bărbat, și asta prin singurul truc prin care ar fi putut să-și ajungă scopul — nu nebun, nu: pentru că e sigur că e ceva în nebunie, chiar și în demonism, de care Satan însuși fuge, înspăimîntat de propria sa lucrătură, și peste care Dumnezeu își lasă privirile pline de milă — o scînteie, o fărîmitură care să fecun-deze și să răscumpere carnea aceasta articulată, vorbirea, privirea, auzul, gustul, creatura căreia noi îi spunem

ființa omenească. Dar n-are importanță. Am să-ți spun ce a făcut el și am să te las să judeci singur. (Sau am să încerc să-ți spun, pentru că sînt unele lucruri pentru spunerea cărora trei cuvinte chiar sînt trei cuvinte prea mult, și trei mii de cuvinte tot atîtea cuvinte prea puțin, că ăsta este unul din lucrurile acestea. Se poate spune; aș putea să încep sumedenie de fraze, să repet aceleași cuvinte îndrăznește, goale, oarbe și ultragiante așa cum le-a spus el însuși atunci, și aș naște în tine doar aceeași necredință înspăimîntată și rănită pe care am simțit-o eu însămi cînd am înțeles ce voia el să spună; sau aș putea folosi trei mii de fraze și tu n-ai rămîne decît cu același De ce? De ce? și De ce? pe care l-am tot întrebat și la care am așteptat răspuns de aproape cincizeci de ani.) Dar am să te las pe tine singur să fii judecător și să-mi spui dacă n-am avut dreptate.

Înțelegi, eu eram soarele acela, sau îmi închipuiam c-aș fi fost, eu care credeam că exista scînteia, fărîma în nebunie de origine divină, deși nebunia ea însăși nu cunoaște vorbă să însemne spaimă sau milă. Fusese în copilăria mea un căpcăun care înainte de nașterea mea îmi răpise singura soră în viziuna lui de căpcăun și concepuse doi copii asemenea unor umbre și de care eu nu simțisem niciodată îndemnul, și nici dorința, de a mă apropia ca și cum singurătatea mea, tîrziu născută, mi-ar fi insuflat presimțirea acelei îmbinări fatale, îmi prevestise acea șerpuitoare și ucigașă împlinire înainte chiar ca eu să fi înțeles ce înseamnă cuvîntul asasinat — și aș fi uitat; fusese o siluetă care plecase călare sub un drapel și (demon sau nu) suferise cu mult curaj — și făcusem chiar mai mult decît să uit pur și simplu: l-am făcut eu însămi să dispară, pentru că trupul, sîngele, amintirea în care căpcăunul rămăsese se reîntorsese cinci ani mai tîrziu și își întinsese mîna și spusese „Vino” așa cum i-ai spune unui cîine, și eu venisem spre el. Da, trupul, fața, cu numele și amintirea care i se potriveau, chiar și aducerea aminte exactă a lucrurilor și ființelor pe care (cu excepția mea: și asta nu era doar încă o altă probă mai mult?) le lăsase în urma lui și la care se reîntorsese: dar nu căpcăun; un om rău, e adevărat, dar cu scăderi omenești mai puțin să nască spaimă decît milă: dar nu căpcăun;

nebun, e adevărat, însă îmi spuneam. De ce n-ar cădea și nebunia victimă sie însăși? sau, De ce n-ar fi doar nebunia ci și disperarea singuratică în luptă titanică împotriva sufletului acesta singur, condamnat dinainte, neînfrînt; dar nu căpcăun, pentru că acela era acum mort, risipit, ars undeva în flacără și în miros de pucioasă poate printre piscurile stîncoase, singuratice ale amintirilor însingurate ale copilăriei mele — sau uitării; eu eram soarele, eu care crezusem că el (după seara aceea din camera lui Judith) nu trăia uitînd de mine ci doar absent și receptiv, asemenea unui pelerin eliberat dintre mlaștini pipăind pămîntul și gustînd soarele și lumina iarăși fără să le mai simtă, nici unul nici alta, ci doar lipsa întunecimii și a frigurilor umezelii — eu care crezusem c-ar mai fi existat vreo vrajă în sîngele neînrudit căruia noi să-i dăm palidul nume al iubirii și care să fie, să poată fi pentru el un soare (deși eu eram cea mai tînără, cea mai slabă dintre ele) acolo unde nici Judith nici Clytie n-ar fi aruncat nici o umbră; da, eu cea mai tînără de acolo și totuși dacă ar fi fost cu puțință fără vîrstă măsurată sau care ar fi putut fi măsurată întrucît doar eu singură dintre ele aș fi putut spune, „O, bătrînule furios și nebun, eu n-am substanță care să fie deopotrivă visului tău dar pot să-ți dau un spațiu scaldat în văzduh și un țel pentru delirul tău“. Și apoi într-o după-amiază — o, a fost jocul soartei: după-amiază, după-amiază, după-amiază: înțelegi? moartea speranței și a iubirii, moartea mîndriei și a principiilor, și apoi moartea a orice altceva în afară de necredința rănită, înspăimîntată care a dăinuit patruzeci și trei de ani — s-a reîntors spre casă și m-a chemat, strigîndu-mă de pe veranda din spate pînă cînd am venit; o, ți-am spus că nu se gîndise deloc la asta pînă în clipa aceea, clipa prelungită în care se cuprindea distanța dintre casă și locul acela oricare va fi fost el unde stătuse cînd se gîndise la asta: și chiar și aici era o coincidență: era chiar în ziua cînd înțelesese în cele din urmă cu precizie exact cît din acea sută de mîle pătrate ar mai fi fost el în stare să păstreze și să mai stăpînească atunci cînd avea să moară, în care știuse că orice i s-ar mai fi întîmplat acum avea oricum să păs-

treze cel puțin miezul Sutei lui Sutpen chiar dacă mai degrabă atunci ar fi trebuit să se numească Mila lui Sutpen — chemându-mă, strigându-mă pînă cînd am venit. Nu așteptase nici măcar să-și înșeuzeze calul ; stătea în picioare cu frîul petrecut peste braț (și nu-i mai era acum mîna pe creștetul meu) și spusese cuvintele reci, tăioase întocmai ca și cum s-ar fi consultat cu Jones sau cu oricare dintre oamenii lui despre vreun cîine din șanț, despre vreo vacă sau despre vreo iapă.

Ți-au spus probabil cum m-am întors acasă. O, da, știu : „Rosie Coldfield, l-a pierdut, acum a îl plînge ; a pus mîna pe un bărbat dar n-a fost în stare să-l păstreze“ — O, da, știu (și cu blîndețe chiar ; vorbeau cu bunătate) : Rosa Coldfield, copila de la țară, sălbătică, amară, orfana numită Rosa Coldfield, în sfîrșit logodită în bună regulă și deci scăpînd din lumea orașului, a ținutului ; probabil că ți-au spus : Cum am plecat să mă stabilesc acolo pentru tot restul vieții mele, văzînd în asasinatul săvîrșit de nepotul meu mîna lui Dumnezeu dîndu-mi în ochii tuturor posibilitatea să ascult de rugămîntea surorii mele pe patul de moarte ca să-i salvez cel puțin unul dintre cei doi copii pe care ea îi condamnase de la început, cînd îi concepuse, și în realitate posibilitatea de a fi în acea casă atunci cînd avea să se întoarcă el, el care fiind un demon, avea să fie imun față de gloanțe și schije și deci avea în mod sigur să se întoarcă ; eu așteptîndu-l pentru că eram tînără încă (eu care nu-mi îngropasem nici un fel de speranțe în sunetul trîmbițelor, sub drapel) și coaptă pentru măritiș la vremea și locul acela cînd cei mai mulți dintre bărbații tineri erau morți și cei încă în viață sau îmbătrîniți sau căsătoriți deja sau istoviți, prea istoviți pentru a se mai gîndi la căsătorie ; el cea mai bună și singura mea șansă în asta : un mediu în care, în cel mai bun caz și chiar dacă n-ar fi fost războiul, șansele mele ar fi fost destul de precare întrucît eram nu numai o fată din lumea bună a Sudului dar chiar un personaj foarte modest ale cărui origini și împrejurări de viață trebuiau să-i constituie propria afirmație, căci dacă aș fi fost fiica unui plantator înstărit m-aș fi putut mărita aproape cu oricine, pe cînd fiind doar fiica unui mic comerciant puteam chiar să-mi permit să primesc flori de la

practic oricine și astfel aveam în cele din urmă să fiu condamnată să mă mărit la întâmplare cu vreun băiat de prăvălie din magazinul tatii — Da, trebuie să-ți fi spus : ea care fusese tânără și-și îngropase speranțele doar în timpul acelei nopți îndelungi de patru ani de zile în răstimpul căreia lângă o lumânare zăvorâtă și neadormită îmbulsămasă războiul și moștenirea lui de suferință și nedreptate și durere pe paginile din spate albe ale unui vechi registru de conturi, păstrându-l, ștergînd din aerul pe care-l respira efluriul otrăvit, tainic al dorințelor, al urii, al omorurilor — și-au spus desigur : și deci ea avusese dreptate să-și urască tatăl întrucît dacă el n-ar fi murit în podul lui zăvorît ea n-ar fi trebuit să plece într-acolo să-și caute hrana și apărarea și adăpostul și dacă n-ar fi trebuit să depindă de hrană și îmbrăcăminte de la el (chiar dacă ea ajuta la strîngerea, la torsul lor) ca să se țină în viață și la căldură, în limitele în care dreptatea pur și simplu i-ar fi cerut să dea și ea în schimb ceea ce i-ar fi putut cere el respectîndu-i cinstea, ea n-ar fi ajuns să se logodească cu el și dacă n-ar fi ajuns să se logodească cu el n-ar fi trebuit să-și petreacă nopțile în pat întrebîndu-se De ce și De ce și De ce așa cum a făcut patruzeci și trei de ani : ca și cum ar fi avut dreptate instinctiv chiar de copil cînd își ura tatăl și astfel acești patruzeci și trei de ani de suferință neputincioasă i-ar fi lăsat moștenire cel puțin ceva care să semene cu și sterpe pentru că ura ceea ce îi dăduse viața. — Da, Rosa Coldfield logodită în sfîrșit, ea care dacă sora ei nu i-ar fi lăsat moștenire cel puțin ceva care să semene cu un adăpost și niște rude, ar fi putut ajunge o povară pentru oraș ; și acum Rosie Coldfield, l-a pierdut, să-l plîngă ; a găsit un bărbat dar n-a reușit să și-l păstreze ; Rosa Coldfield care ar fi putut să aibă dreptate, numai că să aibă dreptate nu le ajunge femeilor, care ar prefera mai degrabă să nu aibă dreptate decît atît doar ; care au nevoie de bărbatul care n-a avut dreptate ca să recunoască asta. Și acesta este lucrul pe care ea nu i-l poate ierta : nu insulta, nici măcar faptul că a cochetat cu el ; dar faptul că era acum moartă. O, da, știu, știu : Cum două luni mai tîrziu s-a aflat că-și strînsese lucrurile (că-și pusese

șalul și pălăria iarăși, adică) și se întorsese în oraș, să trăiască singură în casa de unde părinții ei muriseră și dispăruseră și unde Judith avea să mai vină din când în când să-i aducă ceva din hrana pe care o mai aveau acolo la Suta lui Sutpen și pe care doar nevoia sorădă, încăpăținarea sălbatică, inexplicabilă, a trupului de a mai continua să trăiască, o convingere (pe domnișoara Coldfield) să o accepte. Sordidă acum în adevăratul înțeles al cuvântului ; pentru că acum orașul — fermierii care treceau pe acolo, servitorii negri care se duceau să muncească în bucătăriile albilor — o vedeau înaintea de răsăritul soarelui smulgând verdețurile de pe lângă garduri, trăgându-le printre scîndurile gardului pentru că ea nu avea o grădină proprie, și nici semințe să planteze în vreo grădină, nici unelte cu care să și-o lucreze, chiar dacă ar fi știut cum s-o facă, ea care nu învățase decît un an de zile la școală cum s-o facă și care fără îndoială nici n-ar fi vrut s-o facă chiar dacă ar fi știut ; întinzînd mîna printre ostrețele gardului și culegînd legume deși ar fi fost oricînd binevenită să intre în grădină și să le ia de acolo, și chiar i le-ar fi cules ei și i le-ar fi trimis, căci erau mulți, pe lângă judecătorul Benbow, cei care i-ar fi lăsat coșuri cu provizii în fața porții noaptea. Însă ea nu voia să le permită și nici măcar nu voia să folosească un băț să-l treacă prin gard să tragă legumele ca să le poată apuca cu mîna, spațiul pînă unde își putea întinde brațul fără nici un alt ajutor fiind limita brigandajului pe care n-a depășit-o niciodată. Nu teama de a nu fi văzută furînd o făcea să iasă înainte de a se fi trezit orașul, pentru că dacă ar fi avut un negru l-ar fi trimis în plină zi să smulgă pe acolo unde ea nici n-ar fi catadicsit să scotocească, exact așa cum eroii armatelor de cavalerie despre care ea scrisese poeme și-ar fi trimis la pradă oamenii din subordine. — Da, Rosie Coldfield, l-a pierdut, îl plînge acum ; a pus mîna pe un iubit dar n-a fost în stare să și-l păstreze ; (o, da, ți-au spus desigur) a găsit un iubit și a fost insultată, ceva pe care l-a auzit și nu l-a uitat, nu atît pentru faptul că a fost spus ci pentru că a fost gîndit, astfel că atunci cînd a auzit asta și-a dat

seama ca într-un trăsnet că el trebuie s-o fi gândit o zi, o săptămână, poate chiar o lună, privind-o zi după zi și arînd asta în minte și ea nici măcar nedîndu-și seama. Însă l-am iertat. Ei au să-ți spună poate altceva, însă eu l-am iertat. De ce n-aș fi făcut-o? N-aveam nimic de iertat; nu l-am pierdut pentru că nu-l stăpînisem niciodată: o bucată anumită de noroi putred intrase în viața mea, îmi spusese ceva ce nu mai auzisem niciodată pînă atunci și nu aveam să mai aud niciodată, și apoi plecase; asta a fost totul. Nu l-am stăpînit niciodată; în nici un caz nu în sensul urît în care poate te-ai gândi tu că l-am avut și în care poate ai crede (dar n-ai dreptate) că m-am gândit eu. Asta n-avea nici o importanță. Nu în asta consta înțelesul insultei. Vreau să spun că el nu a fost niciodată stăpînit de cineva sau de ceva în lumea asta. Pentru că el nu era încheiat în lumea asta, nu fusese niciodată, n-avea să fie niciodată, nici chiar de Ellen, nici chiar de nepoata lui Jones. Era o umbră rătăcitoare. Era imaginea ca de liliac orbit de lumină a propriului său chin aruncată de acea lanternă sălbatică, demonică de sub scoorța pămîntului și de acolo înapoi, răsturnată; dintr-un întuneric abisal și haotic într-un întuneric abisal și haotic desăvîrșindu-și coborîrea (băgi de seamă gradarea?) într-o elipsă, agățîndu-se, încercînd să se agațe cu mîini vane, nesubstanțiale de ceva care el nădăjduia că avea să-l țină deasupra, să-l salveze, să-l oprească — Ellen (le vezi?), eu însămi, și apoi în cele din urmă fiica fără de tată a singurului copil al lui Wash Jones, cea care, așa am auzit parcă de undeva, a murit într-un bordel la Memphis — ca să găsească în cele din urmă curmarea (chiar dacă nu odihna și pacea) în coborîrea unei coase ruginite. Mi s-a spus și asta, am fost încunoștințată și de asta, deși nu de Jones ci de altcineva destul de atent ca să se întoarcă spre mine și să-mi spună că murise. „A murit?” am strigat. „Mort? Tu? Minți; nu ești mort; cerul nu poate, și iadul nu îndrăznește, și ai fi îndrăznit tu!” Însă Quentin nu asculta, pentru că era altceva peste care nici el nu putea trece — ușa aceea, pașii alergînd în sus pe scară și dincolo ecoul continuînd parcă împuşcătura pierdută, cele două femei, negresa și fata albă în

cămășuță (cusută din sacii de făină atunci cînd mai fusese încă făină, și din perdelele de la fereastră cînd nu mai fusese făină) oprindu-se, privind către ușă, revărsarea gălbuie, spumoasă de mătase veche, grea, și de dantelă desfăcută cu grijă pe pat și apoi ridicată în grabă de fata albă și strînsă la piept cînd ușa se trîntise în lături și fratele ei se oprise acolo, fără pălărie, cu părul vilvoi, tuns cu baioneta, cu fața trasă, chinuită, nerasă, cu tunica cenușie cîrpăcită și ieșită de soare, cu pistolul atîrnîndu-i încă la șold : și ei amîndoi, frate și soră, ciudat de asemănători ca și cum deosebirea de sex n-ar fi făcut decît să intensifice sîngele care le era comun pînă la o teribilă, aproape de nesuportat asemănare, vorbindu-și unul altuia în fraze scurte, grăbite, zbucnite, ca niște palme, așa cum se opriseră unul în fața altuia lovindu-se unul pe altul pe rînd nici unul dintre ei nefăcînd vreo încercare să se apere de lovitură.

Acuma nu mai poți să te măriți cu el.

De ce nu mai pot să mă mărit cu el ?

Pentru că a murit.

A murit ?

Dă. Eu l-am omorît.

El (Quentin) nu putea să treacă peste asta. Nici măcar n-o mai asculta ; îi spuse, „Stai ! Ce-i asta ? Ce-ai spus dumneata ?“

„E ceva în casa aceea.“

„În casa aceea ? E Clytie. Ea nu — ?“

„Nu. Ceva care stă, trăiește acolo. Ascuns acolo. E acolo de patru ani, stă acolo, ascuns în casa aceea.“

VI.

ERA ZĂPADĂ PE MÎNECA PALTONULUI LUI Shreve, mîna lui neînmănușată, blondă, mare, rece și înroșită de frig dispărînd înăuntru. Și pe urmă, pe masă în fața lui Quentin, pe manualul deschis sub lampă, dreptunghiul alb al plicului, scrisul cunoscut, confuz, meca-

nic, Jefferson 10 ianuarie 1910 Mississippi și apoi, deschis, Dragul meu băiat cu scrisul fin, aplecat, al tatălui său din vara aceea moartă, prăfoasă când se pregătise pentru Harvard astfel încît scrisul tatălui său să poată ajunge pe o masă străină luminată de lampă în Cambridge; din amurgul acela mort de vară — glicina, mirosul de țigară, licuricii — începînd să se stingă din Mississippi și pînă în camera aceasta străină, peste zăpada străină, vîrtoasă, din Noua Anglie :

Dragul meu băiat,

Am îngropat-o ieri pe domnișoara Rosa Coldfield. A fost în comă aproape două săptămîni și acum două zile a murit fără să-și fi recăpătat cunoștința și, se spune, fără dureri, orice s-ar înțelege prin asta pentru că mie mi s-a părut întotdeauna că singura moarte fără dureri trebuie să fie cea care îți ia mintea pe nepregătite, printr-o surpriză violentă, pe la spate, cum s-ar spune, întrucît dacă moartea este într-adevăr ceva dincolo de starea emoțională scurtă și stranie a celor care suportă doliul, atunci trebuie să fie o stare scurtă și la fel de ciudată și pentru cel care o suportă. Și personal nu cred că există ceva mai dureros pentru orice inteligență mai presus de cea a unui copil sau a unui idiot decît confruntarea treptată, înceată cu acel lucru pe care într-o îndelungată perioadă de spaimă și de nedumerire am fost învâțați să-l considerăm drept finalitatea irevocabilă și de necontestat. Și nu știu nici dacă ar fi existat vreo altă cale spre liniștirea sau încetarea suferințelor în cea mai de pe urmă scăpare din durerea încăpățînată și uimită care de peste patruzeci și trei de ani a fost pentru ea ființa ei și pînea de toate zilele și focul și orice altceva —

— scrisoarea aducînd cu ea chiar seara aceea de septembrie (și el în curînd trebuind, cerîndu-i-se, să spună, „Nu, nici mătușă, nici verișoară, nici unchi, Rosa. Domnișoara Rosa Coldfield, o bătrînă doamnă care a murit tînără de inimă rea în 1866 într-o vară“ și pe urmă Shreve a spus, „Vrei să spui că nu era rudă cu tine, că a existat într-adevăr un Bayard sau o Guinevere din Sud care să nu-ți fi fost rudă? atunci de ce a murit?“ și nici nu

fusesse prima dată pentru Shreve, prima dată pentru nimeni la Cambridge din septembrie încoace : *Povestește despre Sud. Cum e acolo. Ce fac ei acolo. De ce trăiesc acolo. De ce trăiesc, de fapt*) — acea seară de septembrie cînd domnul Compson tăcuse în cele din urmă, și el (Quentin) ieșise din aerul în care pînă atunci îi vorbise tatăl lui pentru că se făcuse acum timpul să plece, nu din cauză că auzise tot ce trebuise să audă pentru că nici nu ascultase, pentru că mai era ceva peste care el știa că nu va fi în stare să treacă ; ușa aceea, chipul tineresc, tras, tragic, dramatic, hipnotizat de sine însuși asemenea unui actor într-o piesă jucată pe scena unui colegiu, un Hamlet academic trezit din vreo transă la căderea cortinei și împleticindu-se pe scena prăfuită din care restul actorilor și plecaseră, și sora lui privindu-l pe deasupra rochiei de mireasă pe care n-avea s-o îmbrace niciodată, și nici măcar s-o termine, amîndoi izbindu-se unul pe altul cu nouăsprezece sau paisprezece cuvinte și cele mai multe din ele aceleași cuvinte repetate de două sau de trei ori astfel că atunci cînd ai fi stat să te gîndești vedeai că nu fuseseră decît opt sau zece.

Și ea (domnișoara Coldfield) era înfășurată în șalul ei, așa cum știuse că avea s-o vadă, și cu boneta (pe vremuri neagră însă acum decolorată pînă la nuanța cumplită, atenuată, verzuie, metalică a penelor vechi de păun), și cu punguța neagră mare aproape cît un sac de călătorie plină cu toate cheile casei : dulapuri, cămară și uși, unele dintre ele nici măcar potrivindu-se acum în broaștele pe care orice copil le-ar fi putut deschide cu un ac de păr sau cu o bucățică de gumă de mestecat, și unele dintre ele nici măcar nemaifiind bune pentru broaștele pentru care fuseseră făcute asemenea perechilor de căsătorii care nu mai au nimic în comun, de făcut sau de vorbit unul cu altul, decît volumul de aer pe care să-l miște din loc și să-l respire și pămîntul aducător de uitare, așteptîndu-i, care să le poarte greutatea trupurilor — În seara aceea, cele douăsprezece mile străbătute de iapa bine hrănită în praful nopții de septembrie, fără lună, copacii de-a lungul drumului nu ridicîndu-se avîntați cum ar fi trebuit ci chirciți asemenea unor păsări uriașe, cu frunzele mototolite și greoaie separate una de alta ca pe-

nele unor orătăanii gîfîitoare, îngreunate de şaizeci de zile de praf şi, privite prin norul de praf prin care se mişcau calul şi trăsura, părăind nişte forme străduindu-se delicate şi rigide şi imobile în sus spre cer într-un absolut perpendicular deasupra vreunei vechi ape moarte, vulcanice, subţiate pînă la primul principiu de dincolo de oxigen a lichidului, norul de praf prin care înainta trăsura nemişcat pentru că nu fusese ridicat de vînt şi nu era suspendat în aer ci evocat, materializat în jur, stîrnit din clipă şi veşnic, părticică cu părticică de praf adăugîndu-se la părticică cu părticică de cal şi trăsură, lunecînd pe sub bolta străbătută de crengi a cerului negru, fără adîncime, sălbatic şi greoi înstelat, norul de praf lunecînd mai departe, închizîndu-i nu exact într-o ameninţare ci poate într-un avertisment blînd, aproape prietenesc, prevenindu-i, ca şi cum ar fi vrut să le spună, *Veniţi dacă vreţi. Dar eu am să ajung primul ; strîngînd totul înaintea voastră am să ajung primul, ridicîndu-mă, boltindu-mă uşor deasupra de sub copite şi roţi astfel încît să nu mai ştiţi de ţelul meu ci doar să vedeţi cum ajungeţi uşor la un platou şi la un peisaj al nopţii inofensive şi de neînţeles şi acolo să nu mai fie nimic de văzut pentru voi decît să vă întoarceţi, astfel încît am să vă sfătuiesc să nu mergeţi mai departe, să vă întoarceţi acum şi să lăsaţi lucrurile să fie aşa cum sînt ;* el (Quentin) ştiind că trebuie să recunoscă asta, aşezat în trăsurică alături de bătrîna implacabilă, mărunţă ca o păpuşă care-şi strîngea în mîna umbrela de stambă, simţind mirosul trupului de femeie bătrînă ridicîndu-se în aerul cald, mirosul de camfor distilîndu-se în căldura din cutele şalului vechi, simţindu-se exact ca un bec electric, în trupul şi pielea lui, căci trăsura nu mişca suficient aer ca să-l răcoască în mişcarea ei, nu stîrnea destulă mişcare să-i facă trupul să asude, gîndindu-se *Doamne Dumnezeule, da, fă să nu găsim asta sau fiinţa aceea, să nu încercăm să-l găsim, să nu riscăm să-l găsim :* (şi pe urmă Shreve iarăşi, „Stai. Stai niţel. Vrei să spui că bătrîna, mătuşa asta Rosa —“

„Domnişoara Rosa“, spuse Quentin.

„Da, bine, — bătrîna asta, mătuşa asta Rosa —“

„Domnișoara Rosa, îți spun.“

„Bine, înțeleg, bine. — că bătrîna as — că mătușa asta R — Da, bine, bine, știu. — că ea nici nu se dusesese acolo, nu călcase în casa aceea în toți acești patruzeci și trei de ani, și care totuși ți-a spus că era cineva ascuns acolo și a și găsit pe cineva care s-o creadă cînd a spus asta, și că a făcut douăsprezece mile în trăsura la miezul nopții ca să vadă dacă avea sau nu dreptate să spună asta?“

„Da“, spuse Quentin.

„Că bătrîna asta care a trăit într-o casă ca un mau-soleu suprapopulat, fără nici o altă treabă în timpul ei liber decît ura față de tatăl ei și de mătușa ei și de bărbatul surorii ei, în pace și liniște și așteptînd ziua cînd ei să dovedească nu numai pentru ei înșiși ci și pentru oricine altcineva că ea avusese dreptate. Și așa, într-o noapte mătușa s-a strecurat în jos pe burlan și-a fugit cu un geambaș, și ea fusese aceea care avûsese dreptate în ce o privește pe mătușă-sa, așa că se terminase cu asta ; pe urmă tatăl ei se încuiase în pod și bătuse ușa în cuie ca să nu fie înrolat în armata rebelă pînă murise de foame, așa că se terminase și cu asta decît că mai rămăsese posibilitatea inevitabilă ca, atunci cînd ar fi venit momentul să recunoască față de el însuși că ea avusese dreptate, s-ar fi putut ca el să nu mai fie în stare să vorbească sau să nu mai aibă cui să i-o spună ; așa că ea avusese dreptate și în ce-l privește pe taică-său, căci dacă el nu i-ar fi scos din fire pe generalul Lee și pe Jeff Davis n-ar fi trebuit să se bată în cuie în pod și să moară și dacă n-ar fi murit n-ar fi lăsat-o orfană și săracă lipită pămîntului, într-o situație în care ea să fie vulnerabilă la un asemenea afront mortal ; și avusese dreptate și în ce-l privește pe cumnat, pentru că dacă el n-ar fi fost un demon copiii lui n-ar fi avut nevoie să fie apărați de el și ea n-ar fi trebuit să se mute acolo și să fie trădată de trupul străvechi ca lumea și să găsească în locul unui Agamemnon văduvit care să stea în fața ei, a unei Casandre, un Pyram îmbătrînit, cu măduarele înțepenite în fața unei Thisbe naive dar curioase și dornice, și el să se poată apropia de ea în aerul dens, demoniac într-un nedorit aprilie și să-i propună să conceapă împreună ca o încercare și dacă avea

să fie băiat, să se căsătorească ; n-ar fi trebuit atunci să se lase suflată înapoi în oraş de zbucnirea dintîi a oroa-rei şi suferinţei orgoliului rănit ca să se hrănească apoi cu fiere şi cu buruieni furate printre ostreţele gardului în lumina tulbure a zorilor. Aşa că asta nu fusese nici o clipă hotărît dinainte, odată pentru totdeauna, şi ea nici n-ar fi putut să spună, să povestească, din cauza celei care avea să fie succesoarea ei, nu din cauză că el îi găsise o succesoare doar întorcîndu-şi capul şi fără să piardă măcar o singură zi, ci din cauză că această succe-soare era cine era, pentru că era greu de conceput ca ea să fi ajuns să îndure o situaţie în care să fi putut sau să fi trebuit să refuze un loc pe care succesoarea ei ar fi putut fi socotită vrednică, chiar de un demon, să-l ocupe ; nu fusese nimic hotărît dinainte, deoarece atunci cînd ar fi venit momentul ca el să recunoască deschis că nu avusese dreptate, pentru ea ar fi fost la fel de inutil ca şi atunci cînd venise acelaşi moment cu tatăl ei, şi el ar fi fost atunci mort, căci fără îndoială că ea presimţea dinainte coasa chiar dacă n-ar fi avut alt motiv s-o pre-simtă decît că avea să fie ultimul afront, ultima jignire, aşa cum fuseseră ciocanul şi cuiele cu tatăl ei — coasa aceea, laurii simbolici ai triumfului unui cezar — coasa ruginită pe care demonul însuşi i-o împrumutase lui Jones cu mai bine de doi ani înainte ca să taie buruienile din pragul colibei şi să cureţe poteca — şi tăişul ei ruginit împodobit zi după zi cu panglici ţipătoare sau mărgеле de sticlă astfel ca acea (cum îi spunea ea ? tîrfă, nu ? nu-i aşa ?) să păşească spre casă — coasa sub a cărei boltire simbolică el, chiar şi mort, chiar şi atunci cînd pămîntul refuza să-i mai primească umbra, mai rînjea încă spre ea ?

„Da“, spuse Quentin.

„Că acest Faust, acest demon, acest diavol, a fugit ascunzîndu-se de fulgerul de-o clipă de pe faţa plină de minie a Celui care-l răbdase, ajuns acum la capătul răb-dării, şi s-a ascuns refugiindu-se în respectabilitate ca un şacal într-o vizuină printre stînci, aşa cum crezuse ea la început, pînă cînd a înţeles că el nu se ascundea, nici nu se gîndea să se ascundă, se avîntase doar într-o ultimă frenetică izbucnire a păcatului, a răului înainte

ca Cel care-l răbdase pînă atunci să-l mai ajungă o dată, de data asta pentru cea din urmă dată — că acest Faust vîndut diavolului care apăruse pe neașteptate într-o duminică doar cu două pistoale și cu douăzeci de demoni ajutători și smulsese prin înșelăciune o sută de mîle pătrate de pămînt de la un indian neajutorat, neștiutor și construisese acolo cea mai mare casă care se văzuse vreodată prin partea locului și apoi plecase cu șase căruțe și se reîntorsese cu cristalurile, tapițeriile și scaunele scumpe ca s-o mobileze și nimeni n-ar fi știut să spună dacă nu prădase vreo altă corabie sau mai scosese ceva din vechea sa pradă, făptura aceasta care ascundea coarne și coadă sub veșminte omenești și sub căciulă de biber și care-și alesese (o cumpărase, o tîrguise de la socru-său, nu-i așa?) o nevastă după ce cercetase, cîntărise, comparase timp de trei ani de zile, și nu din vreuna din casele princiare ale ținutului ci printre bogătașii mai mărunți ale căror domenii decăzuseră pînă într-atît încît nu exista nici un risc ca soția să-i aducă drept zestre iluzii de grandoare pentru care el să nu fie pregătit, dar nu decăzuseră pînă într-atît încît ea să nu izbutască să le păstreze pentru amîndoi printre tacîmurile, cuțitele, furculițele, lingurile noi pe care le cumpărase el — o soție care nu numai că avea să-i consolideze ascunzișul ci era în stare — și care avea să și facă asta — să-i nască doi copii care să primească și să apere atît în ei înșiși cît și în urmașii lor oasele fărîmicioase și carnea obosită a unui bătrîn în ziua cînd Creditorul avea să-l încolțească aici pe pămînt pentru ultima dată și el n-ar mai fi găsit scăpare; și apoi, uite ce s-a întîmplat, fata s-a îndrăgostit, și băiatul, unealta care trebuia să înalțe întăritura vie între el (demonul) și mîna judecătorească a Creditorului pînă cînd fiul avea să se căsătorească și astfel să-i dea asigurarea de care avea nevoie, se apucase să joace un joc dublu și se întorsese împotriva lui — și atunci demonul trebuise să facă singur față și nu numai că-l alungase pe logodnic din casă și-l izgonise și pe băiat ci îl corupsese, îl fascinase, îl vrăjise pe băiat pînă într-atît încît el (băiatul) să îndeplinească rolul mîinii cu pistolul ridicate de tatăl ultragiât atunci cînd se ivise amenințarea desfrîului; astfel că demonul putea

să se reîntoarcă din război peste cinci ani și să găsească desăvîrșită, dusă pînă la capăt situația pe care el o pregătise : băiatul fugit pentru totdeauna acum și cu ștreangul pîndindu-l, fata condamnată să rămîna fată bătrîna — și atunci, aproape înainte de a-și fi scos piciorul din scara șeii, el (demonul) s-a grăbit să se logodească iarăși pentru ca să-și facă alți urmași pentru speranțele pe care el însuși le risipise ?“

„Da“, spuse Quentin.

„S-a întors acasă și a văzut că șansele prin urmași fi erau pierdute, și copiii lui avuseseră grijă de asta, și că plantația îi era în ruină, cîmpurile părăginite și sterpe, în afară de o recoltă frumoasă de buruieni și de impozitele și contribuțiile și amenzile culese de funcționarii administrației Statelor Unite și de alții asemenea lor și toți negrii fugiți, și yankeii avuseseră grijă de asta, și ai fi crezut că se lasă păgubaș ; și totuși, înainte de a-și fi scos piciorul din scara șeii nu numai că se apucase să încerce să-și refacă plantația așa cum fusese înainte, ca și cum ar fi nădăjduit să-l păcălească pe Creditor prin înșelătorii și ascunzișuri, ascunzînd în spatele iluziei că timpul nu s-ar fi scurs și schimbările nu s-ar fi produs faptul că acum avea aproape șaiszeci de ani, pînă cînd ar fi putut să-și conceapă o nouă stirpe care să-l apere ca o fortăreață, ci a și ales în scopul acesta ultima femeie de pe pămînt pe care ar mai fi putut nădăjdui s-o convingă, pe această mătușă R — da, bine, bine, bine. — care-l ura, care-l urîse dintotdeauna, și totuși alegînd-o dintr-un fel de bravadă jignitoare, ca și cum convingerea deznădăjduită a irezistibilității și invulnerabilității lui ar fi fost parte componentă din prețul primit în schimbul a orice ar fi fost lucrul acela pe care i-l vînduse Creditorului, întrucît după cum spunea bătrîna doamnă suflet el n-avusese niciodată ; a cerut-o în căsătorie și a fost acceptat — și apoi, trei luni mai tîrziu, fără să se fi fixat vreo dată pentru nuntă iar căsătoria nemaifiind nici măcar o singură dată pomenită între ei de atunci, și chiar în ziua cînd se convinsese dincolo de orice îndoială că avea să fie în stare să-și păstreze măcar o parte din pămînturi și cît anume, s-a dus la ea și i-a sugerat să facă împreună vreo doi-trei nenorociți de

copii, născocind cu o viclenie diavolească minciuna pe care soții și logodnicii au încercat de zece milioane de ani s-o născocoască : lucrul acela care fără să-i facă ei vreun rău sau să-i dea temeuri pentru vreo acțiune judecătorească sau tribală nu numai că avea să nimicească micuța femeie de vis din cuibul ei ci avea s-o lase pentru totdeauna împerecheată (și pe el însuși, soț sau logodnic, de pe atunci încornorat) cu învelișul abstract al orgoliului rănit și al răzbunării. A spus lucrul acela și atunci a devenit liber, pentru totdeauna liber acum de amenințarea sau amestecul din partea oricui întrucit înlăturase în sfârșit și pe cel din urmă membru al familiei răposatei sale neveste, liber acum : fiul fugit în Texas sau în California sau poate chiar în America de Sud, fiică-sa condamnată să rămână fată bătrână și să trăiască astfel pînă cînd el însuși avea să moară, căci după aceea nu mai avea nici o importanță ce s-ar mai fi întîmplat, în casa aceea putredă, să-l îngrijească și să-l hrănească, crescînd pui și vînzînd ouă în schimbul hainelor pe care ea și cu Clytie nu știau să le croiască ; așa că acum nici nu mai avea nevoie să fie un demon ci doar un bătrîn nebun, neputincios care înțelesese în sfârșit nu numai că visul său de a reclădi Suta lui Sutpen era o iluzie, ci și că ceea ce mai rămăsese din domeniul său n-ar fi ajuns niciodată să-l mai hrănească pe el și familia lui astfel că nu-i mai rămăsese decît prăvălioara de la răs_pîntie cu stocul ei de fiare de plug și curele de hamuri și stămburi și gaz și mărgelile ieftine de sticlă și panglici și clientelă de negri eliberați și de (cum le zicea ? albi — cum ? care era cuvîntul ? — Da, derbedei albi) și cu Jones ca vînzător și poate cine știe ce închipuiri că ar fi putut scoate bani din prăvălia asta ca să-și refacă plantația ; el care scăpase de două ori pînă atunci, intrase la ananghie și fusese scăpat de Creditorul său care-i ațîțase pe copiii lui să se distrugă unul pe altul înainte de a-i fi asigurat urmași, și ajunsese să creadă că poate n-avusese dreptate să fie liber așa că intrase singur în joc iarăși și pe urmă ajunsese să creadă că n-avusese dreptate nefiind liber și atunci ieșise iarăși din joc — și apoi o luase iarăși de la capăt și-și făcuse iarăși drum cu mărgelile și stămburi și dulciuri din vitrina și de pe rafturile prăvălioarei ?“

„Da“, spuse Quentin. *Vorbește exact ca tata se gîndea*, privindu-l (cu fața liniștită, destinsă, aproape curios de posomorîtă) o clipă pe Shreve care se aplecase înainte în lumina lămpii, cu pieptul dezgolit scînteindu-i tandafiriu și moale, ca al unui copil, ca al unui îngeraș, aproape fără păr, și lunile gemene ale ochelarilor scînteindu-i pe fața rubicondă, rotundă ca o lună, simțind (Quentin) mirosul țigării de foi și al glicinei, privind cum licuricii licăresc și clipesc în amurgul de septembrie. *Exact ca tata dacă tata ar fi știut toate astea în noaptea aceea înainte ca eu să mă fi dus acolo, așa cum știa în ziua cînd m-am întors*, gîndindu-se Un bătrîn nebun, neputincios care a înțeles în sfîrșit că trebuie să existe o limită chiar pentru puterile unui demon de a face rău, care trebuie să-și fi văzut situația asemenea unei artiste de circ, cu poneiul, care înțelege că melodia după care dansează cu calul nu vine de la corn și scripcă și tobe ci de la bătaia ceasului și de la calendar, care trebuie să se fi văzut pe sine însuși asemenea unui tun vechi, uzat, înțelegînd că nu-l mai țin puterile decît să mai slobozească o singură salvă cumplită și apoi să se destrame în praf după zbucnirea și reculul lui mînios, el care mai privise în jurul lui la scena pe care o mai putea cuprinde în puterile lui și care-și văzuse fiul fugit, dispărînd, mai de neatîns pentru el acum decît dacă băiatul i-ar fi murit întrucît acum (dacă băiatul ar mai fi fost încă viu) numele lui avea să fie altul și cei care i-ar mai fi spus pe nume ar fi fost niște străini și orice ar mai fi putut răsări ca din colții balaurului din sîngele de Sutpen pe care fiul său l-ar mai fi putut semăna în trupul oricărei femei străine ar fi trebuit deci să ducă mai departe tradiția, să ducă la îndeplinire păcatul și răul ereditar sub un alt nume și asupra și în mijlocul unor oameni care n-ar fi auzit niciodată de adevăratul lui nume; fiica acum condamnată să rămîină fată bătrînă și care alesese viața de fată bătrînă chiar dinainte să fi existat cîneva numit Charles Bon întrucît mătușa care venise s-o ajute în doliul și suferința ei nu găsisese nici doliu nici suferință ci doar chipul calm, cu totul de nepătruns între o rochie țesută în casă și o bonetă de soare, văzut în fața unei uși închise și iarăși în mijlocul unui roi fremătător de

pui de găină, în timp se Jones făcea coşciugul, chipul pe care l-a arătat de-a lungul anului următor cât a stat acolo mătuşa şi cele trei femei şi-au cusut singure veşmintele şi şi-au recoltat singure hrana şi şi-au tăiat lemnele cu care să gătească (în afară de ajutorul, atât cât era, dat de Jones, care locuia cu nepoata lui în tabăra de pescuit, acum părăsită, în coliba cu acoperişul năruit şi veranda putredă de peretele căruia coasa ruginită pe care Sutpen avea să i-o împrumute avea să-l facă să i-o ceară cu împrumut ca să taie ierburile din faţa uşii — şi pe care avea să-l silească s-o folosească deşi nu ca să reteză ierburi, cel puţin nu ierburi vegetale — avea să rămână rezemată timp de doi ani) şi pe care avea s-o poarte mai departe şi după ce indignarea avea s-o împingă pe mătuşa înapoi în oraş unde să trăiască din ierburi furate din grădină şi din coşurile anonime lăsate noaptea pe treptele de la intrare, ele, toate trei, cele două fiice, neagră şi albă, şi mătuşa la douăsprezece mile depărtare pîndind din îndepărtarea ei aşa cum cele două fete pîndeau din îndepărtarea lor pe bătrînul demon, pe îmbătrînitul Faust, bolnav de varice şi de deznădejde, zvîrlind pe masă ultimele zaruri acum cînd mîna Creditorului i se şi lăsase pe umăr, ţinîndu-şi prăvălioara de ţară acum doar pentru hrana cea de toate zilele, tîrguindu-se pînă la istoveală pentru băncuţe şi parale cu albi şi negri laconi, bîntuiţi de sărăcie, el care pe vremuri ar fi putut galopa cîte zece mile în orice direcţie fără să iasă din hotarele pămînturilor lui, folosindu-se acum din stocurile lui mizere de panglicile ieftine şi de mărgелеle de sticlă şi de zaharicalele rîncede, ţipător colorate cu care chiar şi un bătrîn mai poate seduce o ţărăncuţă simplă, de cincisprezece ani, pentru a o necinsti pe nepoata partenerului său, Jones — albul acela decrepit, bolnav de malarie, căruia îi dăduse cu paisprezece ani în urmă permisiunea să se stabilească împreună cu nepoata sa pe atunci în vîrstă de un an în fosta tabără de pescuit — Jones, partenerul, hamalul, vînzătorul care la porunca demonului scotea cu mîna lui (şi poate chiar transporta) din rafturi dulciurile, mărgелеle şi panglicile, măsurase stamba din care Judith (care nu fusese lovită şi nu ţinea doliu) o ajutase pe nepoată să-şi croiască o rochie ca să poată trece prin faţa came-

nilor strînși în piață, prin fața privirilor lor piezișe și a plecăciunilor, pînă cînd pîntecele tot mai bombat o învâțase ce înseamnă rușinea — sau poate frica — Jones căruia înainte de '61 nu i se dăduse voie nici măcar să se apropie de ușa din față a casei și care în următorii patru ani nici nu se apropiase decît pînă la ușa bucătăriei și asta numai cînd aducea vînatul și peștele și legumele de care soția și fiica viitorului seducător (și chiar și Clytie, ultima servitoare rămasă, negresa, cea care-i interzicea să treacă de ușa bucătăriei cînd venea cu merindele) depindeau ca să se țină în viață, dar care acum intra chiar și în casă în (acum foarte frecventele) după-amiezi cînd demonul își golea pe neașteptate înjurînd prăvălia de clienți și încuia ușa și ieșea prin spate și pe același ton pe care-l folosisese ca să se adreseze ordonanței sau chiar servitorilor în casă pe vremea cînd îi avusese (și îi poruncea lui Jones să scoată din rafturi panglicile și mărgelele și zaharicalele) îi comanda lui Jones să aducă bărdaca, și ei doi (și Jones acum stînd chiar pe scaun, el care în vechile, moartele după-amiezi de duminică apăsate de liniștea monotonă pe care le petrecuseră sub bolta din curtea din spate, pe cînd demonul stătea întins în hamac iar Jones se chircea pe vine pe lîngă vreun stîlp, ridicîndu-se din timp în timp ca să-i toarne demonului din damigeană și din găleata cu apă de izvor adusă de la izvorul de la mai bine de o milă depărtare și apoi se lăsa iarăși pe vine pufnind și chicotea și spunea, „Păi sigur, domnu' colonel“ de fiecare dată cînd demonul făcea o pauză) — ei doi bînd pe rînd din bărdacă și demonul acum nu mai era lungit, nici măcar nu sta pe scaun ci ajungea după a treia sau chiar a doua sorbitură la starea de neputință și furioasă neînfrîngere a unui bătrîn și în care avea să se ridice în picioare, clătinîndu-se și avîntîndu-se nesigur și zbierînd să i se aducă pistoalele și calul ca să plece călare de unul singur la Washington să-l împuște pe Lincoln (cu un an sau mai bine prea tîrziu pentru asta) și pe Sherman, pe amîndoi, zbierînd, „Îi omor ! Îi împușc ca pe niște cîini ce sînt !“ și Jones : „Păi da, domnu' colonel ; sigur“, și prinzîndu-l în brațe cînd cădea și oprind prima căruță care trecea ca să-l ducă acasă și să-l urce pe treptele de la intrare și prin

ușa solemnă, cu vopsea scorojită, pe sub scoica de sticlă importată panel cu panel din Europa și pe care Judith i-o ținea deschisă să intre, fără vreo schimbare, vreo alterare pe chipul calm, înghețat, pe care-l purta acum de patru ani de zile, și apoi în sus pe scări, și în dormitor, și să-l întindă în pat ca pe un copil și apoi să se lungească și el pe dușumea alături de pat deși nu ca să doarmă, căci înainte de a se lumina de ziuă bărbatul din pat avea să se miște și să geamă și Jones avea să spună, „Aici-s, domnu' colonel. E totu-n regulă. Nu ne-au avut pînă-n prezent, nu-i așa?” — Jones, care atunci cînd demonul a plecat călare cu regimentul la vremea cînd nepoata avea doar opt ani le spunea oamenilor că el „avea grijă de casa și de negrii domnului maior“, chiar înainte ca cineva să fi avut vreme să-l întrebe de ce nu plecase și el cu trupele și poate că cu vremea ajunsese să creadă el însuși minciuna asta, el care fusese printre primii să-l salute pe demon la întoarcere, să-i iasă în întîmpinare la poartă și să-i spună, „Ei, domnu' co'onel, ne-au omorît, da' nu ne-au avut încă, nu-i așa?” și care chiar a muncit, a trudit, a asudat la porunca demonului în acea primă perioadă a miniei pe cînd demonul credea că ar mai fi putut reclădi doar prin puterea neîmblînzită a voinței Suta lui Sutpen pe care și-o amintea și pe care o pierduse, muncind fără speranța vreunei plăți sau răsplate, el care trebuie să fi înțeles cu mult înainte ca demonul să fi înțeles (sau să fi recunoscut) că toată truda era fără speranță — Jones cel orb care după toate aparențele mai vedea în ruina furibundă, libidinoasă superba siluetă de altădată a bărbatului galopînd odinioară pe pur-sîngele lui negru pe domeniul ale căror hotare ochiul nu le putea cuprinde

„Da“, spuse Quentin.

Astfel că a venit și acea duminică dimineată și demonul s-a sculat și a pornit înainte de a se lumina de ziuă, și Judith gîndindu-se că ea știe de ce intrucît în dimineata aceea armăsarului negru care-l dusesese spre Virginia și-l adusesese înapoi i se născuse un mînz de la iapa sa Penelope, numai că nu ca să se uite la mînzul acesta se sculase atît de devreme demonul, și a trebuit să treacă aproape o săptămînă înainte ca să fie găsită,

să fie prinsă bătrîna negresă, moaşa, care stătea chircită alături de culcuşul de scînduri în dimineaţa aceea în zori în timp ce Jones şedea pe veranda de peretele căreia coasa ruginită sta rezemată de doi ani de zile, astfel că ea ar fi putut să spună cum a auzit calul şi apoi a intrat demonul oprindu-se alături de culcuş cu cravaşa în mîna privind spre mamă şi spre copil şi spunînd, „De, Milly, păcat că nu eşti şi tu o iapă ca Penelope. Agunci ți-aş fi pregătit un staul ca lumea în grajd“ şi s-a întors pe călcîie şi a ieşit şi bătrîna negresă chircită acolo pe vine i-a auzit, glasurile lor, el şi Jones: „Dă-te la o parte. Să nu pui mîna pe mine, Wash“. — „Ba am să pun mîna, domnu' co'onel“ şi a auzit şi cravaşa dar nu coasa, nu şuieratul prin aer, nici loritura, nimic, deoarece dintotdeauna ceea ce desăvîrşeşte doar pedeapsa stîrneşte un şipăt pe cînd ceea ce aduce tăcerea cea de pe urmă se petrece în tăcere. Şi în noaptea aceea l-au găsit în cele din urmă şi l-au adus acasă într-o căruţă şi l-au purtat, liniştit, însîngerat, cu dinţii arătîndu-i-se prin barba răvăşită (abia încărunţită deşi părul îi era aproape alb acum) la lumina lanternelor şi a torţelor de pîn, în sus pe trepte unde fiica neînlăcrimată, cu faţa împietrită, ţinea uşa deschisă şi pentru el acum, lui căruia îi plăcuse să gonească în trăsura spre biserică şi care şi acum s-a grăbit într-acolo, numai că atunci cînd totul se terminase în ce-l priveşte el nici nu ajunsese la biserică, pentru că fiică-sa se hotărîse să-l ducă la aceeaşi biserică metodistă din oraş unde făcuse nunta cu maică-sa, înainte de a-l aduce înapoi la mormîntul din crîngul de cedri. Judith era pe atunci o femeie de treizeci de ani şi arăta mai bătrînă, nu aşa cum îmbătrînesc cei slabi înfăşuraţi într-un balon imobil de carne deja lipsită de viaţă sau trecînd printr-o serie de prăbuşiri treptate în care bucăţelele, particulele de carne se mai strîng, nu pe vreun cadru ţeapăn şi încă impene-trabil, ci una într-alla, parcă într-o viaţă comună, a uitării şi a lipsei de gînduri asemenea unei colonii pitice, ci asemenea felului în care demonul însuşi îmbătrînise: într-un fel de condensare, o conturare înspăimîntată a osificării iniţiale, neîmblînzite, pe care nuanţele blînde ale întregului, aura uşoară, vibrantă a tinereţii, ar fi îmblînzit-o doar pentru o vreme fără s-o ascundă cu ade-

vărat. Fata bătrână, în veșmintele ei diforme, țesute în casă, cu mâinile care puteau deopotrivă să țină ouăle fragile sau să împingă plugul de-a lungul brazdei, a împrumutat de undeva doi catîri tineri, pe jumătate sălbatici, care să tragă căruța; și astfel a fost tras repede înspre biserică, atît cît a fost dus într-acolo, întins în coșciugul făcut în casă, înveșmîntat în uniforma sa, cu sabia și mănușile brodate, pînă cînd s-au speriat catîrii și au răsturnat căruța și l-au aruncat, cu sabia, și plumașele și toate cele, într-un șanț de unde fiică-sa l-a scos și l-a adus înapoi în crîngul de cedri și i-a citit ea însăși slujba. Și nici de data aceasta n-au fost lacrimi sau doliu, poate sau nu din cauză că n-avea timp să țină doliul pentru că trebuia să se ocupe ea de prăvălie pînă avea să găsească un cumpărător, neținînd-o deschisă, ci păstrînd doar cheile în buzunarul de la șorț, și așteptînd să fie strigată de clienți și adusă din bucătărie sau din grădină sau chiar de pe cîmp, pentru că acum ea și cu Clytie munceau ele pămîntul, atît cît mai era muncit pămîntul acela, acum cînd nici Jones nu mai era. Îl urmasse pe demon la mai puțin de douăsprezece ceasuri, în aceeași duminică (și poate într-același loc; poate chiar și se pregătise acolo o boltă doar pentru ei și de data aceasta fără servituțile hranei sau ambiției sau desfrîului sau răzbunării, și poate că nici nu mai aveau nevoie să bea, doar că uneori asta avea să le lipsească fără să știe nici ei ce le lipsește, doar că nu prea des; într-o liniște senină, plăcută, neatinsă de timp sau de schimbarea vremii, doar din cînd în cînd ceva ivindu-se, o pală de vînt, o umbră, și demonul atunci întrerupîndu-și vorbele și Jones înăbușindu-și chicoteala și privindu-se unul pe altul, ascultînd, gravi, atenți, și demonul întrebînd, „Ce-a fost asta, Wash? A fost ceva. Ce-a fost?” și Jones privindu-l pe demon, și el ascultînd, și el grav, spunînd, „Nu știu, domnu’ co’onel. Ce?” fiecare dintre ei pîndindu-l pe celălalt. Apoi umbra avea să se risipească, vîntul să se stingă și în cele din urmă Jones să spună, senin, nici măcar triumfător: „De omorît, poate că ne-au omorît, da’ nu ne-au avut încă, nu-i așa?”) O strigau femei și copii cu găleți și coșuri, și atunci ea sau Clytie se ducea

în prăvălie, o descuria, îl servea pe client. încuia prăvălia și se întorcea la treabă : pînă cînd a vîndut prăvălia în sfîrșit și a făcut cu banii piatra de mormînt.

(„Cum a fost ?“ spuse Shreve. „Mi-ai spus doar ; cum a fost ? tu și cu tatăl tău la vînătoare de potîrnichi, ziua cenușie, după ce noaptea întreagă plouase și șanțul pe care caii n-au putut să-l sară și tatăl tău a descălecat și i-a dat friul lui — cum îl chema ? negrul de pe catîr ? Luster — Luster să-i ducă să ocolească șanțul“) și el și cu taică-său trecuseră șanțul tocmai cînd ploaia începuse iar, cenușie, solidă, înceată, fără zgomot, Quentin neștiind încă unde erau pentru că pînă atunci călărise cu capul plecat în burniță, pînă cînd își ridicase ochii pe panta din fața lor unde păpurișul ud, gălbui, se pierdea în sus în ploaie, ca aurul topit, și văzuse crîngul, pîlcul de cedri pe creasta dealului destrămîndu-se în ploaie ca și cum copacii ar fi fost desenați cu cerneală pe o sugativă umedă, dincolo de care, avea să fie crîngul de stejari și casa cenușie, uriașă, pustie, prăbușindu-se încet în ruină la o jumătate de milă mai încolo. Domnul Compson se oprise să privească peste umăr la Luster călare pe catîr, cu sacul care-i folosisese de șa acum înfășurat în jurul capului, cu genunchii strînși sub el, mînînd caii de-a lungul șanțului să găsească un loc pe unde să treacă. „Să mergem înainte, să scăpăm de ploaie“, spusese domnul Compson. „El oricum n-are să se apropie nici la o sută de metri de cedrii ăștia.“

Urcaseră panta. Pe cîini nu-i vedeau deloc, doar unduirea continuă a stufărișului acolo unde cîinii, nevăzuți, alergau în sus pe pantă pînă cînd unul dintre ei își săltă capul să se uite înapoi. Domnul Compson făcu un gest cu mîna spre copaci, el și cu Quentin urmîndu-i. Printre cedri era mai întuneric, lumina mai mult neagră decît cenușie, și ploaia liniștită, picăturile firave, perlate, iscîndu-se pe țevile puștilor, și cele cinci pietre de la capetele mormintelor ca niște picături scurse din topirea nu-chiar-pe-deplin-închegată a unor lumînări reci peste marmură : cele două pietre plate, greoi arcuite, celelalte trei aplecîndu-se parcă într-o parte, și ici, colo o literă

săpată sau chiar un cuvînt întreg căpătînd viață o clipă și lizibile în lumina stinsă pe care picăturile ploii o aduceau particulă cu particulă în întunericul de aici, dîndu-i drumul ; acum ajunseseră și cei doi cîini, strecurîndu-se ca șuvițele de fum, cu blățile umede strînse pe trupuri și ghemuindu-se laolaltă într-un singur ghem nelămurit, și în aparență inextricabil, căutînd căldura. Amîndouă lespezile plate erau crăpate la mijloc de propria lor greutate (și pierzîndu-se în adîncitura, în gaura pe unde se fărîmase cărămida de la boltire se mai vedea șanțulețul abia adîncit, săpat de cine mai știe ce mică vietate — poate vreun oposum — de generații de cine mai știe ce mici animale, căci de multă vreme nu mai era nimic de mîncat în adîncul mormîntului) dar scrierea mai era încă lizibilă : *Ellen Coldfield Sutpen. Născută 9 octombrie 1817. Moartă 23 ianuarie 1863 și cealaltă : Thomas Sutpen, Colonel, Regimentul 23 Infanterie, Mississippi, C.S.A., Mort 12 august 1869* ; aceasta din urmă, data, adăugată mai tîrziu, scriere grosolană cu dalta, astfel că, nici mort, nu divulga unde și cînd se născuse. Quentin privea pietrele calm, gîndindu-se *Nu soția lui iubită. Nu. Ellen Coldfield Sutpen. „N-aș fi crezut că mai aveau bani să cumpere marmură în 1869“*, spuse.

„El le-a cumpărat“, spuse domnul Compson. „Le-a cumpărat pe amîndouă cînd era cu regimentul în Virginia, după ce Judith i-a trimis vorbă că maică-sa murise. Le-a comandat din Italia, cele mai bune, cele mai frumoase care se puteau obține — pe a neveste-si completată și pe a lui cu data lăsată în alb ; și asta cînd era încă pe front într-o armată care nu numai că prezenta cel mai ridicat procentaj de mortalitate întîlnit în vreo armată pînă atunci sau de atunci încoace ci și care avea obiceiul de a-și alege cîte o promoție nouă de ofițeri pe regiment în fiecare an (sistem în momentul acela pe el îndreptățindu-l să-și spună colonel, pentru că el fusese ales și colonelul Sartoris demis de-abia vara trecută) astfel că avea toate șansele ca înainte ca această comandă să fi fost executată sau măcar primită, el însuși să fi ajuns în pămînt iar mormîntul lui să rămîină indicat (dacă s-ar mai fi ostenit cineva s-o facă) cu vreo pușcă sfărîmată

înfiptă în clisă, sau dacă nu, să fi fost doar un simplu locotenent, sau chiar soldat — asta cu condiția ca oamenii lui să fi avut curajul să-l demită — și totuși nu numai că a comandat lespezile și a și reușit să le și plătească, dar, ceea ce e mai ciudat, a reușit să le și primească pe o coastă atît de minuțios supusă blocadei încît armatorii care mai transportau mărfuri încoace refuzau să mai îmbarce orice încărcătură în afară de muniții —“ Quentin avea impresia că îi vedea chiar în fața ochilor : soldații infomețați, în zdrențe, desculți, cu fețele trase, înnegrite de praful de pușcă, privind înapoi peste umerii încovoiați, ochii aprinși în care ardea deznădejdea sălbatică a neînfrîngerii pîndind oceanul întunecat, păzit cu strășnicie, pe care plutea o corabie obișnuită, posomorită, fără lumină și închizînd în pîntecele ei un spațiu valorînd două mil de lire sterline în care se aflau nu gloanțe, și nici măcar ceva de mîncare, ci doar bucăți de stîncă, bombastice, inerte, cioplite, care în anul următor aveau să constituie părți componente ale regimentului, urmîndu-l în Pennsylvania, fiind de față la bătălia de la Gettysburg, mișcîndu-se în coada regimentului într-o căruță mînată de servitorul personal al demonului, prin mlaștini și cîmpii și trecători muntoase, regimentul niciodată mișcîndu-se mai repede decît putea să se miște căruța, cu oameni scheletici, infomețați și cai scheletici, istoviți, intrați pînă la genunchi în noroiul rece ca gheața sau în zăpadă, asu-dînd, înjurînd și împingînd-o prin clisă și prin mlaștini ca pe o piesă de artilerie, spunîndu-le celor două pietre cînd vorbeau despre ele, „colonelul“ și „doamna colonel“ ; și apoi mai departe prin trecătoarea Cumberland și în jos prin munții din Tennessee, mergînd noaptea ca să evite patrulele yankeilor, și intrînd în Mississippi tîrziu în toamna lui '64, unde aștepta fiica, a cărei căsătorie el o interzisese și care avea să ajungă văduvă în vara următoare deși după toate aparențele necernită, unde nevasta lui era moartă și fiul se autoexcomunicase și se autoexilase, și așezase una dintre lespezi peste mormîntul soției sale și o așezase pe cealaltă în picioare în holul casei, acolo unde domnișoara Coldfield ar fi putut (și poate chiar o vedea) să o vadă în fiecare zi ca și cum ar fi fost portretul

lui, și ar fi putut (poate chiar făcea și asta) să citească în literele săpate acolo mai multe speranțe feciorelnice și așteptări virginale decît îi mărturisise lui Quentin, căci ea nu-i pomenise niciodată despre lespede de această, și el (demonul) băuse cafeaua slabă de cereale și mîncase plăcinta pe care Judith și cu Clytie i le pregătiseră și o sărutase pe Judith pe frunte și spusese, „Și-așa, Clytie“ și se reîntorsese la război, toate acestea într-un interval de douăzeci și patru de ore; putea să vadă scenele acestea; ca și cum ar fi fost de față. Apoi se gîndi. Nu. Dacă aș fi fost de față n-aș fi fost în stare să văd atît de limpede.

„Dar asta nu le explică pe celelalte trei“, spuse. „Și ele trebuie să fi costat ceva.“

„Cine ar fi putut plăti pentru ele?“ spuse domnul Compson. Quentin îi simțea privirile. „Gîndește-te.“ Quentin privi cele trei pietre tumulare identice, cu scriere identică, aproape ștearsă, puțin înclinată, pierzîndu-se în putrezirea moale, mîloasă a acelor de cedru nîmse unele peste altele, descifrabilă atunci cînd priveai mai de aproape, prima: *Charles Bon, Născut la New Orleans, Louisiana. Mort la Suta lui Sutpen, Mississippi, 3 mai 1865. În vîrstă de 33 de ani și 5 luni.* Simțea cum tatăl său îl privește.

„Ea a făcut-o“, spuse. „Cu banii pe care i-a luat cînd a vîndut prăvălia.“

„Da“, spuse domnul Compson. Quentin trebui să se aplece și să dea la o parte acele de cedru ca s-o poată citi pe următoarea. Pe cînd făcea asta, unul dintre cîini se ridică și se apropie de el, împingîndu-și înainte capul să vadă la ce se uita el așa cum ar fi făcut o ființă omească, ca și cum, trăind în preajma oamenilor ar fi căpătat și el felul de curiozitate care e un atribut doar al oamenilor și maimuțelor.

„Marș“, spuse, împingîndu-l pe cîine la o parte cu o mîna în timp ce cu cealaltă curăța acele de cedru, netezind cu mîna pînă deveniră citește literele aproape șterse, cuvintele săpate acolo: *Charles Etienne Saint-Valery Bon 1859—1884* simțind că tatăl său îl privește, remarcînd înainte de a se ridica în picioare că cea de a treia piatră

purta aceeași dată, 1884. „De data asta nu mai avea cum să fie tot prăvălia“, spuse. „Pentru că ea vînduse prăvălia în '70, și pe lîngă asta, 1884 e aceeași dată care e și pe a ei“ gîndindu-se cît de teribil ar fi trebuit desigur să fi fost pentru ea dacă ar fi vrut să scrie *Soțul iubit al* pe prima piatră.

„A“, spuse domnul Compson. „Asta a fost cea de care a avut grijă bunicul tău. Judith a venit în oraș într-o zi și i-a adus banii, o parte din ei, și de unde-i avea el n-a aflat niciodată, decît dacă n-or fi fost ce păstrase ea deoparte din prețul prăvăliei pe care o vînduse în numele ei; adusesese banii și inscripția (în afară de data morții bineînțelese) totul scris așa cum vezi aici, în cele trei săptămîni cînd Clytie plecase la New Orleans ca să-l găsească pe băiat să-l aducă înapoi, deși bunicul tău nu știa asta, firește, banii și inscripția nu pentru ea ci pentru el.“

„O“, spuse Quentin.

„Da. Aveau vieți frumoase — femeile. Vieți nu numai despărțite de realitate, ci scoase în chip irevocabil în afara realității. Și din cauza asta, chiar dacă moartea lor, clipa destrămării, nu are pentru ele nici o importanță căci au un curaj și o demnitate în fața suferinței și anihilării care l-ar face pe bărbatul cel mai tare să pară doar un copil înspăimîntat, totuși pentru ele înmormîntarea și mormîntul, afirmările cele mai mărunte ale unei nemuriri mincinoase așezate deasupra somnului lor, sînt de o însemnătate de necalculat. Ai avut pe vremuri o mătușă (tu n-o ții minte pentru că nici eu n-am văzut-o niciodată ci i-am auzit doar povestea) care trebuia să-și facă o operație serioasă și ajunsese să se convingă că nu are să scape cu viață, și asta la o vreme cînd ruda ei cea mai apropiată era o femeie între care și ea însăși existase de ani de zile una dintre acele amarnice, inexplicabile (pentru mintea bărbatului) dușmănii asemenea unei prietenii, cum se nasc între femeile de același sînge, și a cărei singură grijă la plecarea din viața asta era să se scape de o anumită rochie cafenie pe care o avea și care — și ea știa că ruda ei știa asta — ei nu-i plăcuse niciodată, și care a trebuit să fie arsă,

nu dăruită cuiva ci arsă în curtea din spate sub fereastră de unde, ridicată și ținută în sus să vadă pe fereastră (și suferind în vremea asta dureri de neînchipuit) a putut să stea și să vadă cu ochii ei cum este arsă, pentru că era convinsă că după ce avea să moară ea, ruda ei, cea care logic trebuia să se ocupe de asta, avea s-o îngroape îmbrăcată tocmai în rochia aceasta.“

„Și a murit?“ spuse Quentin.

„Nu. Îndată ce rochia s-a mistuit în flăcări, a început să se simtă mai bine. A suportat operația și s-a vindecat și a trăit cu câțiva ani mai mult decât ruda ei. Și pe urmă într-o după-amiază a murit liniștită, fără să fi suferit de vreo boală anume și a fost îngropată în rochia ei de mireasă.“

„O!, spuse Quentin.

„Da. Dar a fost o după-amiază în vara anului '70 când unul din aceste morminte (pe vremea aceea erau doar trei aici) a fost într-adevăr stropit cu lacrimi. Bunicul tău a văzut asta; era în anul când Judith vînduse prăvălia și bunicul tău s-a ocupat de asta în numele ei și venise aici călare să stea de vorbă cu ea despre asta și atunci a văzut: interludiul, fastul scînteietor, dramatic al unei văduvii ceremonioase. La vremea aceea nu știa cum de ajunsese metisa aici, cum de Judith aflase măcar de ea ca să-i scrie unde murise Bon. Însă era acolo, cu băiatul ei, pe atunci în vîrstă de unsprezece ani, și arătînd mai degrabă ca un copil de opt. Trebuie să fi semănat cu o scenă de grădină de poetul acela irlandez, Wilde: după-amiaza tîrzie, cedrii întunecați cu soarele coborînd deasupra, chiar și lumina exact așa cum trebuia să fie, și mormintele, cele trei lespezi de marmură (bunicul tău îi împrumutase lui Judith banii să cumpere cea de-a treia piatră, reținînd din prețul prăvăliei) părăind curățate și lustruite și aranjate de lucrătorii care pregăteau decorurile și care, odată ce ar fi trecut amurgul, aveau să se întoarcă, să le ridice și să le ducă de acolo, fragile, găunoase și fără greutate, înapoi la depozit pînă cînd ar mai fi fost iarăși nevoie de ele; pantomima, scena, acțiunea în sine, pe scenă — femeia cu fața ca o magnolie puțin mai planturoasă acum, o femeie creată de și pentru întunecimile în care artistul

Beardsley ar fi putut-o înveșmînta, într-o rochie ușoară, involtă, menită nu să implice suferința sau văduvia ci să îmbrace interludiul cine știe cărei insațietăți somnolente și fatale, al unei pasionate și inexorabile înfometări a trupului, înaintînd sub o umbreluță de dantelă și urmată de o negresă imensă, lucioasă, să-i poarte o pernă de mătase și să ducă de mîna pe băiețașul pe care Beardsley să-l fi putut nu numai înveșmînta ci și desena chiar — un copil subțire, delicat, cu o față moale, ivorie, asexuată și care, după ce maică-sa îi dăduse negresei umbreluța de soare și luase de la ea pernă și îngenunchease în fața mormîntului și-și aranjase faldurile rochiei și plînsese, nu lăsase din mîna șorțul negresei și rămăsese în picioare clipind liniștit, și care, fiind născut și trăindu-și toată viața într-un fel de închisoare mătăsoasă luminată de lumînări mereu umbrite, respirînd drept aer dulcețat lichidă, densă ca laptele, pe care o emanau zilele și ceasurile vieții mamei sale, văzuse pînă atunci prea puțin soarele, ca să nu mai vorbim de aerul din afara caselor, copacii și iarba și pămîntul; și, în sfîrșit, cealaltă femeie, Judith (*ea nu era îndoliată, n-avea nevoie să țină doliul* se gîndea Quentin, gîndindu-se *Da, a trebuit să ascult prea multe*) oprită în picioare la umbra cedrilor, în rochia ei de stambă și cu boneta de soare de aceeași nuanță, ieșite de soare amîndouă și diforme — chipul calm, mîinile care puteau să are, să taie lemne, să gătească mîncarea sau să țeară veșmintele, acum strînse una într-alta în față, oprită în atitudinea unui ghid indiferent într-un muzeu, așteptînd, probabil fără măcar să-i privească pe ceilalți. Apoi negresa a făcut cîțiva pași și i-a întins metisei o sticlură de cristal să miroasă și a ajutat-o să se ridice și a luat de jos pernă de mătase și i-a dat metisei umbreluța de soare și s-au înapoiat în casă, băiețașul încă agățat de șorțul negresei, negresa sprijinind-o cu o mîna pe femeie și Judith urmîndu-i cu chipul ca o mască sau ca marmura, înapoi în casă, trecînd prin portalul înalt, cu tencuiala cojită și intrînd în casă unde Clytie fierbea ouăle și cocea pîinea din care trăiau ea și cu Judith.

„A stat acolo o săptămînă. Și-a petrecut restul săptămînii în singura cameră rămasă în casă în care patul

mai avea încă cearceafuri de pînă, l-a petrecut în pat, în negligeuri noi de dantelă și de mătase și de satin atenuate în nuanțele mov și liliachiu ale doliului — în camera neaerisită, cu obloanele trase, impregnată în spatele jaluzelelor strînse, închise, de mirosul greoi, înăbușitor al trupului, zilelor, ceasurilor, veșmintelor ei, coloniei de la compresa de pe tîmplele ei, sticlutei de cristal pe care negresa o alterna cu evantaiul atunci cînd ședea lîngă pat, neridicîndu-se decît ca să se ducă pînă la ușă să primească tăvile aduse de Clytie sus pe scară — Clytie, care făcea drumurile acestea ducînd tăvile, așa cum îi poruncise Judith, și care trebuie să fi băgat de seamă fie că Judith îi spusese sau nu că slujea astfel o altă negresă, dar totuși o slujea astfel pe negresă tot așa cum ieșea din cînd în cînd din bucătărie ca să caute prin camerele de jos pînă cînd îl găsea pe micul, singuraticul, ciudatul băiețaș stînd liniștit pe un scaun tare, cu speteaza dreaptă, în biblioteca întunecoasă și umbrită sau în salon, cu cele patru nume ale sale și cu șaisprezecimea de sînge negru și cu hăinuțele costisitoare, de mic lord esoteric, care o privea cu o spaimă fatalistă, crispată, pe femeia posomorită, cu pielea de culoarea cafelei cu lapte cum se oprește în picioarele goale la ușă și îl privește, și care-i dădea nu fursecuri cu ceai ci pîine neagră de grîu unsă cu o melasă ordinară (și asta pe ascuns, nu pentru că mama sau doica sa ar fi avut ceva de obiectat, ci pentru că în casă n-aveau hrană de ajuns ca să mai mănînce și între mese), i le dădea, i le împingea cu un fel de sălbăticie reprimată, și care într-o după-amiază l-a găsit jucîndu-se în drum în fața porții cu un băiețaș negru cam de mărimea lui și l-a alungat pe copilul negru, blestemîndu-l cu o violență neschimbătoare, mortală, pînă cînd acesta a pierit din fața ochilor ei și apoi l-a trimis pe celălalt înapoi în casă cu o voce prin însăși absența dojenelor sau a miniei pîrînd cu atît mai rece și mai nemiloasă.

„Da, Clytie, care stătuse în picioare, impasibilă, lîngă căruța, în acea ultimă zi, după cea de-a doua ceremonie la mormînt, cu pernița de mătase și umbreluța de soare și sticluta cu săruri, cînd mama și copilul și duenna plecaseră spre New Orleans. Și bunicul tău n-avea să

afle niciodată dacă Clytie fusese cea care pîndise, ținuse prin vreun mijloc sau altul legătura, așteptase ziua, clipa, să vină în sfîrșit, ceasul cînd băiețașul avea să rămînă orfan, ca atunci să se ducă ea însăși să-l aducă ; sau dacă Judith fusese cea care așteptase și pîndise și o trimisese pe Clytie după el în iarna aceea, în acel decembrie 1871 — Clytie care în viața ei nu se depărtase de Suta lui Stupen dincolo de Jefferson, și totuși făcuse singură călătoria pînă la New Orleans și se reîntorsese cu copilul, acum un băiat de doisprezece ani și arătînd ca un copil de zece, într-unul din costumele de mic lord rămas acum prea mic și cu un fel de pardesiu nou, prea mare, pe care Clytie i-l cumpărase (și îl silise să-l poarte, fie din cauza frigului, fie din altă cauză, nici asta n-avea de unde să știe bunicul tău) pe deasupra și cu toate lucrurile care-i mai rămăseseră într-o legătură — copilul care nu știa să vorbească englezește, așa cum nici femeia nu știa să vorbească franțuzește, care-l găsisese, îl căutase pînă să-l găsească, într-un oraș franțuzesc și-l luase de acolo, copilul acesta cu o față nu bătrînă ci fără vîrstă, ca și cum n-ar fi avut niciodată copilărie, nu în sensul în care domnișoara Rosa Coldfield spune că n-a avut copilărie, ci ca și cum n-ar fi fost o ființă omenească născută ca toți oamenii ci creat fără intervenția bărbatului sau chinurile femeii și lăsat orfan nu de vreo ființă omenească. Bunicul tău spunea că nici nu te mai mirai ce se întîmplase cu mama, nici nu te mai gîndeai la asta : moartea sau fuga cu vreun altul sau căsătoria ; nu era dintre acelea care să treacă de la o stare a metamorfozei — destrămarea sau adulterul — la următoarea ducîndu-și cu ea toți anii buni de aruncat la gunoi, strînși unul într-altul și cărora noi le spunem memorie, eul recognoscibil, ci schimbîndu-se de la fază la fază așa cum fiuturele se schimbă odată ce și-a lepădat coconul, nemaiducînd nimic din ce a fost în ceea ce este, nelăsînd nimic din ceea ce este undeva în spate ci alunecînd complet, intact, fără rezistență în următoarea înfățișare, așa cum un trandafir sau o magnolie desfoliată alunecă dintr-un iunie bogat spre următorul, nelăsînd nici scheletul, nici substanța, nici pulberea cine știe cărei renunțări bogate, moarte, străvechi, ne-

însufletește pe undeva între pământ și soare. Băiatul fusese produs complet, neatins de nici un microb în labirintul închis și înmiresmat de mătăsurile stătute ca și cum ar fi fost spiritul-simbol delicat și pervers, pajul nemuritor al unei străvechi și nemuritoare Lilith, intrând în lumea cea adevărată nu de la vîrsta de o secundă ci de la cea de doisprezece ani, cu podoabele delicate ale rangului său de paj de pe acum ascunse pe jumătate sub pardesiul aspru și diform croit după un model de-a gata și vîndut în milioane de bucăți — uniforma și podoabele burlești pentru burlesca tragică a fiilor lui Ham — un copil slăbuț, tăcut, care nici nu știa să vorbească englezește, smuls pe neașteptate din dezastrul în care se năruise singura sa viață de pînă atunci, de către o ființă pe care o văzuse o singură dată în viața lui și de care învățase să se teamă și să se ferească dar de care nu putea fugi, închis neajutorat și pasiv într-o stare care trebuie să fi fost o îmbinare incredibilă de oroare și încredere, căci deși nici măcar nu-i putea adresa vreo vorbă (au făcut, trebuie să fi făcut acea călătorie de o săptămînă cu vaporul printre baloturile de bumbac pe puntea de mărfuri, mîncînd și dormind laolaltă cu negrii, și el fără să-i poată spune tovarășei sale nici cînd îi era foame și nici cînd trebuia să se ușureze) și astfel că nu putea decît să bănuiască, să presupună, unde-l ducea, pe de altă parte nici nu știa nimic cu certitudine decît doar că tot ceea ce îi fusese familiar pînă atunci dispărea acum din jurul lui ca un fum. Și totuși n-a opus nici o rezistență, întorcîndu-se liniștit și docil la acea casă prăbușindu-se încet în ruină pe care o văzuse o singură dată, și unde femeia mohorîtă și aprigă care venise să-l ia locuia împreună cu femeia albă și calmă și nici măcar aprigă, care nu era în nici un fel altminteri decît calmă, care pentru el nici măcar nu avea încă nume, dar îi era într-un fel apropiată ca o rudă fiind stăpîna singurului loc de pe pământ unde o văzuse vreodată pe maică-sa plîngînd. Trecuse pragul acela străin, peste acea irevocabilă linie de demarcație, nu împins, nu tîrît, ci atras și chemat de prezența ei gravă și implacabilă, în acea casă austeră și goală unde chiar hainele de mătase care-i mai rămă-

seseră, cămașa sa delicată și ciorapii și pantofii rămași să-i aducă aminte ce fusese el o dată, dispăruseră, zburînd de pe brațele și trupul și picioarele lui ca și cum ar fi fost țesute din himere sau din fum. — Da, dormind în patul pe roțițe alături de patul lui Judith, alături de patul femeii care-l îngrijea și se purta cu el cu o blîndețe rece, inflexibilă, depărtată, mai descurajantă decît paza sălbatică, nemiloasă, constantă a negresei care, cu un fel de umilință prefăcută, invincibilă dormea pe un culcuș direct pe dușumea, copilul lungit acolo între ele neadormit, într-un fel de gol de deznădejde inertă și fără speranță și conștient de asta, simțind-o pe femeia din pat cum cu fiecare privire și gest înspre el, cu fiecare atingere a mîinilor îndemînatică în clipa cînd îi atingeau trupul pîrînd să-și piardă toată căldura și să se împregneze de o dușmănie rece, implacabilă, și femeia din culcușul de pe dușumea pe care el ajunsese să o privească așa cum vreo sălbăticiune delicată fără gheare și fără colți, chircită în cușca ei într-un simulacru deznădăjduit și fără speranță de ferocitate privește ființa omenească atunci cînd îi aduce de mîncare (și bunicul tău care spunea, «Lăsați copiii să vină la mine»; și ce vroia El să spună cu asta? cum, dacă vroia să spună că dacă ar fi fost nevoie să fie lăsați copiii să vină la El, atunci ce fel de pămînt mai crease El; și dacă ar fi fost nevoie să ajungă pînă la El cu strădanie și suferință, atunci ce fel de Cer mai avea El?) care-l hrănea, îi împingea în față mîncarea pe care și el putea s-o vadă că era cea mai bună din ce aveau acolo, hrană, înțelegea și el, pregătită pentru el cu sacrificii voite, cu un fel de amestec curios de sălbăticiune și milă, de iubire nelămurită și ură; care-l îmbrăca și-l spăla, îl vîra în albiile cu apa prea caldă sau prea rece și el neîndrăznind să protesteze, și-l freca cu o cîrpă aspră și cu săpun, uneori jupuindu-l cu un fel de furie reținută ca și cum ar fi încercat să-i șteargă culoarea ușoară, molatecă de pe piele, așa cum ai vedea un copil frecînd un perete multă vreme după ce epitetul, insulta scrisă cu cretă s-a șters — lungit acolo fără să doarmă, în întunericul dintre ele, simțindu-le și pe ele că nu dorm, simțindu-le că se gîndesc la el, proiectînd în jurul lui și umplînd singurătatea

tunătoare a disperării sale cu sunete mai puternice decît ar fi putut-o face vorbele : *Nu ești aici sus, în patul acesta, cu mine, unde ar trebui să fii nu prin greșeala și nici prin voința ta, și nu ești aici jos, pe culcușul acesta cu mine, unde nu prin greșeala și nici prin voința ta ar trebui să fii și ai să și fii, și nici prin greșeala sau voința noastră noi care nu vroim ceea ce nu putem.*

„Și bunicul tău n-a știut nici care dintre ele i-a spus că era, că trebuia să fie, negru. El însuși nu auzise și nici n-ar fi putut să înțeleagă cuvîntul „negru“, el care pe limba lui n-avea nume pentru așa ceva, care se născuse și crescuse într-o cămăruță golită de orice realitate, căptușită cu mătase, tot atît de izolată ca și cum ar fi fost atîrnată de un cablu la o mie de coți adîncime în mare, într-o lume închisă în care culoarea pielii n-avea o valoare morală mai mare decît pereții îmbrăcați în mătase și parfumurile și abajururile trandafirii ale candelabrelor, o lume unde abstracțiile pe care el le-ar mai fi putut observa — monogamia și fidelitatea și bună-cuviința și blîndețea și afecțiunea — erau la fel de adînc înrădăcinate în carne ca înseși procesele fiziologice ale digestiei. Bunicul tău n-a aflat niciodată nici dacă a fost izgonit din culcușul său pînă la urmă sau dacă l-a părăsit de bunăvoie, din dorința lui ; dacă atunci cînd a sosit timpul ca singurătatea și suferința sa să se bătătorească, s-a retras el însuși din camera de culcare a lui Judith sau a fost îndepărtat de acolo, ca să doarmă mai departe în hol (unde și Clytie își mutase culcușul) deși el nu pe o saltea direct pe dușumea ci pe un pătuc, mai ridicat de la dușumea și poate nici asta din porunca lui Judith ci din umilința crîncenă, neîmblînzită, fără înțeles a negresei. Și mai tîrziu culcușul lui a fost mutat în pod, împreună cu cele cîteva veșminte atîrnate în spatele unei perdele alcătuite dintr-o bucată de covor vechi bătută în cuie în fața unui colț al încăperii, zdrențele de mătase și stofă scumpă în care sosise, pantalonii grosolani și hăinuța pe care cele două femei le cumpăraseră și le croiseră pentru el, și el le acceptase fără nici un cuvînt de mulțumire, fără să spună nici o vorbă, acceptîndu-și adăpostul din pod

În același fel, fără să ceară și fără să facă în felul său de viață spartan vreo schimbare pe care ele s-o fi remarcat pînă cînd a trecut un an și a împlinit paisprezece ani și una dintre ele, Clytie sau Judith, a găsit ascunsă sub salteaua lui o bucată de oglindă spartă: și cine și-ar fi putut închipui cîte ceasuri de suferință buimacă și pustie de lacrimi și le petrecuse el în fața ei, privindu-se în zdrențele delicate, acum prea mici pentru el în care poate nici nu-și mai amintea că fusese îmbrăcat vreodată, cu neînțelegere liniștită, neîncrezătoare. Și Clytie, care dormea în vestibulul de jos, la picioarele scării spre pod, păzindu-i calea de ieșire sau de fugă la fel de nemiloasă ca și doica spaniolă, învățîndu-l cum să taie lemnele și să lucreze grădina și apoi cum să are cîmpul, cînd îi crescuseră puterile. Sau mai degrabă puterea de a îndura, căci n-avea să ajungă niciodată altfel decît slăbănog în oase și aproape feminin de delicat — băiețașul cu oasele firave și mîinile femeiești luptîndu-se cu cine știe ce întruchipare fără de nume a vreunui Catîr încăpățînat, paiată tragică și stearpă menită să-i fie tovarăș nedesmințit și întregire după blestemul părintelui său dintîi, treptat deprinzîndu-se, și amîndoi, legați laolaltă prin simbolul de oțel și lemn al bărbăției, smulgînd din glia femeiască, bogată înaintea lor răsturnată, grînele cu care să se hrănească și unul și altul. În timp ce Clytie îl urmărea cu privirile, niciodată pierzîndu-l din ochi, cu o grijă îngîndurată, salvatică, neabătută, încărcată de gelozie, grăbindu-se să iasă ori de cîte ori cineva, vreun alb sau vreun negru, se oprea pe drum părăind să-l aștepte pe băiețaș să termine de tras brazda și să se odihnească o clipă cît să poată fi întrebat ceva, mîinîndu-l înainte pe băiat cu un singur cuvînt liniștit spus sau poate numai cu un gest dar de o sută de ori mai crîncen decît murmurul potolit de insultă cu care-l gonea pe trecător să-și vadă de drum. Astfel că el (bunicul tău) spunea că nu crede că vreuna din ele a fost de vină că el a început să se înhăiteze cu negrii. Nu Clytie, care-l păzea ca și cum ar fi fost o fecioară spaniolă, care chiar dinainte de a fi putut bănuși că avea să vină să locuiască acolo îm-

preună cu ele, îi tăiasse scurt prima conversație cu o ființă de culoare și-l trimisese înapoi în casă; nici Judith care ar fi putut oricînd să-l împiedice să mai doarmă în pătuțul unui copil alb în camera ei de culoare, care chiar dacă nu s-ar fi putut împăca vreodată cu gîndul că doarme pe dușumea ar fi putut s-o silească pe Clytie să-l ia cu ea în alt pat, care ar fi vrut mai degrabă să-l facă holtei pe viață, călugăr, poate nu chiar eunuc, și poate nu i-ar fi îngăduit să treacă drept străin, dar în orice caz nu l-ar fi împins niciodată să se împrietenească cu negrii. Bunicul tău n-ar fi știut să spună, el care știa mai multe decît oricine în oraș, în întreaga regiune, altceva decît că era un băiețaș străin care locuia acolo și care după toate aparențele ieșise din casă pentru întâia dată la vîrsta de vreo doisprezece ani, și a cărui prezență nici măcar nu era inexplicabilă pentru oraș, pentru regiune, întrucît acum ei își închipuiau că știu de ce Henry îl împușcase pe Bon. Se întrebau doar unde și cum Clytie și cu Judith reușiseră să-l țină ascuns toată vremea asta, crezînd acum că cea care îl îngropase pe Bon fusese o văduvă, chiar dacă n-ar fi avut vreun act să dovedească, și numai presupunerea neîncrezătoare (și înspăimîntată) a bunicului tău (care, deși la vremea aceea păstra închinate în casa de fier suta de dolari și comanda scrisă de mîna lui Judith pentru cea de a patra piatră de mormînt, nu făcea încă legătura între băiețașul acesta și copilul pe care-l văzuse cu doi ani înainte cînd metisa venise să plîngă în fața mormîntului) că acel copil ar fi putut fi al lui Clytie, smuls de tatăl său chiar din trupul proprii sale fiice. Un băiețaș văzut întotdeauna pe lîngă casă cu Clytie întotdeauna pe aproape, apoi un adolescent care învăța să lucreze pămîntul și Clytie și ea pe undeva pe aproape și curînd avea să se afle cu ce grijă posomorîtă și neabătută ea descoperea și întrerupea încercarea oricui de a-i adresa cuvîntul, astfel că pînă la urmă doar bunicul tău a fost cel care să facă o apropiere între băiatul, adolescentul acesta și copilul cu trei sau patru ani înainte sosit să vadă mormîntul.

„La bunicul tău deci, în biroul său, venise Judith în acea după-amiază, cinci ani mai tîrziu, și el nu-și

aducea aminte s-o mai fi văzut vreodată în Jefferson înainte de asta — o femeie de patruzeci de ani acum, în aceeași rochie diformă de stambă și cu boneta ieșită de soare, nici măcar acceptînd să ia loc pe scaun, din ființa căreia în ciuda măștii impenetrabile pe care o folosea drept chip se desprindea o insistență febrilă, teribilă, și stăruise să pornească spre tribunal chiar în timp ce începuse să-i vorbească, spre sala plină de oameni unde începuse procesul, sala plină de lume în care intraseră și unde bunicul tău îl văzuse pe băiat (numai că acum era un bărbat) prins cu cătușele de un polițist, cu brațul celălalt în eșarfă și cu capul bandajat, căci îl duseseră la doctor mai întîi, bunicul tău aflînd apoi treptat ce se întîmplase sau cel puțin atît cît se putea afla întrucît nici tribunalul nu putuse scoate prea mult de la martori, cei care fugiseră să îl caute pe șerif, cei (mai puțin cel pe care-l rănise prea grav ca să mai poată fi de față) cu care se bătuse. Se petrecuse totul la un bal de negri într-o colibă la cîteva mile de Suta lui Sutpen și el fusese de față, acolo și bunicul tău n-avea să știe niciodată de cîte ori mai fusese înainte, fie că se dusesese să danseze și el sau pentru jocul de zaruri care continua în bucătărie atunci cînd se stîrnise bătaia, bătaie pe care el și nu negrii o începuse, după cum spuneau martorii fără nici un motiv, fără să se fi formulat vreo acuzație de trișare, nimic. Și el nu nega nimic, nu spunea nimic, refuza să vorbească, stînd acolo pe scaun, posomorît, palid și tăcut; astfel că la vremea aceea orice adevăr, orice dovadă se pierduse într-un ghemotoc fremătător de spînări și capete de negri și brațe și mîini negre încleștate pe bucăți de lemne de foc și oale de bucătărie și briciuri, omul alb constituind dintr-o dată focarul acestei învălmășeli și el însuși strîngînd în mîini un cuțit scos de undeva, folosindu-l cu stîngăcie, cu o evidentă lipsă de îndemînare și experiență, însă cu hotărîre și cu o forță nemiloasă pe care trupul firav părea să nu i-o îngăduie, forță născută din voință deznădăjduită și din nepăsarea față de suferință, față de loviturile și rănilor primite în schimbul celor pe care le dăduse și pe care părea că nici nu le simte. Nu fusese nici o cauză, nici un motiv; nimeni nu știa ce se petrecuse

cu adevărat, ce blesteme și insulte să fi putut explica ce anume îl împinsese la asta, și numai bunicul tău era cel care mai pipăia, mai căuta, să simtă prezența acelui protest furios, împotrivirea față de porunca cerului, pumnul zvîcnit în fața a ceea ce există cu o deznădejde mînioasă și neîmblînzită pe care însuși demonul ar mai fi putut-o arăta, ca și cum copilul și mai apoi tînărul ar fi dobîndit-o din zidurile între care trăise demonul, din aerul unde se mișcase și respirase el pînă în clipa cînd soarta pe care o sfidase îl lovise ea la rîndul ei; numai bunicul tău care simțea protestul acela, căci dreptatea și ceilalți acolo de față nu-l recunoșteau, nu-l recunoscuseră pe bărbatul firav cu capul și brațul bandajate, cu fața posomorîtă, indiferentă (și de pe care se trăsese acum sîngele), măslinie, refuzînd să răspundă întrebărilor, să facă vreo declarație; astfel încît judecătorul (Jim Hamblett era) și începuse să pronunțe condamnarea cînd a intrat bunicul tău, folosindu-se de prilej și de publicul de acolo ca să vorbească, și ochii îi și începuseră să sticlească într-un fel de miopie cum se întîmplă cu oamenii cărora le place să se asculte vorbind în public: «În clipele acestea, cînd țara noastră luptă să scape de sub călcîiul de fier al unui opresor tiranic, cînd însuși viitorul Sudului, ca loc în care femeile și copiii noștri să mai poată trăi, depinde de strădaniile brațelor noastre, cînd uneltele pe care trebuie să le folosim, de care depindem cu toții, sînt mîndria și integritatea și puterea de a îndura a negrilor și mîndria și integritatea și puterea de a îndura a albilor; ca tocmai acum tu, cum spun, un bărbat alb, un alb —» și bunicul tău încercînd să ajungă pînă la el, să-l oprească, încercînd să-și facă drum prin mulțime, spunînd «Jim. Jim. *Jim!*» și acum era prea tîrziu, ca și cum vocea lui Hamblett l-ar fi trezit în sfîrșit sau ca și cum cineva ar fi pocnit din degete sub nasul lui și l-ar fi trezit astfel, privindu-l acum încă pe acuzat însă spunînd „alb“ încă o dată în timp ce glasul îi pierdea ca și cum porunca de a opri glasul ar fi fost întreruptă printr-un scurt-circuit, și toate chipurile din încăpere întorcîndu-se către acuzat cînd Hamblett a strigat iarăși, «Ce fel de ființă ești? Cine ești și de unde ai venit?»

„Bunicul tău l-a scos de acolo, a casat acuzarea și a plătit amenda, l-a luat cu el în biroul său și a stat de vorbă cu el în timp ce Judith aștepta în anticameră. «Ești fiul lui Charles Bon», a spus el. «Nu știu», a răspuns celălalt, aspru, posomorît. «Nu-ți mai aduci aminte?» a spus bunicul tău. Celălalt nu a răspuns. Atunci bunicul tău i-a spus că trebuie să plece, să dispară, i-a dat bani să plece: «Oricine ai fi, odată ce ai să fii printre străini, printre oameni care nu te cunosc, poți să fii ce vrei. Am să aranjez eu toate. Am să stau de vorbă cu-cu — Cum îi spui ei?» Și acum mersese prea departe, dar era prea târziu să se mai oprească; rămase acolo privind fața aceea nemișcată la fel de lipsită de expresie ca și a lui Judith, nici un fel de speranță, nici suferință: posomorîta doar și de neînțeles și privind spre mâinile feminine bătătorite cu unghiile rupte și care strîngeau banii în timp ce bunicul tău se gîndea că nu poate să spună «domnișoara Judith» întrucît aceasta ar fi postulat mai mult decît orice sîngele lui amestecat. Pe urmă, gîndindu-se *Dar nici nu știu măcar dacă vrea să ascundă asta sau nu.* Așa că a spus pînă la urmă domnișoara Sutpen. «Am să-i spun eu domnișoarei Sutpen, nu unde te duci firește, pentru că nici eu n-am să știu. Pur și simplu că ai plecat și că eu am știut că ai să pleci și că are să fie bine cu tine.»

„Astfel că el a plecat și bunicul tău a încălecat și a pornit să-i spună Judith și Clytie a venit să-i deschidă ușa și l-a privit drept și fără să clipească, și bunicul tău a rămas să aștepte în salonul întunecos, cu mobilele acoperite, știind că n-avea să fie nevoie să spună nimic nici uneia dintre ele. N-a mai avut nevoie, Judith a venit aproape îndată și a rămas în picioare privindu-l, și a spus, „Presupun că n-ai să vrei să-mi spui“ — „Nu că nu vreau, nu pot“, a răspuns bunicul tău. „Dar asta nu pentru că i-aș fi promis lui ceva. Dar are bani; are să —“ și apoi s-a oprit, și băiețașul acela patetic nevăzut acolo între ei, care venise acum opt ani, îmbrăcat în flaneluța peste ce mai rămăsese din hăinuțele de mătase și stofe scumpe, care ajunsese apoi tînărul în uniformă — cu pălăria și hainele ponosite — din blestemul lui străvechi, care apoi ajunsese bărbatul tînăr

cu puterea lui tinerească, și care totuși rămăsese copilul singuratic în hăinuța de postav aspru, și bunicul tău spunând cuvintele nepotrivite, deșarte, înșelătoriile găunoase pretențioase despre care spunem că sînt liniștitoare, gîndindu-se *Mai bine ar fi mort, mai bine nu s-ar fi născut niciodată*; gîndindu-se apoi ce vorbe mereu la fel, repetate, goale și vane ar fi fost aceste cuvinte pentru ea dacă el i le-ar fi spus, ea care fără îndoială și le spusese singură, le gîndise, schimbînd doar pronumele personal și numărul. Se reîntorsese în oraș. Și apoi, data următoare, nu a mai fost chemat; a aflat așa cum aflate întregul oraș: pe calea pe unde circulă zvonurile la țară, mai ales printre negri, și el, Charles Etienne Saint-Valery Bon, reîntors acum (încă nu acasă; reîntors doar) înainte ca bunicul tău să fi aflat cum revenise, apăruse, cu o femeie neagră ca tăciunele și semănînd cu o maimuță și cu un certificat de căsătorie autentic, adus de femeie căci el fusese bătut atît de crîncen, stîlcit în bătai, încît nici nu se mai putea ține pe gloaba de catîr fără șa pe care urcase, și nevastă-sa mergînd alături să-l țină să nu se prăvale; s-a dus astfel pînă la casa familiei și după toate aparențele i-a aruncat certificatul de căsătorie în față lui Judith cu ceva din aceeași deznădejde de neînfrînt cu care îi atacase pe negri atunci, la jocul de zaruri. Și nimeni n-avea să știe vreodată ce poveste de necrezut se ascundea în spatele acelui an de absență despre care n-a vorbit niciodată și pe care femeia, chiar cu un an mai tîrziu și după ce li se născuse băiatul, stăruind în aceeași stare de disperare și parcă nefiresc automată cum și venise, nu a povestit-o niciodată — poate nici nu putea s-o facă dar pe care ea părea să o iște treptat asemenea unei transpirații teribile, neîncrezătoare, ca sudoarea spaimii, a groazei: cum o găsisse, o smulsese din apele stătute, oricare ar fi fost ele, stătute și fără adîncime (însuși numele cărora, oraș sau sat ce-o fi fost, ea sau nici nu-l știuse vreodată, sau zguduirea țîșnirii ei de acolo îi alungase pentru totdeauna numele din mintea, din memoria ei) de unde mentalitatea ei fusese în stare să extragă hrană și adăpost, și o luase în căsătorie, îi ținuse fără îndoială mîna în timp ce ea trăsese cu migală

crucea în registru înainte ca ea să fi aflat măcar cum îl cheamă sau să-și fi dat seama că nu era alb (și lucrul acesta din urmă nimeni nu știa nici chiar acum dacă ea îl știa sigur, nici chiar după ce băiatul se născuse într-una din cocioabele de sclavi dărăpănate pe care el o reconstruise de bine de rău după ce luase în arendă un petic de pământ de la Judith); cum urmasse aproape un an alcătuit dintr-o succesiune de perioade de totală imobilitate ca într-un film rupt, pe care bărbatul cu pielea albă ce o luase de nevastă le petrecuse întins pe spate ca să-și revină după fiecare din bătăile primite, prin încăperi stătute, urât mirositoare prin locuri — orașe, orășele — care de asemenea pentru ea nu aveau nume — întretăiate de alte perioade, intervaluri, de agitație, progresie furibundă, neînțeleasă și în aparență fără motivație — un maelstrom de chipuri și trupuri prin care bărbatul își croia drum, tîrînd-o și pe ea în urma lui către sau dinspre ce lucru, împins de ce anume furie care nu-i dădea odihnă, ea nu știa, fiecare dintre ele avînd să se termine, să ia sfîrșit, întocmai ca și cea dinainte astfel încît acum era aproape un ritual. Bărbatul în aparență căutînd situații pentru a arăta, a arunca trupul de maimuță al tovarășei sale tuciurii în fața tuturor și fiecăruia dintre cei în stare să-i răspundă: docherii și marinarii negri de pe cargouri sau de prin tavernele porturilor care-și închipuiau despre el că e alb și credeau asta cu atît mai multă tărie cu cît el o nega; albi care, atunci cînd el spunea că e negru, credeau că minte ca să-și salveze pielea, sau și mai rău încă: din pură beție a unei perversiuni sexuale; în oricare din cazuri rezultatul fiind același: bărbatul, cu trupul și mădularele firave și delicate ca ale unei fete fiind cel care dădea prima lovitură, de obicei neînarmat și fără să țină seama de numărul celor care-i stăteau împotrivă, cu aceeași furie și neîmblînzire și nepăsare fizică față de suferință și lovituri, nici blestemînd, nici gîfîind, rîzînd doar.

„Astfel că i-a arătat lui Judith certificatul de căsătorie și și-a luat nevasta, cu sarcina de pe atunci destul de înaintată, în cocioaba dărăpănată pe care și-o alesese

ca s-o repare și a instalat-o acolo, ca într-un coteț parcă, poate și ca un gest emfatic, și se reîntorsese în casa cea mare. Și nimeni n-avea să știe ce se petrecuse în seara aceea între el și Judith, în cine știe ce cameră cu dușumeaua goală și mobilată cu cine știe ce scaune și mai știu eu ce pe care nu apucaseră să le spargă cu toporul și să le ardă ca să facă mâncare sau să se încălzească sau poate ca să-și încălzească apă când se îmbolnăveau — între femeia rămasă văduvă înainte de a fi ajuns să fie mireasă, și fiul bărbatului care o îndoliase astfel și al concubinei negrese ereditare, care nu suferea pentru sîngele său negru atît de mult cît și-l renega pe cel alb, și asta cu o exagerare ciudată, agresivă în care rămăsese inerentă propria ei irevocabilitate, aproape exact la fel cum ar fi făcut-o demonul însuși.

(Pentru că fusese iubirea spusese domnul Compson Fusese scrisoarea aceea pe care ea o adusesese și i-o dăduse bunicului tău s-o păstreze. El (Quentin) putea s-o vadă în fața ochilor, tot atît de limpede cum o vedea pe cea deschisă peste paginile manualului deschis în fața lui pe masă, albă în mîna întunecată a tatălui său pe coapsa înveșmîntată în stofă în amurgul de septembrie prin care pluteau mirosul de țigară, mireasma de glicină, licuricii, gîndindu-se Da. Am auzit prea multe, mi s-a povestit prea mult; a trebuit să ascult prea multe lucruri prea multă vreme gîndindu-se Da, Shreve vorbește aproape ca tata: scrisoarea aceea. Și cine poate să știe ce liniștire morală își putuse imagina ea retrasă în casa, în camera, în noaptea aceea, ce îngrămădeală de tradiții vechi, ruginite căci ajunsese să vadă aproape orice altceva, învățase să creadă că e stabil cum se risipește ca paiele în furtună — ea stînd acolo lîngă lampă pe scaunul cu speteaza dreaptă, ea însăși țeapănă, înveșmîntată în aceeași stambă decît că boneta de soare lipsea acum, era cu capul descoperit acum, părul odinioară negru ca tăciunele striat acum cu cenușiu în timp ce el îi sta în față, în picioare. N-ar fi acceptat să ia loc; poate că ea nici măcar nu l-ar fi poftit s-o facă, și vocea rece, egală, nici n-ar fi fost mult mai audibilă decît sunetul pe care-l făcea flacăra lămpii: „N-am avut drep-tate. Recunosc. Am crezut că mai sînt lucruri care au

importantă pentru că o dată au avut importantă. Însă m-am înșelat. Nimic nu mai importă decît respirația, să respiri, să știi, și să fii viu. Și copilul, certificatul de căsătorie, hîrtia aceea. Ce-i cu ea? Hîrtia asta e tot ceea ce e între tine și o ființă care orice ai face este o negresă; poți s-o dai la o parte, nimeni n-ar mai îndrăzni să vorbească vreodată despre ea, cum nu mai merită să vorbești despre mai știu eu ce nebunie a unui tînar înfierbîntat cînd i se pare că tinerețea e totul. Și copilul, foarte bine. N-a făcut și taică-meu unul? Și l-a ținut cineva de rău pentru asta? Dacă vrei, o s-o ținem și pe femeie, și copilul; n-au decît să rămînă aici, și Clytie are să..." pîndindu-l, privindu-l pe el care încă nu se clintea, nemișcată, țeapănă, cu mîinile încrucișate inerte în poală, abia mai respirînd ca și cum el ar fi fost vreo pasăre sau vreun animal sălbatic gata s-o ia la fugă înspăimîntat la dilatarea sau contractarea nărilor ei sau cînd i s-ar fi mișcat pieptul în respirație: „Nu. Eu. Eu am s-o fac. Eu să-l cresc, să am grijă să aibă —... Nici n-are nevoie de nume; tu n-ai să mai ai nevoie să-l vezi sau să-ți faci vreo grijă cu el. O să-i vindem generalului Compson o parte din pămînt; are să vrea, și tu poți să pleci. Spre nord, către marile orașe, unde n-are să mai aibă nici o importanță chiar dacă — Dar n-au s-o facă. N-au să îndrăznească. Am să le spun eu că ești fiul lui Henry și cine ar mai putea sau ar mai îndrăzni să — “ și el stînd acolo în picioare, privind-o sau nici măcar uitîndu-se la ea, asta ea neavînd cum să știe căci sta cu fața plecată — fața slabă, încă lipsită de expresie, ea pîndindu-l, neîndrăznind să facă vreo mișcare, vocea ei murmurînd, de ajuns de limpede și de ajuns de sigură și totuși de-abia ajungînd pînă la el; „Charles“ : și el : „Nu, domnișoară Sutpen“ ; și ea iarăși, tot fără să fi făcut vreo mișcare, neclintindu-i-se nici măcar un mușchi, ca și cum s-ar fi oprit în afara hățișului în care-l mînase pe animalul acuma pîndind-o de acolo și ea știind asta deși nu putea să-l vadă, nu chiar chircit de spaimă, nu înspăimîntat sau măcar speriat ci doar în neîmblînzirea ușoară, năvălășă a celor liberi care să nu-l lase să imprime nici măcar amprenta copitelor pe pămîntul unde se oprise atît de ușor și ea neîndrăznind

să întindă mîna cu care ar fi putut să-l atingă într-adevăr ci doar vorbindu-i, cu vocea blîndă, pierdută, încărcată de fascinația, de promisiunile celeste care sînt armele femeilor : „Spune-mi mătușă Judith, Charles“) Da, cine ar fi putut să știe dacă el spusese ceva sau nimic, întorcîndu-se, ieșind, și ea încă așezată acolo, fără să se miște, fără să se cîntească, pîndindu-l, încă văzîndu-l, străbătînd prin pereți și prin întunecime ca să-l pîndească așa mergînd peste pajiștea năpădită de buruieni printre colibele pustii părăginite către cea unde îl aștepta nevastă-sa, străbătînd cărarea mărăcinoasă și presărată cu pietre spre grădina Gethsimani pe care și-o tăiasse și crease pentru sine, unde se crucificase singur și o clipă coborîse iar acum se reîntorsese la locul său de pe cruce.

„Nu bunicul tău. El nu știa decît ceea ce știa orașul, regiunea : că băiețașul acela ciudat pe care Clytie îl îngrijise și îl învățase să muncească pămîntul, apărut ca bărbat în toată firea în sala tribunalului în ziua aceea cu capul bandajat și cu un braț în eșarfă și celălalt în cătușe, dispărut și apoi reîntors cu o soție autentică semănînd cu un animal dintr-o grădină zoologică, luase acum în arendă o porțiune din plantația lui Sutpen, și o lucra foarte bine chiar, gospodărind-o singur și îndemînat în limitele puterilor lui, cu trupul și mădularele părăindu-i încă prea firave pentru treaba de care se apucase, și trăia acum ca un pustnic în coliba pe care și-o reparase și unde i s-a născut curînd și băiatul, și nu făcea tovărășie nici cu albi și nici cu negrii (Clytie nu-l mai păzea acum ; nu mai avea nevoie s-o facă) și nu fusese văzut în Jefferson decît de trei ori în următorii patru ani și atunci părăd, spunîndu-se despre el de către negrii care păreau să se teamă fie de el fie de Clytie ori de Judith, că e întotdeauna afumat sau beat criță în cartierul prăvăliilor negrilor din Strada Gării, de unde bunicul tău venea să-l scoată (sau dacă era prea beat, și devenise violent, veneau polițiștii) și să-l țină pînă cînd nevastă-sa, maimuța neagră, izbutea să înhame catîrii la căruță și să vină, cu nimic viu în ființa ei decît ochii și mîinile, și să-l încarce și să-l ia cu ea acasă. Așa că la început nici nu i-au simțit lipsa în oraș ; și agentul sanitar regional a fost cel care i-a spus bunicului tău că se

îmbolnăvisese de friguri galbene, că Judith îl dusesese în casa cea mare să-l îngrijească și acuma Judith se molipsise și ea, și bunicul tău îi spusese s-o anunțe pe domnișoara Coldfield și el (bunicul tău) a încălecat și s-a dus într-acolo într-o zi. N-a coborât de pe cal; a rămas în șa și a strigat pînă cînd Clytie s-a arătat să se uite în jos înspre el de la una din ferestrele de la etaj și i-a spus că «n-au nevoie de nimic». În mai puțin de o săptămînă bunicul tău a aflat că Clytie spusese adevărul, sau că, acum în orice caz, acesta era adevărul, deși Judith fusese cea care murise prima.“

„Oh“, spuse Quentin — *Da se gîndea Prea multe prea mult timp amintindu-și cum privise acel al cincilea mormînt și se gîndise că cine fusese cel care o îngropase pe Judith trebuie să se fi temut că și ceilalți morți ar fi putut să se molipsească de la ea, căci mormîntul ei era la capătul celălalt al îngrăditurii, cît mai departe de celelalte patru, gîndindu-se Tata n-are să mai aibă nevoie de data asta să spună „cred“ pentru că știuse cine comandase și plătise lespede înaintea chiar de a fi citit inscripția de pe ea, gîndindu-se, închipuindu-și cum Judith trebuie să se fi străduit (smulgîndu-se poate din delirul febrei) să scrie cu litere mari instrucțiuni grijii pentru Clytie atunci cînd înțelesese că are să moară; și cum Clytie trebuie să fi trăit apoi timp de doisprezece ani de zile în timp ce creștea copilul născut în coliba veche de sclavi economisind și strîngînd cu migală banii ca să termine de plătit lespede pentru care Judith îi plătise lui bunicu-său o sută de dolari cu douăzeci și patru de ani mai înainte și care, atunci cînd bunicul său încercase să-i refuze, ea (Clytie) lăsase cutia de conserve ruginită plină de monede de un sfert de dolar și de cîte un cent și de bancnote mototolite pe birou și ieșise din încăpere fără să mai spună un cuvînt. Trebuise să dea la o parte acele de pin care se strînseseră și se agățau și de pe aceasta ca s-o citească, urmărind cu ochii cum și literele acestea îi răsăreau de sub mînă, întrebîndu-se cum de se mai agățaseră acolo, nu se spulberaseră în cenușă din clipa cînd intraseră în contact cu amenințarea crîncenă, neiertătoare: *Judith Coldfield Sutpen. Fiica lui Ellen Coldfield. Născută la 3 octombrie 1841.**

A îndurat Nedreptățile și Muncile Lumii Acesteia Vreme de 42 de Ani, 4 luni, 9 zile, și s-a Întors întru Odihnă în Sfârșit la 12 februarie 1884. Oprește. Muritorule; Amintește-ți Deșertăciunea și Ușurătatea și Înfricoșează-te gândindu-se (Quentin) Da, n-a fost nevoie să mai întreb cine a născocit vorbele astea, le-a scris aici gândindu-se Da, prea multe lucruri, prea multă vreme. N-a fost nevoie să mai ascult atunci dar a trebuit să aud totul și acum trebuie să mai aud încă o dată totul pentru că el vorbește întocmai ca tata: Splendide vieți mai au femeile — femeile astea. Prin însăși respirația lor doar, își extrag hrana și băutura dintr-o splendidă atenuare a acelei nerealități în care umbrele și contururile faptelor — ale nașterii și doliului, ale suferinței și uimirii și deznădejdiei — se mișcă în decorul lipsit de substanță al balurilor mascate în aer liber, desăvârșite în gesticulația lor și fără vreo semnificație sau fără puterea de a mai face pe cineva să sufere. Domnișoara Rosa a comandat-o pe aceasta. I-a impus judecătorului Benlow să comande lespeda aceasta. El fusese executorul testamentar al tatălui ei, ales nu prin vreun testament căci domnul Coldfield nu lăsase nici testament nici moștenire altceva decât casa și resturile devastate ale prăvăliei. Așa că ea s-a numit singură, s-a ales pe ea însăși poate în vreun conclav al vecinilor și cetățenilor întruniți acolo să discute treburile ei și în general ce să facă cu ea după ce înțeleseseră că nimeni pe pământ, în orice caz nici un bărbat sau vreun comitet de bărbați, n-ar mai fi putut-o convinge vreodată să se întoarcă la nepoată-sa și cumnatu-său — aceiași cetățeni și vecini care îi lăsau coșuri cu provizii pe trepte noaptea, farfuriile cărora (farfuriile conținând mîncarea, șervetele care le acopereau) ea nu le spăla ci le punea la loc murdare în coșul gol și punea coșul la loc pe aceeași treaptă unde îl găsisese ca și cum ar fi vrut să ducă pînă la capăt iluzia că nu existase niciodată coșul, sau cel puțin ea nu-l atinsese, nu-l golise niciodată, nu ieșise să ridice coșul cu aerul în care nu era nimic furiș și nici măcar sfidător, ea care fără îndoială mîncă alimentele, le critica felul cum fuseseră gătite sau calitatea, mesteca, înghițea, simțea cum se mistuie hrana și totuși agățîndu-se de această iluzie, cu insis-

tența calmă, incorrigibilă întru a susține că ceea ce evidența de necontestat arată că este așa nu există, așa cum știu s-o facă femeile — aceeași iluzie care o făcea să se înșele singură și să refuze să recunoască faptul că lichidarea prăvăliei o lăsase altfel decît, că ea ar fi fost acum altceva decît, o ființă pradă sărăciei lucii, și care o făcea să nu accepte de la judecătorul Benbow banii propriu-ziși din vînzarea prăvăliei și totuși să accepte valoarea banilor (și după cîtiva ani, valoarea lor sporită) într-o duzină de chipuri: folosind munca negrilor care treceau din întîmplare prin fața casei, oprindu-i și poruncindu-le să-i curețe curtea și ei fără îndoială știind la fel de bine ca și tot orașul că n-aveau să audă de la ea nici o vorbă în legătură cu plata, că nici n-aveau s-o mai vadă vreodată deși știau bine că îi pîndea din spatele perdelelor de la ferestre, dar că judecătorul Benbow era cel care avea să-i plătească. Intra în prăvălii și comanda mărfuri de pe rafturi și din vitrine exact în același fel cum comandase judecătorului Benbow lespede în valoare de două sute de dolari, și ieșea din prăvălii cu aceste mărfuri — și cu aceeași impertinență aberantă cu care refuza să spele farfuriile și șervetele din coșuri refuza să înceapă cu Benbow vreo discuție despre afacerile ei întrucît trebuie să fi știut bine că sumele primite de la el depășeau în mod sigur cu mult (el, Benbow, avea în biroul său un dosar, un dosar gros, cu inscripția Moștenirea lui Goodhue Coldfield, Personal, scrisă deasupra în cerneală indelebilă. După moartea judecătorului fiul său Percy îl deschisese. Era plin cu programe de curse și buletine anulate de pariuri la curse de cai despre oasele cărora nimeni nu mai ținea minte acum nimic, care cîștigaseră sau pierduseră curse pe hipodromul din Memphis cu patruzeci de ani mai înainte, precum și un carnețel, cu tabelul îngrijit întocmit cu scrisul judecătorului la fiecare rubrică indicîndu-se data și numele calului și pariul lui și dacă pierduse sau cîștigase; și o altă rubrică arătînd cum timp de patruzeci de ani trecuse fiecare cîștig și o sumă egală cu fiecare pierdere în acel cont mitic) orice sumă va fi fost cea adusă de vînzarea prăvăliei.

Dar nu ascultai, pentru că știai dinainte totul, afla-seși, absorbiseși totul fără să mai recurgi la mijlocul vorbirii poate pentru că te născuseși și trăiseși aici, alături, laolaltă cu aceasta, așa cum se întâmplă cu copiii: astfel că ceea ce spunea tatăl tău nu ți-a povestit ci a făcut să răsunе, cuvînt cu cuvînt, coardele vibrante ale amintirii. Mai fuseseși acolo, văzuseși mormintele acelea de mai multe ori în expedițiile aventuroase ale copilăriei al căror țel era mai mult decît vînătoarea, tot astfel cum mai văzuseși și casa cea veche, își devenise familiară înainte chiar de a fi dat ochii cu ea, înainte de a te fi făcut destul de mare ca să pleci într-acolo într-o zi cu alți patru sau cinci băieți de vîrsta ta și să vă provocați unul pe altul să chemați stafia, căci trebuie să fi fost bîntuită de stafii, nu se putea altfel chiar dacă rămăsesese pustie și neamenințătoare vreme de douăzeci și șase de ani și nimeni nu văzuse sau nu spusese c-ar fi văzut vreo fantomă, pînă cînd căruța plină cu străini din Arkansas se opriase acolo și ei încercaseră să petreacă noaptea în ea și ceva se întâmplase chiar înainte ca să înceapă să se dea jos din căruță. Ce anume fusese n-au spus, sau n-au putut sau n-au vrut să spună, doar că i-a împins pe toți la loc în căruță, și catîrui străbătînd aleea în galop, în mai puțin de zece minute, și nu s-au mai oprit pînă la Jefferson. Ai văzut și tu scoica putredă a casei cu porticul dărăpănat și pereții scorojiți, obloanele atîrnînd într-o parte și ferestrele bătute în scînduri, așezată acolo în mijlocul domeniului care redevenise proprietatea statului și fusese cumpărată și vîndută, cumpărată și vîndută iarăși și iarăși. Nu, nici n-ai ascultat, n-aveai nici o nevoie să ascuți: pe urmă ai văzut cîinii întinzîndu-se, ridicîndu-se; te-ai uitat și bineînțeles, exact cum spusese taică-tu că avea să fie, Luster opriase catîrul și cei doi cai în ploaie la vreo cincizeci de metri de cedri, chircit acolo cu genunchii strînși sub sacul în care se înfășurase înconjurat de aburii cețoși ridicîndu-se de pe animalele asudate ca și cum v-ar fi privit pe tine și pe tatăl tău din adîncul unui purgatoriu lugubru și lipsit de suferință. „Vino încoace la adăpost din ploaie, Luster“, a spus tatăl tău. „Nu-l las eu pe bătrînul colonel să-ți facă vreun rău“ — „Vino matale și hai să mergem acasă“,

a spus Luster. „S-a terminat vînătoarea pentru astăzi” — „Te-ai udat learcă”, a spus tatăl tău. „Uite ce-o să facem: mergem cu toții pînă la casa cea veche. Acolo stăm la adăpost și ne mai uscăm.” Însă Luster nu s-a clintit din loc, sta acolo în ploaie și născocea motive să nu meargă spre casă — că acoperișul curgea sau că o să răciți toți trei, că n-aveați foc sau c-o să vă ude 'atît de tare pînă s-ajungeți acolo că mai bine să vă duceți direct acasă: și taică-tău toată vremea rîzînd de Luster numai că ție nu-ți prea venea să rîzi așa de tare pentru că chiar dacă nu erai negru ca Luster, nu erai mai mare ca el și tu și cu Luster fuseserăți amîndoi acolo în ziua aceea cînd voi cinci, toți cinci băieți de aceeași vîrstă, ați început să vă stîrniți unul pe altul cine să intre în casă cu mult înainte de a ajunge acolo, venind dinspre spate, pe vechea alee a colibelor pentru sclavi — o junglă de sumac și pruni, de măceș și caprifoi, și grămezi putrezite din ceea ce fuseseră odinioară pereți de bîrne și hornuri de piatră și acoperișuri de țiglă risipite prin hățișuri, toate în ruină cu excepția uneia, aceleia; și voi apropiindu-vă; nici n-ați văzut-o pe bătrîna la început pentru că-l pîndeați pe băiat, pe Jim Bond, băiatul mătăhălos, cu gura căzută, palid la față, puțin mai mare și mai în vîrstă decît voi, într-o cămașă peticită și ieșită la soare dar foarte curată și pantaloni care-i rămăseseră mici, lucrînd în peticul de grădină din spațele colibei; așa că nici n-ați știut că era și ea acolo pînă cînd ați tresărit și v-ați rotit cu toții ca unul singur și ați văzut-o cum vă pîndea așezată pe un scaun sprijinit de peretele colibei — o femeie puțintică, uscată, nu mult mai mare decît o maimuță și care ar fi putut să aibă orice vîrstă pînă la zece mii de ani, înveșmîntată în fuste voluminoase, decolorate și cu un turban imaculat, și cu picioarele goale, de culoarea cafelei încolăcite de stînghia scaunului, cum fac maimuțele, care se uita doar la voi și v-a spus fără măcar să-și scoată pipa din gură și cu un glas aproape ca al unei albe: „Ce doriți?” și după o clipă unul dintre voi a spus „Nimic” și apoi ați fugit cu toții fără să știți care dintre voi a început primul să fugă și nici de ce pentru că nici nu erați speriați, înapoi pe cîmpurile părăginite, desfundate de ploaie și

năpădite de buruieni pînă ce ați ajuns la gardul vechi de nuiele împletite, putrezite, și ați trecut de el, v-ați aruncat peste el, și atunci pămîntul, cîmpurile și cerul și arborii și pădurea au părut dintr-o dată altele, așa cum trebuiau să fie iarăși

„Da“, a spus Quentin.

„Și tocmai despre ăsta-ți vorbea acum Luster“, a spus Shreve. „Și tatăl tău privindu-te acum iarăși atent pentru că tu nu mai auziseși numele ăsta pînă acum, nici nu te gîndiseși măcar în ziua aceea cînd îl văzuseși în grădină că ar fi trebuit să aibă și el un nume, și ai spus, «Cine? Jim cine?» și Luster a spus, «Da, ăsta. Băiatu cu pielea deschisă de stă cu bătrîna aia» și tatăl tău încă pîndindu-te și tu ai spus, «Spune-i pe litere, numele» și Luster a spus, «Așa fac ăia la tribunal. Așa te pun să faci cînd pune legea mîna pe tine. Eu nu spun literele.» Și el era, numele suna acum Bond, și lui nu-i păsa de asta, el care moștenise de la maică-sa ce era și numai ceea ce n-ar fi putut fi niciodată de la taică-su. Și dacă tatăl tău l-ar fi întrebat dacă era cu adevărat fiul lui Charles Bon, nu numai că nici n-ar fi știut, dar nici nu i-ar fi păsat: și dacă i-ai fi spus că era, ar fi trecut și apoi ar fi pierit din ceea ce tu (dar nu el) ar fi trebuit să spuie că era mintea lui cu mult înainte de a fi putut stîrni acolo vreo reacție de vreun fel, fie de mîndrie sau de plăcere, de mînie sau de suferință?“

„Da“, spuse Quentin.

„Și a trăit în coliba aceea din spatele casei cu stafii vreme de douăzeci și șase de ani, el și cu bătrîna care trebuie să fi avut acum peste șaptezeci de ani dar care n-avea un fir de păr alb sub zdreanța legată pe cap, căreia carnea nu i se fleșcăise de vîrstă ci părea doar că ar fi îmbătrînit pînă la un anumit punct ca orice om normal, și apoi se oprise, și în loc să încărunțească și să se moaie la trup începuse să se chircească astfel încît pielea pe față și pe mîini se crăpase într-un milion de riduri mărunte, subțiri ca firul de păr și trupul i se făcuse tot mai mic și mai mic ca un lucru ținut la căldura cuptorului, cum fac sălbaticii din Borneo cu capetele tăiate ale dușmanilor — care ar fi putut fi ea însăși fantoma dacă ar fi fost nevoie cu adevărat de o fantomă,

dacă cineva n-ar fi avut într-adevăr altă treabă decît să se învîrtească în jurul casei, ceea ce nu era cazul; dacă ar fi fost cu adevărat ceva în casă să merite să fie astfel apărat de vagabonzi, ceea ce nu era cazul; dacă ar mai fi fost vreunul din ei să se ascundă sau să aibă nevoie de vreun ascunziș acolo în casă, ceea ce nu era cazul. Și totuși fata asta bătrînă, domnișoara Rosa asta, ți-a spus că era cineva care se ascundea acolo și tu ai spus că era Clytie sau Jim Bond și ea a spus Nu și tu ai spus că n-ar fi putut fi decît unul din ei pentru că demonul murise și Judith murise și Bon murise și Henry plecase atît de departe încît nu mai rămăsese nici mormîntul în urma lui; și ea a spus Nu așa că v-ați duș pînă acolo, ați străbătut într-o brișcă noaptea cele douăsprezece mile și ați văzut că și Clytie și Jim Bond erau acolo și tu ai spus Vezi? și ea (mătușa Rosa) încă spunea Nu astfel că ați mers mai departe; și acolo era?”

„Da“.

„Stai puțin“, spuse Shreve. „Pentru numele lui Dumnezeu stai nițel.“

VII.

NU MAI ERA ZĂPADĂ ACUM PE BRAȚUL LUI Shreve, de fapt acum nu mai era nici mîneca pe brațul lui: doar antebrațul și mîna dezgolite, cu pielea moale, durdulie revenind în cercul de lumină al lămpii și scoțînd o pipă din cutia goală de cafea în care le ținea, umplînd-o și aprinzînd-o. Așadar sînt zero grade afară, se gîndea Quentin; curînd avea să ridice geamul ferestrei și să tragă adînc în piept aerul de afară, cu pumnii încleștați și gol pînă la brîu în deschizătura caldă și trandafirie de deasupra curții înghețate a colegiului. Însă nu o făcuse încă, și momentul, gîndul acela erau acum cu o oră în urmă, și pipa fusese fumată și zăcea acum răsturnată cu gura în jos și rece, cu o cernere ușoară de cenușe în jur pe masă în fața brațelor trandafirii, acoperite

cu păr blond ale lui Shreve pe cînd el însuși îl pîndea pe Quentin din spatele celor două discuri lunare, opace însă aprinse de lumina lămpii, ale ochelarilor. „Așadar, el nu vroia decît să aibă un nepot“, spuse Shreve. „Asta era tot ce urmărise. Doamne, grozav mai e Sudul ăsta, nu-i așa. Mai grozav ca la teatru, nu. Mai ceva ca în Ben Hur, zău așa. Nu-i deloc de mirare că din cînd în cînd îți vine să-ți iei cîmpii, mda.“

Quentin nu răspunse. Ședea absolut nemișcat, în fața mesei, cu mîinile lăsate pe tăblie de o parte și de alta a manualului deschis peste care se afla scrisoarea: dreptunghiul de hîrtie împăturit la mijloc și acum despăturit, pe trei sferturi deschis, foile una peste alta ridindu-se pe jumătate pe linia îndoiturii într-o levitație dincolo de gravitație, ca într-un paradox, așezată într-un astfel de unghi încît era sigur că n-ar fi putut-o citi, descifra, chiar dacă n-ar mai fi fost și așezarea ei strîmbă. Și totuși s-ar fi spus că o privește, sau, cel puțin cum i se părea lui Shreve, sta acum, cu fața plecată puțin, gînditor, aproape posomorît. „Bunicului i-a spus asta“, zise. „Atunci cînd a fugit arhitectul, a încercat să fugă prin albia fluviului și să se reîntoarcă la New Orleans sau unde o fi vrut să se întoarcă, și el atunci —“ „Demonul adică?“ spuse Shreve. Quentin nu-i răspunse, nu se întrerupse, glasul îi era mai departe egal, ciudat, parcă visător și totuși cu o nuanță de îngîndurare morhorîță, de indignare mocnită: astfel încît Shreve însuși, și el tăcut, semănînd așa cum sta cu ochelarii pe nas și altminteri complet gol (căci de la mijloc în jos îl ascundea masa: în așa fel că oricine ar fi intrat atunci în cameră ar fi gîndit că-i gol pușcă) cu o efigie barocă plămădită dintr-o bucată de aluat colorat de cineva care ar fi avut cine știe ce afinitate de coșmar cu perversitățile, îl urmărea cu o curiozitate gînditoare și intensă.) „— și i-a trimis vorbă bunicului“, spuse Quentin, „și cîtorva încă și și-a scos cîinii și negrii lui sălbatici și l-a vînat pe arhitect și l-a încolțit într-o peșteră sub albia fluviului după două zile. Asta s-a întîmplat în cea de a doua vară, cînd terminaseră toată cărămida și se puseseră temeliile și bîrnele mari erau mai toate tăiate și potrivite, și într-o zi arhitectul a simțit că nu mai suportă

sau poate s-a speriat că are să moară de foame sau că negrii ăia sălbatici (și poate și colonelul Sutpen și el) aveau să rămână fără mâncare și atunci aveau să-l mănince pe el sau poate că i s-a făcut dor de casă sau poate că pur și simplu a simțit că nu poate face altceva decât să plece —“ („Poate avea și el o fată acolo“, spuse Shreve. „Sau poate i se făcuse și lui chef de femeie. Spuneai că demonul și cu negrii n-aveau decât două.“ Quentin nu răspunse nici acum ; poate că nu auzise nici acum, vorbind mai departe cu vocea calmă ciudat de joasă ca și cum ar fi vorbit cu tăblia mesei din față sau cu volumul deschis acolo pe masă sau cu scrisoarea așezată peste carte sau cu mâinile lui lăsate de o parte și de alta a cărții) „— și așa, s-a dus. Parcă s-ar fi topit din senin, de-a dreptul din mijlocul a douăzeci și unul de oameni. Sau poate că Sutpen stătea pur și simplu atunci întors cu spatele, și negrii au băgat de seamă că el o întinde și nu le-a trecut prin cap că ar trebui să spună ceva ; poate că fiind și ei niște sălbatici nici nu înțelegeau ce urmărea Sutpen, așa, gol acolo în noroaie cu ei de dimineața pînă seara. Mai degrabă-mi închipui că negrii nici n-au știut de ce stă acolo arhitectul cu ei, ce ar fi trebuit să facă el sau ce făcuse sau ce-ar fi putut face sau ce însemna acolo, așa că poate că și-au închipuit că Sutpen îl trimisese undeva, îi spusese s-o ia din loc și să se înece dracului, să se ducă la dracu, sau poate pur și simplu să plece de acolo. Așa că asta a și făcut el, a sărit dintr-o dată de la locul lui ziua în namiaza mare, în jiletca lui înflorată și cu cravata înfoiată și cu pălăria de deputat baptist și probabil că și ținându-și pălăria în mână și a luat-o la goană înspre mlaștină cu negrii uitîndu-se după el cum se tot duce și pe urmă întorcîndu-se să-și vadă de treaba lor și Sutpen nici măcar băgînd de seamă pînă cînd se făcuse noapte, vremea cînei adică, și negrii abia atunci spînzîndu-i și el a anunțat atunci că a doua zi avea să fie zi liberă pentru că trebuia să se ducă să împrumute niște cîini de vînătoare. Nu că i-ar fi trebuit cîinii, cînd avea negrii lui care s-o ia după urme, dar poate că se gîndise că oaspeții lui, ceilalți, nu erau poate obișnuiți cu negrii și s-ar fi așteptat ca el să le procure cîini. Și bunicul

(și el era tânăr pe atunci) a adus niște șampanie și unii dintre ei au adus whiskey și au început să se strângă acolo afară puțin după apusul soarelui, la casa lui Sutpen care pe atunci nici nu avea încă pereții ridicați, nici nu era pe atunci nimic decît niște șiruri de cărămizi așezate pe pămînt, dar n-avea nici o importanță pentru că oricum n-ar fi avut de gînd să se ducă la culcare, cum spunea bunicul. Se așezaseră pur și simplu în jurul focului cu șampanie și whiskey și cu hălci de vînat pe care Sutpen îl vînase ultima oară, și la miezul nopții a sosit și omul cu cîinii. După aceea s-a făcut ziuă și cîinii nu s-au prea descurcat la început pentru că unii dintre negrii sălbatici se tot fîțîiseră cale de vreo milă pe urme, așa ca să se distreze și ei. Pînă la urmă însă au găsit urma cum trebuie, cîinii și cu negrii pe fundul albiei și cei mai mulți dintre albi călare de-a lungul malului pe unde era cărarea bună. Numai că bunicul și colonelul Sutpen mergeau pe jos cu cîinii și cu negrii pentru că lui Sutpen îi era teamă că negrii ar fi ajuns să pună mîna pe arhitect înainte ca el să-i fi putut opri. El și cu bunicul au trebuit să meargă o grămadă pe jos, și să tot trimită pe cîte un negru să poarte caii de căpăstru pe lîngă locurile rele pînă să poată să încalece iar. Bunicul spunea că fusese vreme frumoasă și că urmele erau ușor de văzut dar Sutpen spunea că ar fi fost și mai bine dacă arhitectul ar fi așteptat pînă în octombrie sau noiembrie. Și atunci, în timpul acela, i-a povestit bunicului cîte ceva din viața lui.

„Partea care-l chinuia pe Sutpen era nevinovăția. Dintr-o dată înțelesese, nu ceea ce ar fi vrut el să facă, ci ceea ce tocmai ar fi trebuit să facă fie că ar fi vrut sau nu, pentru că dacă n-ar fi făcut-o știa că n-ar mai fi fost în stare să aibă trai liniștit pînă la sfîrșitul zilelor, n-ar mai fi fost în stare să trăiască simțind în el tot ceea ce toți bărbații și femeile care muriseră pînă atunci lăsaseră în ființa lui ca să meargă mai departe, și toți morții aceia stînd acolo și pîndindu-l să vadă dacă avea să facă ceea ce se cuvine, să trăiască în așa fel încît să fie mai tîrziu în stare să-i privească în față nu numai pe morții cei bătrîni de pînă atunci ci și pe toți cei vii care aveau să vină după el atunci cînd avea să fie el în-

suși unul dintre morți. Și asta chiar în clipa când înțelesese despre ce era vorba, când descoperise că lucrul acesta era ultimul lucru din lume pe care ar fi fost în stare să-l facă, pentru că nu numai că nici nu-i trecuse prin minte pînă atunci că se aștepta de la el să facă asta, dar pînă când împlinise paisprezece ani nici măcar nu se gîndise că ar fi existat un lucru ca acesta pe care alții să-l aștepte din partea lui, care să fie nevoie să fie făcut tocmai de el. Pentru că el se născuse în Virginia de Vest, în munți —“ („Nu în Virginia de Vest“, spuse Shreve. — „Ce?“ spuse Quentin. „Nu în Virginia de Vest“, spuse Shreve. „Pentru că dacă împlinise douăzeci și cinci de ani cînd era în Mississippi în 1833, asta ar fi însemnat că se născuse în 1808. Și în 1808 nici nu exista Virginia de Vest, pentru că —“ „Da, bine, bine“, spuse Quentin. „— Virginia de Vest n-a fost primită —“ „Da, bine, bine“, spuse Quentin. „— în Statele Unite pînă în —“ „Bine, bine, bine“, spuse Quentin.) „— se născuse prin locurile acelea unde puținii oameni pe care îi mai cunoștea trăiau în cabane de bîrne viermuind de pîlozi întocmai ca aceea unde văzuse și el lumina zilei — cu bărbați și băieți în toată firea care ieșeau la vînătoare sau se chirceau pe pămîntul gol în fața focului în timp ce femeile și fetele mai mărișoare treceau încoace și încolo pășind peste ei ca să se întindă spre foc unde făceau mîncarea, și unde singurii oameni cu pielea colorată erau pieile roșii spre care nici nu-ți coborai ochii decît prin cătarea puștilor, unde nici măcar nu auzise vreodată, nici măcar nu-și închipuise că ar exista un loc, o moșie, frumos împărțită și aflată sub stăpînirea unor oameni care să nu facă nimic altceva decît să umble călare prin ea pe niște cai de toată frumusețea sau să stea îmbrăcați în haine din cele mai scumpe pe verandele conacelor în vreme ce alți oameni să trebuiască să muncească pentru ei; nici nu-și închipuia pe atunci că ar fi existat vreun asemenea fel de a trăi sau de a dori să trăiești, sau că ar fi existat pe fața pămîntului toate lucrurile existînd pentru a fi dorite, sau că cei care posedau asemenea lucruri nu numai că-i puteau privi de sus pe cei care nu le posedau, ci și chiar că puteau fi întreținuți ca să-i privească astfel de sus nu numai de către cei posedînd și ei lucruri ci și chiar de cei astfel priviți de

sus care nu stăpîneau asemenea lucruri și știau că n-au să ajungă niciodată să le stăpînească. Pentru că acolo unde trăise el pămîntul aparținea tuturor și fiecăruia în așa fel încît omul care și-ar fi dat osteneala să împrejmuiască o bucată din acest pămînt și să spună «asta e al meu» ar fi fost nebun de legat; cît despre obiecte și lucruri nimeni nu avea mai multe decît tine pentru că toți aveau exact ceea ce erau destul de puternici sau de energici ca să ia și să păstreze, și doar un asemenea nebun și-ar mai fi dat osteneala să ia sau măcar să-și dorească mai mult decît ar fi putut să mănînce el sau să schimbe pe praf de pușcă și whiskey. Așa că nici măcar nu știa că exista un pămînt astfel împărțit și statornicit și aranjat cu oameni să trăiască pe el împărțiți și statorniciți și aranjați datorită culorii pe care se întîmplase să o aibă pielea lor și bogățiilor pe care se întîmplase să le stăpînească, și unde cîțiva oameni anumiți nu numai că aveau putere de viață și de moarte și de troc și de vînzare asupra altora, ci și aveau la dispoziție persoane umane să le îndeplinească muncile personale, repetate mereu, la nesfîrșit, cum ar fi de pildă chiar să le toarne acel whiskey din carafă și să pună paharul în mîna cuiva sau să-i scoată aceluia cizmele din picioare ca să se poată duce la culcare, munci și treburi pe care oricare om a trebuit să le facă singur de la începutul timpurilor și ar fi trebuit să continue să și le facă singur pînă la moarte, și care nimănui nu i-au plăcut sau n-aveau să-i placă vreodată să le facă, dar de la care nici unul din oamenii lui cunoscuți nu s-ar fi gîndit să se dea în lături după cum nu s-ar fi gîndit să se dea în lături de la efortul de a mesteca și a înghiți și a respira. Cînd fusese copil mic nu dăduse nici o atenție poveștilor nelămurite și cețoase despre splendoarea ținuturilor de șes ajunse pînă în munții lui pentru că n-ar fi putut să înțeleagă ce ar fi vrut să spună cu asemenea povești oamenii care le repetau, și cînd se făcuse mai mărișor nu le dădea ascultare pentru că n-avea nimic în experiența lui de viață cu care să compare și să cîntărească asemenea povești și astfel să dea cuvintelor viață și înțeles, și nici n-avea nici o șansă să ajungă vreodată să înțeleagă ce însemnau asemenea povești.

pentru că era prea ocupat să facă lucrurile pe care le fac de obicei băieții de vîrsta lui ; și cînd ajunsese și el un tînăr în înțelesul adevărat al cuvîntului și cînd curiozitatea ajunsese să scoată la lumină poveștile acestea pe care nici măcar nu-și dădea seama că le auzise și se gîndise la ele, i se trezise interesul și ar fi vrut să vadă și el o dată acele locuri, dar asta fără invidie sau regrete, pentru că se gîndea doar că unii oameni ies din găoace într-un loc iar alții în alt loc, că unii ies din ou bogați (plini de noroc, poate că i-ar fi venit să spună) și alții nu, și că (așa îi spusese bunicului) oamenii înșiși aveau prea puțin de-a face cu alegerea și încă și mai puțin cu regretele întrucît nici nu-i trecuse vreodată prin minte că vreun om ar fi putut să se prevaleze de un accident orb cum ar fi fost autoritatea sau înlesnirile ca să privească de sus pe alții, oricare ar fi fost acei alții. Așa că nici nu auzise că există o asemenea lume pînă cînd căzuse dintr-o dată în mijlocul ei.

„Astfel fusese. Căzuseră în mijlocul unei asemenea lumi, întreaga familie, reîntorcîndu-se pe coasta de unde pornise înapoi primul dintre Sutpeni (probabil atunci cînd corabia pornită din Old Bailey aruncase ancora la Jamestown), rostogolindu-se claie peste grămadă înapoi în ținuturile de șes ale apelor stătute doar pentru că alunecaseră de pe înălțimi, prin forța elevației și gravitației, ca și cum încleștarea firavă cu care familia lui se agățase de coasta muntelui s-ar fi dovedit neputincioasă. Bunicului îi spusese că maică-sa murise cam la vremea aceea și că taică-su ar fi spus că fusese o femeie grozavă care ținuse la tăvăleală și căreia avea să-i ducă lipsa ; și cum nevasta fusese în stare să-l împingă pe taică-su chiar și pînă în Vestul îndepărtat. Și acum, toată liota începînd cu tatăl și trecînd prin fetele acum femei în toată firea și pînă la plodul care de-abia era în stare să se țină pe picioare, alunecaseră înapoi din munți, povîrnindu-se cu o coerență inertă, promiscuă și tot mai rapidă ca niște cîrduri de epave întîmplătoare duse de apele unui rîu în revărsare, alunecînd cu un fel de motivație proprie, perversă, cum arată cîteodată obiectele neînsufleteite,

Înapoi, împotriva curentului, peste podișul Virginiei, și prin șesurile stătute pe lângă gurile lui James River. Nu știa de ce o porniseră la drum, sau nu-și mai amintea motivul presupunând că-l știuse vreodată — fie că fusese optimismul, speranța mocnind în inima tatălui, sau nostalgia, întrucât el habar n-avea nici de unde pornise tatăl său, dacă din ținuturile spre care se întorseseră acum sau din altă parte, sau măcar dacă taică-su știa, își mai amintea sau ar mai fi vrut să-și amintească și să știe iarăși. Nu știa dacă cineva, vreun călător, îi povestise vreodată despre locuri și vremuri mai liniștite, despre vreun fel de a scăpa de truda cu care se dobândea hrana și căldura pe drumurile de munte, sau dacă poate cineva pe care taică-su îl cunoscuse cândva sau care-l cunoscuse odinioară pe taică-su și-și adusesese aminte de el se întâmplase să se mai gândească la el, sau dacă cineva apropiat altădată de el și care încercase să-l uite și nu reușise să-l uite cu totul, îi trimisese vorbă să vină și el ascultase, împins nu de slujba promisă poate ci de traiul mai liniștit, punându-și poate speranța în rudenia de sînge ca să mai scape de greutățile traiului; dacă fusese într-adevăr vorba de o rudenie de sînge, și în propria lui inerție și în puterile cerești, oricare ar fi fost acelea, să-l fi ocrotit pînă atunci dacă nu fusese rudenia. Însă tot ce-și amintea — „(„Demonul“, spuse Shreve) „— era că într-o dimineață tatăl lui se ridicase în picioare și le spusese fetelor mai mari să împacheteze hrana pe care o mai aveau, și că cineva înfășurase copilul în scutece și că altcineva aruncase apă peste focul aprins și porniseră în jos pe coasta muntelui spre locurile de unde începeau drumurile. Acum aveau o căretă prăpădită cu două roți și doi boi jigăriți. Bunicului îi spusese că nu-și aducea aminte nici de unde nici cînd nici în ce fel făcuse rost taică-su de așa ceva. Pe vremea aceea el avea zece ani; ceilalți doi băieți mai mari plecaseră de acasă ceva mai înainte și de atunci nu se mai auzise nimic despre ei. El mînase boii, pentru că aproape de îndată ce făcuseră rost de căretă taică-su începuse să se exerseze în a îndeplini acea parte a mișcării de translație pe drumul lor stînd lungit pe spate în căruță, lipsit de cunoștință printre pături

și lanterne și ciubere și boccele și copii, sforăind în aburii beției. Astfel cel puțin a povestit el. Nu-și mai aducea aminte dacă merseseră așa săptămîni de zile sau luni întregi sau un an, decît că una din fetele mai mari care plecase din cabana lor nemăritată era încă nemăritată atunci cînd familia își terminase călătoria, deși ajunsesse mamă înainte de a fi pierdut din ochi cel din urmă dintre lanțurile albastrii de munți. Nu-și mai aducea aminte dacă fusese iarna și apoi primăvara și apoi vara să-i ajungă din urmă și să le-o ia înainte pe drum, sau dacă ei ajunseseră din urmă și trecuseră apoi într-o succesiune înceată anotimpurile pe cînd coborau la vale, sau dacă mersul lor la vale trecuse astfel prin anotimpuri, și ei fără să înainteze paralel cu timpul ci coborînd perpendicular prin temperatură și prin climaturi — o (nu i-ar fi putut spune o perioadă de timp pentru că așa cum își amintea el sau cum îi spusese bunicului că-și amintește, n-avea nici un început bine delimitat și nici un sfîrșit bine precizat. Poate că o atenuare este un cuvînt mai potrivit) — o atenuare de la un fel de inerție furibundă și o imobilitate răbdătoare, pe cînd ședeau în caretă în afara cîrciumelor și tavernelor și așteptau ca tatăl lor să se îmbete pînă la inconștiență, printr-un fel de locomoție visătoare și lipsită de destinație după ce-l scoteau pe bătrîn din oricare ar fi fost șopronul sau cocioaba sau cotețul sau șanțul în care se prăbușise și-l urcau iar în căruță, și în timpul căreia nici nu păreau să înainteze ci doar să atîrne suspendați în vreme ce pămîntul însuși se schimba, se povîrnea și se lățea din albia muntoasă unde se născuseră ei cu toții, urcînd, ieșindu-le în întîmpinare ca apele unui flux în mijlocul căruia chipurile aspre, bolnăvicioase din jurul ușilor de speluncă unde bătrînul intra sau de unde era scos sau aruncat (și odată, atunci, de către un negru uriaș, ca un taur, primul negru, sclav, pe care-l văzuseră ei vreodată, care ieșise cu bătrînul pe umeri, ținîndu-l ca pe un sac de carne și cu gura — a negrului — hohotind de rîs și plină de dinți ca niște pietre de mormînt) se iveau și piereau și-și luau locul unul altuia; pămîntul, lumea, ridicîndu-se în jurul lor și alunecînd pe lîngă ei ca și cum careta s-ar fi mișcat

pe o piatră de moară. Și acum era primăvară și pe urmă vară și ei înaintau mereu către un loc pe care nu-l văzuseră niciodată și pe care nici nu și-l închipuiau în vreun fel, și spre care cu atât mai puțin nu doreau să se îndrepte ; și venind dintr-un loc, un locșor pierdut undeva pe coasta unui deal undeva în spate către care poate că nici unul din ei n-ar mai fi știut să arate drumul de întoarcere — poate cu excepția tatălui, de obicei pierdut în inconștiență, care străbătuse o etapă a drumului însoțit de elefanții și șerpii de culoarea zmeurei pe care părea că-i vînează în vremea aceea — aducînd cu ei și apoi luînd cu ei mai departe din uimirea lor statică, țărănească chipurile și locurile străine — și chipurile și locurile — speluncile și tavernele devenind acum cătunuri, cătunurile transformîndu-se în sate, satele în orașe, și pămîntul deschis acum în șes cu drumuri bune și cîmpuri și negri muncind pe cîmpuri în vreme ce albi ședeau pe cai superbi supraveghîndu-i, și încă alți cai superbi și oameni în haine frumoase, cu altă expresie pe chipuri decît oamenii de la munte în fața tavernelor în care bătrînului nu i se mai permitea acum nici să intre pe ușa din față și de unde felul său de a se purta și de a bea ca la munte făcea să fie zvîrlit afară chiar înainte de a se fi îmbătat ca lumea (așa că acum începuseră să înainteze mai repede pe drum), și acum expulzarea lui din cîrciumi petrecîndu-se fără rîsete și fără chiote, chiar dacă rîsetele și chiotele fuseseră și pe atunci aspre și fără prea multă blîndețe.

„Așa își făcuse el educația. Învățase deosebirea nu numai dintre albi și negri, ci mai începuse să învețe de asemenea că exista o deosebire și între albi și albi, care nu se măsura prin felul cum băteau nicovala sau holbau ochii sau după cantitatea de whiskey pe care puteai s-o bei și să mai fii încă în stare după aceea să te ridici în picioare și să ieși din cameră. Începuse să facă asemenea deosebiri fără să știe încă prea bine ce înseamnă ele. Încă mai credea că era vorba de locul unde ieșiseși din găoace și de felul cum o făceai ; dacă te nașteai plin de noroc sau fără noroc ; și încă mai credea că cei norocoși ar fi putut fi mai înceți sau mai puțin dispuși decît

cei nenorocoși în a profita sau a se prevala de asemenea avantaje ori că ar fi putut să creadă că nașterea lor nu le dădea altceva decît pur și simplu noroc ; și încă-și mai închipuia că cei norocoși ar fi putut să simtă mai multă iubire față de cei fără noroc decît cei nenorocoși aveau vreodată să aibă nevoie să simtă față de ei. Adevărul avea să-l afle mai tîrziu. Își amintea însă cînd ajunsese să-l afle, pentru că lucrul acesta se petrecuse exact în aceeași clipă cînd își descoperise propria inocență. Nu clipa, momentul, îi luase atîta timp ; drumul pînă acolo ; momentul în care trebuie să fi înțeles ei cu toții, să se fi convins în sfîrșit că nu mai călătoreau, nu mai înaintau, nu se mai îndreptau spre ceva — nu oprirea în sfîrșit, statornicirea într-un fel, pentru că mai cunoscuseră asemenea opriri înainte pe drum ; își amintea cum o dată deosebirea treptată de confort dintre prezența și absența încălțăminte și a hainelor călduroase se petrecuse într-un anumit loc : un staul de vaci unde se născuse copilașul soră-si și, după cum îi povestise bunicului, după cîte își amintea el, chiar și unde fusese conceput. Pentru că acum se opriseră în sfîrșit. Nu știa unde se aflau. Un timp, în primele zile sau săptămîni sau luni, instinctul de om al pădurii dobîndit din mediul unde crescuse sau poate transmis de către cei doi frați care dispăruseră (unul dintre ei ajunsese odată în drumurile lui spre Vest pînă la fluviul Mississippi) — instinctul transmis laolaltă cu hainele uzate din piele și cu alte nimicuri lăsate în cabană cînd plecaseră ultima dată, atunci definitiv, și pe care el și-l ascuțise prin jocurile copilărești de vreun fel sau altul — instinctul acesta îi mai permisese să se orienteze astfel încît să-și mai poată (așa spunea el) găsi la timp drumul înapoi spre cabana de pe munte. Însă asta rămăsese acum în trecut, era în spatele lui momentul cînd ar mai fi putut spune exact unde se născuse. Erau săptămîni, luni, poate un an, de cînd i se învălmășiseră gîndurile în legătură cu vîrsta lui reală și după aceea n-a mai fost în stare să și le limpezească, astfel încît ajunsese să-i spună bunicului că n-ar mai fi fost în stare să spună cu aproximație de un an ce vîrstă are. Astfel că nu știa nici de unde venise nici unde se afla

și nici de ce. Era doar acolo, înconjurat de chipuri, de aproape toate chipurile pe care le întâlnise pînă atunci (cu toate că numărul lor scădea, dispărea, în ciuda eforturilor surorii nemăritate care foarte curînd, cum îi spusese el bunicului, și tot fără nuntă, mai născuse un copil, împuținîndu-se din cauza climei, căldurii, umezelii) trăind într-o cabană aproape o copie a celei din munți decît doar că nu se înălța în vîrfurile aprig și se afla așezată lîngă un rîu mare, potolit, care uneori nici nu-și arăta curentul și uneori chiar curgea înapoi, unde surorile și frații lui păreau să se îmbolnăvească după cină și să moară înainte de prînzul următor, pe unde regimente de negri cu albi stînd să-i pîndească plantau și culegeau recolte de care nu auzise niciodată pînă atunci. Acuma cel puțin bătrînul mai făcea și altceva decît să bea, ieșea din cabană după masa de dimineață și se întorcea treaz la masa de seară, și într-un fel reușea să le asigure hrana. Și era acolo și omul care stăpînea tot pămîntul acesta și pe negri și după toate aparențele și pe albi care supravegheau muncile, și care trăia în casa cea mai mare pe care o văzuse el vreodată și-și petrecea cea mai mare parte din după-amiază (povestea cum se furișea prin hățișurile încîlcite de pe pajiștea de iarbă și se tupila acolo și-l pîndea pe omul acela) într-un hamac întărit cu doage de butoi întins între doi copaci, în picioarele goale și cu ghetetele alături, și cu un negru care purta în fiecare zi haine mai bune decît el sau taică-su și surorile lui avuseseră vreodată sau s-ăr fi putut vreodată aștepta să aibă, și care nu făcea altceva decît să-i facă vînt cu evantaiul și să-i aducă de băut. Și el (avea acum unsprezece sau doisprezece sau treisprezece ani căci ajunsese acum la momentul cînd înțelesese că-și pierduse în mod irevocabil socoteala propriei vîrste) ședea acolo lungit pe burtă în vreme ce surorile lui ieșeau din cînd în cînd în ușa cabanei la două mile de acolo și țipau la el să le aducă lemne sau apă, pîndindu-l pe bărbatul care nu numai că avea ghetete chiar și vara dar nici măcar nu era obligat să le poarte în picioare.

„Dar încă nu-l invidia pe omul acesta pe care-l pîndea astfel. Ar fi vrut și el niște ghetete ca acelea, și poate că

ar fi vrut ca și taică-su să aibă o maimuță îmbrăcată într-o hăinuță care să-i pună în mână carafă și să care lemnele și apa în cabană pentru surorile lui să gătească și să spele și să facă focul în cabană astfel încît să nu mai trebuiască să le facă el pe toate. Poate că simțea chiar, înțelegea plăcerea pe care ar fi avut-o surorile lui față de vecini (și aceștia oameni albi ca și ei, trăind în alte cabane nu chiar atît de bine construite și deloc la fel de bine întreținute și păstrate ca cele unde locuiau sclavii negri dar totuși nimbate cu aura luminoasă a libertății, pe care locuințele sclavilor nu o aveau cu toate acoperișurile întregi și pereții văruiți) văzînd că au servitori. Pentru că nu numai că nu-și pierduse încă nevinovăția, dar încă nici nu descoperise că avea o asemenea nevinovăție. Nu-l invidia pe omul acela cum nu l-ar fi invidiat pe vreun om de dincolo de munți care s-ar fi întîmplat să aibă o pușcă frumoasă. Ar fi jinduit și el după pușca aceea, însă el însuși ar fi sprijinit și întărit mîndria și plăcerea proprietarului în obiectul din proprietatea sa pentru că nu i-ar fi trecut prin cap că proprietarul ar fi putut să se prevaleze într-un chip atît de meschin de norocul care îi dăduse lui și nu altuia pușca în stăpînire încît să fie în stare să le spună altor oameni : *Din cauză că eu stăpînesc această pușcă, brațele și picioarele și sîngele și oasele mele sînt mai bune decît ale voastre* decît cel mult dacă asta ar fi însemnat rezultatul victorios al unei întreceri sau lupte cu puștile ; și cum ar fi putut un om să se întreacă cu altul pentru că avea niște negri bine îmbrăcați și pentru faptul că putea să stea întins într-un hamac toată după-amiaza după ce-și scosese ghetelê ? și pentru ce oare s-ar mai fi gîndit să se ia la întrecere cu vreun altul presupunînd că ar fi făcut-o totuși ? Nici nu știa măcar că el însuși era inocent în ziua aceea cînd taică-su îl trimisese la casa cea mare cu mesajul. Nu-și amintea (sau nu a spus-o) care fusese mesajul, s-ar fi spus că încă nu știa exact ce făcuse taică-su (sau poate ce se credea că făcuse), la ce treburi era folosit bătrînul pe plantație. Era un băiat de treisprezece sau de paisprezece ani, nici el nu știa bine, îmbrăcat în hăinuțe pe care taică-su le primise de

la vechilul plantației și le uzase și pe care una dintre surorile lui le cîrpăcise și le ajustase ca să i se potrivească lui, și nu era deloc conștient de felul cum arăta în ele sau de posibilitatea că altcineva l-ar fi văzut așa cum arăta în ele, după cum nu era conștient de culoarea pielii lui, mergînd astfel pe drum, intrînd pe poartă și luînd-o în sus pe alee pe lîngă locurile unde lucrau alți negri care n-aveau nimic de făcut toată ziua decît să planteze flori și să tundă iarba, și așa pînă în fața casei, cu coloanele ei, la ușa din față, gîndindu-se că în cele din urmă acuma avea să vadă cum e pe dinăuntru, să vadă și ce altceva mai trebuia să stăpînească un om care putea să aibă un negru special să-i pună băutura în mîină și să-i scoată din picioare ghetetele pe care nici măcar n-avea nevoie să le poarte, negîndindu-se nici măcar o clipă că omul acesta s-ar fi putut să nu fie chiar atît de încîntat să-i arate lucrurile din stăpînirea lui cum nu i-ar fi trecut prin cap că un om de la munte n-ar fi fost încîntat să-i arate cornul cu praf de pușcă și forma gloanțelor care mergeau la pușcă. Pentru că era încă inocent. Știa asta fără să-și fi dat seama că o știe ; i-a povestit bunicului cum, înainte ca maimuța de negru care îi ieșise înainte la ușă să fi terminat ce avea de spus, i se păruse că se topește parcă și că o parte din el se întoarce pe călcîie și o ia la goană înapoi prin cei doi ani pe care-i trăise aici, ca atunci cînd treci repede printr-o cameră și privești toate obiectele din ea și pe urmă te întorci și treci prin cameră iarăși și privești toate obiectele de acolo din partea cealaltă și constăți că nici nu le-ai văzut înainte, țîșnind înapoi prin acei doi ani și văzînd o mulțime de lucruri care se petrecuseră și pe care nici măcar nu le observase pînă atunci ; felul plat, egal, tăcut în care surorile lui mai mari și alte femei albe asemenea lor îi priveau pe negri, nu cu frică sau spaimă ci cu un fel de antagonism speculativ nu din cauza vreunui fapt sau motiv cunoscut ci din ceva moștenit, atît de albi cît și de negri, senzația, efluviul acesta trecînd între femeile albe din ușile colibelor dărăpănate și negrii de pe drum și care nu era pe de-a întregul explicabil prin faptul că negrii aveau haine mai bune, și la care negrii

nu răspundeau ca la un antagonism sau cu vreun fel de sfidare sau încordare, ci prin însuși faptul că după toate aparențele păreau să nu dea importanță unui asemenea fluid, prea total indiferenți față de așa ceva. Știai că ai fi putut să dai în ei, îi spusese el bunicului, și că ei n-aveau să dea înapoi sau că nici măcar n-aveau să-ți opună rezistență. Dar nici nu vroiai să-i lovești, pentru că nu ei (negrii) erau asta, nu ei erau lucrul în care ai fi vrut să dai ; știai că dacă ai fi dat în ei ar fi fost ca și cum ai fi lovit un balon de jucărie al unui copil, un balon cu un chip zugrăvit pe el, o față lucioasă și netedă și destinsă și gata să izbucnească în râs, așa încît nici nu îndrăzneai s-o lovești pentru că n-ar fi făcut altceva decît să plesnească și atunci mai degrabă o lăsaai să-ți piară din fața ochilor decît s-o ai acolo în față rîzînd. Își amintea cum ședeau de vorbă noaptea în fața focului cînd aveau oaspeți sau cînd se duceau în vizită după masa de seară în vreo altă cabană, glasurile femeilor scăzute, calme chiar, dar încărcate de ceva sumbru și posomorît și doar cîte un bărbat, de obicei taică-su care și începuse să se îmbete și izbucnea în cîte o recapitulare întretăiată a propriei sale valori, a respectului pe care forța lui fizică o impunea tovarășilor săi, și băiatul de treisprezece sau de paisprezece ani sau poate de doisprezece știind că bărbatii și femeile de acolo vorbeau despre unul și același lucru chiar dacă nu i se spunea niciodată pe nume lucrului aceuia, așa cum oamenii vorbesc despre lipsuri fără să menționeze asediul, despre boală fără să-i spună pe nume molimii. Își amintea de o după-amiază cînd el și cu soră-sa mergeau pe drum și el auzise trăsura apropiindu-se din spate și se dăduse la o parte din drum și apoi își dăduse seama că soră-sa n-avea de gînd să se dea la o parte, că mergea mai departe prin mijlocul drumului cu un fel de implacabilitate mohorîță chiar în felul cum își ținea capul și el țipase la ea : și apoi totul în jur fusese numai praf și cai nechezînd și scînteirile cataramelor de la hamuri și ale spițelor roților ; văzuse două umbreluțe de soare în trăsură și pe vizitiul negru cu pălăria ascuțită strigînd : «Hoo, mă fată ! Dă-te la o parte din drumu' meu !» și pe urmă

gata, totul trecuse : trăsura și praful, cele două chipuri de sub umbreluțele de soare strîmbîndu-se furioase în jos spre soră-sa ; pe urmă el, mai aruncînd cu bulgări de noroi zadarnici după norul de praf care se învîrtejea mai departe. Înțelegea acum, în timp ce valetul negru înveșmîntat ca o maimuță fi bara trecerea pe ușă cu trupul lui în vreme ce-i vorbea, că nu în vizitiul cel negru aruncase el cu bulgări atunci, ci în chiar praful stîrnit de roțile delicate și trufase, și că totul fusese tot în zadar. Se gîndea la o noapte tîrziu cînd taică-su se întorsese acasă, intrase clătînîndu-se în cabană ; simțise mirosul de whiskey deși era încă amețit de somnul din care se trezise pe neașteptate, și auzise aceeași exultare sălbatică, răzbunătoare în glasul tatălui său : «L-am snopit pe unul din negri de la Pettibone în noaptea asta» și el își scuturase somnul auzind asta, se trezise de-a binelea auzind, și întrebase care din negrii de la Pettibone, și taică-su spusese că nu știe, că nu-l mai văzuse pe negrul acela pînă atunci ; și el întrebase ce făcuse negrul acela și taică-su spusese, «Dracu' să-l ia, porcu' ăla de negru blestemat de la Pettibone». Trebuie să-și fi pus întrebarea în același fel în care și taică-su se gîndise să-i răspundă fără măcar să-și dea seama atunci, pentru că el încă nu descoperise inocența : nu era vorba în realitate de vreun negru, de vreo creatură vie, de vreun om în carne și oase care să simtă durerea și să se zvîrcolească și să țipe de durere. I se părea chiar că-i și vedea aeeva : întunecimea bîntuită de licărul torțelor printre copaci, chipurile strîmbate, isterice ale albilor, fața ca un balon a negrului. Poate că mîinile negrului fuseseră legate sau că-l țineau de ele însă asta n-avea importanță pentru că nu erau mîinile cu care fața ca un balon s-ar fi putut zvîrcoli sau zbate să-și cîștige libertatea, nu fața de pe balon : plutea doar acolo printre ei, levitînd, lucioasă, bombată și subțire ca o foiță de hîrtie. Pe urmă cineva ar fi izbit balonul cu o singură lovitură disperată și deznădăjduită și pe urmă i se și păruse că-i vede cum o iau la sănătoasa, fugind, totul zvîcnindu-le în jur, ajungîndu-i din urmă și întrecîndu-i și gonind mai departe și apoi întorcîndu-se să-i covîrșească iarăși,

valurile urlătoare de risete spulberându-se, fără înțeles, înspăimântătoare, asurzitoare. Și cum stătea acolo în fața ușii mari albe cu negrul ca o maimuță barîndu-i intrarea și privindu-l de sus cum sta în hăinuțele lui peticite făcute din pantalonii lui taică-su și desculț, și cred că nici nu simțise vreodată pieptenele pentru că pieptenele ar fi fost unul din lucrurile pe care surorile lui le-ar fi ținut ascunse bine. Nici nu se gîndise vreodată la părul sau la hainele lui sau la părul sau la hainele altcuiva pînă cînd îl văzuse pe negrul acela ca o maimuță care nu prin meritul său se întîmplase să fi avut fericirea de a fi fost dresat într-o casă mare la Richmond poate, uitîndu-se —“ („Sau poate chiar la Charleston“, șopti Shreve.) „— la ei și el nici măcar nu-și mai aducea aminte ce-i spusese negrul, cum negrul acela îi spusese, chiar înainte ca el să fi avut timp să spună pentru ce venise, să nu mai calce niciodată pe acolo pe la ușa din față, să facă bine să se ducă prin spate.

„Nici nu-și mai aducea aminte cum plecase. Dintr-o dată se simțise alergînd și chiar la o anumită depărtare de casă, și nu către casa lui. Nu plîngea, spusese. Nici măcar nu era furios. Trebuia doar să stea să se gîndească, așa că se ducea spre locul unde putea să stea liniștit să se gîndească, și știa chiar unde era locul acela. Se dusesese în pădure. Zicea că nici nu se gîndise încotro să se îndrepte : că trupul, picioarele îl duseseră într-acolo — un loc unde o potecă de animale intra în stufăriș și un stejar se prăvălise deasupra și făcuse un fel de peșteră unde el își ținea un grătar de fier la care putea să-și frigă vînatul cînd și cînd. Spunea că se tîrîse în peștera aceea și se așezase cu spatele sprijinit de rădăcinile răsturnate, și se gîndise. Pentru că nu se lămurise încă. Nu-și dădea încă seama că necazul, piedica în calea gîndurilor lui era inocența, pentru că n-ar fi fost în stare să înțeleagă asta pînă cînd nu s-ar fi lămurit mai întîi. Așa că acum stătea și căuta prin puținul pe care și l-ar fi putut numi experiență să găsească ceva după care să măsoare lucrul acesta, și nu putea să găsească nimic. I se poruncise să ocolească pe la ușa din spate chiar înainte de a fi apucat să spună de ce venise, el care se trăgea din

oameni ale căror case n-aveau uşă din spate ci doar ferestre şi oricine ar fi intrat sau ar fi ieşit pe fereastră ar fi făcut-o fie ca să se ascundă fie ca să fugă, şi el acum nu făcea nici una nici alta. De fapt, venise cu treabă, cu bună credinţă într-o treabă pe care-şi închipuiau că trebuie s-o recunoască toţi ca atare. Bineînţeles nu se aşteptase să fie poftit înăuntru să stea la masă pentru că timpul, distanţa dintre o oală de gătit mâncare şi alta, n-avea nevoie să fie măsurată în ceasuri sau zile ; poate că nici nu aşteptase să fie poftit măcar înăuntru. Însă se aşteptase să fie ascultat ce avea de spus pentru că venise, fusese trimis cu o treabă care, chiar dacă nu-şi mai amintea acum ce fusese şi poate că la vremea aceea (spunea el) s-ar fi putut să nici n-o fi înţeles, era în mod sigur legată într-un fel sau altul de plantaţia care susţinea şi răbda casa aceea netedă şi albă şi uşa aceea netedă şi albă şi cu ornamente de aramă şi chiar şi postavul şi pînza şi ciorapii de mătase în care şedea negrul ca o maimuţă ca să-i spună să ocolească pe din dos înainte ca el să fi apucat măcar să-i spună cu ce treabă venise. Era ca şi cum ar fi fost trimis cu o bucată de plumb sau chiar cu cîteva gloanţe gata turnate ca omul care stăpînea puşca aceea frumoasă să poată să tragă cu ea, şi omul ar fi venit la uşă şi i-ar fi spus să pună gloanţele pe un ciot de copac la marginea pădurii, fără să-l lase măcar să vină de ajuns de aproape ca să se uite şi el la puşcă.

„Pentru că nici nu era furios. A stăruit să-i spună asta bunicului. Şedea doar să se gîndească, pentru că simţea că ceva trebuia să fie făcut ; trebuia să facă ceva pentru ca să poată după aceea să mai trăiască cu el însuşi tot restul vieţii şi nu se putea hotărî ce anume să facă şi asta din cauza inocenţei pe care tocmai descoperea acum că o are, şi cu care (cu inocenţa, nu cu omul, cu tradiţia) avea să trebuiască să se ia la hartă de acum înainte. N-avea nimic cu care să compare şi să cîntărească ce i se întîmplase decît comparaţia asta cu puşca, şi vedea că asemănarea n-avea nici un înţeles. Rămăsese calm, spusese apoi, stînd acclo, ţinîndu-şi genunchii în braţe în vizuina lui micuţă alături de poteca de animale

pe care de multe ori cînd bătea vîntul trebuie să fi văzut cerbii trecînd la cîtiva pași de el, stînd de vorbă cu el însuși liniștit și calm și amîndoi cei care luau parte la discuția asta căzînd de acord că ar fi trebuit să mai fie cineva, un om mai în vîrstă și mai deștept pe care să-l întrebe. Dar nu era, nu era decît el însuși, cei doi din lăuntrul unui singur trup, discutînd liniștiți, calmi : *Dar pot să-l împușc.* (Nu pe negrul ca o maimuță. Nu mai era vorba acum de negru cum nu mai fusese vorba de negrul la stîlcirea căruia ajutase și taică-su în noaptea aceea. Negrul nu era decît o altă față zugrăvită pe un balon, lucioasă și bombată și cu rîsul spulberat, răsunător, teribil, așa încît să nu îndrăznească s-o pocnească, privindu-l de sus din pragul ușii pe jumătate închise în clipa cînd, înainte de a-și fi dat seama de asta, ceva în el o luase la fugă și — el însuși neputincios să-i închidă ochii acolo — privindu-l din fața zugrăvită pe balon, întocmai ca omul care nici măcar nu mai trebuia să-și poarte ghetele pe care rîsul de pe balon îl apăra și îl izola de ființe ca el, și privea acum din locul acela invizibil oricare o fi fost unde el (omul) se întîmpla să fie atunci, către băiețașul din fața ușii lui refuzate, în hăinuțele lui peticite și picioarele goale bătucite, privind prin și dincolo de băiețașul acela, el însuși văzîndu-i atunci pe tatăl și surorile și frații lui așa cum proprietarul, omul cel bogat (nu negrul) trebuie să-i fi văzut toată vremea — ca pe niște vite de turmă, creaturi greoaie și lipsite de grație, cu brutalitate azvîrlite într-o lume pentru ei fără speranță sau înțeles, care la rîndul lor aveau să procreeze cu o prolixitate grosolană și animalică, să populeze, în număr dublu, triplu și așa mai departe, să umple spațiul și pămîntul cu o seminție al cărei viitor avea să fie o succesiune de hăinuțe de gata ajustate și cîrpăcite cumpărate pe credit la prețuri exorbitante pentru că ei erau albi, de la niște prăvălii unde negrilor li se dădeau hainele pe gratis, și avînd drept singură moștenire expresia aceea, o față zugrăvită pe un balon pocnind de ris și care odinioară privise înspre un progenitor uitat și fără nume care bătuse la o ușă pe vremea cînd fusese băiețaș și i se spusese de către

un negru să ocolească prin dos) : *Dar pot să-l împuşc !* dezbătea cu el însuși și celălalt : *Nu. Asta n-ajută la nimic : și primul : Ce facem atunci ? și celălalt : Nu știu : și primul : Dar pot să-l împuşc. Pot să mă furizez pînă acolo prin tufişuri și mă pitesc acolo pînă cînd iese să se întindă în hamac și-l împuşc : și celălalt : Nu. N-ajută la nimic : și primul : Atunci ce facem ? și celălalt : Nu știu*

„Acum i se făcuse foame. Plecase spre casa cea mare înainte de cină, și acum acolo jos unde se chircise el nu mai era soare deși mai vedea încă soarele în vîrfurile copacilor din jur. Însă stomacul îi și spusese că se făcuse tîrziu și că avea să se facă și mai tîrziu pînă să ajungă acasă. Și apoi spunea că începe să gîndească *Acasă*. *Acasă* și că la început crezuse că-i vine să rîdă și că-si tot spunea că rîde chiar după ce înțelese : *acasă*, pe cînd ieșise din pădure și se apropiase de casa lui, încă ascuns, și o privise — pereții de lemn, grosolani, pe jumătate putreziți, acoperișul desfundat ale cărui șindrile căzute nu le mai înlocuiseră ci doar așezau lighene și găleți prin locurile unde curgea ploaia, încăperea improvizată alături, pe care o foloseau ca bucătărie și care se potrivea tocmai bine pentru asta pentru că pe vreme bună n-avea nici o importanță că n-avea coș la vatră căci pe ploaie nici nu mai încercau s-o folosească, și soră-sa aplecîndu-se, ridicîndu-se ritmic în sus și în jos la o albie în curte, cu spatele spre el, diformă într-o rochie de stambă și niște pantofi de-ai bătrînului fără șirete clămpănindu-i pe sub gleznele goale și lată în fund ca o vacă, însăși munca pe care o făcea atunci animalică și stupid disproporționată față de răsplata ei : însăși esența rudimentară a muncii, a trudei, redusă la un absolut grosolan pe care doar o vită ar fi putut să-l îndure și l-ar fi îndurat ; și acum (povestea el mai departe) venindu-i pentru întâia oară în minte că trebuia să-i spună ceva lui taică-su cînd bătrînul avea să-l întrebe dacă dusesese vorba la casa cea mare, întrebîndu-se dacă să mintă acum sau nu, întrucît dacă avea să mintă s-ar fi putut să fie prins chiar de la început, întrucît omul cel bogat poate că pînă acuma și trimisese un negru să vadă

de ce nu se făcuse lucrul acela oricare o fi fost el pe care taică-su nu-l făcuse, și-l trimisese pe el să-l scuze — presupunînd că ăsta fusese lucrul pe care ar fi trebuit să-l spună acolo la casa cea mare, ceea ce (cunoscîndu-l pe taică-su) probabil că asta fusese chiar. Dar nu se întîmplase chiar de la început pentru că taică-su nu se întorsese încă acasă. Așa că nu fusese decît soră-sa, ca și cum ar fi așteptat nu lemnele ci pe el să se întoarcă acasă, ca să-și folosească coardele vocale, cicălindu-l să-i aducă lemne și el fără s-o refuze, fără să stea la discuție cu ea, pur și simplu neauzind-o, nedîndu-i atenție pentru că se gîndea mai departe. Pe urmă se întorsese bătrînul și soră-sa îl pîrise și bătrînul îl silise să se ducă să aducă lemne : și încă nu se spusese nimic despre treaba pentru care fusese trimis pe cînd ședea la masă și nici cînd se dusesse să se lungească pe rogojina unde dormea și unde s-a întins pur și simplu pe jos, numai că de data asta nu ca să doarmă, stînd doar lungit acolo cu mîinile sub cap și încă nespunîndu-se nici un cuvînt despre treaba aceea, și el încă neștiind dacă avea să mintă sau nu. Pentru că, îi spusese bunicului, partea teribilă nici nu-i trecuse încă prin minte, ședea acolo lungit în timp ce cei doi din el discutau despre asta, vorbind pe rînd cum se cuvine, amîndoi calmi, chiar prea calmi și raționali și lipsiți de resentimente : *Dar pot să-l împușc. — Nu. Asta n-ajută în nici un fel — Atunci ce facem? — Nu știu :* și el doar ascultînd, fără să fie interesat în mod deosebit, spusese, auzindu-i pe amîndoi fără să asculte. Pentru că lucrul la care se gîndea acum, el nu-l căutase. Se ivise un lucru firesc pentru un băiat, un copil, și el nedîndu-i nici o atenție pentru că era exact lucrul la care s-ar fi gîndit un băiat, și știa că pentru a face ceea ce trebuia să facă astfel ca să poată după aceea să trăiască în pace cu sine însuși ar fi trebuit să gîndească lucrul acesta direct, pînă la capăt, ca un bărbat, gîndindu-se *Negrul nici nu m-a lăsat să spun ce trebuia așa că acuma el (și nici de data aceasta nu era negrul) n-are să știe și orice o fi fost lucrul acela n-are să se mai facă și el n-are să știe că nu s-ă făcut pînă cînd are să fie prea tîrziu așa că are ce merita pentru ce l-a pus pe negrul ăla să facă și*

măcar dacă ar fi fost să-i spun că grajdul, casa i-a luat foc și negrul nici nu m-a lăsat să-i spun, să-i atrag atenția. Și apoi povestise cum dintr-o dată nu mai fusese un gând, fusese aproape un urlet, aproape de ajuns de tare ca surorile lui de pe cealaltă rogojină și taică-su în pat cu cei doi copii mai mici și umplînd camera cu sforăituri și miros de alcool să audă și ei *Nici măcar nu m-a lăsat să spun*: prea repede, prea învălmășit ca să fie gând, totul dintr-o dată parcă urlîndu-i în față, clocotind și revărsîndu-se peste el ca rîsul negrilor: *Nici nu m-a lăsat să spun și tata nici nu m-a întrebat dacă am spus sau nu așa că el nici n-are de unde să știe că tata a trimis vorbă așa că acum nu mai are nici o importanță dacă a aflat sau nu, nici măcar pentru tata; m-am dus la ușa aia ca să vină negrul ăla să-mi spună să nu mai calc niciodată pe la ușa din față și eu nici măcar nu i-am făcut un bine spunîndu-i sau vreun rău nespunîndu-i, nu mai există acum nici un bine sau un rău pe lumea asta pe care să-l mai pot face pentru el. Așa fusese, povestise el apoi, ca o explozie — o izbucnire orbitoare care pierise și nu mai lăsase nimic în urma ei, nici cenușă nici resturi de vreun fel: doar un cîmp nesfîrșit, un șes cu forma aspră a inocenței lui intacte ridicîndu-se ca un monument; inocența aceea învățîndu-l acum la fel de liniștită cum vorbiseră și ceilalți, folosindu-se de asemănarea cu pușca pe care tot el o găsise, și atunci cînd spusese *pentru ei* în loc de *el* sau *pentru el*, însemnase mult mai mult decît toți oamenii mărunți, muritori de pe fața pămîntului care și-ar fi putut permite să stea lungiți în hamac după-amiezi întregi cu picioarele goale și ghetetele alături: Se gîndise «Dacă ți-ai pune în gînd să-i înfrunți pe cei cu puști bune, primul lucru pe care ar trebui să-l faci este să-ți faci rost de pușca cea mai bună cu putință pe care s-o poți împrumuta sau fura sau face, nu-i așa?» și răspunsese Da. «Dar aici nu-i chestie de pușcă. Așa că pentru ca să-i înfrunți trebuie să ai și tu ce au ei, ce-i face să procedeze cum a procedat omul acela. Trebuie să ai și tu pămînturi și negri și o casă frumoasă ca să-i poți înfrunta. Înțelegi?» și răspunsese Da iarăși. Plecase în noaptea aceea. Se trezise înainte de*

a se fi crăpat de ziuă și plecase întocmai așa cum cu o seară înainte se dusesse la culcare : ridicându-se de pe rogojină și ieșind din casă în vârful picioarelor. Nici-odată după aceea nu mai dăduse ochii cu vreunul din familia lui.

„Plecasse spre Indiile de Vest.” Quentin nu se clintise din loc, nici măcar nu-și ridicase capul din atitudinea de îngîndurare întunecată asupra scrisorii deschise rămase pe manualul deschis în față-i, cu mâinile lăsate pe masă în fața lui de o parte și de alta a cărții și a scrisorii, din care jumătate se ridicase de la cuta după care fusese îndoită, înălțîndu-se astfel fără să se sprijine pe nimic, ca și cum ar fi învățat pe jumătate secretul levitației.

„Așa descriese Sutpen fuga. El și cu bunicul se așezaseră pe o buturugă răsturnată acum căci cîinii pierduseră urma. Adică, îl urmăriseră prin copaci — era un copac din care el (arhitectul) n-ar fi putut fugi dar în care era sigur că se cățărare pentru că găsiseră prăjina de care se servise ca să se urce cu bretelele lui încă de un capăt; deși la început nu înțeleseseră de ce tocmai bretelele, și trecuseră trei ceasuri pînă cînd să priceapă că arhitectul se folosisse de arhitectură, de legile fizicii, ca să scape de urmărirea lor așa cum în clipele de încercare te slujești întotdeauna de lucrurile pe care le cunoști cel mai bine — ucigașul de omor, hoțul de furt, mincinosul de minciună. El (arhitectul) îi cunoștea bine pe negrii sălbatici chiar dacă n-ar fi avut de unde să știe că Sutpen avea să aducă și cîinii ; alesese copacul acela și trăsese cu bretelele și prăjina după el și calculase avîntul și distanța și traiectoria și sărise în gol pînă la copacul cel mai apropiat o distanță pe care n-ar fi putut-o sări o veveriță și de acolo înaintase din copac în copac aproape jumătate de milă înainte de a pune iarăși picioarele pe pămînt. Trecuseră trei ceasuri pînă cînd unul din negri sălbatici (cîinii nu se deslipiseră de copac ; credeau că ar mai fi fost încă acolo sus) găsise locul unde coborîse pe pămînt. Așa că el și cu bunicul se așezaseră pe buturugă să stea de vorbă, și unul dintre negri sălbatici se întorsese la tabără după mîncare și după restul de whiskey și sunaseră din cornuri să se strîngă și ceilalți și mîncaseră, și el îi povestise mai departe bunicului în timp ce așteptau.

„Plecase spre Indiile de Vest. Aşa spusese Sutpen şi nu povestise cum reuşise să descopere unde erau Indiile de Vest şi nici de unde plecau vapoarele ca să ajungă acolo, nici cum ajunsese în locul unde erau vapoarele şi se îmbarcase pe unul din ele, nici dacă îi plăcuse pe mare, nici despre greutăţile vieţii de marinăr şi trebuie să fi fost cu adevărat greutăţi pentru el, un băiat de paisprezece sau de cincisprezece ani care nu mai văzuse oceanul pînă atunci, plecînd pe mare în anul 1823. Spusese doar, «Aşa că am plecat în Indiile de Vest», stînd acolo pe buturugă cu bunicul în timp ce cîinii lătrau de mama focului la copacul în care credeau că e cocoţat arhitectul pentru că trebuia să fie acolo — spunînd vorbele astea exact aşa cum le spusese în ziua aceea cu treizeci de ani mai tîrziu cînd se așezase pe un scaun în biroul bunicului (acum în hainele lui bune, chiar dacă puțin cam murdare şi uzate după trei ani de război, cu bani pe care să şi-i poată zornăi în buzunar şi cu barba în toată splendoarea ei atunci : barba, trupul, mintea în înflorirea pe care o capătă toate părţile diferite alcătuiind un om întreg cînd poate să spună *Am înfăptuit tot ce îmi pusesem în gînd să înfăptuiesc şi aş putea să mă opresc aici dacă vreau şi nimeni nu mi-ar putea spune că sînt un trîndav, nici chiar eu însumi* — şi poate că asta este clipa pe care Soarta o alege ca să-ţi dea la cap, numai că înflorirea pare atît de desăvîrşită şi de dăinuitoare încît ofilirea care începe îţi mai este ascunsă încă puțină vreme — spunînd asta cu capul puțin răsturnat pe spate în atitudinea pe care nimeni nu ştia exact de la cine o imita sau dacă n-o învăţase cumva şi pe aceasta din aceeaşi carte din care învăţase şi cuvintele, frazele bombastice cu care spunea bunicul că-ţi cerea pînă şi chibritul să-şi aprindă ţigara sau îţi oferea o ţigară — (şi nu era nici o vanitate, nimic comic în asta, spunea bunicul, din cauza inocenţei pe care nu şi-o pierduse niciodată, pentru că după ce inocenţa lui îi spusese în noaptea aceea ce să facă uitase totul şi nici nu mai ştia că o mai are încă) şi îi spusese bunicului — îi spusese, bagă de seamă ; nu scuzîndu-se, nu cerîndu-i să-l compătimească ; nu explicîndu-i, nu căutînd să se dezvinovăţască : îi spusese cum îşi părăsise cea dintîi nevastă aşa cum făceau regii din secolele

al unsprezecelea și al doisprezecelea : «Am înțeles că ea nu era și n-ar fi putut fi niciodată, deși nu din vina ei, un adjunctiv sau o sporire la planul pe care-l aveam eu în minte, așa că am avut grijă să nu-i lipsească nimic și am repudiat-o.» — spunându-i bunicului cu același glas neschimbat pe cînd ședea pe buturugă așteptînd să se întoarcă negrii cu ceilalți oaspeți și cu whiskey-ul : «Așa că am plecat în Indiile de Vest. Fusesem la școală un timp, o parte din iarnă, destul ca să fi învățat cîte ceva despre ele, ca să înțeleg că aveau să fie cele mai potrivite pentru înfăptuirea eficientă a cerințelor mele.» Nu-și mai amintea cum de ajunsese să meargă la școală. Adică de ce taică-su se hotărîse dintr-o dată să-l dea la școală, ce viziune nebuloasă sau ce contur s-ar fi iscat din ceața alcoolului și a bățăilor între negri și a planurilor de a evita munca și cărora, toate, bătrînul le spunea cu un singur cuvînt mintea lui — imaginea nu a unei ambiții sau a gloriei, nu de dragul dorinței de a-și vedea băiatul că ajunge mai bine, poate nici măcar într-o clipă oarbă de răzvrătire împotriva casei însăși al cărei acoperiș spart lăsase să plouă înăuntru peste o sută de alte familii ca a lui care veniseră și trăiseră acolo și pieriseră fără să lase vreo urmă, nimic, nici măcar zdrențe sau farfurii sparte, ci era probabil doar o invidie răzbunătoare față de unul sau doi oameni, plantatori pe care trebuia să-i vadă din cînd în cînd. Oricum, fusese dat la școală timp de vreo trei luni cîndva într-o iarnă — un adolescent de vreo treisprezece sau paisprezece ani într-o odaie plină de copii cu trei sau patru ani mai mici decît el și cu trei sau patru ani mai avansați decît el, și el nu numai probabil că mai înalt decît învățătorul (soiul de învățători care să predea la o școală de țară într-o casă cu o singură încăpere undeva în cine mai știe ce cătun printre plantațiile din regiunea de șes) ci și cu mult mai bărbat, care probabil că aducea la școală odată cu rezerva sobră, pînditoare, de muntean și multă nesupunere virtuală de care probabil că nici nu era conștient după cum nu-și dăduse seama la început că învățătorului îi e teamă de el. Nu era intransigență și poate că n-ai fi putut spune nici că era mîndrie, ci poate doar acea capacitate de a nu depinde de nimeni a munților și a singu-

rătății, întrucît cel puțin unii din neamul lui (maică-sa fusese o munteancă, o scoțiană care, după cum îi spusese el bunicului, nu învățase niciodată să vorbească bine englezește) crescuseră în munți, și oricare ar fi fost cea însușire, era ceea ce îl împiedica să consimtă să memori-zeze să socotească și așa mai departe dar îl lăsa totuși să asculte atunci cînd profesorul citea cu glas tare. — Dat la școală, «unde», îi povestise el bunicului, «am învățat prea puține lucruri în afară de faptul că cele mai multe înfăptuiri, și bune și rele, implicînd oprobriul sau laudele sau răsplata, în puterea capacităților omenești, fuseseră deja înfăptuite și nu se mai putea afla nimic despre ele decît din cărți. Așa că ascultam cînd el ne citea. Acuma îmi dau seama că de cele mai multe ori în asemenea prilejuri ajungea să ne citească cu glas tare numai atunci cînd vedea că sosise momentul cînd toată școala era gata-gata să se ridice în picioare și să plece din sala de clasă. Dar oricare ar fi fost motivul, ne citea, și eu, oricum, îl ascultam, deși atunci nu știam că stînd așa și ascultîndu-l mă pregăteam mai bine pentru ceea ce aveam mai tîrziu să am de gînd să fac decît dacă aș fi învățat toate adunările și scăderile din carte. Așa am aflat despre Indiile de Vest. Nu unde erau, deși dacă aș fi știut la vremea aceea că o asemenea știință ar fi putut să-mi servească într-o zi, aș fi învățat și asta. Ceea ce am învățat a fost că exista un loc numit Indiile de Vest unde se duceau sărăntocii cu vapoarele și se îmbogățeau, n-avea importanță cum, atîta vreme cît omul respectiv era deștept și curajos : și calitatea asta din urmă credeam că o am și eu, iar prima calitate îmi spuneam că dacă poate fi învățată prin energie și voință în școala strădaniilor și experienței, aveam să pot s-o învăț și eu. Îmi aduc aminte cum am rămas într-o după-amiază după ce se terminaseră lecțiile și l-am așteptat pe învățător, i-am ieșit în cale ; era un bărbat mai degrabă mărunț care părea întotdeauna prăfuit, ca și cum s-ar fi născut și ar fi trăit toată viața prin poduri și magazine. Îmi amintesc cum a tresărit cînd a dat cu ochii de mine și cum m-am gîndit atunci că dacă aș da în el nu s-ar auzi nici un țipăt ci doar sunetul loviturii și s-ar ridica un noruleț de praf în aer ca atunci cînd bați un covor

întins pe frînghie. L-am întrebat dacă era adevărat, dacă ce ne citise el despre oamenii care se îmbogăţeso în Indiile de Vest era adevărat. „De ce n-ar fi ?“ a spus, trăgîndu-se înapoi. „Nu m-ai auzit cînd citeam din carte ?“ — „De unde ştiu eu că ce ne-ai citit dumneata era scris în carte ?“ am spus. Atît eram de nepriceput, de tărănoi, vezi. Pe vremea aceea nu învăţasem nici măcar să-mi citesc numele ; deşi umblam la şcoală de aproape trei luni, cred că nu ştiam pe atunci mai multe lucruri decît ştiusese în ziua cînd intrasem în şcoală pentru întîia oară. Dar trebuia să ştiu, înţelegi ce vreau să spun. Poate că fiecare îşi clădeşte viitorul în mai multe feluri, te pregăteşti nu numai pentru trupul care are să fie al tău mîine sau peste un an, ci şi pentru faptele şi cursul irevocabil de mai tîrziu al faptelor rezultante pe care simţurile şi mintea ta slabă nici nu le pot prevedea dar pe care peste zece sau douăzeci sau treizeci de ani îl vei urma, va trebui să-l urmezi pentru a putea supravieţui acelor fapte. Poate că a fost doar instinctul şi nu eu cel care l-a apucat de braţ atunci cînd el s-a tras înapoi (În realitate nu puneam la îndoială ce spunea. Cred că şi atunci, chiar la vîrsta mea de atunci, simţeam că n-ar fi putut să născocească singur aşa ceva, că-i lipsea ceva ce-i este absolut necesar unui om pentru a-l face în stare să păcălească chiar şi un copil prin minciuni. Dar, înţelegi, trebuia să fiu sigur, trebuia să mă folosesc de orice mijloc la îndemînă ca să aflu sigur. Şi n-aveam nimic la îndemînă decît pe el însuşi) strîmbîndu-se la mine şi începînd să se zbată, şi eu îl ţineam şi-i spuneam — eram calm, cît se poate de calm ; trebuia doar să aflu sigur — îi spuneam, „Dar dacă mă duc pînă acolo şi văd că nu-i chiar aşa ?“ şi el acum ţipînd, zbierînd „Ajutor ! Ajutor !“ aşa că i-am dat drumul. Aşa că atunci cînd a venit timpul să înţeleg că pentru a-mi realiza planul aveam nevoie în primul rînd şi mai presus de toate de bani în cantităţi considerabile şi într-un viitor cît se poate de apropiat, mi-am adus aminte de ce ne citise el şi am plecat spre Indiile de Vest.»

„Pe urmă au început să vină şi ceilalţi oaspeţi, călare, şi după o vreme s-au întors şi negrii cu oala de cafea şi

o spată de cerb și cu whiskey (și cu o sticlă de șampanie de care uitaseră, a mai spus bunicul) și Sutpen s-a oprit un timp din povestire. N-a mai spus nimic pînă ce au terminat de mîncat și se așezaseră să fumeze pe cînd negrii și cîinii căutau prin toate părțile. Trebuiseră să tragă cu forța cîinii de la copacul acela, dar mai ales de la prăjina de care erau legate bretelele arhitectului, nu numai ca s) cum prăjina ar fi fost ultimul lucru pe care-l mai atinsese arhitectul ci ar fi fost tocmai lucrul pe care-l mai atinsese însuși sentimentul lui de exaltare atunci cînd văzuse că mai are o șansă să le scape, așa că nu numai omul ci și exaltarea aceasta a lui era ce miroseau acum cîinii și asta-i înnebunea. Negrii și cîinii se depărtau tot mai mult pînă cînd chiar înainte de apusul soarelui unul dintre negri a dat un chiot, și el (nu mai spusese nimic de cîtăva vreme, povestea bunicul, lungit acolo rezemat într-un cot, cu cizmele lui frumoase și singurii lui pantaloni și cu cămașa pe care o îmbrăcase cînd ieșise din mlaștină și se spălase cînd își dăduse seama că avea să trebuiască să-l vîneze el însuși pe arhitect dacă mai vroia să-l prindă viu, fără să mai spună nimic și poate chiar fără să asculte pe cînd în jurul lui ceilalți vorbeau despre bumbac și despre politică, fumînd țigara pe care i-o oferise bunicul, privind țintă la tăciunii din foc și poate făcînd iarăși călătoria spre Indiile de Vest pe care o făcuse cînd avea paisprezece ani și nici nu știa încotro se îndreaptă și nici dacă are s-ajungă acolo sau nu, și n-avea nici un mijloc să controleze dacă oamenii care spuneau că vaporul merge într-acolo mințeau sau nu după cum n-avea cum să știe dacă învățătorul spusese sau nu adevărul despre ce scria în carte. Și nici n-a povestit vreodată dacă fusese grea sau nu călătoria, și cîte trebuisse să îndure ca s-o ducă pînă la capăt. Pe de altă parte crezuse că tot ce i-ar fi trebuit era curajul și istețimea și unul din ele știa că-l are iar cealaltă credea că poate s-o învețe dacă așa ceva s-ar fi putut învăța, și poate că tocmai greutățile călătoriei îl mai liniștiseră și-l făceau să creadă că oamenii ce spusaseră că vaporul merge spre Indiile de Vest nû mințiseră, pentru că pe vremea aceea, zicea bunicul, probabil că n-ar fi crezut în nimic ce i s-ar fi părut prea ușor) și el a spus, «Uite» și s-a

ridicat în picioare și au mers cu toții mai departe și au văzut că arhitectul coborîse iarăși pe pămînt, și mai cîștigase asupra lor un avans de aproape trei ceasuri. Așa că acuma trebuiau să se grăbească și nu mai era vreme de stat la taclale, sau cel puțin, zicea bunicul, el nu părea dispus să-și reînceapă povestirea. Pe urmă a apus soarele și ceilalți au trebuit s-o pornească înapoi spre oraș; au plecat cu toții afară de bunicul, pentru că el vroia să asculte mai departe. Așa că a trimis vorbă cu unul din oameni (pe atunci nici nu era însurat) că nu se întoarce acasă, și el și cu Sutpen au mers mai departe pînă cînd s-a întunecat de tot. Doi dintre negri (erau acum la treisprezece mile de tabăra lui Sutpen) plecaseră mai devreme îndărăt să aducă pături și încă ceva de mîncare. Apoi se făcuse noapte și negrii începuseră să aprindă torțe de pin și au mers încă o bucată de drum înainte, cîștigînd ce mai puteau să cîștige din avansul celuilalt pentru că știau că arhitectul fusese sigur silit să se ascundă pe undeva la lăsarea întunericii ca să nu se expună să meargă în cerc. Bunicul își amintea astfel scena: el și cu Sutpen ducîndu-și caii de căpăstru (privea din cînd în cînd peste umăr și vedea ochii cailor sticlind în lumina torțelor și capetele cailor zvîcnind și umbrele tremurîndu-le pe umeri și pe crupe) și cîinii și negrii (negrii cei mai mulți tot goi, doar cîte unul ici și colo în cîte o pereche de pantaloni) și torțele de pin fumegînd și licărind deasupra lor și lumina roșiatică peste capetele lor rotunde și peste brațele lor și nămolul cu care se unseseră în mlaștină ca să se apere de țințari uscat acum, întărit și lucitor, lucind ca sticla sau ca porțelanul și umbrele aruncate de ei mai înalte decît ei o clipă și pierind în clipa următoare și chiar copacii și mărăcinișurile și tufișurile răsărind pe lîngă ei cîte o clipă și pierind în clipa următoare deși toată vremea știai că sînt acolo și le simțeai cînd îți trăgeai respirația, ca și cum, nevăzute, ar fi apăsător și condensat aerul nevăzut pe care-l respirai. Și spunea cum Sutpen începuse iar să povestească, îi vorbea iarăși înainte ca el să fi înțeles că ce auzea acum făcea parte din aceeași povestire, și spunea cum se gîndise atunci că e ceva în destinul unui om (sau chiar în omul însuși) care face destinul să capete

formă după omul acela așa cum se întâmplă cu hainele, ca o haină care nouă s-ar fi putut potrivi la o mie de oameni, dar care după ce un om a purtat-o un timp nu se mai potrivește pe nici un altul și poți să-ți dai seama de asta ori de câte ori o vezi chiar dacă nu vezi din ea decât mîneca sau reverul : așa încît destinul lui —“ („al demonului“, spuse Shreve) — „destinul lui se mulase după el, după inocența lui, după aptitudinile lui elementare pentru drama de bîlci și pentru simplitatea eroică, puerilă, tot așa cum uniforma de postav bun pe care-ai fi putut-o vedea pe zece mii de oameni în timpul celor patru ani, pe care o purtase cînd intrase în birou în după-amiaza aceea treizeci de ani mai tîrziu, se mulase după emfaza tuturor gesturilor lui și după verbiajul pedant cu care afirma cu toată liniștea, cu inocența sinceră căreia noi îi spuneam că e «ca a unui copil» — decât numai că un copil de om este singura creatură niciodată nici sinceră nici inocentă — cele mai simple și mai cumplite lucruri. Povestea cîte ceva mai departe, intrase de pe acum în povestire dar încă fără să spună cum ajunsese acolo, nici măcar cum începuseră să se petreacă lucrurile în miezul cărora se afla acum (era limpede că acum ajunsese să vorbească despre vremea cînd împlinise douăzeci de ani, pitulîndu-se pe după fereastră prin întuneric și trăgînd prin ferestre cu puștile pe care altcineva i le încărca și i le punea în mînă), aducîndu-se pe sine însuși și pe bunicul în acea cameră asediată din Haiti tot atît de simplu cît se dusesse pe sine însuși în Indiile de vest spunînd că se hotărîse să plece în Indiile de Vest așa că se dusesse într-acolo. Întîmplarea aceasta nu era o continuare deliberată a celeilalte ci îi fusese doar adusă în minte de imaginea negrilor și a torțelor în fața lor ; nespunînd cum ajunsese acolo, ce se întîmplase în răstimpul celor șase ani dintre ziua cînd se hotărîse să plece în Indiile de Vest și să se îmbogățească, și noaptea cînd, vechil sau șef de echipă sau ceva în genul acesta în slujba unui francez proprietarul unei plantații de trestie de zahăr, fusese silit să se baricadeze în casă împreună cu familia plantatorului. Și, zicea bunicul, aici survenise prima mențiune — ca o umbră care aproape că răsărise timp de o clipă și apoi se ștersese

iarăși dar nu chiar cu totul despre" — („O fată", zise Shreve. „Nu-mi spune. Spune mai departe.") „— femeia pe care, cum avea să-i spună bunicului treizeci de ani mai târziu, o găsisse nepotrivită pentru țelul său și deci o repudiasse, deși avusese grijă să îi asigure traiul și mai erau și câțiva servitori mețiși acolo cu ei, pe care trebuia să se întoarcă de la fereastră din când în când să-i pocnească cu piciorul și să-i înjure ca s-o ajute pe fată să încarce muschetele cu care el și plantatorul trăgeau pe fereastră. Și bănuiesc că bunicul spunea «Stai, așteaptă nițel, pentru numele lui Dumnezeu stai nițel» cam tot așa cum spui și tu, pînă cînd în cele din urmă el s-a oprit și s-a întors și a luat-o iar de la început căutînd cel puțin să țină seama cît de cît de cauză și efect chiar dacă nu de înlănțuirea logică și de continuitate. Sau poate din cauză că acum se așezaseră iarăși, pentru că-și spusese că merseseră destul de departe în noaptea aceea, și negrii aprinseseră focul de tabără și pregătiseră ceva de mîncare și ei (el și cu bunicul) băuseră ceva din whiskeyul rămas și mîncaseră și pe urmă se așezaseră în fața focului să mai bea whiskey și el luase de la început povestea dar încă nu era prea limpede — cum și de ce ajunsese el acolo și ce era el cu adevărat — pentru că nu vroia să vorbească despre el însuși. Poveste doar ceva. Nu se lăuda cu nimic din ce făcuse; spunea doar o poveste despre un lucru pe care un om numit Thomas Sutpen îl trăise, ceva care ar fi rămas mai departe aceeași poveste chiar dacă omul n-ar fi avut nici un nume, sau dacă s-ar fi povestit despre oricare alt om sau despre nimeni, cîndva, într-o noapte printre înghițituri de whiskey.

„Poate că asta fusese ce-i încetinise ritmul povestirii. Însă nu limpezise prea mult povestea. Încă nu ajunsese să-i povestească de la capăt bunicului cariera unui om numit Thomas Sutpen. Bunicul spunea că singura aluzie la cei șase sau șapte ani care trebuiau să se fi scurs undeva, trebuiau să fi fost marcați de unele întîmplări, a fost cînd a vorbit despre dialectul pe care trebuise să-l învețe ca să fie supraveghetor pe plantație, și la faptul că trebuise să învețe franțuzește, poate nu ca să se logodească, ci pentru că ar fi avut oricum nevoie să poată s-o repudieze

pe nevastă după ce-o luase — cum, așa cum îi povestise bunicului, crezuse că istețimea și curajul aveau să-ajungă însă constatase că se înșelase și cât de rău îi părea că nu învățase și ceea ce se învață la școală odată cu învățătura despre Indiile de Vest atunci când descoperise că nu toată lumea de acolo vorbea aceeași limbă și înțelesese că avea să aibă nevoie nu numai de curaj și de îndemînare, că avea să trebuiască să învețe și o altă limbă pentru că altminteri planul căruia i se dedicase avea să se nască mort. Așa că învățase limba, cred, tot așa cum învățase să fie marinar, pentru că bunicul îl întrebese de ce nu-și făcuse rost și el de o fată ca să trăiască cu ea și să învețe așa mai ușor și bunicul povestea apoi cum rămăsese așezat acolo cu lumina focului bătîndu-i pe față și în barbă și cu ochii liniștiți și parcă strălucitori, și spusese — și bunicul zicea că atunci fusese singura dată cînd îl văzuse că spune ceva liniștit și simplu: «În noaptea aceea despre care-ți vorbesc (și pînă la prima mea căsătorie, aș putea să adaug) eram încă virgin. Poate că n-ai să crezi, și dacă ar trebui să încerc să-ți explic ai crede mai mult decît oricînd că te mint. Așa că am să-ți spun doar că și asta făcea parte din planul pe care-l aveam eu în minte» și bunicul spusese, «De ce să nu te cred?» și el privind-l încă pe bunicul cu expresia aceea liniștită, luminoasă, în ochi, spunînd, «Dar mă crezi? Că doar n-ai avea despre mine o părere chiar atît de proastă încît să crezi că la douăzeci de ani aș fi putut nici să nu fi cunoscut ispita și nici să n-o fi scos în calea alteia?» și Bunicul spusese, «Ai dreptate. N-ar trebui să te cred. Dar te cred.» Așa că nu fusese o poveste cu femei, și deloc o poveste de dragoste: femeia, fata, doar o umbră în stare să încarce o pușcă dar fără să și poată fi lăsată să tragă cu pușca pe fereastră în noaptea aceea (sau în cele șapte ori opt nopți cît stătuseră refugiați acolo pe întuneric și priviseră pe fereastră hambarele și grînarele sau ce-or mai fi fost locurile unde se strîngea zahărul, și chiar și cîmpurile cuprinse de flăcări și fumegînd: spunea cum simțeari mirosul, nu mai simțeari nici un alt miros, mirosul rînced, dulceag, învăluitor ca și cum ura și neîmblînzirea, miile de ani tainici și întunecoși care născuseră

ura și neîmblinzirea făcuseră mai intens mirosul de zahăr : și bunicul spunea cum își adusese aminte atunci că-l văzuse pe Sutpen de fiecare dată cum refuză zahărul la cafea și așa că acum el (bunicul) înțelegea de ce dar că îl mai întrebasese totuși ca să fie sigur și Sutpen îi răspunsese că era adevărat ; că nu i se făcuse frică pînă cînd hambarele și cîmpurile arseseră de tot și chiar și uitaseră mirosul de zahăr ars, dar că de atunci nu mai fusese în stare să mănînce sau să vadă zahăr) — fata aceea doar apărînd o clipă în timpul povestirii, parcă doar într-o singură vorbă de parcă, zicea bunicul, ar fi zărit-o doar o clipă la fulgerul uneia dintre puști — o față plecată, un singur obraz, bărbia o clipă arătîndu-se din spatele unei perdele de păr revărsat, un braț zvelt, alb, ridicîndu-se, o mîină subțire încleștată pe o vergea de pușcă, și asta fusese totul. Nici un alt fel de amănunt sau de mărturisire cum nu fusese nici despre felul cum ajunsese de pe plantația, unde era treaba lui să facă pe supraveghetorul, în casa asediată atunci cînd negrii se năpustiseră asupra lui cu securile ridicate, după cum nu spusese nici cum ajunsese din cabana de bușteni putreziți din Virginia pe cîmpurile pe care le supraveghea : și asta, spunea bunicul, era pentru el și mai incredibil chiar decît faptul că ajunsese acolo din Virginia, pentru că asta însemna timp, un spațiu a cărui străbateră arăta că fusese și un fel de răgaz la dispoziția lui întrucît timpul este mai lung decît orice fel de distanță, în vreme ce cealaltă treabă, plecarea de pe ogoare și refugiarea în casa baricadată, părea să se fi petrecut cu un fel de anihilare violentă care probabil că fusese la fel de scurtă în timp ca și timpul cît s-ar fi putut povesti — însăși condensarea timpului era chezașul propriei lui violențe, și povestind totul în felul lui plăcut, anecdotic, ușor pedant ca și cum tocmai și-ar fi adus aminte treptat, i-ar fi simțit impresia prin interesul și curiozitatea detașată și impersonală pe care nici teama măcar (de data aceea cînd vorbise despre teamă în felul lui prin antifrază despre vremea cînd nu-i fusese frică, despre vremea dinainte de a i se fi făcut frică, cum spunea el) nu reușea să le mai însuflețească. Pentru că nici nu începuse să i

se facă frică pînă cînd nu se terminase totul, spunea bunicul, pentru că asta însemna pentru el — un spectacol, ceva care trebuie să fie văzut pentru că s-ar fi putut să nu mai aibă prilejul să mai vadă vreodată, întrucît inocența îi mai funcționa și el nu numai că nu înțelesese pînă după aceea ce însemna frica, dar nici măcar nu-și dăduse seama la început că nu-i fusese frică; nici nu înțelesese că ajunsese în sfîrșit la locul unde banii puteau fi obținuți repede dacă erai curajos și isteț (el nici nu se gîdea la istețime, spunea bunicul, ce vroia el să spună era lipsa de scrupule numai că nu știa că există o asemenea expresie pentru că ea nu s-ar fi aflat în cartea din care citise învățătorul. Sau poate că tocmai asta înțelegea el prin curaj, spunea bunicul) dar unde o mortalitate ridicată survenea concomitent cu banii și lucirea dolarilor nu o dădea aurul ci sîngele — un petic de pămînt despre care s-ar fi putut spune că fusese creat și pus deoparte de Cerul însuși, spunea bunicul, ca scenă pentru violența și nedreptatea și vărsarea de sînge și toate concupiscentele satanice ale poftei și lăcomiei omenești, ca să aștepte cea din urmă izbucnire de furie deznădăjduită a tuturor celor refuzați și a tuturor dezmoșteniților și a tuturor damnaților — o mică insulă plutind pe o mare surîzătoare și bîntuită de minie și necrezut de violentă, așezată la jumătatea drumului dintre pe de o parte ceea ce noi numim jungla și ceea ce numim civilizația, la jumătatea drumului între continentul neînțeles, întunecos, din care sîngele noptatec, oasele și carnea și gîndurile și amintirile și speranțele și dorințele negre erau smulse și răpite cu brutalitate, și pe de alta țara cunoscută și înghețată însemnînd sorocul blestemului, țara și oamenii civilizați care exilaseră din rîndurile lor ceea ce din sîngele și gîndurile și dorințele lor devenise prea josnic ca să mai poată fi privit în față și suportat mai departe, împingîndu-l fără de patrie și de speranță pe oceanul singuratic — o insuliță pierdută așezată pe o latitudine care ar mai fi avut nevoie de zece mii de ani de moștenire ecuatorială ca să-și poată suporta clima, un pămînt îngrășat cu sînge negru timp de două sute de ani de opresiune și exploatare pînă lăsase să țîșnească într-un incredibil paradox verdeață liniștită

și flori sîngerii și trestie de zahăr uriașă și de trei ori înălțimea unui om, ceva mai greoaie desigur însă rentabilă livră cu livră, aproape tot atît de rentabilă ca și minereul de argint, ca și cum natura ar fi păstrat un echilibru și ar fi ținut registre și ar fi oferit recompense pentru mădularele smulse și inimile obidite chiar dacă oamenii nu făceau asta, plantațiile naturii și ale omului prea bine irigate nu numai cu sîngele vărsat ci și suflat de vînturile în care vasele condamnate plutiseră zadarnic, din care ultima zdreanță a pînzelor se cufundase în marea albastră, asupra căreia se stinsese cel din urmă strigăt deznădăjduit al femeii sau copilului — plantațiile oamenilor de asemenea ; oasele și țestele încă intacte și sîngele din străvechi, neadormit, risipit în pămîntul pe care le călcaseră pașii mai strigau încă după răzbunare. Și el, ca supraveghetor acolo, călărind liniștit în timp ce învăța limba (firișorul subțiratic și fragil, spunea bunicul, prin care muchiile și colțurile superficiale ale tainei și vieților singuraticale ale oamenilor se pot lega unele de altele cîte o clipă înainte de a se cufunda iarăși în întunericul de unde spiritul își înălțase strigătul prima dată și nu fusese auzit și avea să mai strige o ultimă oară și nici atunci n-avea să fie auzit), neștiind că se afla deasupra unui vulcan, auzind cum văzduhul tremură și zvîcnește noaptea în ritmul tobelor și al cîntărilor și fără să știe că ceea ce auzea el era însăși inima pămîntului, el care credea (spunea bunicul) că pămîntul era bun și blînd și că întunericul era doar ceva pe care-l puteai vedea, sau prin care nu puteai vedea ; supraveghind ceea ce supraveghea și neștiind că supraveghează tocmai asta, făcînd zilnic expediții pornind de la o citadelă armată pînă cînd venise însăși ziua. Și el nespunînd nici asta, cum venise ziua aceea, ce anume dusesse treptat pînă la sosirea ei pentru că, spunea bunicul, se părea că nici nu știa cum se pregătise, că nu înțelegea ceea ce trebuie să fi văzut întîmplîndu-se treptat în fiecare zi și asta din cauza inocenței lui — un os de porc cu puțină carne putredă prinsă încă de el, cîțiva fulgi de pui, o zdreanță murdară, pătătă, cu cîteva pietricele legate înăuntru pe care o găsisese pe perna bătrînului într-o dimineată și nimeni nu știa (cel mai puțin însuși plantătorul care

dormise pe perna aceea) cum ajunsese acolo, pentru că aflaseră tot atunci că toți servitorii, metișii, dispăruseră, și el nici nu știuse pînă cînd nu-i spusese plantatorul că petele de pe zdreanță nu erau nici murdărie nici grăsime ci sînge, nici că ceea ce luase drept furia galică a plantatorului era în realitate frică, spaimă, și el în vremea aceea doar curios, chiar interesat pentru că încă îi mai considera pe plantator și pe fata lui niște străini. Îi povestise bunicului cum pînă în acea primă noapte a asediului nici nu-i trecuse prin cap vreodată că habar n-avea care era numele de botez al fetei, dacă-l auzise vreodată sau nu. Îi mai spusese bunicului, pomenise despre asta în povestire așa cum ai scoate jocherul dintr-un pachet de cărți de joc noi și nici nu-ți mai dai seama după aceea dacă ai scos jocherul sau nu, că nevasta bătrînului fusese spaniolă, astfel că bunicul și nu Sutpen fusese cel care înțelesese că pînă în acea dintîi noapte a atacului poate că el nici n-o văzuse pe fată de zece ori la față. Găsiseră pînă la urmă cadavrul unuia dintre metiși ; Sutpen îl găsisese, îl căutase timp de două zile fără măcar să înțeleagă că nu întâlnea în față decît un zid orb de chipuri tainice, negre, un zid în spatele căruia aproape orice s-ar fi putut pregăti să se întîmple și, așa cum și aflase după aceea, chiar se și pregătea aproape orice, și în cea de-a treia zi găsisese cadavrul într-un loc unde era sigur că n-ar fi putut să nu-l vadă încă din primul ceas al primei zile dacă ar fi fost acolo atunci. Toată vremea cît povestise rămăsese așezat pe buturugă, spunea după aceea bunicul, povestind, făcînd gesturile cu care-și însoțea povestirea, același om pe care bunicul îl văzuse luptîndu-se gol pînă la brîu cu vreunul din negrii lui sălbatici la lumina focului de tabără pe vremea cît își construia casa și care încă se mai lupta cu cîte unul din ei la lumina lanternei în grajd și după ce-și luase în sfîrșit nevasta care să-i fie adjutant la traducerea în viață a planului pe care-l avea în minte, nefăcînd caz de trîntă, fără strîngerii de mîină sau complimente pe cînd se spăla de sînge și-și punea cămașa pentru că după trîntă negrul zăcea lungit pe jos cu pieptul zvîcnindu-i și gîfîind și un alt negru zvîrlea apă peste el. Ședea acolo pe buturugă povestindu-i bunicului cum în cele din urmă

îl găsisse pe metis, sau mai bine zis ceea ce fusese odată metisul, și atunci începuse să înțeleagă că situația ar fi putut deveni serioasă ; pe urmă casa, baricada, ei toți cinci — plantatorul, fata lui, două servitoare și el însuși — închiși acolo și aerul greu de fum și de mirosul trestiei de zahăr arse și lumina și fumul urcându-se spre cer și aerul zvîcnind și tremurînd de tobe și de cîntări — insulița pierdută sub clopotul răsturnat în alternanța zilei și nopții ca un gol în care n-ar mai fi avut cum să vină nici un ajutor, în care nu mai pătrundea nici măcar vîntul dinspre vreo altă lume ci numai curenții, aceleași vînturi obosite suflînd încoace și-ncolo pe deasupra și încărcate încă cu glasurile stinse ale femeilor și copiilor uciși rătăcind fără de casă și fără de morminte peste marea despărțitoare și singuratică — în timp ce cele două servitoare și fata al cărei nume de botez el nici nu-l știa încă stăteau să încarce puștile cu care el și cu tatăl ei trăgeau nu înspre vreun dușman ci împotriva nopții haitiene înseși, azvîrlindu-și fulgerele lor mici, zadarnice și sterpe în întunecimea mohorîată, pulsîndă, sătulă de prea mult sînge : și asta chiar în vremea anului, în anotimpul dintre furtuni și speranțele de ploaie. Și povestise cum în cea de-a opta noapte apa se terminase și ceva trebuia să se facă așa că a lăsat pușca jos și a ieșit din casă și i-a supus. Așa a povestit : a ieșit din casă și i-a supus pe ceilalți, și cînd s-a întors, el și cu fata s-au logodit și bunicul spunînd «Stai, stai nițel» bineînțeles, spunînd, «Dar nici măcar n-o cunoșteai ; mi-ai spus că atunci cînd începuse asediul nici măcar nu știai cum o cheamă» și el se uitase doar o dată la bunicul și spusese, «Da. Dar vezi, mi-a trebuit ceva vreme să-mi vin în fire.» Dar nu cum făcuse. N-a povestit nici asta, în nici una din dățile cînd reluate povestirea ; a lăsat doar pușca deoparte și a pus pe cineva să dea jos baricada de la ușă și a ieșit în întunericul de afară și i-a supus, poate zbierînd mai tare, poate rezistînd, răbdînd mai mult decît crezuseră ei că un om din carne și oase poate sau trebuie să rabde (trebuie, da : asta ar fi fost teribil : să vadă că trupul omenesc poate să rabde mai mult decît i se poate cere trupului omenesc să rabde) ; poate că în cele din urmă ei înșiși și-au întors ochii cu oroare

și au fugit din fața brațelor și picioarelor albe la înfățișare asemenea alor lor și din care singele putea fi făcut să țîșnească și să curgă cum ar fi putut curge dintr-ale lor dar cuprinzînd în ele un duh neîmblînzit care ar fi trebuit să purceadă din același foc elementar din care purcedeau și ale lor dar pe care ei nu-l aveau, nu era cu putință să-l aibă. I-a și arătat bunicului cicatricele, una dintre ele, spunea bunicul, fusese chiar cît pe-aci să-l lase virgin pentru restul vieții. Și pe urmă au venit zorii de data asta fără sunetul tobelor pentru prima dată de opt zile, și ei au ieșit (probabil omul și fiică-sa) și au străbătut pămîntul pîrjolit cu soarele luminos strălucind deasupra ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, mergînd acum prin ceea ce trebuie să fi fost o solitudine necrezut de pustie și pașnic de liniștită, și l-au găsit și l-au adus în casă : și cînd și-a venit în fire, el și cu fata s-au logodit. Pe urmă s-a oprit.“

„Foarte bine“, spuse Shreve. „Spune mai departe.“

„Am spus că s-a oprit“, spuse Quentin.

„Te-am auzit. S-a oprit unde ? Cum s-a logodit și pe urmă a tăcut, și totuși mai avea o nevastă pe care s-o repudieze mai tîrziu ? Spuneai că nu-și mai aducea aminte cum a ajuns în Haiti și pe urmă cum a ajuns în casa cu negrii care o înconjurau. Acuma ai de gînd să-mi spui că nu-și mai aducea aminte nici cum s-a căsătorit ? Pe urmă s-a logodit și pe urmă s-a hotărît să se oprească, numai că într-o zi a descoperit că nu se oprise ci că dimpotrivă era însurat ? Și tot ce-ai spus tu despre el e că era virgin ?“

„S-a oprit din vorbit, din povestit“, spuse Quentin, vorbind după toate aparențele (dacă într-adevăr vorbea spre ceva) către scrisoarea lăsată peste cartea deschisă pe masă între mîinile lui. În fața lui, Shreve își umpluse pipa și o fumase. Era iarăși răsturnată pe masă, cu o spulberare de cenușă albă întinzîndu-se ca un evantai, pe masă în fața brațelor lui dezgolite, încrucișate cu care părea în același timp și să se sprijine și să se strîngă în sine însuși, pentru că deși nu erau decît ceasurile unsprezece în cameră începuse să se facă frig pînă cînd către miezul nopții avea să mai rămînă doar destulă căldură în radiatoare ca să nu înghețe țevile, deși (în noaptea asta

nu mai avea să-și mai facă exercițiile lui de respirație adânc în fața ferestrei deschise) de-abia după asta avea să se ducă în dormitor și să se întoarcă întâi cu halatul și pe urmă cu paltonul pe deasupra halatului și cu paltonul lui Quentin pe braț. „A spus doar că acum se logodise“, spuse Quentin, „și pe urmă s-a oprit din povestire. Pur și simplu s-a oprit, a spus bunicul, așa dintr-o dată și definitiv, ca și cum asta fusese totul, tot ce ar fi putut fi, tot ce ar fi meritat să se spună de la bărbat la bărbat într-o noapte peste câte o dușcă de whiskey. Poate că și era.“ Fața lui (a lui Quentin) era aplecată. Vorbea încă cu glasul ciudat, aproape posomorât, lipsit de expresie care-l făcuse pe Shreve să-l pîndească de la început cu o curiozitate și o îngîndurare intensă, detașată, să-l pîndească încă din spatele acelei expresii (a lui Shreve) de uimire heruvimică și erudită pe care ochelarii i-o intensificau sau poate chiar i-o creau. „Sutpen s-a ridicat pur și simplu în picioare atunci, a privit sticla de whiskey și a spus, «Gata pentru noaptea asta. Trebuie să și dormim; mâine dimineată o pornim devreme. Poate-l ajungem pînă nu se desmeticește.»

„Însă nu l-au ajuns. Se făcuse după-amiaza tîrziu cînd l-au prins — pe arhitect vreau să spun — și chiar și atunci numai pentru că-și rupsesese piciorul încercînd să se arhitecturizeze peste rîu. Dar de data asta făcuse o greșală de calcul așa că negrii și cîinii l-au încolțit și negrii făceau acum un scandal grozav în timp ce-l trăgeau afară. Bunicul spunea că poate că negrii-și închipuiau că fugind arhitectul renunțase în mod voluntar la statutul lui de carne interzisă, le oferise lor de bunăvoie un gambit alergînd astfel fuga, pe care negrii îl acceptaseră luîndu-se după el și-l cîștigaseră prinzîndu-l, și că acum avea să li se dea voie să-l prăjească și să-l mănînce, atît învingătorii cît și învinsul acceptînd asta în același spirit al sportului și al sportivității și fără nici o ranchiună sau resentimente de vreo parte sau alta. Toți oamenii care începuseră goana cu o zi înainte se reîntorseseră cu excepția a trei dintre ei, și cei care se reîntorseseră mai aduseseră cu ei și pe alții, așa că acum erau mai mulți decît la început, spunea bunicul. Așa că l-au tras afară

din vizuina în care se ascunsese sub albia râului : un omuleț cu o mîneacă lipsă la jiletcă și cu vesta înflorată prăpădită de apă și noroi unde căzuse în rîu și un crac al pantalonului sfîșiat așa că se vedea unde se legase la picior cu o bucată din poala cămășii și zdreanța însîngerată și piciorul umflat, iar pălăria o pierduse de tot. N-au mai găsit-o așa că bunicul i-a dăruit el o altă pălărie în ziua în care a plecat cînd se terminase casa. Erau în biroul bunicului și bunicul spunea că arhitectul a luat pălăria nouă și s-a uitat la ea și a izbucnit în plîns — un omuleț hărțuit, cu fața înspăimîntată și cu o barbă de două zile, care ieșise din vizuină luptîndu-se ca o pisică sălbatică, cu piciorul lui rupt cu tot, și cîinii lătrînd și negrii zbierînd și vociferînd într-o anticipare jovială și asasină, ca și cum ar fi avut impresia că dacă vînătoarea durase mai mult decît douăzeci și patru de ore toate regulile aveau să fie abrogate automat și nu mai era nevoie să mai aștepte ca să-l pună la frigare pînă cînd Sutpen s-a bălăcit pînă unde se opriseră cu un ciomag în mîină și i-a gonit pe negri și pe cîini la o parte, lăsîndu-l pe arhitect acolo în picioare, și nici măcar sperîat, doar gîfîind puțin și, spunea bunicul, puțin strîmbat la față că negrii îl apucaseră de piciorul rănit în încăierare cînd îl prinseseră și ținîndu-le și o cuvîntare în franțuzește, o cuvîntare lungă și spusă atît de repede că bunicul zicea că probabil nici un francez n-ar fi înțeles-o toată. Dar sunase frumos ; bunicul spunea chiar că el — cu toții de fapt — puteau să-și dea seama că arhitectul nu-și cerea iertare ; fusese frumos, spunea bunicul, și spunea și cum Sutpen se întorsese spre el dar el (bunicul) se și apropiase de arhitect, întinzînd sticla de whiskey, deja destupată. Și bunicul i-a văzut ochii în fața hăituită, ochii disperați și deznădăjduiți dar și neîmblînziți, și neîvinși, neînfrînți nici măcar de departe, spunea bunicul, și toate cele vreo cincizeci de ceasuri de întuneric și mlaștină și lipsă de somn și oboseală și lipsă de mîncare și lipsa vreunui țel către care să se îndrepte și de speranța de a ajunge acolo : doar voința de a îndura și cunoașterea dinainte a înfrîngerii dar neînfrînt încă nici de departe : și a luat sticla într-una din mîinile lui mici, murdare, ca o labă de cîrțiță și și-a ridicat cealaltă mîină și chiar

a pipăit cu ea pe lîngă frunte o clipă înainte de a-și aduce aminte că-și pierduse pălăria, și pe urmă și-a zvicnit mîna în sus într-un gest pe care bunicul spunea că nu l-ai fi putut descrie în nici un fel, părăind să strîngă toată nefericirea și înfrîngerea pe care neamul omenesc le suferise vreodată între două degete ca un pic de praf și aruncîndu-l în spate peste umăr, și a ridicat sticla și s-a înclinat în fața bunicului pe urmă în fața tuturor celorlalți șezînd pe caii lor în cerc și uitîndu-se la el, și pe urmă a tras nu numai prima înghițitură de whiskey curat pe care o înghițise în viața lui ci și a băut ceea ce nu-și închipuise că are să bea vreodată așa cum un brahman nu-și poate închipui că s-ar ivi vreodată situația în care să mănînce carne de cîine.“

Quentin se opri. Dintr-o dată Shreve spuse, „Foarte bine. Nu te mai osteni să spui că s-a oprit din povestit aici ; spune mai departe“. Însă Quentin nu continuă chiar de îndată — glasul lui fără expresie, ciudat de lipsit de viață, fața plecată, trupul destins nemișcat decît în respirație ; amîndoi nici unul clintindu-se decît în respirație, amîndoi tineri, amîndoi născuți în același an : unul în Alberta, celălalt în Mississippi ; născuți la jumătate de continent unul de altul și totuși uniți, legați parcă într-un fel de transsubstanțiere de Trunchiul Continental, Fluviul care curge nu numai prin pămîntul fizic al cărui ombilic geologic este, curge nu numai prin viețile spirituale ale ființelor pe care le cuprinde acest continent, ci este însuși Mediul care rîde la diferite grade de latitudine și temperatură, deși unele din aceste ființe, cum ar fi fost Shreve, nici măcar nu l-au văzut vreodată — ei doi care cu patru luni înainte nici măcar nu dăduseră ochii unul cu altul iar care de atunci dormiseră în aceeași cameră, și mîncaseră unul alături de altul din aceeași mîncare și se folosiseră de aceleași cărți din care se pregătiseră să răspundă la aceleași seminare, stînd unul în fața celuilalt la lumina lămpii de o parte și de alta a mesei unde ca o cutie firavă a Pandorei se afla hîrtia acoperită cu scrisul de mînă care umpluse cu duhuri și demoni violenți și neraționali acest retras colț monastic, acest alcov visător și neîncălzit a ceea ce s-ar fi putut numi partea

cea mai înaltă a gândurilor. „Nu te mai osteni“, spuse Shreve. „Spune mai departe.“

„Avea să dureze treizeci de ani“, spuse Quentin. „Au trecut treizeci de ani pînă cînd Sutpen i-a mai povestit mai departe bunicului. Poate că fusese prea ocupat. Toată vremea în care ar fi putut sta de vorbă petrecută cu înfăptuirea planului aceluia pe care-l avea în minte, și singura lui relaxare trînteile cu negrii lui sălbatici în grajd la care oamenii puteau să-și lase caii legați și să vină prin spatele casei și să nu-i vadă nimeni din casă, pentru că acum era însurat, casa era terminată și el fusese arestat pentru că o furase și eliberat după aceea așa că acum toată partea asta era în regulă, cu o nevastă și doi copii — nu, trei — în ea și pămîntul defrișat și plantat cu semințele pe care bunicul i le împrumutase și îmbogățindu-se acum într-un ritm sigur —“

„Da“, spuse Shreve; „domnul Coldfield : asta ce-a mai fost ?“

„Nu știu“, spuse Quentin. „Nimeni n-a aflat vreodată ceva sigur. Era ceva cu o poliță, o chestie în care-l convinsese pe domnul Coldfield să se folosească de creditul lui : una din tranzacțiile acelea care dacă-ți reușesc se cheamă că ești deștept și dacă nu îți schimbi numele și te muți în Texas: și tata spunea cum domnul Coldfield probabil că stătea acolo în prăvălioara lui și vedea cum căruța lui de stocuri se dublează la fiecare zece ani sau cel puțin nu scad și-și închipuise că are șansa să i se întîmple tot așa mereu, numai că conștiința lui (nu curajul : tata spunea că avea destul din asta) nu-l lăsase. Pe urmă a venit Sutpen și s-a oferit s-o facă el, el și cu domnul Coldfield să împartă cîștigul dacă avea să meargă, și el (Sutpen) să tragă tot ponosul dacă n-avea să meargă. Și domnul Coldfield l-a lăsat. Tata spunea că asta din cauză că domnul Coldfield n-a crezut că avea să meargă, că au s-o scoată la capăt, numai că nu se putea împiedica să nu se gîndească la asta, și așa că atunci cînd aveau să încerce și să dea greș el (domnul Coldfield) avea să poată să-și scoată lucrul acesta din minte ; și că atunci cînd au dat greș și au fost prinși, domnul Coldfield a insistat să-și ia și el partea de blam ca penitență și expiere pentru că păcătuisse în mintea lui toți anii aceștia. Pentru

că domnul Coldfield nu crezuse niciodată că avea să iasă ceva, așa că atunci când văzuse că avea să meragă, că mergea, singurul lucru pe care ar fi putut să-l facă ar fi fost să refuze să-și ia partea de profit ; că atunci când văzuse că reușise conștiința lui devenise obiectul urii sale, nu Sutpen — conștiința lui și pământul, țara care îi crease conștiința și apoi oferise prilejul de a strânge toți banii aceia conștiinței pe care o crease, și care nu putea face nimic altceva decât să refuze ; urîse țara aceasta atît de mult încît îi părea chiar bine când o vedea cum se apropie tot mai mult și mai mult de un război pierdut dinainte și fatal ; că s-ar fi înrolat chiar în armata yankee, spunea tata, numai că nu era soldat și știa bine că sau avea să fie ucis sau să moară de greutatea vieții de soldat, așa că n-avea să mai fie de față în ziua când Sudul avea să înțeleagă acum că trebuie să plătească prețul pentru că-și înălțase edificiul economic nu pe stîncă unei moralități ferme ci pe nisipurile alunecoase ale oportunismului și brigandajului moral. Așa că alesese singurul gest la care se putuse gîndi pentru a-și exprima dezaprobarea față de cei care ar fi supraviețuit luptelor și astfel aveau să participe la remușcările de după aceea —“

„Sigur“, spuse Shreve. „Foarte frumos. Dar Sutpen. Planul lui. Spune mai departe, odată.“

„Da“, spuse Quentin. „Planul. — Să se îmbogățească tot mai mult. Se pare că perspectivele se arătau frumoase și limpezi acum ; casa terminată, și chiar mai mare și mai albă decât cea la ușa căreia se înființase în ziua aceea și negrul ieșise în hainele lui de maimuță și-i spusese să ocolească prin dos, și el avîndu-și acum chiar propriul lui soi de negri, ceea ce bărbatul lungit în hamac cu pantofii scoși din picioare n-avea, de unde s-aleagă și să-l dădăcească să iasă la ușă când avea să-i vină și lui rîndul să vadă un băiețaș fără pantofi în picioare și doar cu pantalonii ajustați ai lui taică-su drept veșminte că vine și bate la ea. Numai că tata spunea că nu asta era acuma, că atunci când venise în biroul bunicului în ziua aceea după treizeci de ani, și neîncercînd să se scuze nici atunci cum nu încercase nici în albia rîului în noaptea când îl urmăriseră pe arhitect, ci doar să

explice acum, străduindu-se din răspuțeri să explice pentru că acum era bătrîn și știa, știa că tocmai în situația asta cînd îmbătrînea tot mai mult era silit să vorbească : timpul scurtîndu-se tot mai mult în fața lui și putînd, și chiar făcînd asta, să-i afecteze șansele și posibilitățile chiar dacă el însuși nu s-ar fi îndoit de oasele și de trupul lui așa cum nu s-ar fi îndoit de voința și de curajul lui, spunîndu-i bunicului că simbolul cu băiețelul la ușa nu era explicația pentru că băiețașul simbol fusese doar o închipuire a copilului buimăcit și deznădăjduit, că acum ar fi vrut să-l aducă pe băiețașul acela acolo unde n-avea să mai aibă niciodată nevoie să mai stea în fața unei uși albe și să bată la ea : și asta nu pentru un simplu adăpost, ci așa ca acel băiețaș, acel străin oricare ar fi fost el, fără nume, să poată închide el însuși ușa pentru totdeauna în urma lui asupra a tot ceea ce trăise vreodată, și să poată privi în față în razele de lumină încă neștiute în care urmașii lui care poate că nici n-aveau să știe de numele lui (al băiețașului) așteptau să se nască fără ca măcar să aibă nevoie să știe vreodată că fuseseră pentru totdeauna izbăviți de brutalitatea animalică tot așa cum copiii lui (ai lui Sutpen) fuseseră —“

„Să nu mai spui că eu vorbesc ca bătrînul tău“, spuse Shreve. „Dar dă-i înainte. Copiii lui Sutpen. Spune.“

„Da“, spuse Quentin. „Cei doi copii“, gîndindu-se. *Da. Poate că amîndoi sîntem tata. Poate că nimic nu se întîmplă o singură dată și după aceea gata. Poate că întîmplarea nu e niciodată o singură dată ci poate ca cercurile pe apă după ce a căzut piatra, cercurile mișcîndu-se mai departe, lărgindu-se, și iazul acela legat de un fir îngust de apă, ombilical, de iazul de alături pe care tot primul îl hrănește, l-a hrănit, l-a alimentat cu apă, și chiar dacă acest al doilea iaz cuprinde apă de o altfel de temperatură, cu o altfel de consistență care a văzut, a simțit, își amintește, oglindește într-o tonalitate diferită cerul nesfîrșit, neschimbător, asta nu mai are nici o importanță : ecoul în apă al acelei pietre a cărei cădere nici măcar n-o urmărise cu ochii îi alunecă acum pe suprafața apei în limitele zvîcnirii de început a cercurilor, în același ritm străvechi, de neșters gîndindu-se Da, sîntem amîndoi tata. Sau poate tata și cu mine sîntem*

amîndoi Shreve, poate că a fost nevoie de tata și cu mine de amîndoi ca să-l facem pe Shreve sau de Shreve și cu mine de amîndoi ca să-l facem pe tata sau poate de Thomas Sutpen ca să ne facă pe toți laolaltă.

„Da cei doi copii, băiatul și fata atît de lunecos potrivindu-se în planul lui încît poate că așa și aranjase el dinainte cu o alcătuire mintală și fizică atît de lunecos potrivindu-se planului aceluia încît s-ar fi spus că el îi alesese din ceata celestă a serafimilor și heruvimilor așa cum își alesese pe cei douăzeci de negri din cine știe ce învălmășeală o fi fost atunci cînd își repudiasse prima soție și copilul acela cînd descoperise că ei n-aveau cum să-i fie de ajutor în înfăptuirea mai departe a planurilor sale. Și bunicul spunea că aici nu intra în nici un fel conștiința, că Sutpen luase loc în biroul lui în după-amiaza aceea după treizeci de ani și-i povestise cum conștiința îl supăraseră oarecum la început dar că argumentase cu calm și logică propriei lui conștiințe pînă cînd se aranjase totul, exact așa cum ar fi putut discuta cu propria lui conștiință despre facturile de plată ale lui și ale domnului Coldfield (numai că atunci poate că nu s-ar fi întins atîta la vorbă, întrucît atunci timpul l-ar fi presat) pînă cînd s-ar fi aranjat și asta — cum recunoștea că din anumite puncte de vedere era ceva nedrept în ceea ce făcuse dar că aranjase și asta pe cît îi stătea în putere arătîndu-se mai mult decît generos; că ar fi putut pur și simplu s-o părăsească, să-și ia pălăria și să plece, însă că n-o făcuse: și că păstra ceea ce bunicul ar fi trebuit să recunoască atunci că era o pretenție îndreptățită și susținută, dacă nu asupra întregii proprietăți pe care el singur o statornicise, precum și asupra vieților tuturor albilor de pe întinderea ei, cel puțin asupra acelei porțiuni din ea care îi fusese în mod expres delimitată și acordată prin contractul de căsătorie în care intrase cu toată buna-credință fără nici o rezervă în ce privește originea lui obscură sau pregătirea lui morală, pe cîtă vreme fuseseră nu numai rezerve ci și rea-credință reală din partea lor și o rea-credință de o natură atît de grosolană încît nu numai că ar fi fost de natură să facă nulă și neavenită chiar fără cunoștința lui justificarea centrală a întregului său plan, ci și să

facă o păcăleală plină de ironie din tot ceea ce suferise și răbdase în trecut și din tot ce ar fi putut realiza în viitor vreodată spre îndeplinirea acelui plan — pretenție la care renunțase de bunăvoie, luînd doar pe cei douăzeci de negri din tot ceea ce ar fi putut pretinde el atunci și din tot ceea ce oricine altcineva în locul lui ar fi insistat să păstreze și (în care pretenție) ar fi fost sprijinit de împuternicirile atît legale cît și morale chiar dacă nu și de cea mai delicată pretenție a conștiinței : și bunicul nespunînd «Stai, stai nițel» acum pentru că era iarăși acea nevinovăție, nevinovăția care își închi-puia că ingredientele moralității erau asemenea ingredientelor la prăjituri și că odată ce le-ai măsurat și le-ai amestecat și le-ai băgat la cuptor totul s-ar fi încheiat cum se cuvine și n-ar mai fi putut să iasă altceva de aici decît prăjitura propriu-zisă. — Da, stînd acolo, așezat în biroul bunicului încercînd să explice, o recapitulare buimacă, răbdătoare, nu pentru bunicul sau pentru sine însuși pentru că bunicul susținea că însuși calmul lui era o indicație că de mult renunțase de a mai înțelege lucrul acesta vreodată, ci încercînd să explice destinului însuși, circumstanțelor, soartei treptele logice prin care ajunsese la un rezultat cu totul și pentru totdeauna incredibil, repetînd același limpede și simplu rezumat al propriei sale istorii (pe care și el și bunicul o cunoșteau acum foarte bine) ca și cum ar fi încercat să o explice unui copil răsfățat și încăpățînat :

„«Înțelegi, aveam în mintea mea un plan. Că era un plan bun sau rău, asta nu discutăm acum ; întrebarea e, Unde am făcut eu greșeala, ce am făcut, sau am omis să fac, pe cine sau ce anume am atins atunci într-un grad atît de important cum reiese de aici. Aveam un plan. Ca să-l duc la bun sfîrșit, aveam să am nevoie de bani, de o casă, o plantație, sclavi, o familie — bineînțeles, aici trebuind să intre și o nevastă. M-am pus pe treabă să-mi cîștig toate astea, fără să cer nici un fel de favoare de la nimeni. O dată mi-am riscat chiar și viața, după cum ți-am spus, deși, tot așa cum ți-am povestit, nu m-am expus la riscul acesta doar pentru ca să-mi fac rost de o nevastă, deși pînă la urmă acesta a

fost rezultatul. Dar nici asta nu are importanță în ce-ți spun eu : ajunge să-ți spun că aveam o nevastă, am acceptat-o cu toată buna-credință, fără ca eu personal să fac vreo rezervă, și m-am așteptat și din partea lor la același lucru. Nici măcar n-am cerut-o, bagă bine de seamă, așa cum poate ar fi fost de așteptat din partea cuiva cu originea mea obscură (sau cel puțin cum ar fi fost lăudat acest cineva dacă ar fi făcut-o) din ignoranță sau din delicatețe în relațiile cu asemenea persoane de soi. N-am cerut-o ; le-am acceptat propria lor evaluare avînd însă grijă ca în ceea ce mă privește să mă explic pe de-a întregul cu privire la persoana mea și la părinții mei : și cu toate acestea ei mi-au ascuns în mod deliberat singurul fapt care, aveam motive s-o știu, își dădeau seama că ar fi fost de natură să mă facă să resping întreaga tranzacție, căci altminteri nu mi l-ar fi ascuns — un fapt pe care eu însumi nu l-am aflat pînă după nașterea fiului meu. Și nici chiar atunci nu am acționat pripit. Aș fi putut să le atrag atenția asupra acestor ani pierduți, ani care nu numai că aveau să mă lase în urmă în ce privește planul meu cu distanța măsurîndu-se cu timpul scurs în perioada exprimată cu numărul acestor ani, ci și cu acea cantitate de timp compensatorie exprimîndu-se prin numărul acestor ani și pe care avea să trebuiască acum să-i cheltuiesc pentru a mă readuce încă o dată la punctul pe care îl atinsesem atunci și-l părăsisem. Însă n-am făcut-o. Am explicat doar că faptul acesta nou făcea cu neputință ca femeia și copilul să mai poată fi încorporați în planul meu, și ca urmare a acestei recunoașteri, după cum ți-am mai spus, n-am mai făcut nici o încercare de a mai păstra nu numai ceea ce aș fi putut să consider că-mi cîștigasem cu riscul vieții ci nici ceea ce mi se dăduse prin mărturii semnate, ci dimpotrivă am refuzat și am renunțat la toate drepturile și pretențiile la asta tocmai pentru a putea îndrepta orice nedreptate s-ar fi putut considera că am făcut avînd grijă să asigur din plin celor două ființe pe care s-ar fi putut considera că le-aș fi lipsit de orice aș fi ajuns să stăpînesc mai tîrziu : și s-a ajuns la un acord asupra acestui lucru, te rog să ții seamă ; la un acord între am-

bele părți. Și cu toate acestea, și după mai bine de treizeci de ani, mai bine de treizeci de ani după ce conștiința mea mă asigurase în sfârșit că dacă aș fi săvârșit vreo nedreptate făcusem tot ce aș fi putut face ca s-o îndrept — și bunicul fără să-i spună «Stai nițel» acum ci spunînd, poate chiar zbierînd : «Conștiință ? Conștiință ? Doamne Dumnezeule, omule, la ce altceva te-ai fi putut aștepta ? Instinctul și afinitatea asta pentru nefericire a unuia care și-ar fi petrecut atîta vreme într-o mănăstire, ca să nu mai vorbim de unul care a trăit atîția ani cîți ai trăit cum i-ai trăit tu, nu te-au învățat decît asta ? teama și spaima de femeie pe care probabil că ai supt-o cu prima înghițitură de lapte de la maică-ța nu te-a făcut să înțelegi lucrurile astea mai bine ? Ce fel de nevinovăție oarbă și prostească o mai fi fost și asta și cine te-o mai fi învățat să-i spui virginitate ? și ce fel de conștiință te-o mai fi întărit în credința că n-ai fi putut să cumperi de la ea siguranță pentru tine decît doar cu dreptatea ?» —“

Aici a fost momentul cînd Shreve se duse în dormitor să-și îmbrace halatul. N-a spus „Stai nițel“, s-a ridicat doar în picioare lăsîndu-l pe Quentin așezat mai departe în fața mesei, ieșind, întorcîndu-se cu halatul și așezîndu-se iarăși, ridicîndu-și pipa răcită, chiar dacă fără să și-o umple iar sau s-o aprindă așa cum era. „Foarte bine“, spuse. „Așa că de Crăciunul acela Henry l-a adus acasă, în casa cea mare, și demonul și-a ridicat ochii și a văzut chipul pentru care crezuse că plătise și ispășise cu douăzeci și opt de ani înainte. Spune mai departe.“

„Da“, spuse Quentin. „Tata spunea că probabil că el însuși îl botezase. Charles Bon. Charles cel Bun. Nu i-a spus bunicului că l-ar fi botezat el însuși, dar bunicul credea că o făcuse, ca ar fi trebuit s-o fi făcut. Ar fi fost doar partea lui din curățirea terenului, așa cum ar fi fost de așteptat ca el să contribuie la a curăți duliile de cartușe și puștile murdare după asediu dacă atunci n-ar fi fost bolnav (sau poate logodit) ; poate că el însuși ar fi insistat în privința asta, și de data asta conștiința care nu i-ar fi putut lăsa ei și copilului vreun loc în planul lui chiar dacă el ar fi închis ochii, și chiar dacă așa n-ar fi păcălit restul lumii așa cum ei îl păcăliseră pe

el, cel puțin ar fi speriat atât de tare pe oricare din ei încât n-ar mai fi îndrăznit nici unul să vorbească cu voce tare despre taina asta — aceeași conștiință care n-avea să-l lase pe copil, întrucât era băiat, să poarte numele lui sau al bunicului său din partea mamei, dar care avea de asemenea să-l împiedice să facă lucrul obișnuit și să asigure grabnic un soț pentru femeia părăsită și astfel să-i dea lui fiu-său un nume la care să aibă dreptul. Alesese el însuși numele, așa credea bunicul, așa cum alesese numele tuturor — pentru toți Charles cei Buni și Clytemnestrele și Henry și Judith și toți ceilalți — pentru întreaga seminție din colții balaurului cum îi spunea tata. Și tata spunea —“

„Tatăl tău?“ spuse Shreve. „S-ar zice că a aflat o grămadă de informații din astea întârziate al dracului de repede, după ce mai înainte așteptase patruzeci și cinci de ani. Dacă știa toate astea, atunci de ce ți-a mai spus că toată rîca dintre Henry și Bon a fost doar metisa aceea?“

„Pe vremea aceea nu știa. Nici bunicul nu-i spusese chiar totul, așa cum nici Sutpen nu-i spusese bunicului chiar totul.“

„Atunci cine i-a spus?“

„Eu.“ Quentin nu se clintise, nu-și ridicase ochii deși știa că Shreve îl privea. „A doua zi după ce — după noaptea aceea cînd am —“

„O“, spuse Shreve. „După ce tu și cu bătrîna mătușică. Înțeleg. Spune mai departe. Și tata spunea —“

„— spunea că el trebuie să fi stat acolo pe veranda din față toată după-amiaza aceea să-l aștepte pe Henry și pe prietenul despre care Henry scrisese toată toamna să-i vadă apărînd pe alee, și poate că după ce Henry îi scrisese numele în prima scrisoare Sutpen și-o fi spus că nu se poate, că trebuie să existe o limită chiar și pentru ironie dincolo de care devine o înșelăciune rea dar nu ucigașă sau o coincidență inofensivă, căci tata spunea că chiar și Sutpen știa probabil că nimeni n-ajunsese să nascocoască vreun nume pe care să nu-l și poarte sau să-l fi purtat vreodată : și ei au venit în cele din urmă pe caii lor și Henry a spus, «Tată, acesta e Char-

les», și el —“ („demonul“, spuse Shreve) „— i-a văzut fața și a înțeles că există situații în care coincidența nu înseamnă nimic altceva decât copilul care dă buzna pe terenul de fotbal ca să ia și el parte la meci și jucătorii se năpustesc peste și prin jurul capului lui neacoperit și dau și ei buzna și se azvîrlă unii într-alții, și în furia încăierării după faptele numite câștig sau pierdere nimeni nu-și mai aduce aminte de copilul acela și nici nu mai bagă de seamă cine se bagă să-l scoată de acolo să-l smulgă ca să nu fie strivit — că a rămas doar acolo în prag, exact așa cum își închipuise, cum plănuise, cum își aranjase planul, și iată că cu adevărat după cincizeci de ani copilul pierdut, năucit, fără nume și fără casă a venit să bată la ușă și nu era nicăieri sub soare un negru îmbrăcat ca o maimuță care să iasă în ușă și să-i poruncească s-o ia din loc ; și tata spunea că chiar atunci, deși știa că Bon și cu Judith nici nu dăduseră ochii unul cu altul, trebuie să fi simțit și să fi auzit planul lui — casa, situația, urmașii, totul — cum se năruie ca și cum ar fi fost făcute din fum, fără nici un sunet, fără să stîrnească nici un fel de curent de aer dislocat și fără măcar să lase vreo ruină. Și el nici măcar spunînd că asta ar fi fost plata, păcatele părintelui revenind să bîntuie asupra casei ; nici măcar spunînd că ar fi fost ghinionul, ci doar o greșeală : greșeala pe care el singur n-o putea descoperi și pentru care venise la bunicul, nu ca s-o ierte ci doar ca să reia faptele ca o minte imparțială (și bunicul spunea că credea că și cu pregătire juridică) s-o examineze și s-o descopere și să i-o arate și lui. Nu pedeapsă morală, înțelegi : doar o greșeală veche în fapt pe care un om cu istețime și curaj (una din calitățile acestea el știind acum că o are, cealaltă crezînd acum că o învățase, o dobîndise) ar fi putut încă să o contracareze dacă ar fi putut să înțeleagă unde fusese această greșeală. Pentru că nu renunțase. N-a renunțat cu adevărat niciodată ; bunicul spunea că acțiunile lui de mai tîrziu (faptul că o vreme n-a făcut nimic și astfel poate că a ajutat să se creeze însăși situația de care se temuse) nu au fost rezultatul vreunei pierderi a curajului sau vicleniei sau neîndurării, ci au fost rezultatul con-

vingerii sale că totul se trăgea de la o greșeală și pînă cînd avea să descopere care fusese acea greșeală nu avea de gînd să riște să mai facă încă una.

„Astfel că-l poflise pe Bon în casă, și în cele două săptămîni de vacanță (numai că n-a durat chiar atît; tata spunea că probabil că doamna Sutpen îi și logodise pe Judith și Bon din momentul în care văzuse numele lui Bon în prima scrisoare a lui Henry) îi pîndise pe Bon și pe Henry și pe Judith, sau mai degrabă îi pîndise pe Bon și pe Judith pentru că despre Henry și Bon știa din scrisorile lui Henry despre el de la școală; îi pîndise astfel timp de două săptămîni și nu făcuse nimic. Pe urmă Henry și cu Bon se reîntorseseră la școală și acum feciorul negru care ducea scrisorile într-un sens și în celălalt în fiecare săptămînă între Oxford și Suta lui Sutpen îi aducea lui Judith scrisori acum nemaifiind cu scrisul lui Henry (și nici asta nu era neapărat necesar, spunea tata, pentru că doamna Sutpen și umpluse orașul și provincia întreagă cu știrea despre logodna care tata spunea că nici nu exista încă) și încă el nu făcuse nimic. N-a făcut absolut nimic pînă cînd aproape trecuse primăvara și Henry scrisese că avea să-l aducă pe Bon cu el să petreacă una sau două zile împreună înainte ca Bon să se întoarcă acasă la el. Atunci Sutpen s-a dus la New Orleans. Că a ales sau nu conștient vremea aceea pentru ca să-i găsească pe Bon și pe maică-sa împreună și să rezolve dintr-o dată toată afacerea, asta nimeni nu poate s-o știe, după cum nimeni nu știe dacă a văzut-o sau nu pe mamă la vremea cînd a fost acolo, dacă ea l-a primit sau a refuzat să-l primească; sau dacă l-a primit și el a mai încercat încă o dată să ajungă la o înțelegere cu ea, s-o cumpere poate de data asta cu bani, căci tata spunea că dacă un bărbat putea să-și închipuie că o femeie disprețuită și jignită și mînioasă ar mai putea fi cumpărată cu argumente de logică formală atunci ar putea crede și că poate fi îmblînzită și cu bani, și nu i-a mers; sau dacă Bon însuși era acolo și Bon fusese acela care a refuzat oferta, deși nimeni n-a știut vreodată dacă Bon a știut cu adevărat sau nu că Sutpen era tatăl lui, dacă nu cumva la început a încercat s-o răzbune pe

maică-sa și abia după aceea s-a îndrăgostit, abia după aceea a căzut victimă curentului de răzbunare și fatalitate pe care domnișoara Rosa spunea că Sutpen îl stîrnise și-l statornicise acolo ca o dammare pentru toți cei din sîngele lui, și albi și negri. Numai că era limpede că nu-i mersese, și a venit după aceea și Crăciunul și Henry și cu Bon au venit iarăși la Suta lui Sutpen și acum Sutpen înțelesese că nu mai era nici o scăpare, că Judith se îndrăgostise de Bon și că fie că Bon dorise doar o răzbunare și că fusese prins, pierdut și condamnat, acum era tot una. Astfel că se pare că-l chemase pe Henry în seara aceea din ajunul Crăciunului înainte de masa de seară (tata spunea că poate că acum, după drumul la New Orleans, învățase în sfîrșit unele lucruri în ce privește femeile ca să-și dea seama că n-ar fi avut nici un rost să încerce întîi cu Judith) și-i spusese lui Henry. Și știuse ce avea să spună Henry și Henry chiar spusese asta și-l auzise pe fiul său acuzîndu-l că minte și Henry înțelesese văzîndu-l pe tatăl său că-l ascultă acuzîndu-l că minte că ceea ce-i spusese taică-su era adevărat; și tata spunea că el (Sutpen) probabil că știa și ce avea să facă Henry și conta pe faptul că Henry avea să facă așa ceva pentru că încă mai credea că fusese totul doar o mică greșeală tactică. Așa că era ca un detașament de diversioniști care se vede copleșit ca număr și totuși nu poate bate în retragere și care mai crede că dacă dă dovadă de destulă răbdare și de destulă istețime și calm și de destulă vivacitate îi mai poate împrăștia pe inamici și-i poate doborî unul cîte unul. Și Henry a și făcut lucrul acela. Și el (Sutpen) probabil că știa și ce avea să facă Henry după aceea, că și Henry avea să se ducă la New Orleans să se convingă și el. Pe urmă, era anul '61 și Sutpen știa ce aveau să facă acum, nu numai ce avea să facă Henry ci și ce avea să-l silească pe Bon să facă; poate că (fiind un demon — deși nu era nici o nevoie să fii demon ca să prevezi la vremea aceea războiul) chiar prevăzuse că Henry și cu Bon aveau să se înroleze în compania studenților de la universitate; trebuie să fi avut un fel al lui de a urmări evoluția lucrurilor, de a ști ziua în care numele lor aveau să apară în registrul

de înrolări, un fel de a ști dinainte unde avea să se găsească unitatea, compania încă dinainte ca bunicul să fi ajuns colonelul regimentului din care făcea parte compania pînă cînd a fost rănit la debarcaderul din Pittsburgh (unde a fost rănit și Bon) și s-a întors acasă ca să se obișnuiască să nu mai aibă brațul drept și Sutpen s-a întors acasă în '64 cu cele două pietre de mormînt și a stat de vorbă cu bunicul în biroul lui în ziua aceea înainte ca ei amîndoi să plece iarăși la război. Poate că știuse toată vremea unde erau Henry și cu Bon, că fuseseră tot timpul în regimentul bunicului unde bunicul putea să aibă grijă de ei într-un fel chiar dacă bunicul habar n-avea că o făcea — presupunînd că ar fi avut nevoie să aibă cineva grijă de ei, pentru că Sutpen trebuie să fi știut și de perioada de încercare, ce anume făcea Henry acum : ținîndu-i pe toți trei — pe el însuși și pe Judith și pe Bon — în acea suspensie în timp ce se lupta cu conștiința lui ca să se convingă să se învoiască la ceea ce vroia el să facă exact așa cum făcuse taică-su atunci cu mai bine de treizeci de ani înainte, poate devenind chiar fatalist ca și Bon acum și dîndu-i războiului o șansă să aranjeze totul ucigîndu-l pe Bon sau pe amîndoi (dar fără ca el să ajute, să trișeze, în ce-l privește, pentru că el fusese cel care-l dusesese pe Bon în spatele frontului atunci la Pittsburgh) sau poate că știuse că Sudul avea să fie înfrînt și că apoi n-avea să mai rămînă nimic care să mai aibă prea mare importanță, care să mai merite să te mai înfierbînti astfel, ceva împotriva căruia să mai merite să mai protestezi sau pentru care să suferi sau pentru care să mori sau chiar pentru care să trăiești. În ziua aceea venise în biroul lui, ziua lui —^a („a demonului“, spuse Shreve) „— de permisie ca să vină acasă, cînd venise acasă cu pietrele de mormînt. Judith era acolo și bănuiesc că el o privise și că ea îl privise și că el spusese, «Știi unde e» și Judith nu-l mințise și el (îl cunoștea pe Henry) spusese, «Dar pînă acuma n-ai primit nici o știre de la el» și Judith nu mințise nici de data asta și nici nu plînsese pentru că amîndoi știau foarte bine ce avea să scrie în scrisoare cînd avea să ajungă așa că el nici nu mai avusese

nevoie să întrebe, «Cînd vă scrie că are să vină, tu și cu Clytie o să începeți să pregătiți rochia de mireasă» chiar dacă de data asta Judith l-ar fi mințit, ceea ce ea n-ar fi făcut : astfel că el a așezat una dintre pietre pe mormîntul lui Ellen și pe cealaltă a sprijinit-o în picioare în hol și a venit să-l vadă pe bunicul, încercînd să-i explice, să vadă dacă bunicul ar fi putut să descopere el greșeala aceea despre care credea că ar fi fost singura cauză a problemei lui, așezat acolo în uniformă lui uzată și ponosită, cu mănușile subțiate și epoletii ieșiți de soare și (pana o avea în orice caz, asta e sigur. S-ar fi putut să fi trebuit să lase deoparte sabia, dar penajul și-l păstrase) pana de la pălărie ruptă și zdrențuită și murdară, și calul înșeuat așteptîndu-l jos în stradă și avînd de călărit o mie de mile ca să-și regăsească regimentul, și totuși stînd acolo în singura după-amiază din permisie ca și cum ar mai fi avut o mie de după-amiezi la dispoziție, ca și cum n-ar mai fi fost nici o grabă sau vreo nevoie urgentă nicăieri pe lume și atunci cînd ar fi plecat n-ar fi avut de mers decît cele douăsprezece mile pînă la Suta lui Sutpen și cu o mie de zile sau poate chiar de ani de monotonie și de pace îmbelșugată înainte, și el, chiar și după ce ar fi murit, încă rămînînd acolo, privindu-și splendoriile nepoți și strănepoți răsărînd cît vedeai cu ochii ; și el încă, chiar dacă mort și sub pămînt, rămînînd aceeași mîndrețe de bărbat cum îi spusese Wash Jones, numai că nu acum. Acum prins în cețurile propriei sale fortificații personale de moralitate privată : într-o aceeași sofisticată despicare a firului în patru în vreme ce (spunea bunicul) Roma pierdea și zidurile Ierihonului se năruiau, spunînd că *lucrul acesta ar fi bun dacă sau lucrul acela ar fi rău* însă cu încetinirea singelui în vine și cu înțepenirea oaselor și arterelor la care spune tata că recurg la senilitate oamenii care cînd sînt tineri și supli și puternici reacționează la un singur simplu Da și la un singur simplu Nu tot atît de instantaneu și de desăvîrșit și de instinctiv ca aprinderea sau întreruperea electricității, stînd acolo pe scaun și vorbind și acum bunicul nemaîștiind despre ce vorbea pentru că acum bunicul spunea că nici nu mai credea că Sutpen

Însuși ar mai fi știut căci nici pînă atunci Sutpen nu-î povestise chiar totul. Și aici iarăși aceea moralitate, spunea bunicul : moralitatea care nu-l lăsa să vorbească de rău sau să trădeze memoria primei sale soții, sau cel puțin memoria căsătoriei chiar dacă simțea că fusese păcălit cu ea, nici măcar față de o cunoștință în a cărei discreție și confidență avea destulă încredere pentru a dori să se justifice pe sine însuși, nici măcar față de fiul său dintr-o altă căsătorie pentru a-și apăra statutul realizărilor și dorinței sale de o viață întreagă, decît ca o ultimă resursă. Nu că ar fi ezitat atunci, spunea bunicul : însă nu mai devreme. Fusese înșelat, păcălit el însuși, însă ieșise din încurcătura asta fără a cere sau a primi ajutor de la cineva ; oricine altcineva ar fi putut fi adus într-o asemenea situație n-avea decît să încerce să facă la fel. — Stînd acolo și moralizînd asupra faptului că, oricare ar fi fost alternativa pe care ar fi ales-o, rezultatul avea să fie că țelul și planul pentru care dăruise cincizeci de ani de viață ar fi putut tot atît de bine să nici nu fi existat acești cincizeci de ani, și bunicul nici măcar neștiind despre ce alternativă vorbea el atunci, care ar mai fi fost cealaltă alegere ce i-ar mai fi rămas pînă cînd spusese chiar ultimul cuvînt înainte de a se fi ridicat în picioare, înainte de a-și fi pus pălăria și de a fi strîns mîna stîngă a bunicului ca după aceea să încalece și să plece ; această a doua alegere, nevoie de a alege, la fel de obscură cît fusese pentru bunicul și cauza celei dintîi, repudierea : astfel că bunicul nici măcar nu mai spusese «Nu știu ce ar trebui să alegi» nu pentru că asta ar fi fost tot ce ar fi putut spune și astfel să spună asta ar fi fost mai puțin decît dacă nu i-ar fi răspuns nimic, ci pentru că orice ar fi putut spune ar fi însemnat mai puțin decît dacă n-ar fi răspuns chiar nimic întrucît Sutpen nici nu asculta, nici nu aștepta vreun răspuns, căci nu venise să cerșească milă și nu exista nici un fel de sfat pe care să-l îi primit, iar justificarea și-o smulsese el singur din propria sa conștiință, cu treizeci de ani înainte. Și încă mai știa că avea curaj, și chiar dacă în ultima vreme ar fi ajuns să pună la îndoială că-și dobîndise cu adevărat istețimea

pe care la un moment dat crezuse că o avea, încă mai credea că așa ceva exista undeva pe lume ca să poată fi învățată și că dacă putea fi învățată el avea încă s-o mai învețe — și poate chiar asta, spunea bunicul : dacă istețimea nu l-ar fi putut scoate din încurcătură de această a doua oară așa cum mai făcuse înainte, ar fi putut cel puțin să depindă de curaj ca să-i găsească voința și puterea de a mai porni o a treia oară spre țelul acela așa cum i le găsisese ca să înceapă o a doua oară — el care venise în biroul bunicului nu pentru compătimire și nu pentru ajutor pentru că bunicul spunea că el nici nu învățase cum să ceară cuiva ajutor sau orice altceva așa că nici n-ar fi știut ce să facă cu ajutorul dacă bunicul i l-ar fi putut da, ci venise doar cu îngândurarea aceea sobră și liniștită, sperînd poate (dacă mai nădăjduia într-adevăr, dacă mai făcea altceva decît pūr și simplu să gîndească cu voce tare) că o minte juridică poate percepe și clarifica acea greșeală inițială asupra căreia el mai insistă încă, pe care el însuși nu fusese în stare să o descopere ; «Am fost pus în fața alegerii — sau să închid ochii la un fapt care-mi fusese impus fără știrea mea în timp ce eu îmi construiam acțiunile în vederea îndeplinirii planului meu, fapt care însemna negarea absolută și irevocabilă a planului meu ; sau să mă țin mai departe de planul meu original către țelul în îndeplinirea căruia eram confruntat acum cu această negare. Am ales, și am dus pînă la capăt după puterile mele ispășirea pentru orice rău l-aș fi putut face prin alegerea mea, plătiind chiar mai mult pentru privilegiul de a fi ales așa cum am ales decît s-ar fi așteptat din partea mea să plătesc, sau chiar (după lege) mi s-ar fi cerut să plătesc. Și totuși sînt pus acum în fața unei a doua necesități de a alege, și factorul curios în asta este nu, așa cum ai arătat și dumneata și așa cum mi s-a părut și mie la început, că s-ar fi ivit necesitatea unei noi alegeri, ci că oricare ar fi alegerea pe care aș putea-o face, oricare ar fi acțiunea pe care aș putea-o alege, ea ar duce spre același rezultat : sau îmi distrug propriul țel cu mîna mea, ceea ce se va întîmpla dacă voi fi silit să-mi joc ultima carte, sau să nu fac nimic, să las lucrurile să-si urmeze cursul

pe care știu că-l vor urma și să-mi văd planul desăvîrșindu-se în chip normal și firesc și cu succes în ochii lumii, dar în ochii mei ar fi o batjocură și o trădare a băiețășului care se apropiase de ușa aceea acum cincizeci de ani și fusese izgonit, pentru a, cărui răzbunare planul întreg fusese conceput și dus înainte pînă în momentul acestei alegeri, această a doua alegere decurgînd din prima care la rîndul ei îmi fusese impusă ca rezultat al unei înțelegeri, al unui aranjament în care intrasem cu toată bună-credința, fără să ascund nimic, în vreme ce partea cealaltă sau părțile celelalte îmi ascundeau singurul factor care ar fi putut distruge întregul plan și țelul însuși în vederea cărora acționasem, ascunzîndu-mi-l atît de bine încît abia după ce se născuse copilul îmi dădusem seama că acest factor există —“

„Bătrînul, tatăl tău“, spuse Shreve. „Cînd bunicul tău ți spusesese asta, nici el nu știa despre ce vorbea bunicul tău, după cum nici bunicul tău nu știa despre ce vorbea demonul cînd demonul i-o spusesese, nu? Și cînd bătrînul tău ți-a povestit asta, nici tu n-ai fi știut despre ce vorbeau ei toți dacă n-ai fi fost acolo și n-ai fi văzut-o pe Clytie. Nu-i așa?“

„Da“, spuse Quentin. „Bunicul a fost singurul prieten pe care l-a avut el vreodată.“

„Pe care l-a avut demonul?“ Quentin nu răspunse, nu schiță nici o mișcare. Se făcuse frig în cameră acum. Căldura dispăruse aproape cu totul din radiatoare: fierul cel rece suiera un îndemn grav și o povață de somn, mica moarte, reînnoirea. Trecuse o vreme de cînd clopotele sunaseră ceasurile unsprezece. „Foarte bine“, spuse Shreve. Se chircise acum în el însuși înfășurat în halat așa cum mai devreme se strînsese în el însuși înfășurat în pielea lui roză, dezgolită, aproape spîină. „A ales. A ales poftele trupesti. Și eu aș alege la fel. Dar spune mai departe.“ Remarca lui nu suna ușuratică, nici măcar nu însemna o condamnare. Se născuse (dacă trebuia neapărat să aibă vreo cauză) din sentimentalismul incorigibil, lipsit de sentimentalisme, al tinerilor care aleg ușurătatea aspră și adesea grosolană — și, de fapt, Quentin nu-i acordă nici o atenție, reluînd ca și cum n-ăr fi fost întrerupt,

cu fața încă plecată, în aparență încă adâncit în gânduri deasupra scrisorii deschise de pe cartea deschisă acolo pe masă între brațele sale.

„În noaptea aceea a plecat spre Virginia. Bunicul povestea cum se dusesse la fereastră să-l vadă trecînd prin piață, călare pe armăsarul uscățiv negru, țepăn în uniformă cenușie ieșită de soare, cu pălăria cu pana ruptă puțin înclinată dar nu chiar atît de într-o parte cît fusese căciula de blană de castor de odinioară, ca și cum (spunea bunicul) nici chiar cu rangul și prerogativele lui martiale de acum nu-și mai dădea aerele pe care și le dăduse odinioară, nu pentru că s-ar fi învățat minte de pe urma nenorocelor sau ar fi îmbătrînit sau ar fi fost istovit de război ci ca și cum chiar în timp ce pleca pe cal ar mai fi rămas buimăcit în starea aceea în care se străduia să-și păstreze limpede și să-și ridice liber mai presus de haosul creaturilor omenesti imprevizibile și lipsite de rațiune nu atît capul sus ca să respire și nu atît cei cincizeci de ani de eforturi și luptă pentru a-și crea posteritatea, ci codul său de logică și moralitate, formula și rețeta sa de fapte și deducții a căror sumă echilibrată și ale căror produse refuzate nu mai erau în stare să se mențină la suprafață sau măcar să plutească pe firul apei. Bunicul îl văzuse apropiindu-se de Holston House și-l văzuse pe bătrînul McCaslin și pe alți doi bătrîni ieșind și adresîndu-i cuvîntul, el călare pe armăsar și răspunzîndu-le fără să ridice glasul, spunea bunicul, dar cu ceva pedant, oratoric în gesturile lui reținute, în felul în care-și ținea umerii. Pe urmă, el a plecat mai departe. Putea să ajungă la Suta lui Sutpen înainte de a se fi lăsat noaptea așa că probabil că de-abia după cină își îndreptase armăsarul spre Oceanul Atlantic, el și cu Judith mai oprindu-se unul în fața altuia poate chiar un minut întreg, el nemaiavînd nevoie să spună «Aș lăsa totul baltă dacă aș putea», ea nemaiavînd nevoie să spună «Las-o atunci baltă — dacă poți» ci doar luîndu-și rămas bun, sărutul pe frunte și nici o lacrimă ; un cuvînt către Clytie și către Wash : stăpînul către sclav, seniorul către iobag : «Și așa, Clytie, să ai grijă de domnișoara Judith. — Wash, am să-ți trimit o bucată din pulpana surtucului lui Abe Lincoln de la

Washington», și bănuiesc că Wash răspunzându-i așa cum obișnuia s-o facă acolo sub boltă cu damigeana și ciubărul de la fântină : «Sigur, dom' colonel ; omoară-i pîn-la unu pe porcii ăia !» Așa că și-a mincat budinca și și-a băut cafeaua de ghindă arsă și a pornit călare la drum. Pe urmă s-a făcut anul '65 și armata (bunicul se reîntorsese și el ; acum era colonel de brigadă dar bănuiesc că asta din mai multe motive decît pur și simplu pentru că rămăsese fără un braț) se retrăsese prin Georgia și în Carolina și cu toții își dădeau seama că nu putea să mai dureze mult acuma. Pe urmă într-o zi Lee îi trimisese lui Johnston întăriri de la unul din corpurile sale de armată și bunicul descoperise atunci că regimentul 23 Mississippi era unul din regimentele de sub comanda lui. Și el (bunicul) încă nu știa ce se întîmplase : sau Sutpen aflate într-un fel că Henry reușise în sfîrșit să-și convingă propria conștiință să cadă de acord cu el însuși așa cum și taică-su (tatăl lui Henry) făcuse cu treizeci de ani înainte, sau că Judith îi scrisese lui taică-su că primise în sfîrșit o știre de la Bon și-i scrisese deci să-i spună ce aveau de gînd să facă ea și cu Bon, sau dacă ei toți patru ajunseseră ca unul singur la punctul acela în care trebuia să se facă ceva, trebuia să se întîmple ceva, ce anume din toate astea el (bunicul) nu știa. Aflase doar într-o dimineață că Sutpen se prezentase la cartierul general al fostului regiment al bunicului și ceruse și primise permisiunea să stea de vorbă cu Henry și stătuse de vorbă cu el și apoi plecase iarăși, călare cum și venise, înainte de miezul nopții.“

„Așa că pînă la urmă făcuse alegerea“, spuse Shreve. „Își jucase totuși cartea. Și atunci s-a întors acasă și a găsit acolo —“

„Stai nițel“, zise Quentin.

„— ceea ce trebuie să fi vrut să găsească sau în orice caz ceea ce oricum trebuia să găsească —“

„Stai nițel, îți spun“, zise Quentin, deși încă nu se mișcase de la locul lui și nici nu-și ridicase glasul — glasul în care se simțea o încordare nelămurită, reținută : „Îți spun eu“ *Are să trebuiască să aud iar totul se gîndea Acum trebuie să aud iar totul de la capăt îl și aud totul*

de la capăt iar ascult iar totul de la capăt are să trebuiască de acuma încolo să nu mai ascult niciodată nimic altceva decât asta mereu așa că s-ar zice că nu numai că nimeni n-ajunge să-i supraviețuiască propriului său tată dar nici prietenii sau cunoscuții n-ajung s-o facă — „s-a întors acasă și a găsit cel puțin lucrul acela despre care n-ar fi fost nevoie de nici o știre sau de nici un avertisment chiar dacă Judith s-ar fi gândit să-i trimită vreun asemenea avertisment, să-i trimită știre că a fost înfrântă, ea care după cum spunea domnul Compson nu s-ar fi gândit să-i dea de știre că el o învinsese și care doar îl aștepta (ea care cum spunea domnișoara Coldfield nu se simțea îndoliată) și-i ieșise înainte la întoarcerea lui, nu cu furia și deznădejdea la care el poate s-ar fi așteptat deși știa atât de puține, învățase atât de puține lucruri despre femei cum spunea domnul Compson, dar în mod sigur cu altceva decât calmul înghețat cu care, cum povestea domnișoara Coldfield, ea îl întâmpinase — același sărut, după aproape doi ani, pe frunte; glasurile, vorbele, liniștite, reținute, aproape impersonale: «Și —?» «Da. Henry l-a omorât» urmate de puținele lacrimi care se opriseră chiar în clipa când se porniseră, ca și cum umezirea ochilor ar fi fost doar o simplă foiță, o pojghiță subțire ca o foiță de țigară și cu înfățișarea unui chip omenesc; «A, Clytie. A, Rosa. — Vezi și tu, Wash. N-am reușit să pătrund destul de departe în spatele liniilor yankeilor ca să-ți tai o bucată din pulpana aceea pe care ți-am promis-o»: și (din partea lui Jones) hohotul, pufnetul, străvechea stabilitate dobitocească a tinei articulate care, cum spunea domnul Compson, dăinuie dincolo și de victorii și de înfrângeri: «Da, dom' colonel, ne-au ucis da' de bătut nu ne-au bătut încă, nu?»: și asta a fost totul. Se întorsese. Era iarăși acasă și acum problema pentru el era graba, timpul care trecea, nevoia sa de a se zori. Nu-și mai bătea capul, spunea domnul Compson, nici cu curajul nici cu voința, nici măcar cu viclenia acum. Nu-și pusese nici o clipă întrebarea dacă mai era în stare să mai ia totul de la capăt a treia oară. Tot ce-l preocupa acum era posibilitatea că s-ar fi putut să nu mai aibă timp suficient s-o

Jacă, să recîştige terenul pierdut. În orice caz n-a pierdut nimic din timpul care-i rămăsese. Nici voința și viclenia nu și le-a pierdut, deși fără îndoială că nu considera că ar fi fost voința sau viclenia calitățile care împinseseră în mîinile lui întinse în așteptare prilejul, și probabil că fusese mai puțină viclenie și mai mult curaj decît chiar voință ceea ce-l făcuse să se logodească cu domnișoara Rosa în mai puțin de trei luni și aproape chiar înainte ca ea să-și fi dat seama de asta — domnișoara Rosa, principală adeptă și susținătoare a cultului de prigonire a demonului, cult căruia el îi era principalul obiect (chiar dacă nu victimă), logodită cu el înainte de a se fi obișnuit să-l vadă în casă — da, mai mult curaj decît chiar voință, și totuși și ceva viclenie: viclenia cîștigată prin nenumărate și chinuitoare chițibușuri vreme de cincizeci de ani brusc capitulînd și renăscînd în trecut sau brusc răsărind și înflorind ca o sămînță căzută stearpă în gol sau într-un singur bulgăre de pămînt înghețat. Pentru că s-ar fi zis că observase fără să se fi oprit din mers, în trecerea prin casă care de fapt fusese doar continuarea neînteruptă a îndelungatei călătorii prin Virginia, o pauză doar nu ca să-și salute familia ci doar ca să-l ia pe Jones și să-l tragă după el afară pe cîmpurile năpădite de mărăcini și pe lîngă gardurile năruite și-i vîrîse securea în mîini, văzuse singurul punct slab, singurul punct vulnerabil prin care să ia cu asalt virginitatea măcrită și îmbătrînită a domnișoarei Rosa, și luînd-o cu asalt și cucerind-o dintr-un singur cuvînt, cu ceva din abilitatea tactică necruțătoare a bătrînului său maestru (regimentul 23 Mississippi fusese odată în corpul de armată al lui Jackson). Și apoi viclenia îl părăsise iarăși. Se frînsese, se risipise în aceeași veche logică și moralitate nepuținicioasă care-l mai trădase și înainte: și în ce zi va fi fost, în ce brazdă se va fi oprit deodată nemișcat, cu un picior împins înainte, cu coarnele nesimțitoare ale plugului deodată în mîinile sale nesimțitoare, ce stinghie de gard rămasă deodată în aer ca și cum n-ar mai fi avut greutate în niște mușchi care n-ar mai fi putut-o simți, cînd și-a dat seama că era ceva mai mult în problema lui decît pur și simplu lipsa de timp, că problema aceasta

cuprindea ceva mai mult decît o supraconcentrare a acestei lipse : că acum trecuse de şaizeci de ani şi că nu mai era cu putinţă să mai aibă decît un singur fiu, că în cel mai bun caz nu mai avea în măruntaiele sale decît cel mult un singur băiat, aşa cum tunul cel bătrîn ar putea să simtă cînd nu mai era decît un singur obuz în trupul lui. Aşa că el i-a sugerat ei ceea ce-i sugerase, şi ea a făcut ceea ce el ar fi trebuit să ştie că ea avea să facă şi poate chiar că ar fi ştiut dacă nu s-ar fi înnămolit iarăşi în moralitatea care-i cuprindea toate părţile componente dar care refuza să se urnească, să se mişte. De aici apropierea aceea, ultragiul, uimirea neîncrezătoare, fluxul, izbucnirea de indignare şi mînie în care domnişoara Rosa a dispărut de la Suta lui Sutpen, fustele umflate ca un balon plutind pe deasupra revărsării, uşoară ca o surcică, cu boneta (poate una dintr-ale lui Ellen pe care şi le luase de undeva din pod) strînsă bine peste capul ţeapăn şi tremurător de mînie. Şi el, oprit acolo cu frîiele peste braţ, cu poate ceva semănînd cu un surîs ascuns în barbă şi în jurul ochilor, ceva care nu surîdea ci era concentrarea ridată a îngîndurării furibunde — graba, nevoia lui sălbatică ; precipitarea dar nu spaima, nu îngrijorarea : doar faptul că de data asta dăduse greş, deşi fusese doar o împuşcătură de încercare şi cu o încărcătură uşoară, de alice, şi puşca cea veche, ţeara şi mecanismul ei încă neresimţindu-se ; doar că data viitoare s-ar fi putut să nu mai fie de ajuns praf de puşcă şi pentru ca să tragă spre ţintă şi pentru ca după aceea să mai poată reîncărca — faptul că firul acesta al vicleniei şi curajului şi voinţei se înfăşurau într-un acelaşi ghem în care se înfăşura firul zilelor care-i mai rămăseseră şi ghemul acesta era acum de ajuns de aproape de el ca să-şi întindă mîna şi să-l atingă. Dar ăsta nu era încă un motiv serios de îngrijorare, pentru că totul (vechea logică, vechea moralitate care pînă atunci niciodată nu dăduse greş cînd fusese vorba să-i înşele aşteptările începuse pe nesimţite să se așeze într-un chip plin de înţeles, începuse să-i arate dincolo de orice îndoială că el avusese dreptate, întocmai cum şi el ştiuse că avusese dreptate, şi că deci ceea ce se întîmplase fusese doar o iluzie şi în realitate nici nu existase.“

„Nu“, spuse Shreve ; „stai tu acum. Să mă joc și eu puțin de-a povestitul. Întîi, Wash. El (demonul) oprit acolo și calul, armăsarul lui înșeuat, sabia prinsă în teacă uniforma cenușie așteptînd să fie întinsă în pace printre molii și totul fiind pierdut mai puțin dezonoarea : pe urmă vocea credinciosului gropar care începuse piesa și care avea s-o și încheie, răzbătînd din culise asemenea însuși glasului lui Shakespeare : «Mda, și-așa dom' colonel, de bătut poate că ne-au bătut, da' nu ne-au omorît încă, nu ?» — Și nu era nici ironie. Era doar nuanța aceea protectoare de ușurătate în spatele căreia se ascundea rușinea tinerească de a se simți emoționat, și din spatele căreia vorbea și Quentin, aceasta fiind și cauza îngîndurării posomorîte a lui Quentin, volubilitatea (din partea amîndurora), jocularitatea prefăcută : amîndoi, fie că știau sau nu, în camera înghețată (se făcuse frig de tot acum) pierduți în încordarea analizei, a căutării motivelor raționale și care în fond semăna mult cu moralitatea lui Sutpen, cu ritualurile de invocare a demonului ale domnișoarei Coldfield — camera aceasta nu numai consacrată acestor încordări amintitoare ci păstrată chiar deoparte pentru așa ceva și cu toată îndreptățirea pentru că aici mai puțin decît în orice alt loc o asemenea încordare (logica și moralitatea) ar fi putut face mai puțin rău — amîndoi sprijinindu-se spate în spate ca și cum ar fi fost împinși în ultimul șanț de rezistență, spunîndu-i Nu fantasma invocată de Quentin de pe malurile Mississippiului care în timpul vieții acționase și reacționase cu minimum de logică și de moralitate, și care odată murind scăpase cu totul de așa ceva, care mort acum rămăsese nu numai indiferent ci și invulnerabil față de așa ceva, și într-un fel de o mie de ori mai puternic și mai viu. Nu fuseser nici un gînd de a-l răni pe celălalt din partea lui Shreve și nici nu fusese luat ca atare, căci Quentin nici măcar nu se oprise. Nu ezită nici o clipă, continuînd spusele lui Shreve, fără pauză de virgulă sau de punct sau de paragraf :

„— nu mai avea rezerve să riște focuri pentru tatonarea terenului așa că a stîrnit totul de data asta așa cum stîrnești un iepure dintr-o tufă de măceș, cu un bulgăre de noroi uscat pe care-l arunci cu mîna. Poate că a fost pri-

mul şirag de mărgele luat din prăvălioara lui şi a lui Wash unde el îşi pierdea răbdarea cu clienţii, negrii şi golanii albi şi tot soiul de pierde-vară, şi-i dădea afară şi încuia uşa şi se îmbăta pînă nu mai vedea în faţa ochilor. Şi poate că Wash a dus şiragul în persoană, spunea tata, atunci la poartă, cînd se întorsese de la război în ziua aceea, şi că după ce a plecat cu regimentul avea să le spună oamenilor că el (Wash) sta acolo să aibă grijă de plantaţia şi de negrii colonelului, şi tot aşa pînă cînd după o vreme poate c-a şi început să creadă şi el asta. Mama tatii povestea cum atunci cînd negrii lui Sutpen au aflat ce spunea el, începuseră să-l oprească pe drumul care urca dinspre rîpă, dinspre locul unde era tabăra cea veche de pescuit pe care i-o lăsase Sutpen să stea el şi nepoata lui (pe vremea aceea ea avea opt ani). Erau prea mulţi ca să-i poată împinge la o parte cu biciul, să poată încerca s-o facă, să rişte să încerce ; şi îl întrebau de ce nu era şi el la război şi el le răspundea, «căraţi-vă din drumul meu, negrilor !» şi pe urmă începeau să rîdă de-a dreptul întrebîndu-se unul pe altul (decît că nu se întrebau unul pe altul ci-l întrebau pe el) : „Cine-o mai fi şi ăsta, de ne spune nouă negri ?“ şi el se năpustea asupra lor cu un băţ în mînă şi ei săreau laoparte, nu prea departe, doar cît le trebuia ca să nu se lase atinşi, şi deloc furioşi, rîzînd doar. Şi el încă mai ducea peşte şi vînat pe care îl împuşcase (sau poate îl furase) şi legume acolo la casa cea mare şi cam asta mai era tot ce mai aveau doamna, Sutpen şi Judith (şi Clytie alături de ele) ca să mănînce, şi Clytie nu-l lăsa nici să intre în bucătărie cu coşul, spunîndu-i, «Stai aici, albule. Stai locului acolo unde eşti. N-ai trecut niciodată pragul ăsta cît a fost colonelul aici şi n-ai să-l treci nici acum.» Ceea ce era adevărat, numai că tata spunea că aici era ceva cu care se mîndrea : că nu încercase niciodată să intre în casă, chiar dacă el credea că dacă ar fi încercat, Sutpen nu le-ar fi lăsat să-l oprească ; ca şi cum (zicea tata) şi-ar fi spus în sinea lui *Motivul pentru care nici nu încerc nu e că refuz să-i dau vreunei negrese blestemată prilejul să-mi spună că n-am voie ci pentru că nu vreau să-l pun pe domnu Tom în situaţia să trebuiască să drăcuiască un negru sau să fie el drăcuit de nevastă-sa din cauza mea.* Însă şedeau să

bea laolaltă sub bolta de muscat duminicile după-masă, și în zilele săptămînii îl vedea pe Sutpen (o mîndrețe de bărbat cum spunea el) pe armăsarul cel negru, galopînd prin plantație, și tata povestea cum în clipele acelea Wash își simțea inima și liniștită și plină de mîndrie și poate că i se părea că lumea asta în care negrii, despre care Biblia spunea că au fost creați și blestemați de Dumnezeu să fie animale și robi tuturor oamenilor cu pielea albă, trăiau mai bine și erau adăpostiți și chiar îmbrăcați mai bine decît el și nepoată-sa — că lumea asta în care el umbla întotdeauna împresurat de batjocurile și ecourile disonante ale rîsetelor negrilor era doar un vis și o iluzie și că lumea adevărată era cea în care propria lui apoteoză singuratică (spunea tata) galopa pe armăsarul său negru pur-sînge, gîndindu-se poate, spunea tata, cum în Cartea Sfîntă se spune că toți oamenii au fost creați după chipul și asemănarea Domnului astfel că toți oamenii sînt la fel în ochii Domnului oricum, se înfățișează la fel în fața Domnului cel puțin, așa că îl privea pe Sutpen și se gîndea *Un bărbat chipeș, mîndru. Dacă Dumnezeu El Însuși ar coborî printre noi să străbată pămîntul, așa i-ar place și Lui să arate*. Poate că a adus el însuși primul șirag de mărgele și, spunea tata, poate și fiecare din panglicile de după aceea de-a lungul următorilor trei ani în timp ce fata creștea și se maturiza repede cum se întîmplă cu toate fetele de felul ei ; sau oricum avea să le știe și să le recunoască pe fiecare din panglicile și fundele cum le vedea pe ea chiar dacă ea îl mințea cînd trebuia să spună unde și cum le-a căpătat, lucru pe care probabil că ea nici nu-l făcea, pentru că știa sigur că el trebuie să fi văzut panglicile acestea în vitrină zi de zi timp de trei ani și că le știa tot așa de bine cum își știa și pantofii din picioare. Și nu numai el le știa, ci și toți ceilalți, clienți și cei care ședeau să caște gura, albi și negrii stînd cinchiți pe veranda prăvăliei s-o privească trecînd, nu chiar sfidătoare și nici chiar timidă, și nici de-a dreptul mîndrindu-se cu panglicile și mărgelele astea, dar aproape; nu s-ar fi putut spune că ar fi fost așa într-un fel sau altul, dar era parcă puțin din toate : îndrăzneată, tăcută și temătoare. Însă tata spunea că Wash își simțea încă inima liniștită chiar și după ce văzuse rochia și vorbise

despre ea, probabil că doar puțin mai grav acum privindu-i chipul tainic, sfidător, speriat în vreme ce ea îi spunea (înainte ca el să fi întrebat, poate prea insistentă, prea grăbită să dea singură explicații) că domnișoara Judith i-o dăruise, o ajutase să și-o croiască : și tata povestea cum poate el și-a dat seama dintr-o dată și fără să se fi pregătit că atunci când trecea pe lângă bărbații strînși pe verandă aceștia se uitau acum lung și după el și cum înțelegea că ei știau deja lucrul la care el se gîndea acum că le trecea lor prin cap. Dar tata spunea că era încă liniștit, chiar și acum, și că răspundea, dacă se gîndea să răspundă, să oprească protestele și dezvinovățirile : «Da, sigur. Dacă dom' co'nel și domnișoara Judith au vrut să ți-o dea ție, nădăjduiesc doar că ți-a venit în minte să le mulțumești.» — Nu, speriat, spunea tata : doar îngîndurat, doar grav ; și tata povestea mai departe cum în după-amiaza aceea bunicul a plecat cular să-i spună lui Sutpen ceva și nu era nimeni în față în prăvălie și el vroia tocmai să iasă și să se ducă la casa cea mare când a auzit glasuri în spate și s-a îndreptat într-acolo și astfel a auzit înainte de a fi început să nu mai asculte și înainte de a-i face pe ei să-l audă cum îi zicea lui Sutpen pe nume. Bunicul nu apucase încă să-i vadă, nu ajunsese încă nici măcar destul de aproape ca ei să-l audă, însă spunea că știa exact cum aveau să arate : Sutpen tocmai îi spusese lui Wash să scoată carafa și atunci Wash spusese ceva și Sutpen începuse să se întoarcă spre el, văzînd că Wash nu scotea carafa înainte de a fi înțeles ce vroia să spună Wash, apoi înțelegînd și încă pe jumătate întors spre el și apoi dintr-o dată parcă trăgîndu-se îndărăt și aruncîndu-și capul pe spate, privindu-l pe Wash și Wash acolo în picioare, și fără să strîngă din umeri, cu aerul lui încăpățînat și liniștit și fără să se dea bătut, și Sutpen spunînd, «Adică ce-i cu rochia ?» și bunicul spunea că glasul lui Sutpen suna scurt și aspru ; nu al lui Wash ; că glasul lui Wash era doar fără inflexiuni și liniștit, nu supus : doar răbdător, fără să se grăbească : «Te cunosc de aproape douăzeci de ani de zile. N-am încercat niciodată să nu fac ce mi-ai spus matale să fac. Și sînt un om de peste șaizeci de ani.

Și ea nu-i decît o fetiță de cincisprezece ani », și Sutpen spunînd, «Vrei să spui că i-aș face vreun rău fetei ? Eu, un om în toată firea, de vîrsta ta ?» și Wash : «Dacă matale ai fi fost oricine altul, ți-aș fi spus și eu că ești de vîrsta mea, la fel de bătrîn ca mine. Și bătrîn sau tînăr, n-aș fi lăsat-o să păstreze rochia aia, sau nimic altceva care ar fi venit din mîna matale. Dar matale ești altceva», Și Sutpen : «Cum, altceva ?» și bunicul povestea că Wash nu răspunsese nimic și că el strigase din nou atunci și nici unul din ei nu-l auzise ; și apoi Sutpen spusese : «Așa, de-asta ți-e frică de mine ?» și Wash spusese, «Nu mi-e frică. Pentru că matale ești om curajos. Nu că matale ai fi fost om curajos în vreo clipă sau vreo minută sau vreo oră din viața matale și ai avea vreun act de la generalul Lee cu care să dovedești asta. Ești curajos, așa cum ești un om viu și care respiră. În asta e altceva cu matale. Nu-i nevoie de nici un act de la nimeni care să-mi dovedească mie așa ceva. Și știu că oricare ar fi lucru' pe care matale pui mîna, fie un regiment de bărbați sau o fetișcană neștiutoare sau doar un cîine nenorocit, matale ai s-o faci cum se cuvine s-o faci.» Atunci bunicul l-a auzit pe Sutpen mișcîndu-se, brusc, violent, și bunicul povestea că-și închipuia, credea că știe cam ce-și închipuia el că Wash gîndea în clipa aceea. Însă tot ce-a spus Sutpen a fost, «Scoate carafa.» — «Sigur, dom' co'nel», a spus Wash.

„Așa că a venit și duminica aceea, un an după ziua cealaltă și trei ani după ce el îi sugerase domnișoarei Rosa ca întîi să încerce și dacă avea să fie băiat și avea să trăiască, după aceea să se căsătorească. Nu se crăpase încă de ziuă și el aștepta ca iapa lui să fete după ce se încrucișase cu armăsarul cel negru, așa că atunci cînd a ieșit din casă înainte de a se fi făcut ziuă în dimineata aceea Judith și-a închipuit că se duce la grajduri. Ce știa Judith și cît anume despre tatăl ei și despre nepoata lui Wash nimeni n-ar fi putut să spună, cît n-ar fi putut să nu afle din ce trebuie să fi știut Clytie (cît poate să-i fi spus sau să nu-i fi spus, fie că o făcuse sau nu) întrucît toți ceilalți albi sau negri de prin partea locului știau numai văzînd-o pe fată trecînd gătită cu panglicile și mărgелеle pe care toți le recunoșteau cît anume trebuie să fi refuzat ea să înțeleagă în timp ce potrivea și cosea

rochia (tata spunea că Judith o lucrase cu adevărat ; nu fusese minciună ce-i spusese lui Wash fata : amîndouă singure ziua întreagă de dimineața pînă seara timp de o săptămîină acolo în casă : și despre ce stătuseră de vorbă, ce trebuie să fi spus Judith în timp ce fata rămăsese îmbrăcată doar în lucrurile pe care le mai avea și căroră le spunea rufăria ei, cu fața-i rezervată, sfidătoare, tainică, pînditoare, și ce anume răspunzînd, ce anume spunînd, la care Judith poate să fi încercat sau nu să închidă ochii — nimeni n-ar fi putut să spună). Așa că numai cînd nu se întorsese la vremea mesei se dusesse ea sau o trimisese pe Clytie în grajd și văzuse că iapa fătase peste noapte dar că tatăl ei nu era acolo. Și de-abia pe la mijlocul după-amiezii găsisse un băiețaș mai răsărit și-i dăduse o băncuță ca să se ducă pînă jos la vechea tabără de pescuit să-l întrebe pe Wash unde era Sutpen, și băiatul ocolise fluierînd pe după colțul colibei de lemn putrezit și văzuse poate întîi coasa, poate întîi trupul zăcînd în buruienile pe care Wash nu le tăiasse încă, și cînd țipase ridicase ochii și-l văzuse pe Wash la fereastră, pîndindu-l. Pe urmă, cam după vreo săptămîină o găsiseră pe negresă, moașa, și ea spusese că nici nu știuse că Wash era acolo în dimineața aceea în zori cînd auzise calul și apoi pașii lui Sutpen și el intrase și se oprise lîngă rogojina pe care erau întinși fata și pruncul și spusese, «Penelope —» (asta era iapa) «— a fătat în dimineața asta. Un mînz al dracului de frumos. Are să semene cap tăiat cu taică-su cum era cînd îl călăream acolo în Nord în '61". Ții minte?» și bătrîna negresă spunea că spusese, «Da, stăpîne» și el își zvîcnise cravașa spre rogojină și spusese, «Ei ? Spune odată, lua-te-ar dracu : armăsar sau iapă?» și cum ea îi spusese și cum el rămăsese acolo o clipă, nemișcat cu totul, și fără să se cîntească din loc, cu cravașa lipită de picior și dungile de soare căzînd peste el prin crăpăturile peretelui, peste părul alb și barba care nu-i încărunțise încă deloc, și spunea cum îi văzuse ochii și pe urmă dinții în barbă și că ar fi vrut să fugă atunci numai că nu se putea mișca, i se părea că n-o țîn picioarele să se ridice și să fugă : și pe urmă el o privise arăși pe fata de pe rogojină și spusese, «De, Milly ; păcat că nu ești și tu iapă. Atunci ți-aș fi putut da și ție un

culcuș ca lumea în grajd» și se întorsese pe călcîie și ieșise. Doar că ea nu se putea mișca încă, și nici măcar nu știa că Wash era acolo, afară ; îl auzise doar pe Sutpen spunînd, «Marș de-aici, Wash. Să nu îndrăznești să m-atingi», și pe urmă Wash, cu glasul blînd și de-abia de ajuns de ridicat ca să ajungă pînă la ea : «Am să îndrănesc să te-ating, dom' co'nel» ; și Sutpen, iarăși : «Dă-te la o parte, Wash !» acum cu asprime, și pe urmă auzise cravașa peste fața lui Wash dar nu-și mai dăduse seama dacă auzise sau nu coasa pentru că descoperise că putea să se miște, să se ridice în picioare, să iasă în fugă din colibă prin bălării, fugind mai departe —“

„Stai“, spuse Shreve ; „Stai nițel. Vrei să spui că-și căpătase în sfîrșit băiatul care și-l dorise, și că totuși —“

„— făcuse pe jos trei mile pînă acolo și îndărăt ca s-o aducă pe negresă, pe urmă se așezase pe veranda căzută în ruină pînă se făcuse ziuă și nepoata încetase să mai țipe în colibă și-l auzise chiar o dată și pe copil, așteptîndu-l pe Sutpen. Și tata spunea că chiar și atunci își simțea inima liniștită în piept, deși știa ce-avea să se spună peste tot în fiecare colibă de prin partea locului înainte de a se fi lăsat seara, tot așa cum știuse ce spusese în ultimele patru sau cinci luni cînd starea nepoate-si (pe care el nu încercase niciodată s-o ascundă) nu mai putea fi interpretată în vreun alt fel : *Wash Jones a pus mîna pe bătrînul Sutpen în sfîrșit. I-au trebuit douăzeci de ani, dar acum l-a apucat așa de bine pe bătrînul Sutpen că Sutpen o să trebuiască sau să taie în carne vie sau să se dea bătut.* La asta spunea tata că se gîndea el în timp ce aștepta afară pe verandă unde-l trimisese bătrîna negresă, îi poruncise să iasă, stînd acolo în picioare poate chiar lîngă stîlpul de care rămăsese sprijinită ruginind de doi ani de zile coasa, în vreme ce țipetele nepoatei veneau acum cu regularitatea unui ceasornic, dar inima lui era liniștită, deloc îngrijorată sau speriată ; și tata spunea că poate în timp ce stătea acolo încețoșat în căutările și bîjbîielile lui (moralitatea lui care semăna atît de mult cu cea a lui Sutpen, care-i spunea că el avea dreptate împotriva oricăror fapte și obiceiuri și a orice altceva) care dintotdeauna se amestecase și se încîlcise cu ropotul de copite în galop chiar

și în vremurile de pace de care nimeni nu-și mai aducea aminte, și în care în timpul celor patru ani de război la care el nu luase parte ropotul galopului se auzise doar mai vitejește, mai mîndru, mai vișoros — tata spunea că poate că-și găsisese și răspunsul ; că poate izbucnise liberă și limpede galopînd pe cerul gălbui al zorilor superba imagine plină de mîndrie a bărbatului pe superba imagine plină de mîndrie a armăsarului și căutările și bîjbîile se scuturaseră dintr-o dată libere și limpezi și ele, nu ca o justificare sau explicație sau dezvinovățire sau scuză, spunea tata, ci ca o apoteoză singuratică, explicabilă, dincolo de orice înșelăciune omenească : *El este mai mare decît toți yankeii ăia care ne-au omorît pe noi și pe ai noștri, care i-au omorît nevasta și i-au văduvit fata și i-au gonit băiatu' de-acasă, care i-au furat negrii și i-au părăginit pămînturile ; mai mare decît toată regiunea asta pentru care el s-a bătut și care drept răsplată l-a adus în situația să țină o prăvălioară prăpădită de țară ca să-și cîștige hrana ; mai mare decît disprețul și amărăciunea pe care el le-a ridicat la buze ca pe cupa amărăciunii în Cartea Sfîntă. Și cum aș fi putut să trăiesc pe lîngă el douăzeci de ani de zile fără ca el să mă atingă și să facă alt om din mine ? Poate că nu sînt la fel de mare ca el și poate că n-am mers în iureșul acela în galop. Dar cel puțin am fost împins și eu pe unde a trecut el. Și eu și cu el mai putem încă s-o facem și vom mai putea s-o facem, dacă va fi să fie ca el să-mi arate ce vrea să fac ; și poate încă stînd acolo, ținînd frîul armăsarului după ce Sutpen intrase în colibă, așcultînd încă ropotul galopului, privind încă imaginea aceea superbă cum galopează și se topește și trece, galopînd prin avaturile care însemnau acumularea anilor, a timpului, pînă la culmea iradiînd de splendoare în care avea să galopeze fără oboseală sau fără să mai înainteze, în veci de veci nemuritoare sub sabia înălțată și după steagurile zdrențuite de bătălie, năpustindu-se pe cerurile de culoarea tunetului ; stînd acolo și auzindu-l pe Sutpen în casă cum spusese singura lui vorbă de salut, de întrebare și de adio către nepoată, și tata spunea că o clipă Wash trebuie să nu fi simțit pămîntul sub picioare pe cînd îl privea pe Sutpen ieșind din casă, cu cravașa în mînă, gîndindu-se liniștit, ca*

într-un vis : Nu se poate să fi auzit ce știu bine că am auzit. Știu bine că nu se poate gândindu-se Asta a fost ce l-a scos din pat. Mînzul' ăla. Nu eu sau cineva din ai mei. Nici măcar cineva din sîngele lui n-a fost să-l scoată din patu' lui poate nemaisimțind pămîntul sub picioare, nici o stabilitate, nimic atunci, poate nici măcar nemaiauzindu-și glasul cînd Sutpen i-a văzut fața (fața unui om pe care timp de douăzeci de ani de zile nu-l văzuse să facă vreo mișcare decît la comandă cum nu-l văzuse altfel pe armăsarul pe care-l călărea) și se oprise : «Ai spus că dac-ar fi fost iapă ai fi putut să-i dai un culcuș ca lumea în grajd», poate nici măcar auzindu-l pe Sutpen cînd spusese, brusc și aspru : «Marș de-aici. Să nu îndrăznești să m-atingi» numai că trebuie să fi auzit asta pentru că-i răspunsese : «Am să-ndrăznesc să te-ating, dom' co'nel» și Sutpen spusese «Dă-te la oparte, Wash» iarăși înainte ca bătrîna să fi auzit cravașa. Numai că fuseseră două lovituri cu cravașa ; găsiseră două brazde pe fața lui Wash în noaptea aceea. Poate că cele două lovituri îl trîntiseră chiar la pămînt ; poate că pe cînd se ridica pusese mîna pe coasă —“

„Stai“, spuse Shreve ; „pentru numele lui Dumnezeu, stai puțin. Vrei să spui că el —“

„— a stat acolo toată ziua la ferestruica de unde putea să pîndească drumul ; probabil că a lăsat coasa să cadă jos și a intrat drept în casă unde poate nepoata întinsă pe rogojină l-a întrebat cu vocea mînioasă ce se întîmplase și el răspunsese, «Ce ? Ce să se-audă, dragă ?» și poate că și încercase s-o convingă să mănînce — carnea pe care probabil c-o adusese de la prăvălie sîmbătă seara, sau poate niște dulciuri, încercînd s-o ispitească cu ele poate — jeleuri lipicioase, stătute, de-o para, scoase dintr-o pungă ruptă, și poate a mîncat și el și pe urmă s-a așezat la fereastră de unde putea să privească afară pe deasupra trupului și a coasei din bălăriile de dedesubt, și să pîndească drumul. Pentru că ședea acolo atunci cînd băiețașul dăduse colțul colibei fluierînd și-l văzuse. Și tata spunea că trebuie să-și fi dat seama atunci că n-avea să fie mult după lăsarea întinericului cînd avea să se întîmple ; că trebuie să fi stat acolo știindu-i, simțindu-i cum se strîng laolaltă cu caii și cîinii și puștile lor — pe cei

curioși și răzbunători — oameni de rangul lui Sutpen însuși, care stătuseră la masă la el pe vremea cînd el (Wash) încă nu se putea apropia de casă dincoace de bolta de muscat — oameni care fuseseră în primele rînduri, care le arătaseră celorlalți, mai mici decît ei, cum să se lupte în bătălii, care poate și aveau acte semnate de generali spunînd că fuseseră printre cei dintîi și cei mai din frunte printre cei curajoși — care galopaseră și ei în zilele de demult aroganți și mîndri pe cai splendizi prin plantațiile încărcate în splendoare — și ei simboluri ale admirației și speranței, și ei instrumente ale deznădejdei și suferinței ; aceștia ar fi fost cei de care ar fi fost de așteptat ca el să fugă dar lui părăindu-i-se probabil că tot atît de bine cît să fugă de ei ar fi putut să fugă înspre ei ; căci dacă ar fi fugit ar fi însemnat că încearcă doar să scape de o adunătură de umbre brutale și rele ca să dea de altele, întrucît ei (oamenii) erau de un fel pe întreg pămîntul pe care-l știa, și el bătrîn, prea bătrîn ca să mai poată fugi departe chiar dacă ar fi fugit, el care n-ar mai fi putut să le scape vreodată, oricît de mult sau oricît de departe ar fi alergat ; un bărbat de peste șaizeci de ani nu poate doar să mai fugă atît de departe, destul de departe ca să scape dincolo de hotarele pămîntului unde trăiesc asemenea oameni, fac ordine și trasează legile lucrurilor : și tata spunea cum poate pentru prima dată în viața lui începuse să înțeleagă cum de fusese cu puțință ca yankeii sau orice altă armată să-i fi putut înfrînge — pe ei cei viteji, curajoși, mîndri, pe cei recunoscuți și aleși ca cei mai buni dintre ei toți ca să poarte pe umerii lor curajul și onoarea și mîndria. Probabil că se apropiase apusul soarelui acum și probabil că la vremea aceea îi simțea apropiindu-se tot mai mult ; tata spunea că probabil că i se părea chiar că-i aude : toate glasurile, murmurele care vorbeau despre ziua de mîine, de mîine, de mîine dincolo de mînia care avea să vină numaidecît : *Bătrînul Wash Jones s-a dat în sfîrșit peste cap. A crezut că l-a avut pe Sutpen, da' tot Sutpen i-a tras clapa. A crezut că l-a avut, da' tot bătrînu' Wash Jones a luat-o pe coajă și pe urmă poate chiar spunînd cu voce tare, strigînd, spuse tata : «Da' nu m-am așteptat niciodată la*

aşa ceva, dom' co'nel ! Ştii bine că nu m-am aşteptat vreodată ! » pînă cînd poate că nepoata s-a mişcat şi i-a vorbit iarăşi certăreaţă şi el s-a dus şi a liniştit-o şi s-a întors apoi să discute cu sine însuşi însă acum cu grijă, liniştit acum căci Sutpen era destul de aproape ca să-l poată auzi uşor, fără să trebuiască să strige : « Ştii că niciodată. Ştii că nu m-am aşteptat şi nici n-am cerut şi nici nu mi-am dorit ceva de la vreun om în viaţa mea decît ce-am aşteptat de la matală. Şi nici asta n-am cerut-o. N-am crezut că are să fie nevoie : mi-am spus doar *N-am nevoie. Ce nevoie are un om ca Wash Jones să se întrebe sau să se îndoiască de omul despre care generalul Lee însuşi a spus într-un act scris de mîna lui că e un om curajos ? Curajos* » (şi, poate că iarăşi cu voce tare, uitînd iarăşi) « *Curajos ! Mai bine-ar fi fost dacă nici unu' din ei nu s-ar mai fi întors îndărăt în '65* » gîndindu-se *Mai bine dacă cei deopotrivă cu el şi cu mine încă nu s-ar mai fi născut să-şi tragă sufletu' pe pămîntu' ăsta. Mai bine ca cei care mai sînt deopotrivă cu noi să fie şterşi de pe faţa pămîntului decît ca un alt Wash Jones să-şi vadă viaţa întreagă jupuită de pe el şi uscîndu-i-se ca o păstaie uscată pe care o arunci în foc* Pe urmă au venit ei călare. Trebuie să fi stat să-i asculte venind pe drum, cîinii şi caii, şi să fi văzut lanternele căci se făcuse întuneric acum. Şi maiorul de Spain care era şerif pe vremea aceea a descălecat şi a văzut trupul, deşi spunea după aceea că nu-l văzuse pe Wash şi nici nu ştiuse că era acolo pînă cînd Wash nu i-a spus numele, vorbindu-i liniştit de acolo de la fereastră, aproape la doi paşi de el : « *Matală eşti, dom' maior ?* » De Spain i-a spus să iasă afară şi povestea cum glasul lui Wash sunase cît se poate de calm cînd răspunsese că iese într-o clipă ; era prea liniştit, prea calm ; era într-o atît de mare măsură prea liniştit şi calm încît de Spain povestea că nici nu-şi dăduse seama o clipă că sunase prea calm şi liniştit : « *Într-o clipă. Numai să văd puţin de nepoată-mea.* » « *Avem noi grijă de ea* », spusese de Spain. « *Ieşi tu afară.* » « *Sigur, dom' maior* », spusese Wash. « *Într-o clipită vin.* » Aşa că aşteptaseră în faţa colibei întunecate, şi a doua zi spunea tata că fuseseră o sută care-şi aduseseră aminte de cuţitul de măcelar pe care

el îl ținea ascuns și tăios ca un brici — singurul lucru din viața lui prăpădită cu care se știa că se mîndrește și de care avea grijă — numai că la vremea cînd și-au adus aminte de toate astea era prea tîrziu. Așa că nu știau ce punea el acolo la cale. Îl auzeau doar mișcîndu-se prin casa întunecată, pe urmă auziseră vocea nepoatei, iritată și certăreată : «Cine e ? Aprinde lampa, bunicule» pe urmă vocea lui : «Nu-i nevoie de lumină, draga mea. Nu-mi trebuie decît o clipă» pe urmă de Spain își scosese pistolul și spusese, «Hei, Wash ! Ieși afară de acolo !» și încă Wash nu răspunsese, încă murmurîndu-i nepoată-si «Un' ești ?» și vocea certăreată răspunzîndu-i, «Aici-s. Unde dracu' să fiu ? Ce —» pe urmă de Spain spusese «Jones !» și începuse să bîjbîie pe treptele prăbușite cînd nepoata țipase ; și aici toți oamenii care fuseseră acolo pretindeau că auziseră cuțitul și amîndouă gîtlejurile, deși de Spain nu auzise. Spusese doar că știuse că Wash ieșise pe verandă și că făcuse un salt înapoi înainte de a-și fi dat seama că nu spre el alerga Wash ci spre capătul verandei, unde zăcea trupul, dar că nu se gîndise la coasă : sărise doar îndărăt cîtiva pași cînd îl văzuse pe Wash apîecîndu-se și apoi ridicîndu-se și acum Wash alerga înspre el. Numai că alerga spre ei toți, spusese de Spain, năpustindu-se în lumina lanternelor așa că puteau să-l vadă acum coasa ridicată deasupra capului ; îi vedeau fața, și ochii, pe cînd alerga cu coasa ridicată deasupra capului, drept în lumina lanternelor și în țevile puștilor, fără să facă nici un sunet, fără să scoată vreun strigăt în timp ce de Spain alerga de-a-ndăratelea în fața lui, spunînd, «Jones ! Stai ! Stai, sau te omor. Jones ! Jones ! Jones !»“

„Stai nițel“, spuse Shreve. „Vrei să spui că a căpătat băiatul pe care și-l dorise, după toate necazurile astea, și apoi s-a întors pur și simplu pe călcîie și —“

„Da. Stînd în biroul bunicului în după-amiaza aceea, cu capul parcă aruncat pe spate puțin, explicîndu-i bunicului așa cum i-ar fi explicat o problemă de aritmetică lui Henry dacă ar fi fost elev în clasa a patra : «Înțelegeți tot ce-mi doream era un fiu. Ceea ce mi se pare, dacă privesc în jur la scena contemporană, că nu înseamnă să cer un dar exorbitant naturii sau împrejurărilor —“

„Vrei să stai nițel ?“ spuse Shreve. „— că avînd băiatul pentru care să-l dobîndească îndurase atîtea acolo, în spatele lui în colibă, a trebuit să-l sîcîie pe bunic pînă într-atîta încît să-l facă să-l omoare întîi pe el și pe urmă și pe copil ?“

„— Ce ?“ spuse Quentin. „Nu era băiat. Era fată.“

„O“, spuse Shreve. „— Haide. Hai să ieșim dracului din frigiderul ăsta și să ne ducem la culcare.“

VIII.

ÎN NOAPTEA ASTA N-AVEAU SĂ MAI AUDĂ respirațiile adînci ale celor adormiți. Fereastra avea să rămînă închisă deasupra curții înghețate și pustii dincolo de care ferestrele din zidul din față erau, cu două sau trei excepții, întunecate ; curînd aveau să bată orologiile de miezul nopții, sunete melodioase și liniștite, slabe și limpezi ca sticla în aerul încordat (ninsoarea se oprișe), tăcut. „Așadar, bătrînul l-a trimis pe negru după Henry“, spuse Shreve. „Și Henry a venit și bătrînul i-a spus «Nu se pot căsători pentru că el este fratele tău» și Henry a spus «Minți» întocmai așa, de îndată : fără nici o pauză, nici un interval, nimic între spusesele acestea ca atunci cînd apeși pe un buton și se face lumină în cameră. Și bătrînul a rămas locului pe scaun, nici măcar n-a clintit să-l pocnească, astfel că Henry n-a mai spus «Minți» încă o dată pentru că acum știa că e adevărat ; a spus doar «Nu-i adevărat», nu «Nu cred» ci «Nu-i adevărat» poate și pentru că acum îi vedea iarăși fața bătrînului și demon sau nu simțea acum un fel de jale și de milă, nu pentru el însuși ci pentru Henry, pentru că Henry nu era altceva decît un tînăr în timp ce el (bătrînul) știa că el încă mai avea curajul și chiar întreaga viclenie —“

Shreve stătea lîngă masă, avîndu-l în față pe Quentin iarăși deși acum nu se mai așezase. În paltonul încheiat strîmb peste halatul de baie părea uriaș și diform ca un

urs năpîrlit așa cum îl fixa pe Quentin (omul din Sud, sîngele căruia se potolea repede, mai suplu pentru a compensa schimbările violente de temperatură poate, poate însă numai mai aproape de suprafață astfel), care ședea chircit în scaun, cu mîinile înfundate în buzunare ca și cum s-ar fi strîns în el însuși să se încălzească la subțiori, părăind parcă fragil și chiar palid în lumina lămpii, a cărei lucire trandafirie nu mai avea acum nimic cald, liniștilor, în vreme ce respirațiile amîndurora se risipeau acum abia simțite în camera înghețată unde nu mai erau acum doi ci patru, cei doi care respirau acolo acum nemaifiind indivizi distincți ci ceva deopotrivă mai mult și mai puțin decît gemeni, inima și sîngele tinereții. Shreve avea nouăsprezece ani, cu cîteva luni mai tînăr decît Quentin. Părea exact de nouăsprezece ani ; era unul din oamenii a căror vîrstă reală n-o știi niciodată pentru că arată exact de vîrsta lor așa că-ți spui că el sau ea nu pot să aibă cu adevărat vîrsta aceasta pentru că prea arată exact de vîrsta lor ca să nu profite de aspectul lor : așa că nu crezi niciodată implicit că el sau ea au exact cît spun că au sau cît în disperare de cauză se declară de acord să spună că au sau cît spune altcineva că ar avea, de ajuns de puternici și de ajuns de voluntari pentru doi oameni, pentru două mii, pentru toți oamenii. Nu doi bărbați într-o cameră dintr-un colegiu din Noua Anglie ci unul într-o bibliotecă din Mississippi cu șaiszece de ani în urmă, cu crengi de vîsc în vase pe consola căminului sau împinse laoparte, încununînd și împodobind cu anotimpurile și timpul imaginile de pe pereți, și o crenguță sau două luminînd fotografia, grupul — mama și doi copii — pe birou, în spatele căruia ședea tatăl atunci cînd intrase fiul în încăpere ; și ei — Quentin și Shreve — gîndindu-se cum după ce tatăl vorbise și înainte ca ceea ce spusese să-și piardă puterea cu care izbise ca un șoc și să înceapă să capete înțeles, Henry avea să-și amintească mai tîrziu cum văzuse pe fereastră dincolo de capul tatălui său pe soră-sa și pe iubitul ei în grădină, plimbîndu-se încet, capul soră-si aplecat ascultîndu-l, capul iubitului înclinat asupra-i în timp ce păseau încet în ritmul pe care nu ochii ci inima îl măsoară și căruia îi bate accentele și măsura, dispărînd încet în spatele

vreunui tufiş sau boschet înstelat cu flori albe — iasomie, caprifoi, poate trandafiri Cherokee, mici, fără miros, cu neputinţă de cules, inflorescenţe pe care poate Shreve nu le văzuse şi de care nu auzise niciodată deşi peste el trecuse mai întâi adierea de vînt care avea să se îmblînzească treptat să le hrănească pe ele. Aici în Cambridge n-avea nici o importanţă că şi în grădina de atunci fusese tot iarnă, şi de aici n-aveau cum să fi fost nici flori nici frunze, chiar dacă ar fi fost cineva care să se plimbe acolo şi să se lase astfel văzut, deoarece, judecînd după cele ce se întîmplaseră apoi, fusese noapte şi în grădina de atunci. Însă nu mai avea nici o importanţă pentru că trecuse atît de mult de atunci. Pentru ei (Quentin şi Shreve) nu mai avea importanţă oricum, ei care ar fi putut fără să se mişte din loc, eliberaţi acum de trupul lor întocmai ca şi tatăl care hotărîse şi interzisese, ca iubita care refuzase şi repudiasese, ca iubitul care acceptase, ca iubita care nu fusese văduvită, şi fără nici un fel de tranziţie istovitoare de la focul din cămin şi de la grădină la şaua pe cai, ei cărora ar fi putut să le sune copitele peste rădăcinile îngheţate ale acelei nopţi de decembrie şi ale acelor zori de Crăciun, în ziua aceea de pace şi bucurie, de vîsc şi bună-învoire cu buştenii aşezaţi în cămin; nu numai doi acolo şi atunci ci patru călărind pe cei doi cai prin întunericul de oţel, şi nici asta nemaiavînd vreo importanţă: oricare le-ar fi fost chipurile şi numele despre care spuneau că sînt ale lor şi cu care fuseseră numiţi dintotdeauna, de cînd zvîcnea şi sîngele lor blestemat — sîngele, sîngele nemuritor, cu viaţă scurtă, proaspăt, care nu se lăsa trecut altuia şi care putea purta onoarea mai presus de lipsa lenevoasă de regrete şi de iubire, mai presus de ruşinea greoaie şi uşuratică.

„Şi Bon nu ştia“, spuse Shreve. „Bătrînul a rămas mai departe nemişcat şi de data asta Henry n-a spus «Minţi», a spus «Nu-i adevărat» şi bătrînul a spus, «Întreabă-l. Întreabă-l pe Charles atunci» şi atunci Henry şi-a dat seama că ăsta fusese lucrul la care se gîndise tatăl lui toată vremea şi că ăsta fusese lucrul la care se gîndise şi el cînd îi spusese lui taică-su că minte, din cauză că ceea ce spusese bătrînul nu fusese doar «E fratele tău» ci «El a ştiut toată vremea că e fratele tău şi al soră-ti.»

Însă Bon nu ştia. Ascultă, nu ţii minte cum ţi-a spus tatăl tău că nici o clipă el — bătrînul, demonul — n-a părut să se întrebe cum de a reuşit să-l găsească cealaltă nevastă, să-i dea de urmă, cum niciodată nu păruse să se întrebe ce-o fi făcut ea toată vremea asta, toţi cei treizeci de ani din ziua cînd el îşi încheiase socotelile cu ea şi primise şi o chitanţă, aşa-şi închipuia el, şi văzuse cu ochii lui cum chitanţa fusese (aşa credea el) distrusă, ruptă în bucăţi şi aruncată în cele patru vînturi; niciodată nu se întrebuse asta, ci văzuse doar că ea o făcuse, fusese în stare şi vroise chiar să-i ia urmele? Aşa că nu ea fusese cea care-i spusese lui Bon. Nici n-ar fi vrut s-o facă, poate pentru motivul că ştia că el — demonul — avea să-şi închipuie că ea o făcuse. Sau poate că nu ajunsese să-i spună. Poate că nici nu-i trecuse prin cap că ar fi existat cineva atît de apropiat ei ca un copil însingurat născut din propriul ei trup căruia să i se poată spune cum fusese umilită şi cît suferise. Sau poate că-i spusese încă de pe cînd el se făcuse destul de mare ca să priceapă vorbele şi la vremea cînd el ajunsese destul de mare ca să înţeleagă ce i se spunea ea îi şi spusese atît de mult şi cu atîta patimă încît acum cuvintele nu mai însemnau nimic pentru ea poate şi pentru că nici nu mai trebuiau să mai însemne ceva pentru ea, şi astfel ajunsese la punctul în care cînd îşi închipuia că mai spunea asta în realitate tăcea, şi cînd îşi închipuia că tace mai erau doar ura şi mînia şi nedormitul şi neputinţa de a uita. Sau poate că ea nu dorea ca el să ştie atunci. Poate că-l pregătea pentru ceasul şi clipa pe care ea nu putea să le prevadă dar care ştia că aveau să vină într-o zi pentru că trebuiau să vină sau altminteri ar fi trebuit şi ea să facă întocmai ca mătuşa Rosa şi să nege că trăise vreodată — clipa în care el (Bon) avea să stea umăr la umăr (nu faţă în faţă) cu tatăl lui şi cînd soarta sau norocul sau dreptatea sau cum i-ar mai fi zis ea ar fi putut face restul (şi a şi făcut, mai bine decît ar fi putut ea născoci sau spera sau chiar visa, şi tatăl tău spunea că ea fiind femeie probabil că nici măcar n-a fost surprinsă) — pregătindu-l ea însăşi, ducîndu-l de mînă ea însăşi, spălîndu-l, dîndu-i de mîncare, culcîndu-l şi dîndu-i dulciuri şi jucării şi orice fel de alte bucurii.

și distracții și nevoi copilărești în doze măsurate ca o doctorie cu propria ei mînă : nu pentru că ar fi trebuit s-o facă ea, care ar fi putut angaja o duzină sau cumpăra o sută de alte ființe s-o facă în locul ei pe banii ei, pe atuul la care el (demonul) renunțase de bună-voie, îl repudiasse pentru a-și echilibra bilanțul moral : ci asemenea milionarului care ar fi putut avea la dispoziție o sută de rîndași și de servitori dar care avea doar acest singur cal, această singură servitoare, singură clipă, unica potrivire a inimii și a mușchilor și a voinței cu singura clipă : și el (milionarul) așteptînd răbdător în hainele murdare și în sudoarea și mirosul de grajd, și mama ducîndu-l de mînă pînă la clipa cînd avea să-i spună «El e tatăl tău. El ne-a aruncat pe tine și pe mine în lături și ție ți-a refuzat numele lui. Acum du-te» și apoi să se așeze și să-l lase pe Dumnezeu să termine totul : cu pistolul sau pumnalul sau roata de tortură ; distrugere sau suferință sau spaimă : Dumnezeu care să poruncească focul de armă sau care să întoarcă roata. Doamne, aproape că-l vezi cu ochii : un băiețas care ajunsese să aștepte, înainte de a-și aduce aminte că învățase cum îl cheamă sau cum se cheamă orașul în care trăise pînă atunci și cum să pronunțe aceste nume, care mereu și mereu era smuls de la joaca lui și săltat, încleștat în cele două mîini încrîncenate de iubire (sau cel puțin de ceea ce în ochii lui trecea drept așa ceva), între cei doi genunchi rigizi, crînceni, chipul de care-și aducea aminte încă dinainte de a fi început amintirea că-i controla toate bucuriile animalice ale gustului și stomacului și măruntaielor, ale căldurii și plăcerii și siguranței, coborînd înspre el într-un fel de imobilitate incandescentă : el luînd aceste întreruperi drept ceva de la sine înțeles, ca orice alt fenomen firesc al existenței ; chipul încărcat de o neputință mînioasă, aproape insuportabilă de a ierta, aproape o febră (nu amărăciune sau disperare : doar voința neîmblînzită de răzbunare) ca o manifestare firească a iubirii de mamă — și nici măcar știind despre ce dracu' era vorba. Era prea tînăr ca să poată culege fapte coerente din furia și ura și graba aceea monstruoasă ; neînțelegînd și nepăsîndu-i : curios doar, creînd pentru sine însuși (fără ajutorul cuiva căci

cine l-ar fi putut ajuta) închipuirea sa despre Porto Rico sau Haiti sau care o fi fost locul de unde înțelegea nelămurit că venise, așa cum copiii dreptcredincioși își fac închipuiri despre Cer sau despre foaia de varză sau despre ce-o mai fi fost lucrul de unde vin ei, decît că ale lui erau diferite de celelalte pentru că nu se mai aștepta (în orice caz, maică-sa nu mai vroia asta) să se întoarcă vreodată acolo (și poate că și atunci cînd el însuși avea să ajungă la fel de bătrîn ca ea și el avea să se înspăimînte de fiecare dată cînd avea să găsească ascuns în gîndurile sale ceva care să miroasă sau să semene la gust cum ar veni cu vreo dorință de a se mai întoarce acolo). Era ca și cum n-ar fi trebuit să știi cînd și de ce plecaseși de acolo ci doar că fugiseși, că oricare ar fi fost puterea care crease locul acela ca tu să-l urăști te și scosese de acolo astfel încît să-l poți urî din toate puterile și să nu-l mai ierți vreodată în liniște și monotonie (deși nu chiar în ceea ce ai fi putut spune că e pace); că ar fi trebuit să-i mulțumești lui Dumnezeu că nu-ți mai aduci aminte nimic despre locul acela și în același timp să nu trebuiască să-l uiți vreodată, poate nici să nu îndrăznești s-o faci — poate nici măcar neștiind că lua ca ceva de la sine înțeles faptul că toți copiii n-aveau nici ei tați și că faptul de a fi smuls în fiecare zi sau aproape din cine știe ce jocuri inofensive în care nu deranjai pe nimeni sau nici măcar nu te gîndeai la nimeni, de către cineva pur și simplu pentru că acest cineva era mai mare ca tine, mai puternic ca tine, și de a fi ținut un minut sau cinci minute sub un fel de țevă plesnită de furie neînțeleasă și dorință crîncenă și mînie răzbunătoare și geloasă constituia o parte a copilăriei pe care toate mamele copiilor o primiseră la rîndul lor de la mamele lor și de la mamele acelora la rîndul lor, din Porto Rico sau Haiti sau oricare o fi fost locul de unde cu toții venim dar în care nimeni dintre noi n-a trăit vreodată. Astfel că atunci cînd avea să se facă și el mare și să aibă și el copii avea să trebuiască și el s-o treacă mai departe (și poate că hotărîndu-se acolo și atunci că ar fi fost prea multă osteneală și bătaie de cap și că deci n-avea să aibă copii sau poate nădăjduind că n-avea să aibă) și că deci nimeni n-avea tată, nimeni n-avea vreun Porto Rico sau

Haiti numai al lui, ci doar toate chipurile mamelor care născuseră vreodată copii coborînd asupra clipelor aproape calculabile din cine ştie ce străveche şi obscură jignire şi ultragiurie comună pe care fiinţele reale, vii, vorbitoare din carne şi sînge nici măcar nu le suferiseră ci doar le primiseră moştenire ; toate fiinţele băieţilor care se mişcau şi respirau pe pămînt trăgîndu-se din acea unică ambiguă mereu evitată întunecoasă faptă a zămislirii de către tată şi astfel toate înfrăţite pentru totdeauna şi pretutindeni sub soare —“

Quentin şi Shreve se priveau unul pe altul — se holbau mai degrabă unul la altul — respiraţia lor liniştită, regulată pierzîndu-se aburind nelămurit şi statornic în aerul acum sepulcral. Era ceva curios în felul cum se uitau unul la altul, curios şi calm şi adînc încordat, deloc aşa cum doi bărbaţi s-ar fi putut privi unul pe altul ci aproape aşa cum un tînăr şi o fată foarte tînără s-ar fi putut privi din însuşi adîncul virginităţii — un fel de căutare dezgolită şi înăbuşită, fiecare privire înăsprită de obsesia imemorială a tinereţii, nu a greutăţii apăsătoare a timpului cu care trăiesc bătrînii ci a fluidităţii lui : paşii luminoşi ai tuturor momentelor pierdute ale vîrstei de cincisprezece şi şaisprezece ani. „Pe urmă s-a făcut mai mare şi a ieşit de sub şorţul ei în pofida eforturilor ei (şi poate şi alor lui ; ale amîndurora poate) şi nici măcar nu-i păsa. A înţeles că ea pregătea ceva şi nu numai că nu-i păsa, nici măcar nu-i păsa că nu ştia ce era ; s-a făcut mai mare şi a văzut că ea îl formase şi-l călise pentru a-l face instrumentul pentru oricare va fi fost gestul pe care-l aştepta neîmblînzită inima ei, poate că a ajuns să creadă (sau a văzut) că ea îl înşelase ca să-l facă să primească forma şi dispoziţia dorită, şi nu-i păsa nici de asta probabil pentru că la vremea aceea învăţase că există doar trei lucruri şi nu mai mult : viaţa, plăcerea, întunericul ; şi fără bani nu putea să fie plăcere, şi fără plăcere n-avea să fie nici viaţă ci doar inhalarea protoplasmatică şi prăbuşirea a ceva neajuns să fie organism orb într-o întunecime unde lumina nu începuse vreodată. Şi bani avea pentru că el ştia bine că ea ştia că banii erau singurul lucru cu care îl putea îmblînzi şi sili spre obstacol cînd avea să vină ziua marii încercări, astfel că nu îndrăz-

nea să-l atingă aici și știa că și el știe asta : așa că poate că chiar a șantajat-o, a cumpărat-o în felul acesta : «Tu îmi dai banii așa cum îi vreau eu și eu nu întreb încă de ce sau pentru ce.» Sau poate că ea era atât de preocupată să-l pregătească încît nici măcar nu se mai gîndea la bani acum, ea care probabil nici n-avusese prea mult timp să-și aducă aminte de bani sau să-i numere sau să se întrebe cîți erau în intervalele urii și ale miniei înnebunitoare, și astfel singurul care să-l controleze în ce privește banii era avocatul. Probabil că el (Bon) învățase asta în primul rînd : că putea să recurgă la maică-sa și să-l stăpînească și pe avocat în orice clipă, așa cum calul care valorează un milion n-are decît să se arate o dată cu ceva mai multă sudoare pe crupă, și a doua zi să fie sigur că are să aibă un jockey nou. Sigur, acela trebuie să fi fost : avocatul, avocatul care trebuia să-și gospodărească milionara lui proprie cam ținută care probabil că nici nu era destul de interesată de bani ca să vadă dacă scrie ceva pe cecurile pe care le semna — avocatul care, în timp ce mama lui Bon punea totul la cale și-și făcea planuri pentru el încă dinainte ca el să înceapă să-și aducă aminte pentru ziua cînd avea să fie transferat în grabă în pămînt fertil și putrezit, îi și arase și semănase și recoltase atît pe el cît și pe maică-sa ca și cum el ar fi și fost transferat acolo — avocatul care poate că avea un sertar secret în seiful său secret și cu hîrtia cea tainică înăuntru, poate o hartă cu ace colorate înfipite în ea cum au generalii în timpul campaniei, și cu toate însemnările cifrate : *Astăzi Sutpen a terminat de jefuit de la un indian bețiv o sută de mile de pămînt virgin, valoarea — 25 000 dolari. La ora 2,31 astăzi a venit dinspre mlaștini cu ultima bîrnă pentru casă, valoarea, împreună cu pămîntul — 40 000. La ora 7,52 astăzi s-a căsătorit. Amenințarea cu acuzația de bigamie valorînd zero, afară de cazul că se găsește un cumpărător grabnic. Nu e probabil. Fără îndoială s-a împreunat cu nevastă-sa în aceeași zi. Să spunem 1 an și apoi poate adăugînd și acum data și ora : Un fiu. Valoarea intrinsecă posibilă deși nu probabilă vînzare forțată a casei & pămîntul plus valoarea recoltei minus un sfert al copilului. Valoarea emoțională plus 100% zero, plus valoarea recoltei. Să spunem 10 ani,*

unul sau mai mulți copii. Valoarea intrinsecă vânzarea forțată a casei & pământurile ameliorate plus valorile lichide minus partea copiilor. Valoarea emoțională 100% ori mărită anual pentru fiecare copil plus valoarea intrinsecă plus bunurile lichide plus creditul dobândit în viitoare și poate aici și acum cu data : O fiică și aproape că vedeai semnul de întrebare după asta și chiar și celelalte cuvinte : fiică ? fiică ? fiică ? trăgându-se astfel nu din cauză că i s-ar fi risipit gândurile, ci dimpotrivă gândurile oprindu-i-se dintr-o dată atunci, trăgându-se înapoi puțin și împrăștiindu-se în lături ca atunci când așezi un băț de-a curmezișul unui fir de apă, revărsându-se și crescând încet de jur împrejurul lui oriunde ar fi fost locul în care el să poată să zăvorască ușa și să se așeze liniștit să scadă banii pe care Bon îi cheltuia cu tîrfele și cu șampania din ce avea maică-sa, să calculeze cît avea să mai rămînă mîine și luna viitoare și anul viitor sau pînă cînd Sutpen avea să fie gata pregătit — gîndindu-se la bănișorii sunători, peșini pe care Bon îi azvîrlea pe cai și pe haine și pe șampanie și pe jocurile de noroc și pe femei (el aflase despre metisă și despre căsătoria clandestină cu mult înainte ca maică-sa să fi aflat ea chiar presupunînd c-ar fi fost vreo taină în asta ; poate că avea chiar o spioană în casă așa cum se părea că avusese în casa lui Sutpen ; poate că chiar o plantase acolo, spunîndu-și așa cum îți spui cînd te gîndești la un cîine : *Începe s-o ia razna. Are nevoie de o zăbală. Nu de o zgardă : doar o zăbală ușoară de un fel oarecare, așa ca să nu poată să intre într-un loc îngădit*) și el singurul care mai încerca să mai pună frîu, sau să îndrăznească s-o facă, și neajungînd prea departe pentru că știa și el că tot ce ar fi avut de făcut Bon ar fi fost să se ducă la maică-sa și atunci calul de curse ar fi căpătat o ieselă de aur dacă ar fi dorit-o și, dacă jockeyul nu era atent, și un jockey nou — calculînd banii, socotind cît ar fi realizat neto în ritmul acesta normal în următorii cîțiva ani, și între timp răstignit între cele două probleme ale sale : dacă poate ce ar fi trebuit el să facă n-ar fi fost să se spele pe mîini de toată problema lui Sutpen și să strîngă tot ce mai rămăsese și s-o ia din loc spre Texas. Numai că ori de cîte ori se gîndea să facă asta se gîndea la toți

banii pe care Bon îi și cheltuisese, și că dacă el ar fi luat-o din loc spre Texas acum zece ani sau acum cinci ani sau chiar anul trecut ar fi avut acum mult mai mult : așa că poate noaptea pe cînd aștepta ca fereastra să înceapă să se arate cenușie avea să ajungă și el exact așa cum spunea mătușa Rosa că ajunsese ea însăși și era silit să nege faptul că-și mai trăgea măcar sufletul (sau poate că dorea să nu și-l mai tragă) afară doar de acei două sute la sută înmulțit cu valoarea intrinsecă de fiecare zi de An Nou — apa trăgîndu-se înapoi în fața bălului și crescînd și revărsîndu-se statornică și liniștită ca lumina și el așezat acolo în iradierea albă, adevărată a clarviziunii (sau a viziunii sau a credinței în nefericirea și nebunia omenească sau oricum ai fi vrut să-i spui) care-i arăta nu numai ce s-ar fi putut întîmpla ci și ceea ce în realitate avea să se întîmple și el refuzînd să creadă că avea să se întîmple, nu pentru că-i apărea ca o viziune, ci pentru că ar fi trebuit să cuprindă și iubirea și curajul și mîndria ; și crezînd că s-ar putea întîmpla, nu pentru că ar fi fost logic și posibil, ci pentru că acesta ar fi fost lucrul cel mai nefericit care s-ar fi putut întîmpla pentru toți cei implicați ; și deși n-ai fi putut să-i dovedești că există viciul sau virtutea sau curajul sau lașitatea fără să-i arăți oameni vii mișcîndu-se tot așa cum n-ai fi putut să-i dovedești că există moartea fără să-i arăți un cadavru, el credea totuși că există nefericirea din cauza educației mohorîte, riguroase și chinuitoare, ca a unui eunuc, care-l învățase să lase norocul și bucuriile omului pe seama lui Dumnezeu, care avea în schimb să lase toate mizeriile și nebuniile și nefericirile lui asupra păduchilor și ploșnițelor din Coke și Littleton. Și bătrîna Sabină —“

Se uitau — se holbau — unul la altul. Shreve vorbea, deși în afara ușoarelor deosebiri pe care gradele de latitudine dintre ei le sădiseră în vorba lor (deosebiri nu în intonație sau în accentuare ci în turnuri de fraze și în folosirea cuvintelor), ar fi putut fi oricare dintre ei și într-un fel erau amîndoi : amîndoi gîndind ca unul singur, glasul care s-ar fi întîmplat să pună gîndul în cuvinte, numai gîndul devenind audibil, vocal ; amîndoi creînd și unul și altul, din vorbăria și rămășițele zvonu-

rilor și poveștilor străvechi, oameni care poate că nici nu existaseră vreodată undeva, care, umbre doar, erau umbre nu ale unor ființe din carne și sînge care trăiseră și muriseră, ci umbre la rîndul lor ale celor ce fuseseră (pentru unul din ei cel puțin, pentru Shreve) tot umbre, liniștite ca și murmurul vizibil al respirației lor ridicîndu-se în abur. Orologiile începuseră acum să bată de miezul nopții, melodioase, lente, nedeslușite dincolo de fereastra închisă, pecetluită în zăpadă. „— bătrîna Sabină, care nu putuse nici cu prețul vieții să-ți spună ție sau avocatului sau lui Bon sau oricui altcuiva ceea ce probabil că dorea, aștepta, nădăjduia pentru că era femeie și n-avea nevoie să dorească sau să nădăjduiască sau să aștepte ceva, ci doar să dorească și să aștepte și să nădăjduiască (și pe lîngă asta, cum spunea tatăl tău, atunci cînd ai în tine multă ură puternică și adevărată nu mai ai nevoie să sperî pentru că ura are să-ți ajungă să te hrănească) — bătrîna Sabină (și nici măcar atît de bătrîna pe atunci, dar care se lăsase doar să se treacă în sensul că-ți mai ții încă motorul curat și bine uns și cărbunii cei mai buni în tender dar nu-ți mai bați capul să lustrești alămurile sau să mai freci scîndurile pe punte; se lăsase să se treacă pe dinafară. Nu grasă; se consuma prea repede ca să fie grasă, mistuia totul în gușă, între locul unde înghițise și stomac; fără să simtă nici o plăcere în mestecarea hranei; să trebuiască s-o mestece fiind doar un alt efort neplăcut cum nu avea nici o plăcere nici în veșminte; să trebuiască să aștepte ca cele vechi să se tocească și apoi trebuind să și le aleagă pe cele noi doar cu un alt efort neplăcut: și fără să simtă nici o plăcere în superbul bărbat care era el —“ nici unul din ei nu spunea «Bon» „— în pantalonii splendizi care i se mulau pe picior și hainele superbe care i se potriveau pe umeri nici în faptul că avea mai multe ceasuri și butoane de manșetă și rufărie mai fină și cai și carete cu roți galbene mai frumoase (ca să nu mai punem la socoteală și fetele) decît cei mai mulți dintre ceilalți, dar și asta doar tot un efort neplăcut inevitabil pe care ar fi trebuit să-l depășească înainte de a fi putut face ceva bun pentru ea tot așa cum ar fi trebuit

să treacă și de dinții de lapte și de pojar și de oasele firave de băiețuș pentru a ajunge în stare să facă ceva bun pentru ea) — bătrîna Sabină primind rapoartele măsluite de la avocat asemenea rapoartelor trimise îndărăt spre cartierul general de pe fronturile de luptă, și poate un negru așteptînd special pentru asta în anticamera avocatului și care să nu facă nimic altceva decît să le ducă și asta poate o dată la doi ani sau de cinci ori în două zile, totul depinzînd de clipa cînd devenea nerăbdătoare după noutăți și începea să-l sîcîie — raportul, comunicatul spunînd că nu sîntem prea departe în urma lui (a lui Sutpen) în Texas sau Missouri sau poate California (California ar fi fost cel mai bine, destul de departe; convenabilă, dovadă inherentă a distanței reale, necesitatea de a accepta și a crede) și îl ajungem acum repede, o chestiune de zile și nu vă mai faceți griji. Așa că nu-și mai făcea, nu-și mai făcea deloc griji: își scotea doar trăsura și se ducea la avocat, strînsă să plesnească în rochia neagră care semăna cu o bucată de coș de plită atîrnînd moale și poate chiar fără pălărie doar cu un șal pe cap, astfel că singurele lucruri care-i mai lipseau erau peria și găleata — dînd buzna înăuntru și spunînd «A murit. Știu c-a murit, și cum se poate, cum de se poate», nevrînd să spună ce vruse să spună mătușa Rosa: *de unde-au găsit sau au inventat un glont care să poată să-l omoare ci Cum de s-a putut ca el să moară fără să trebuiască să recunoască faptul că n-a avut dreptate și să sufere și să se căiască.* Și astfel în două-trei clipe aproape că ajungeau să-l prindă (el — avocatul — avea să-i arate scrisoarea adevărată, scrisul în engleză pe care ea nu știa să-l citească, care tocmai fusese adusă de negrul trimis să i-o aducă atunci cînd ea avea să intre, și avocatul se exersase să scrie data necesară pe scrisoare pînă cînd era în stare s-o scrie acum chiar ștînd cu spatele la ea, în cele două secunde cît îi trebuiau ca să scoată scrisoarea din dosar) — să-l prindă, ajunși atît de aproape de el încît să se convingă pe deplin că e viu; atît de aproape încît el era în măsură s-o scoată din biroul lui înainte ca ea să fi apucat să se așeze pe scaun acolo și s-o urce iarăși în trăsură și s-o pornească spre casă iarăși, unde, printre oglinzile florentine și dra-

periile pariziene și camizolele de tafta, încă avea să arate ca femeia adusă să spele dușumelele, în rochia neagră la care bucătăreasa nu s-ar fi uitat nici când fusese nouă cu cinci sau șase ani mai înainte, ținând în mână, strângând bine scrisoarea pe care nu putea s-o citească (poate singurul cuvânt din ea pe care l-ar fi putut recunoaște fiind cuvântul «Sutpen») într-o mână și dînd la o parte o șuviță groasă ca o frînghie de păr lălii de culoarea fierului cu cealaltă și fără să privească scrisoarea ca și cum ar fi citit-o presupunînd că ar fi putut s-o citească, ci aruncîndu-se asupra ei, prăbușindu-se asupra ei ca și cum ar fi știut că n-ar fi avut decît o secundă în care s-o citească, numai o clipă în care ea să rămînă intactă după ce ochii aveau s-o atingă, înainte ca să ia foc astfel încît să nu mai fie citită ci mistuită, lăsînd-o așezată acolo cu o foiță de cenușă de cărbune neagră, fărîmicioasă, mută în mână.“

„Și el —“ (Nici unul din ei nu spunea «Bon» ,— acolo, privind-o, el care se făcuse destul de mare ca să fi aflat că ceea ce crezuse el că fusese copilărie nu fusese copilărie, că alți copii fuseseră făcuți de tați și mame pe cînd el fusese creat ca nou atunci cînd începuse să-și aducă aminte, și din nou iarăși cînd ajunsese la punctul în care carcasa sa încetase să mai fie a unui copil și ajunsese a unui băiat, și ca nou iarăși cînd încetase să mai fie băiat și devenise bărbat ; creat de către un avocat și o femeie despre care crezuse că-l hrănește și-l spală și-l duce la culcare și-l regăsește în bucuriile adăugate pentru gustul și plăcerea lui pentru că ar fi fost el însuși, pînă cînd se făcuse destul de mare ca să-și dea seama că nu era deloc el cel pe care ea îl spăla și-l îndopa cu dulciuri și cu distracții ci un bărbat care nici nu ajunsese acolo încă, pe care ea nici măcar nu-l văzuse încă niciodată, care avea să fie cu totul altceva și nu băiatul acela atunci cînd avea să soscască în sfîrșit ca dinamita care distruge casa și familia și poate chiar întreaga comunitate și care nu seamănă deloc cu ziarul vechi și liniștit care poate plutește fără rost și ușor în vînt sau cu rumegușul de demult sau cu îngrășămintele de altădată care ar fi preferat să rămînă liniștite și întunecate în pămîntul liniștit așa cum rămăseseră înainte

de a veni omul descurcăreț cu ochelari puternici care să le dezgroape și să le strângă la un loc și să le frămînte — creat de femeia aceasta și de un avocat plătit (femeia care dinainte de a fi el în stare să-și aducă aminte, înțelegea el acum, făcuse planuri și-l pregătise ca pe un cal de curse pentru o clipă care avea să vină și să treacă și după care, vedea el, pentru ea el n-avea să mai fie cu nimic mai mult decît un pumn de țărînă bogată, mustind de putreziciune ; avocatul care dinainte de a fi, el, în stare să-și aducă aminte, înțelegea el acum, îl arase și-l semănase și-l irigase și-l îngrășase și-l recoltase ca și cum ar fi ajuns deja să fie ce trebuia să ajungă) și Bon privind-o, sprijinit leneș de consola căminului poate și în hainele cele bune, în miresmele de mirodenii ca de harem a ceea ce ai fi putut spune că era o sfîntenie lejeră, privind-o cum se uită la scrisoare, nici măcar gîndindu-se *O privesc acum pe maică-mea goală* întrucît dacă ură ar fi fost goliciune, ea o purtase destul de multă vreme pînă atunci ca să ajungă să-i folosească drept îmbrăcăminte așa cum se spune că poate s-ajungă modestia s-o facă, o și face —

„Așa că el a plecat. S-a dus la școală la vîrsta de douăzeci și opt de ani. Și nu știa și nici nu-i păsa nici de asta : cine dintre ei — mama sau avocatul — fusese cel care hotărîse că trebuie să se înscrie la școală, pentru că știuse toată vremea că maică-sa pregătea ceva și că avocatul pregătea ceva, și nu-i păsa de ajuns de tare ce-or fi pregătit fiecare din ei ca să încerce să descopere ce anume, el care știa că avocatul știa că maică-sa pregătea ceva dar că maică-sa nu știa că avocatul pregătea ceva, și că avocatului îi era egal dacă maică-sa obținea ceea ce dorea ori ce-o fi fost, cu condiția ca el însuși (avocatul) să obțină și el ce dorea cu o secundă înainte sau cel puțin în același timp. S-a înscris la școală ; a spus «foarte bine» și i-a spus metisei adio și a plecat spre școală, el căruia în toți cei douăzeci și opt de ani pe care-i trăise nimeni nu-i spusese vreodată, «Fă și tu cum fac și ăștilalți ; termină de făcut lucrul ăsta pînă la ora nouă mîine dimineata sau pînă vineri sau pînă luni» ; poate că chiar metisa a fost cea de care ei (sau avocatul) s-au folosit — zăbala usoară (nu frîul) pe care-l

pusese pe el avocatul ca să-l oprească să intre într-un loc pe care mai târziu ar fi putut să-l vadă că e împrejmuit cu o îngrăditură. Poate că maică-sa aflase de metisă și de copil și de ceremonie și descoperise mai mult decât aflase avocatul (sau decât credea avocatul, care-l considera pe Bon doar prost, nu și nebun) și trimisese după el și el venise și se oprise tot așa sprijinit de consolă și poate știind chiar ce era, ce se întâmplase, chiar înainte ca ea să-i spună, rezemat acolo pe față cu o expresie care ai fi putut spune că e surâs decât că nu era asta ci doar ceva prin care sau dincolo de care nu puteai să vezi, și ea privindu-l cu poate șuvița lăliie de păr de culoarea fierului lăsată iar pe ochi și nici măcar nemaiostenindu-se acum s-o dea la o parte pentru că nu se mai uita la scrisoare ci ochii îi fulgerau înspre el, voca ei încerca să fulgere spre el din încordarea neliniștii și a fricii, dar izbutind să și-o controleze încă pentru că nu putea vorbi despre trădare căci nu-i spusese încă, și acum, în clipa asta nu mai îndrăznea să riște — el privind-o din spatele surîsului care nu era surâs ci era doar ceva dincolo de care se presupunea că nu poți vedea nimic, spunând, recunoscînd: «de ce nu? Toți tinerii fac așa. Și chiar și ceremonia. Nu mi-am pus în gând să am copilul, dar acum, dacă tot îl am... Și nici măcar nu e un copil rău» și ea privindu-l, fulgerîndu-l cu privirile și nefiind în stare să spună ce ar fi vrut să spună pentru că amînase prea mult și acum spunînd doar ceea ce putea spune: «Dar ești tu. E altceva» și el (ea nici n-ar fi avut nevoie s-o spună. El știa pentru că înțelesese deja de ce trimisese după el, chiar dacă nu știuse și nici nu-i păsase ce avusese ea de gând încă dinainte de a fi apucat el să-și aducă aminte, încă dinainte de a fi fost el în stare să-și ia o femeie fie c-o iubise fie că nu): «De ce nu? Se pare că bărbații trebuie să se căsătorească într-o zi, mai devreme sau mai târziu. Și asta e o femeie pe care o cunosc, care nu-mi dă nici o bătaie de cap. Și cu ceremonia, toată plictiseala aia, rezolvată. Și cît despre o chestie atît de neimportantă, cum ar fi o picătură de sînge negru —» nemaivînd nevoie să vorbească mult, să spună prea mult, neavînd nevoie să spună *Se pare că m-am născut pe lumea asta cu atît de pușini*

tați încît am prea mulți frați să rănesc și să dau de rușine cît timp trăiesc și deci prea mulți urmași cărora să le las moștenire mica mea parte de suferință și de nedreptate, odată mort; nu asta, doar «o picătură de sînge negru —» și apoi să-i privească chipul, graba deznădăjduită și spaima, și apoi să plece, sărutînd-o poate, sărutîndu-i poate mîna care avea să stea moale într-a lui și chiar atingînd-o cu buzele ca pe-o mînă moartă bîjbîind deznădăjduită înapoi și-ncolo după un fir de pai; poate pe cînd ieșea din cameră spunea ea are să se ducă la el (la avocat); dacă aș mai aștepta cinci minute aș vedea-o cu șalul pe cap. Așa că poate la noapte am să știu — dacă mi-ar păsa să aflu. Poate că pînă la lăsarea nopții și aflase, poate chiar dinainte dacă reușiseră să-l găsească, să-i trimită vorbă, pentru că ca într-adevăr se dusesse la avocat. Și asta îi convenise de minune avocatului. Poate chiar înainte ca ea să fi început să-i spună începuse să se arate lucirea aceea blîndă, albă, ca atunci cînd ridici fitilul lămpii; poate că el își și vedea mîna seriind prin aer acolo unde scrisul cu fiică? fiică? fiică? nu se arătase cu adevărat nici-odată. Pentru că poate că asta fusese necazul și preocuparea și grija avocatului toată vremea; că încă din clipa în care ea îl făcuse să promită că n-avea să-i spună lui Bon cine fusese tatăl lui, el așteptase și se întrebese cum s-o facă, întrucît poate că-și dădea seama că dacă i-ar fi spus lui Bon, Bon ar fi putut să-l creadă sau să nu-l creadă, însă era sigur că avea să se ducă și să-i spună maică-si că avocatul îi spusese și atunci el (avocatul) avea să fie pierdut, nu pentru că ar fi făcut ceva rău, deoarece n-avea ce rău să iasă de aici, căci lucrul acesta n-ar fi putut schimba cu nimic situația, ci pentru că încălcase spusa clientei lui paranoice. Poate că pe cînd ședea în biroul lui adunînd și scăzînd banii și adunînd ce ar mai fi putut scoate de la Sutpen (nu-și făcea deloc griji despre ce ar fi putut face Bon cînd ar fi aflat; probabil că de multă vreme îi făcuse lui Bon complimentul de a gîndi că chiar dacă era destul de prostănac și de indolent ca să suspecteze sau să descopere el însuși ceva despre taică-su, nu era totuși chiar atît de nebun încît să nu fie în stare să profite de lucrul

acesta odată ce i-ar fi atras cineva atenția ce s-ar fi convenit să facă, poate că chiar îi trecuse prin minte și că, dacă din dragoste sau din simțul onoarei sau din cine mai știe ce alt motiv bătut de Dumnezeu sau de codul civil Bon n-ar fi făcut așa ceva, avea să refuze să facă așa ceva, atunci el (avocatul) i-ar fi furnizat chiar dovezi că nu mai era în viață) — poate că toată vremea asta îl rîcîia : cum să-l facă pe Bon fie să trebuiască să descopere el însuși, fie ca cineva — tatăl sau mama — să-i spună. Așa că poate ea nici nu ieșise bine din biroul lui — sau cel puțin îndată ce avusese vreme să deschidă seiful și să se uite în sertarul secret să se încredințeze că universitatea din Mississippi fusese cea la care se înscrisese Bon — că mîna lui și începuse să scrie fără șovăială și chiar în locul unde cuvintele *fiică? fiică? fiică?* nici nu se arătaseră vreodată — și de data asta împreună cu data : 1859. *Doi copii. Să spunem 1860, 20 de ani. Creștere 200% înmulțit cu valoarea intrinsecă pe an plus bunurile lichide plus creditul cîștigat. Val. aprox. 1860, 100 000. Întrebare : amenințarea cu bigamia, Da sau Nu. Posibil Nu. Nu. Amenințarea cu incestul : Credibilă Da și mîna întorcîndu-se înainte de a fi pus punctul, barînd cuvîntul Credibilă, scriind în loc Sigură, subliniind.*

„Și lui nu i-a păsat nici de asta ; a spus doar «Foarte bine.» Poate pentru că știa acum că maică-sa nu știuse și n-avea să știe niciodată ce vroia cu adevărat, astfel că n-avea cum s-o înfrîngă (poate că învățase de la metisă că n-ai cum să înfrîngi femeile, oricum, și că dacă ești deștept și nu-ți place să ai bătaie de cap și scandal nici nu încerci să faci așa ceva), și știa că tot ce dorea avocatul erau banii ; astfel că dacă nu făcea greșeala să-și închipuie că le-ar fi putut dejuca toate planurile, dacă ținea minte doar să stea liniștit și cu ochii în patru putea să le dejoace o parte din planuri. — Astfel că a spus «Foarte bine» și a lăsat-o pe maică-sa să împacheteze hainele cele bune și rufăria cea bună în valize și cufere, și poate că a mai întîrziat și în biroul avocatului și l-a privit din spatele a ceea ce s-ar fi putut chema un surîs în vreme ce avocatul făcea gesturile necesare pentru a-i încărca pe vapor caii și poate să-i și procure

pe bani încă un valet personal suplimentar și să aranjeze totul cu banii și toate celelalte ; privind din spatele surîsului, în timp ce avocatul juca și rolul tatălui greoi chiar, vorbind despre bursă, despre cultură, despre latina și greaca necesare pentru a-l șlefui și pregăti pentru situația pe care avea s-o aibă în viață și cum, desigur, puteai obține pregătirea asta oriunde, chiar și în biblioteca proprie, dacă aveai voință ; dar cum era totuși ceva, o anumită calitate a culturii pe care numai monotonia monastică, mănăstirească a unui — să zicem obscur și mic (deși de bună calitate, de bună calitate) colegiu — și el —“ (nici unul din ei nu spunea «Bon». Nici o clipă nu s-ar fi părut că ar fi fost vreo confuzie în mintea lor în ce privește persoana căreia Shreve îi spunea «el») „— ascultînd politicos și liniștit în spatele acelei expresii dincolo de care se presupunea că nu poți să vezi ceva, întrebînd în sfîrșit, întrerupîndu-l poate, curtenitor și afabil — fără nici un fel de ironie, nici un fel de sarcasm — «Care spuneai că era colegiul acela?» : și aici urmînd o mulțime de gesturi în timp ce avocatul cotrobăia printre hîrtii ca s-o găsească pe cea din care să citească numele pe care-l memorizase încă de cînd stătuse pentru prima dată de vorbă cu maică-sa : «Universitatea din Mississippi, la» — Unde-ai spus ?“

„Oxford“, spuse Quentin, „E la vreo patruzeci de mile de —“

„— Oxford.“ Și pe urmă hîrțiile puteau să rămînă neatinse pentru că acum avea să vorbească el : despre un mic colegiu înființat doar de vreo zece ani, explicîndu-i cum n-avea să fie nimic acolo care să-i abată atenția de la învățătură (acolo, unde, într-un sens, însăși înțelepciunea avea să fie virgină, sau cel puțin să nu fie prea de mîna a doua) și cum avea să aibă prilejul să cunoască și o altă parte mai provincială a țării în care destinul său înalt își avea rădăcinile ; (așteptînd rezolvarea acestui război care era fără nici o îndoială iminentă, încheierea cu succes a căruia îl speram cu toții, de care nu ne mai îndoiam) ca un bărbat așa cum avea să ajungă el și cu forța economică pe care avea s-o reprezinte cînd maică-sa avea să moară, și el ascultînd din spatele acelei expresii, spunînd, «Așadar nu reco-

manzi dreptul ca vocație?» și acum doar o clipă avocatul avea să se oprească, dar nu prea mult timp; poate nici măcar destul de mult timp sau de ajuns de perceptibil ca să spui că făcuse o pauză: și să-l privească și el pe Bon: «Nu mi-a trecut prin minte că dreptul ar putea să te atragă» și Bon: «Nici exercițiile cu spada nu m-au atras în timp ce le făceam. Dar pot să-mi aduc aminte de cel puțin o ocazie în viața mea când mi-a părut bine că le-am făcut» și atunci avocatul, fluent și lejer: «Atunci bineînțeles să alegem dreptul. Mama dumitale va fi de ac — va fi încântată.» «Foarte bine», spusese, nu «adio»; nu-i păsa. Poate nici măcar nu-și luase rămas bun de la metisă, de la lacrimile și lamentațiile ei și poate chiar de la încheștarea brațelor moi, deznădăjduite, de culoarea magnoliei petrecute pe după genunchii lui, și (să spunem) la vreo trei picioare și jumătate deasupra acestei înlănțuiri fără oase dar stăruitoare ca oțelul cu o aceeași expresie pe față, nu surîs ci doar ceva prin care nu se putea vedea nimic. Pentru că nu poți să le înfrîngi: poți doar să fugi (și să-i mulțumești lui Dumnezeu că poți fugi, poți scăpa de solidaritatea densă, moale ca brînza, dar groasă de cel puțin cinci picioare care acoperă întreg pământul, în care bărbații și femeile în perechi sînt puși deoparte și rînduiți ca popicele; mulțumită fie zeilor oricare ar fi ei pentru ținburușul bărbătesc zvelt, ascuțit, care se potrivește ușor și alunecos să intre acolo unde șoldurile compartimentate ale femeilor le înșfacă) — fără adio: foarte bine: și într-o noapte a pășit pe pasarelă la lumina torțelor și poate numai avocatul fiind acolo să-l conducă și asta nu ca să-i ureze drum bun ci ca să se încredințeze că s-a îmbarcat cu adevărat. Și noul servitor suplimentar deschizîndu-i geamantanele în cameră, scoțîndu-i hainele cele bune și doamnele care și începuseră să se strîngă în salon pentru masa de seară și bărbații la bar, pregătindu-se, dar nu el; el singur, sprijinit de balustradă, cu o țigară de foi poate, privind orașul cum alunecă și clipește și lucește și se pierde în urmă și apoi orice mișcare oprindu-se, vaporul suspendat imobil și fără să mai înainteze atîrnat chiar de stele cu două frînghii de fum încărcat de scînteii revărsîndu-se în sus din coșuri. Și cine știe

ce gânduri, ce calcule și alegeri grave, în el care știuse de ani de zile că maică-sa pregătea ceva ; că avocatul pregătea ceva și deși știa că era vorba doar de bani, știind totuși că în limitele știute, masculine ale lui (ale avocatului) el (avocatul) ar fi putut fi aproape la fel de primejdios ca și cantitatea necunoscută care era maică-sa ; și acum acestea — școala, colegiul — și el împlinise douăzeci și opt de ani. Și nu numai asta, dar și fiind vorba tocmai de colegiul acesta anume, de care nu auzise niciodată pînă atunci, care cu zece ani înainte nici măcar nu exista ; și știind și că avocatul fusese cel care i-l alesese — ce sumbru, intens, și aproape încrețit *De ce ? De ce ? De ce colegiul acesta, tocmai acesta și nu oricare altul ?* — poate sprijinit acolo în însingurare între fumul gîfîitor și zgomotul motoarelor și aproape ajungînd la răspuns, simțind piesele ca de joc de cuburi ale imaginii cum așteaptă, pîndindu-l parcă, exact acolo unde nu le-ar fi putut ajunge dacă ar fi întins mîna, învălmășite, amestecate, imaginea de nerecunoscut și totuși pe punctul de a se potrivi cum trebuie în așezarea care ar fi avut să-i dezvăluie dintr-o dată, ca un fulger, înțelesul vieții sale întregi, al trecutului — insula Haiti, copilăria, avocatul, femeia care îi era mamă. Și poate chiar și scrisoarea acolo, sub picioarele lui, undeva în întunericul de sub puntea unde stătea el — scrisoarea adresată nu lui Thomas Sutpen la Suta lui Sutpen ci domnului Henry Sutpen, înscris la universitatea din Mississippi, lîngă Oxford, Mississippi. Într-o zi Henry i-a arătat-o și nu fusese o licărire blîndă care să se răspîndească pe față ci o scînteiere, o fulgerare (i-o arătase lui care nu numai că nu avusese un tată pe care să-l fi văzut ci care se regăsise, încă din copilărie, împresurat de o neadormită cabală urmărind după toate aparențele să-l convingă că nu avusese niciodată tată, că maică-sa ieșise la iveală după o ședere în limb, din starea de amnezie binecuvîntată unde se pot refugia simțurile slăbite din fața forțelor și puterilor întunecate, păgîne, cărora trupul omănesc cel slab nu li se poate împotrivi, trezindu-se deodată însărcinată, căinîndu-se, urlînd, țipînd nu în suferința nemiloasă a nașterii ci în semn de protest împotriva rușinii pîntecelui ei crescut ;

că el fusese zămislit în ea nu prin procesul firesc de către un tată ci fusese împins înăuntrul și în afara trupului ei de către străvechiul principiu infernal, nemuritor al bărbăției din miezul spaimelor și întunecimilor dezlănțuite) o fulgerare în care rămăsese privind chipul inocent al tînărului mai tînăr decît el cu aproape zece ani, în timp ce o parte din el spunea *Are fruntea mea oasele capului ca la mine falca mea mîinile mele* și cealaltă spunea *Așteaptă. Așteaptă. Nu poți să știi încă. Nu poți să știi încă dacă ceea ce vezi e lucrul pe care-l vezi cu ochii sau lucrul pe care-l crezi doar. Așteaptă. Așteaptă.*

„Scrisoarea pe care el —“ de data asta Shreve nu se mai gîndea la Bon, și totuși și de data asta Quentin părea să înțeleagă fără dificultate sau efort ce vroia el să spună „ — o scrisese poate imediat după ce terminase de trecut ultima însemnare în registru, în locul cu *fiică? fiică? fiică?* în timp ce se gîndea *În orice caz el nu trebuie să afle acum, nu trebuie să afle înainte de a fi ajuns acolo și el și fiica* — nemaiamintindu-și nimic despre iubirile tinereții din propria lui tinerețe și dealtfel nici n-ar mai fi crezut nimic dacă și-ar mai fi amintit, și totuși dornic să se folosească și de asta așa cum s-ar fi folosit de curaj și de mîndrie, gîndindu-se nu la sîngele ascuns, sălbatic, nestăpînit, și la mîinile ușoare înfometate de atingeri, ci la faptul că acel Oxford și acea Sută a lui Sutpen erau doar la cale de o zi călare unul de altul și că Henry se și stabilise la universitate și astfel poate că o dată în viața lui avocatul ajunsese chiar să creadă în Dumnezeu: *Dragă domnule Sutpen: numele subsemnatului nu vă este cunoscut, și nici situația și împrejurările vieții celui care vă scrie, în ciuda faptului că ele își întemeiază o îndreptățire și (nădăjduiesc) valoare, nu în mică măsură însemnate astfel încît să acrediteze speranța că el vă va putea întîlni în persoană și dumneavoastră pe el — îndreptățire întemeiată pe, și valoare exprimată în, două persoane de naștere și situație aleasă, una dintre care, o doamnă și mamă văduvă, se menține în rezerva potrivită condiției sale în orașul în care este scrisă prezenta scrisoare, cealaltă, un tînăr gentleman, fiul ei, se va afla în clipa cînd citiți*

aceste rînduri, sau va fi la scurtă vreme după aceea un
postulant în fața aceluiași foruri de cunoaștere și în-
țelepciune ca și domnia voastră. În numele său vă scriu.
Nu : n-am să spun în numele său ; e sigur că n-am s-o
las pe doamna mama sa și nici pe tînărul gentleman
însuși să bănuiască faptul că aș fi folosit acest termen,
chiar față de cineva, domnule, care este reprezentant al
principalei familii din regiune așa cum e destinul dum-
neavoastră fericit să fiți. Într-adevăr, ar fi fost mai bine
pentru mine să nu vă fi scris deloc. Însă o fac ; am
făcut-o ; acum este un fapt irevocabil ; dacă deosebiți
în această scrisoare ceva care să semene a umilință, să
n-o luați ca venind din partea mamei și desigur nu din
partea fiului, ci din pana unuia a cărui situație umilă
de consilier legal și om de afaceri pe lîngă doamna mai
sus desemnată și pe lîngă tînărul gentleman, cineva a
cărui loialitate și recunoștință față de o făptură a cărei
generozitate i-a asigurat (nu mărturisesc aceasta ; o spun
sus și tare) hrana și căldura și adăpostul de-a lungul
unei perioade îndeajuns de îndelungate pentru a-l fi
învățat recunoștința și loialitatea chiar dacă el nu le-ar
fi cunoscut dinainte, l-au împins într-o acțiune pentru
care mijloacele nu-i sînt pe măsura intențiilor și aceasta
pentru motivul că el este doar ceea ce este și re-
cunoaște însuși că ar fi, și nu ceea ce ar dori să fie.
Astfel încît, domnule, luați această scrisoare nu drept
insolența lipsită de acoperire pe care ar reprezenta-o
o comunicare nesolicitată din partea mea către domnia
voastră, nu ca pe o rugămintă de a vă obține atenția
în favoarea unui necunoscut, ci ca o prezentare (oricît
ar fi de stîngace) în fața unui tînăr gentleman a cărui
situație nu are nevoie nici de detalieri nici de repetare
în locul unde este citită scrisoarea de față, a unui alt
tînăr gentleman a cărui situație nu are nevoie nici de
detalii și nici de a fi repetată în locul de unde a fost
scrisă. — Fără nici un adio ; într-adevăr, el care avusese
atîția tați încît să nu mai aibă nici iubire și nici
mîndrie de primit sau de impus altora, nici cinste nici
rușine de împărtășit sau de transmis altora ; pentru
care oricare loc era la fel cu oricare altul, ca o
pisică — cosmopolitul New Orleans sau bucolicul Missis-

sippi : fie că ar fi fost lămpile florentine și scaunele aurite de toaletă și oglinzile împodobite moștenite și transmisibile prin moștenire, sau vreun colegiu mărunț, prăpădit, cu o tradiție de nici măcar zece ani ; șampanie în budoarul metisei sau whiskey pe o masă de lemn nou, grosolan într-o chilie de călugăr și un tânăr de la țară, un moștenitor bucolic care probabil că nu petrecuse nici zece nopți afară din casa părintească (afară de cazurile poate când se întinsese îmbrăcat pe lângă foc în pădure ascultînd goana cîinilor) pînă a nu fi venit la școală, pe care el îl urmărise cum îi maimuțărește îmbrăcămîntea, mersul, vorba și toate și celălalt (tînărul) complet inconștient c-o face, el (tînărul) care pe deasupra sticlei spusese într-o noapte, izbucnise — nu, nu izbucnise : mai degrabă bîjbîise, bolmojise : și el (cosmopolitul cu aproape zece ani mai mare decît tînărul, sprijinit leneș de consolă într-unul din halatele de mătase cum tînărul nu mai văzuse altele asemenea pînă atunci și cum crezuse că poartă numai femeile) privindu-l pe tînăr cum se congestionează, crîncen și totuși îl înfruntă, totuși îl privește drept în ochi în timp ce bîjbîie, ezită, izbucnește cu o totală și abruptă lipsă de legătură : «Dac-aș avea un frate, n-aș vrea să fie un frate mai tînăr» și el : «Da?» și tînărul : «Nu. Aș vrea să fie mai mare ca mine» și el : «Nici un fiu al unui tată proprietar de pămînturi nu-și dorește un frate mai mare» și tînărul : «Ba da, eu da», privindu-l drept pe celălalt, ezotericul, sibaritul, ridicîndu-se (tînărul) în picioare acum, țeapăn, subțire (pentru că era tînăr), stacojiu la față dar cu capul sus și privirile neclintite : «Da. Și aș vrea ca să fie exact ca tine» și el : «Așa ai vrea ? Whiskeyul e lângă tine. Bea sau trece-mi-l mie.»

„Și acum“, spuse Shreve, „o să vorbim despre dragoste.“ Dar n-ar fi avut nevoie să spună nici asta, tot așa cum n-avusese nevoie să precizeze la cine se gîndise când spusese el, pentru că nici unul din ei nu se gîndise la altceva ; tot ceea ce se spusese pînă atunci fiind doar lucruri care trebuiseră să fie trecute în revistă și nefiind nimeni altcineva în afară de ei care

să le treacă în revistă, așa cum trebuie totdeauna să fie cineva care să strângă cu grebla frunzele moarte înainte să poți aprinde focul cu ele. Din cauza asta n-avea nici o importanță pentru unul sau altul din ei cine anume dintre ei vorbea, întrucît nu vorbele singure făcuseră asta, înfăptuiseră și îndepliniseră trecerea în revistă, ci o îmbinare fericită a vorbelor și ascultării în care fiecare dintre ei înainte de a i se fi cerut, de a fi fost rugat, iertase, trecuse cu vederea și uitase greșelile celuilalt — greșeli atît în crearea umbrei pe care o discutau (mai bine spus în care respirau acum) și în ascultarea și alegerea și înlăturarea celor neadevărate pentru a le păstra pe cele ce păreau adevărate, sau care se potriveau cu preconcepțiile lor — pentru a putea trece mai departe la dragoste, unde ar fi putut exista paradoxuri și inconsistențe dar nimic greșit sau fals. „Și acum, dragostea. El trebuie să fi știut tot ce se putea ști despre ea înainte ca să fi dat măcar ochii cu ea — cum arăta, ceasurile intime ale vieții ei în lumea femeilor provinciale despre care nici măcar bărbații din familie nu se presupunea că ar ști prea multe; trebuie să fi aflat fără măcar să fi trebuit să pună o singură întrebare. Doamne, cum trebuie să mai fi fiert în sinea lui. Trebuie să fi fost nopți întregi, pe cînd Henry învăța de la el cum să te lenevești pe undeva printr-un dormitor în halat și papuci cum poartă femeile, învăluit în efluvii vagi dar perceptibile de parfum ca cel pe care-l folosesc femeile, fumînd cîte o țigară aproape așa cum ar fi fumat-o femeile, și totuși cu un aer de siguranță insolentă atît de ucigător încît doar bărbatul cel mai îndrăzneț s-ar fi gîndit să facă o asemenea comparație gratuită (și fără nici o încercare de a-l învăța, de a-l educa, de a face pe mentorul din partea lui — dar la urma urmelor poate că da; cine știe poate de cîte ori îl privise pe Henry în față și se gîndise, nu iată dacă n-ar fi sămînța asta de sînge pe care nici n-o avem comună iată țeasta mea, fruntea, orbitele mele, forma și înclinația fălcii și bărbiei mele și unche din gîndurile mele dincolo de oasele acestea, și pe care și el le-ar putea vedea pe fața mea dacă ar ști doar să se uite așa cum știu eu ci aici, doar puțin mai încolo, ascuns

doar puțin de sîngele acesta străin, al cărui adaus a fost necesar pentru ca el să existe, este chipul bărbatului care ne-a plăsmuit pe amîndoi din adîncurile acelei întunecimi carbe întîmplătoare căreia noi îi spunem viitor ; aici — aici — în orice moment, în orice clipă, am să străbat cu ceea ce este voință și intensitate și nevoie înspăimîntătoare, și am să smulg învelișul acesta străin de deasupra și am să privesc chipul nu al fratelui meu pe care nici n-am știut că-l am și căruia deci nici nu i-am dus vreodată lipsa, ci al tatălui meu din umbră absenței căruia postumitatea duhului meu n-a reușit să se rupă niciodată — cine știe în ce clipă gîndindu-se, privind febra nesupusă, umilința care nu însemna renunțarea la mîndrie — întreaga dăruire a spiritului pentru care maimuțarea inconștientă a îmbrăcămînții și vorbelor și manierismelor nu era decît un înveliș — gîndindu-se ce n-aș putea face eu cu trupul acesta de carne și sînge dacă aș vrea ; carnea și oasele acestea și sufletul care se trage din același izvor din care se trag și ale mele, dar care a izbucnit în liniște și mulțumire calmă și a curs apoi în statornică chiar dacă monotonă lumină de soare, în timp ce ceea ce mi-a lăsat mie moștenire a izvorit în ură și suferință și neputință de a ierta și a curs în umbră — cum n-aș putea eu să plămădesc lutul acesta supus și dornic în chipuri pe care nici tatăl lui n-a putut să le formeze — în ce formă, spre ce bine ar fi putut ființa, ar trebui să ființeze în sîngele acesta și n-a fost nimeni care să ia și să plămădească partea din mine pînă cînd n-a fost prea tîrziu ; sau cine știe ce clipe cînd poate că-și spunea că e o prostie, că nu se poate să fie adevărat ; că asemenea coincidențe se întîmplă numai în cărți, gîndindu-se — și cu oboseala, fatalismul, înclinația lui incorrigibilă ca a unei pisici spre singurătate — Bastardul ăsta de țărănoi tînăr. Cum să fac să scap de el : și apoi vocea, cealaltă voce : Nu vrei să spui asta : și el : Nu. Dar vreau să spun bastardul ăsta de țărănoi) și zilele, după-amiezile, cînd călăreau împreună (și Henry imitîndu-l și în asta, el care era un călăreț mai bun, care poate n-avea nimic din ceea ce Bon ar fi numit stil dar care călărise mai mult, el pentru care calul

era ceva tot atât de firesc ca și mersul pe jos, care ar fi călărit orice oriunde și înspre oriunde) în timp ce trebuie să se fi simțit învăluit și purtat de curentul vorbelor lui Henry, transpuși (ei trei : el însuși și Henry și sora pe care n-o văzuse niciodată și poate nici nu simțea curiozitatea s-o vadă) într-o lume ca de basm în care nu mai exista nimic altceva în afară de ei, călărind alături de Henry, ascultînd, fără să aibă nevoie să pună vreo întrebare, să-l îndemne în vreun fel să vorbească mai departe pe tînărul de lîngă el care nici măcar nu bănuia că el și cu bărbatul de alături ar fi putut fi frați, care de fiecare dată cînd respirația îi trecea peste coardele vocale spunea *De acum încolo casa mea și a soră-mi are să fie casa ta și viața mea și a soră-mi are să fie viața ta*, întrebîndu-se (Bon) — sau poate nici măcar întrebîndu-se — dacă în cazul că lucrurile ar fi stat invers și Henry ar fi fost străinul iar el (Bon) vlăstarul familiei bune și, încă, ar fi știut ceea ce bănuia, ar mai fi spus același lucru ; pe urmă acceptînd (Bon) în sfîrșit, spunînd în sfîrșit, «Foarte bine. Am să merg la tine acasă de Crăciun», nu pentru ca s-o vadă pe cea de a treia locuitoare a țării de basm, nu pentru ca s-o vadă pe soră pentru că nu se gîndise nici măcar o singură dată la ea : ascultase doar cînd se vorbise despre ea : ci gîndindu-se *Așa că în sfîrșit am să-l văd pe el, omul pe care se pare că am fost crescut fără să mă mai aștept că am să-l văd vreodată, fără de care am și învățat să trăiesc*, gîndindu-se poate cum avea să intre în casă și să-l vadă pe omul care-l zămislise și atunci avea să știe ; avea să fie fulgerul, clipa de recunoaștere incontestabilă dintre ei și el avea să știe cu certitudine și pentru totdeauna — gîndindu-se poate *Asta e tot ce vreau. Nici n-are nevoie să mă recunoască ; am să-l fac să înțeleagă de la început că n-are nevoie să facă asta, că nu mai aștept așa ceva, că n-am să sufăr din cauza asta, de îndată ce are să-mi spună de la început că sînt fiul lui*, gîndindu-se poate, poate iarăși cu aceeași expresie căreia i-ai fi putut spune surîs dar nu era surîs, era doar ceva dincolo de care nici măcar un bastard de țărănoi n-ar fi

fost de așteptat să poată vedea ceva : *Sînt fiul mamei-mi, cel puțin : S-ar zice că nici eu nu știu ce vreau.* Pentru că el știa exact ce vroia ; acum era doar faptul că o spunea — senzația fizică chiar dacă în taină, ascunsă — atingerea vie a acelui trup încălzit încă înainte ca el să se fi născut de același sînge pe care i-l trecuse și lui drept moștenire ca să-și încălzească și el propriul său trup, ca să fie lăsat și de el la rîndul său drept moștenire pentru a curge cald și răsunător în alte vine și prin alte mădulare după ce trupul dintîi și apoi propriul său trup aveau să moară. Astfel că a venit Crăciunul și el și cu Henry au călărit cele patruzeci de mile pînă la Suta lui Sutpen, și Henry încă vorbind, menținînd încă umflat și ușor și strălucitor cu respirația lui egală balonul de basm în golul căruia ei trei existau, trăiau, se și mișcau poate, în atitudinile lor fără trup — el însuși și prietenul și sora pe care prietenul n-o văzuse niciodată și (deși Henry nu știa asta) la care încă nici nu se gîndise, ascultînd doar vorbele despre ea acolo în spatele unor gînduri mai încordate, și Henry probabil nici măcar nebăgînd de seamă că pe măsură ce se apropiau de casă Bon vorbea mai puțin, avea mai puțin de spus despre indiferent ce și poate chiar (și desigur Henry n-avea cum să știe asta) cu atît mai puțin ascultîndu-l. Și astfel a intrat în casă : și poate că dacă l-ar fi privit cineva ar fi văzut pe fața lui o expresie semănînd mult cu cea — dăruirea cu umilință dar și cu mîndrie, a capitulării complete — pe care el o văzuse pe chipul lui Henry, și poate că spunîndu-și *Nu numai că nu știu ce e lucrul acesta pe care-l vreau dar după toate aparențele sînt și mult mai tînăr decît credeam :* și l-a văzut stîndu-i în față pe bărbatul care ar fi putut fi tatăl său, și nu s-a întîmplat nimic — nici un șoc, nici un fior trecînd fierbinte prin carne și pe care vorbele să fi fost prea încete ca să-l fi putut măcar împiedica — nimic. Și a petrecut acolo zece zile, nu numai ca ființa ezoterică, sibaritul, lama de oțel în teaca ei căptușită cu mătase pe care Henry începuse să-l maimuțărească la universitate, ci și ca obiectul de artă, tiparul și oglinda formei și modei pe care doamna Sutpen (așa spunea taică-tu) îl acceptase ca atare și

insistase (nu spunea așa taică-tu?) că și este în realitate (și pe care l-ar fi cumpărat și l-ar fi plătit chiar și cu Judith, dacă n-ar fi fost un altul să ofere mai mult printre ei patru — n-a spus așa taică-tu?) și care a și rămas în ochii ei pînă cînd a dispărut, luîndu-l pe Henry cu el, și ea nu l-a mai văzut niciodată și războiul și necazurile și suferințele și hrana proastă i-au bîntuit zilele pînă cînd poate nici nu-și mai amintea după o vreme că-l și uitase. (Și fata, sora, fecioara — Doamne, cine are să știe ce a văzut ea în după-amiaza aceea pe cînd ei veneau călări pe alee, ce rugă, ce vis îngîndurat feciorelnic ieșind din cine știe ce țară legendară, nu în platoșă aspră de fier ci sub chipul unui Lancelot tragic înveșmîntat în mătăsuri apropiindu-se de treizeci de ani, cu zece ani mai în vîrstă decît ea și obosit, sătul de cine mai știe ce trăiri și plăceri, așa cum trebuie să-l fi creat pentru ea scrisorile lui Henry.) Și venise ziua plecării și nici un semn încă; el și cu Henry plecaseră călări și încă nici un semn, nici un alt semn la plecare după cum nu fusese vreun semn cînd îl văzuse la început, pe chipul pe care ar fi putut (așa credea el) să vadă el însuși adevărul astfel că n-ar mai fi avut nevoie după aceea de nici un semn, dacă n-ar fi fost barba; nici un semn în ochii care lui puteau să-i vadă chipul pentru că nu era nici o barbă care să-l ascundă, care ar fi putut să vadă adevărul dacă ar fi fost acolo: și totuși nici o sclipire în ei: și astfel că a înțeles că era într-adevăr pe chipul lui pentru că știa că celălalt îl văzuse acolo exact așa cum Henry avea să știe în bibliotecă în seara de ajun a Crăciunului următor că tatăl său nu mințea după faptul că tatăl său nu spunea nimic, nu făcea nici un gest. Poate că s-a gîndit chiar, s-a întrebat dacă nu cumva pentru asta era barba, dacă nu cumva celălalt nu se ascunsese în spatele bărbii tocmai așteptînd ziua aceasta, și dacă da, de ce? de ce? gîndindu-se *Dar de ce? De ce?* pentru că nu vroise decît atît de puțin, ar fi înțeles dacă celălalt ar fi așteptat un semn ca totul să rămînă în taină, ar fi acceptat numai decît și bucuros ca totul să rămînă în taină chiar dacă n-ar fi înțeles de ce, gîndindu-se

în toată învâlmășeala asta Doamne, sînt tînăr, tînăr, și nici n-am știut; nici măcar nu mi-au spus că sînt tînăr, simțind întocmai aceeași deznădejde și spaimă ca atunci cînd trebuie să-ți vezi tatăl că-și pierde curajul fizic, gîndindu-se, *Eu trebuie să fi fost cel care e vinovat, eu, eu, nu el care se trage dintr-același sînge pe care-l purtăm amîndoi înainte de a fi ajuns corupt și pătat de ce-o fi în sîngele mamei pe care el nu l-a mai putut stăpîni.* — Stai“, strigă Shreve, deși Quentin nu spusese nici un cuvînt: era doar ceva, o încordare în trupul destins și chircit al lui Quentin care prevestea că vrea să vorbească, pentru că Shreve spusese Stai. Stai. înainte ca Quentin să fi început să spună ceva. „Pentru că nici nu se uitase la ea. Da, sigur, o văzuse, avusese destule prilejuri s-o vadă, n-ar fi putut să n-o vadă fie și numai pentru că doamna Sutpen ar fi avut ea grijă de asta — zece zile de asemenea ocazii intime plănuite și aranjate și îndeplinite asemenea campaniilor generalilor morți din manuale, în biblioteci și saloane și în plimbările cu trăsura după-amiezile — toate puse la cale cu trei luni înainte cînd doamna Sutpen citise prima scrisoare a lui Henry în care apăruse numele lui Bon, pînă cînd poate chiar și Judith începuse să se simtă ca celălalt peștișor dintr-o pereche de peștișori aurii: și el chiar și stînd de vorbă cu ea, despre cine mai știe ce-ar fi putut să stea de vorbă cu o fată de la țară care probabil că nu mai văzuse pînă atunci vreun bărbat bătrîn sau tînăr care mai devreme sau mai tîrziu să nu înceapă să miroasă a bălegar: stînd de vorbă cu ea așa cum ar fi stat de vorbă cu bătrîna doamnă așezați pe scaunele aurite în salon, decît doar că într-un caz ar fi trebuit să poarte el toată conversația iar în celălalt caz n-ar mai fi reușit nici măcar să evadeze ca lumea ci ar fi trebuit să-l aștepte pe Henry să vină să-l scoată de acolo. Și poate că la vremea aceea se și gîndise chiar la ea; poate atunci cînd își spunea *nu se poate să fie așa; el n-ar fi putut să se uite la mine astfel zi după zi și să nu facă nici un semn dacă ar fi adevărat își mai spunea și Cu ea ar merge ușor ca atunci cînd ți-ai lăsat paharul de șampanie pe masa de cină și te îndrepti către whiskeyul de pe bufet și se nimerește să*

treci pe lângă o cupă cu șerbet de lămâie pe o tavă și te uiți la șerbet și-ți spui, Ar fi simplu și asta numai că cine are poftă de așa ceva. — Așa ți se pare că e bine ?“

„Dar nu e dragoste“, spuse Quentin.

„Pentru că de ce nu ? Pentru că ascultă. Cum era lucrul acela pe care bătrîna doamnă, mătușa Rosa, ți l-a spus, că sînt unele lucruri care pur și simplu trebuie să fie, fie că există sau nu, trebuie să fie al dracului mai tari decît alte lucruri care poate că sînt și n-are nici un fel de importanță dacă sînt sau nu ? Asta e. Pur și simplu n-avea încă vreme. Doamne, trebuie să fi știut că așa avea să fie. Avocatul avusese dreptate, nu era nebun ; numai că partea proastă era că el nu era soiul de ne-nebun pe care-l crezuse avocatul. Trebuie să fi știut că avea să se întîmple. Avea să fie ca și cum ai fi trecut pe lângă șerbetul de acolo și poate că și știai că aveai să mergi pînă la bufet și la whiskeyul de acolo, și totuși știind că a doua zi dimineață ai fi avut chef de șerbetul acela, și pe urmă ajungeai la whiskey și știai că vroiai șerbetul acuma ; poate că nici măcar nu mai făceai nici un pas spre bufet, poate chiar te uitai peste umăr la șampania de pe masă printre șervetele murdare și fața de masă mototolită, și dintr-o dată îți dădeai seama că nu mai aveai chef să te mai întorci niciodată acolo. N-ar fi fost vorba de o alegere, să trebuiască să alegi între șampanie sau whiskey și șerbet, ci dintr-o dată (trebuie să fi fost primăvară atunci, în regiunea aceea în care el nu mai fusese niciodată primăvara pînă atunci și spuneai și tu că nordul Mississippi-ului e o regiune cu clima mai aspră decît Louisiana, cu lemnul cîinesc și violetele și florile timpurii fără miros dar că pămîntul și nopțile sînt cam reci încă și mugurii tari, încordați, lipicioși ca sfîrcurile sînilor unor fete tinere pe ulmi și mesteceni și arțari și chiar cu ceva nelămurit și tînăr în cedri cum nu mai văzuse niciodată pînă atunci) înțelegi că nu-ți mai doarești nimic altceva decît șerbetul acela și că nici nu ți-ai dorit nimic altceva decît asta și că asta ți-ai dorit-o foarte tare de multă vreme — și mai și știind că șerbetul este acolo și nu te așteaptă decît pe tine să-l

iei. Nu pentru oricine să-l ia de acolo, ci doar pentru tine, știind doar uitându-te la cupa aceea că e asemenea unei flori care, dacă o altă mînă s-ar întinde spre ea, s-ar acoperi de spini însă nu și mîna ta ; și el neobișnuit cu așa ceva întrucît toate celelalte cupe care îi fuseseră supuse și ușor de ridicat pentru el nu conținuseră șerbet ci șampanie sau cel puțin vin de casă. Și mai mult decît atît. Era faptul că știa că ceea ce bănuia el ar fi putut fi adevărat, și nu știa dacă era adevărat sau nu. Și cine ar ști să spună dacă nu era poate posibilitatea incestului, căci cine (cei care n-au avut soră ; despre ceilalți nu știu) a fost vreodată îndrăgostit și nu și-a dat seama de evanescența vană a întîlnirii trupești ; cine nu a fost silit să înțeleagă că atunci cînd clipa aceea scurtă care este totul a trecut trebuie să te retragi și din iubire și din plăcere, să-ți strîngi rămășițele, gunoaiile — pălăriile și pantalonii și pantofii pe care-i tîrîi după tine prin lume — și să te retragi, întrucît zeii iartă și practică asemenea lucruri și împerecherea nemăsurată pierdută în visare care să plutească nepăsătoare pe deasupra clipei frămîntate și zbuciumate, aceea *n-a fost : este : a fost :* este doar o condiție a elefanților și balenelor umflate și fără pondere : dar poate dacă mai este și păcatul atunci poate că nici nu mai ai voie să scapi, să desfăci împerecherea, să te reîntorci. — N-am dreptate ?“ Se opri, ar fi putut fi ușor întrerupt acum. Quentin ar fi putut să vorbească acum, dar Quentin nu spuse nimic. Ședea doar ca mai înainte, cu mîinile în buzunarele pantalonilor, cu umerii strînși unul într-altul și cocoșați, cu fața plecată și părăind în chip curios mai mic decît era în realitate din cauza slăbiciunii și a înălțimii lui reale — acel ceva delicat în oase, în articulații care chiar la douăzeci de ani mai păstra ceva, un ultim ecou al adolescenței — adică în comparație cu obrazii rotofei, de heruvim, ai celuilalt care-i stătea în față, și părea mai tînăr, și prin însăși superioritatea lui în ce privește volumul și deplasamentul părea și mai tînăr, așa cum un băiat dolofan de doisprezece ani care cîntărește cu douăzeci sau treizeci de pfunzi mai mult decît celălalt pare mai tînăr decît un băiat de paisprezece ani care a fost odinioară durduliu dar acum nu mai este, și-a

pierdut rotunjimea, și-a vîndut-o (fie că a consimțit la asta sau nu) pentru o stare de virginitate care nu este nici a băieților și nici a fetelor.

„Nu știu“, spuse Quentin.

„Foarte bine“, spuse Shreve. „Foate că nici eu nu știu. Numai că, Dumnezeu, într-o zi e sigur că ajungi să te îndrăgostești. Și nu în felul acesta au să te aibă. Ar fi ca și cum Dumnezeu ar fi avut grijă ca Isus să se nască și i-ar fi pus la îndemînă unelte de dulgher și pe urmă nu i-ar fi dat nimic de meșterit cu ele. Nu crezi?“

„Nu știu“, spuse Quentin. Nu se mișcase. Shreve îl privi. Chiar și cînd nu vorbeau respirațiile li se abureau încet și liniștit în aerul sepulcral. Ceasurile trebuie să fi bătut de cîtăva vreme de miezul nopții.

„Vrei să spui că pentru tine n-are nici o importanță?“ Quentin nu răspunse. „Foarte bine. N-o spune. Pentru că aș ști că minți. — Foarte bine, atunci. Ascultă. Pentru că el nu trebuise să-și bată capul niciodată cu dragostea căci avea să meargă de la sine. Poate că știa că exista un destin, că exista o sentință în ce-l privește, așa cum îți spunea și bătrîna mătușă Rosa că există unele lucruri care pur și simplu trebuie să existe, fie că există sau nu, numai ca să echilibreze conturile, să se poată scrie *Plătit* pe fila cea veche astfel că oricine ar fi cel care ține aceste conturi să-l poată scoate din registre și să-i dea foc, să scape de așa ceva. Poate că și înțeleșese că oricare ar fi fost lucrul pe care-l făcuse bătrînul, fie că avusese gînduri bune sau rele făcînd acel lucru, nu bătrînul avea să plătească pînă la urmă; și acum cînd bătrînul dăduse faliment prin neputințele bătrîneții, cine să plătească dacă nu fiii lui, stirpea lui, pentru că nu se făcuse oare așa și în vremurile de demult? bătrînul Abraham încărcat de ani și slăbănog și neputincios acum să mai facă alte rele, prins în cele din urmă și sutașii și strîngătorii de biruri spunînd, «Bătrînule, n-avem nevoie de tine», și Abraham să spună, «Lăudat fie Domnul, am crescut în jurul meu feciori care să poarte povara nedreptăților și persecuțiilor mele; da, și poate chiar să-mi împlinească iarăși turmele din mîinile celor care mi le răpiseră: ca să-mi pot odihni ochii peste bunurile și vitele mele, peste

stirpele lor și ale urmașilor mei crescute de o sută de ori atunci când sufletul meu se desprinde de mine.» Știuse toată vremea că dragostea avea să meargă de la sine. Poate că asta fusese cauza pentru care nu trebuise să se gîndească la ea de-a lungul celor trei luni din septembrie și pînă la Crăciun în timp ce Henry îi vorbea despre ea, spunînd de fiecare dată cînd își trăgea respirația : *Viețile ei și a mea sînt ca să existe întru viața ta și asupra vieții tale* ; n-avea nevoie să-și mai piardă timpul cu dragostea după ce se întîmplase, izbucnise din urmă asupra lui, de ce nu se mai ostenise să-i scrie vreo scrisoare (afară de aceea din urmă) pe care ea ar fi vrut s-o păstreze, de ce n-a cerut-o niciodată cu adevărat în căsătorie și nu i-a dat un inel pe care doamna Sutpen să-l arate în dreapta și-n stînga. Pentru că era o soartă și pentru ea : același bătrîn Abraham care era acum atît de bătrîn și de slăbănog încît nimeni nu mai avea nevoie de trupul lui în contul vreunei datorii ; poate că nici nu mai avusese nevoie să aștepte Crăciunul s-o vadă pentru că să știe ; poate că asta fusese ceea ce reieșise în timpul celor trei luni de vorbărie a lui Henry pe care el o auzise fără s-o asculte : *Nu aud vorbindu-se despre o fată, o fecioară ; aud vorbindu-se despre o fîșie îngustă de pămînt virgin împrejmuît cu un gard firav care e de pe acum arat și brăzdat așa că tot ce-mi mai rămîne de făcut este să las semințele să cadă asupra-i, să-l mîngîi apoi pînă se face iarăși neted*, o văzuse de Crăciunul acela și știuse sigur că așa are să fie și apoi uitase, se reîntorsese la școală și nici nu-și mai adusesese aminte că o uitase, pentru că nu mai avea vreme atunci : poate că fusese o zi în primăvara următoare cum spuneai și tu cînd se oprise locului și spusese, cu desăvîrșire liniștit : *Foarte bine. Vreau să mă culc cu ființa aceea care este poate sora mea. Foarte bine și pe urmă uitase și asta*. Pentru că nu avea timp. Adică, nu mai avea nimic altceva decît timp, căci trebuia să aștepte. Dar nu s-o aștepte pe ea. Asta se aranjase. Pe celălalt. Poate că-și închipuise că e în sacul de scrisori de fiecare dată cînd venea negrul călare de la Suta lui Sutpen, și Henry închipuindu-și că el așteaptă scrisoarea de la ea, pe cînd ceea ce gîndea el era *Poate că are să scrie pînă la urmă. N-ar avea decît*

să scrie «Sint tatăl tău. Arde hîrtia asta» și eu aș face-o. Sau dacă nu asta, o joaie, un petic de hîrtie doar cu cuvîntul «Charles» scris de mîna lui, și eu aș înțelege ce a vrut să spună, și nici n-ar avea nevoie să-mi ceară s-o ard. Sau o șuviță din părul lui sau o coajă de unghie de-a lui și eu le-aș recunoaște pentru că acum îmi vine să cred că am știut toată viața cum arată părul sau unghiile lui, aș putea să aleg o șuviță din părul lui sau o bucățică din unghia lui dintr-o mie altele. Și nu venea, și scrisoarea lui se îndrepta către ea la fiecare două săptămîni și a ei venea răspunzîndu-i, și poate că se gîndea. Dacă măcar vreuna din ale mele către ea mi s-ar întoarce înapoi fără să fi fost deschisă. Asta ar fi un semn. Și nu s-a întîmplat nici asta : și apoi Henry începuse să spună că ce-ar fi dacă s-ar opri la Suta lui Sutpen o zi sau două în drumul lui spre casă și el a spus că foarte bine, a spus Henry are să primească scrisoarea, scrisoarea spunînd că nu se cuvine să vin de data asta ; așa că după toate aparențele el nu dorește să mă recunoască drept fiul lui, dar cel puțin înseamnă că l-am silit să recunoască asta. Și nici aceasta n-a venit și au fixat data și familia acolo la Suta lui Sutpen a fost anunțată și scrisoarea n-a venit nici acum și el s-a gîndit Are să fie atunci așadar ; l-am nedreptățit ; poate că asta a așteptat și poate că a tresărit în inima lui atunci, poate că și-a spus Da. Da. Am să renunț la ea ; am să renunț la iubire și la tot ; am să plătesc ieftin, ieftin, chiar dacă el mi-ar spune «să nu-mi mai ieși niciodată în fața ochilor ; ia cu tine în taină dragostea și cuvintele mele prin care te recunosc, și du-te» am s-o fac. Nici măcar n-aș cere să aflu de la el ce a făcut mama ca să justifice acțiunile lui față de ea și față de mine. Așa că a venit ziua aceea și el și cu Henry au străbătut iarăși pe caii lor cele patruzeci de mile, pînă la porțile proprietății și în sus pe alee spre casă. Știa ce avea să fie acolo — femeia pe care o văzuse o dată și prin care ochii lui străbătuseră, fata prin care privirile lui străbătuseră fără să fi trebuit s-o fi văzut vreodată, bărbatul pe care-l văzuse zilnic, pîndindu-l din adîncul înfricoșatei intensități a nevoii lui și în sufletul căruia nu pătrunsese niciodată — mama care-l trăsese

pe Henry la o parte pînă nici nu se scurseseră șase ceasuri de cînd intraseră ei în casă în vizita aceea de Crăciun și-l informase de logodnă aproape înainte ca logodnicul să fi avut timp să lege numele fetei de chipul fetei : așa că probabil chiar înainte ca ei să se fi întors la școală, și fără să-și fi dat seama c-o face, Henry îi și spusese lui Bon ce-și pusese maică-sa în gînd, (el care-i spusese deja lui Bon ce avea el însuși în gînd) ; așa că poate chiar înainte ca ei să fi pornit în cea de a doua vizită a lui Bon — (la vremea aceea trebuie să fi fost iunie și în nordul Mississippi-ului cum trebuie să fi fost ? cum spuneai tu ? magnoliile înflorite și mirelele, și peste vreo cincizeci de ani, după ce ei vor fi plecat să se războiască și să piardă și să se reîntoarcă acasă, avea să fie Ziua Decorațiilor și veteranii în uniforme lor cenușii, curate, periate, călcate cu grijă și cu medaliile lor înșelătoare de bronz care nici la început nu însemnaseră nimic și tinerele fete alese în rochii albe încinse peste mijloc cu panglici late trandafirii și orchestra avea să cînte melodii din Dixieland și toți babalicii tremurători despre care n-ai fi crezut că mai au suflu destul ca să ajungă acolo, să străbată orașul ca să se așeze la tribună, aveai acum să-i auzi cum ovaționează cît îi țin gurile) — trebuie să fi fost iunie acum, cu magnolii și mierle în clarul de lună și perdelele umflîndu-se în aerul de iunie al Începuturilor, și muzica, viorile și timpanele, înăuntru printre perechile legănătoare, alunecătoare : și Henry poate puțin ametit, care ar fi vrut să spună «Doresc să aflu ce intenții ai în legătură cu sora mea» dar n-o spunea, în schimb poate roșind iarăși în lumina lunii, dar ținîndu-și trupul drept și roșind pentru că atunci cînd ești de ajuns de mîndru ca să fii umil n-ai nevoie să-ți apleci umerii (el care cu fiecare respirație care-i trecea peste coardele vocale spunea *Îți aparținem ; fă ce vrei cu noi*), spunînd «Mă gîndisem totdeauna că l-aș urî pe omul pe care aș fi silit să-l privesc în față zi după zi și care, cu fiecare gest și acțiune și vorbă mi-ar spune, Am văzut și am atins părți din trupul surorii tale pe care tu n-ai să le vezi și n-ai să le atingi niciodată : și acum știu că ar trebui să-l urăsc și din cauza asta doresc ca omul acela să fii tu», știind că Bon are să înțeleagă ce vroia el să spună,

ce încerca să spună, să-i spună, gândindu-se, gândind acum el (Henry): Nu doar pentru că e mai mare ca mine și a cunoscut mai multe decît am să ajung eu să cunosc vreodată și-și aduce aminte de mai multe; ci pentru că de bunăvoie, și n-are importanță dacă știind la vremea aceea sau nu, c-o fac, n-am decît viața mea și viața Judith, amîndouă lui —“

„Asta tot nu e dragoste“, spuse Quentin.

„Foarte bine“, spuse Shreve. „Ascultă numai. — Au străbătut pe caii lor cele patruzeci de mile și au trecut de porți și s-au îndreptat spre casă. Și de data asta Sutpen nici măcar nu era acolo. Și Ellen nici măcar nu știa unde se dusesse, închipuindu-și naivă și volubilă că plecase la Memphis sau poate chiar la Saint Louis după afaceri, și lui Henry și lui Judith nici măcar păsîndu-le prea mult, și numai el, Bon, care știa unde plecase Sutpen, spunîndu-și *Bineînțeles; nu era sigur; a trebuit să se ducă pînă acolo ca să fie sigur*, spunîndu-și acum asta cu voce tare, cu voce tare și repede ca să nu trebuiască, să nu poată să-și audă gîndurile, gîndul *Dar dacă bănuia, de ce nu mi-a spus mie? Eu așa aș fi făcut, m-aș fi dus întîi la el, la cel care poartă în vinele lui sîngele după ce a fost pătat, corupt de ceea ce-o fi fost în mama; vorbind tare acum, spunîndu-și Asta trebuie să fie; poate că a luat-o înainte, ca să mă aștepte acolo; nu mi-a lăsat vorbă aici pentru că ceilalți nu trebuie încă să bănuiască ceva și știe că eu am să înțeleg imediat unde e cînd am să văd că a plecat*, gândindu-se la ei doi, femeia întunecată și răzbunătoare care era maică-sa și bărbatul mohorît și dur ca o stîncă și care-l privise în față zi după zi timp de zece zile fără absolut nici o schimbare a expresiei, stînd unul în fața altuia într-un mohorît armistițiu după aproape treizeci de ani în salonul baroc, somptuos din casa căreia el îi spunea acasă intrucît se părea că toată lumea trebuie să aibă un loc căruia să-i spună acasă, și bărbatul despre care era acum sigur că-i era tată nici măcar umil (și el, Bon, mîndru de asta), fără să spună nici chiar acum *Am greșit ci Recunosc că este așa* — Doamne, gîndește-te ce a fost în inima lui, în timpul acelor două zile, și bătrîna împingîndu-i-o pe Judith în brațe în fiecare clipă pentru că dăduse sfoară în țară în mod con-

fidențial prin întreaga regiune despre logodnă încă de la Crăciun — nu spunea și taică-tu cum o dusesese chiar pe Judith la Memphis în primăvara aceea ca să-i cumpere trusoul? — și Judith nici trebuind să se lase împinsă și nici să-i reziste ci doar ființînd, existînd și respirînd ca și Henry, care poate într-o dimineată în primăvara aceea se trezise și stînd încă lungit în pat făcuse socotelile, adunase cifrele și trăsese linia și-și spusese, *Foarte bine. Încerc să intru în pielea personajului care cred că ar vrea el să fiu; poate să facă cu mine orice dorește; nu trebuie decît să-mi spună ce să fac și eu am să fac întocmai; chiar dacă ce mi-ar cere el să fac mie mi s-ar părea o dezonoare, tot aș face-o*, numai că Judith, fiind femeie și deci mai înțeleaptă, nici măcar nu s-ar fi gîndit la dezonoare: ea ar fi spus doar, *Foarte bine. Am să fac orice mi-ar cere să fac și din cauza asta el n-are să-mi ceară niciodată să fac ceva ce aș considera dezonorant: astfel că (poate că chiar a și sărutat-o de data asta, prima dată poate cînd ea fusese sărutată și ea prea neștiutoare ca să fie timidă sau modestă sau chiar să-și dea seama că fusese mereu amînată, poate că după aceea doar privindu-l cu un fel de surpriză liniștită și neînțelegătoare pentru faptul că iată se părea că iubitul te sărută pentru prima dată așa cum te-ar fi sărutat fratele — cu condiția bineînțeles ca fratele tău să se fi gîndit vreodată, să se lase vreodată convins, să te sărute pe gură) — astfel că atunci cînd cele două zile trecuseră și el plecase iarăși și Ellen țipînd la ea, «Cum? Nici logodnă, promisiune, nici inel?» ea avea să fie prea uimită ca să mai mintă căci de-abia atunci avea să-i treacă prin cap că nu existase nici o cerere în căsătorie. — Gîndește-te ce era în inima lui atunci, pe cînd călărea înspre fluviu, și apoi pe vapor, unde se plimbase în sus și-n jos pe punte, simțind prin vibrația punții motoarele purtîndu-l tot mai aproape, ziua și noaptea, de clipa pe care trebuie să-și fi dat seama acum că o așteptase încă de cînd se făcuse destul de mare ca să înțeleagă. Sigur, din cînd în cînd trebuia să-și spună foarte precipitat și tare, *Asta este totul. Vrea doar să fie sigur întîi ca să înece gîndul cel vechi Dar de ce s-o facă așa? De ce nu dincolo? Știe că n-am să-i pretind niciodată nici o parte din ce stăpînește acum, cîștigat cu prețul a**

ce suferințe și sacrificii și înjosiri (așa mi-au spus ei ; nu el ; ei) numai el știe ; știe asta atât de bine încât nici măcar nu i-ar fi trecut vreodată prin cap așa ceva tot așa cum știe că nici mie nu mi-ar fi trecut vreodată prin cap că asta ar putea să fie cauza, el care este nu numai generos ci și nemilos, el care trebuie să-i fi cedat tot ce posedau el și cu mama, ei și mie ca preț al repudierii ei, nu pentru că faptul că ce făcea astfel l-ar fi rănit, l-ar fi jignit și l-ar fi ținut în suspensie încă o bucată inutilă de vreme, pentru că el n-avea nici o importanță ; că el ar fi fost făcut să sufere sau chiar ar fi fost crucificat nu însemna nimic : era faptul că trebuia să i se aducă mereu aminte că el însuși n-ar fi făcut așa, și totuși se trăgea din același sînge după ce lucrul acela oricare ar fi fost sau pe care-l făcuse maică-sa îl pătase și-l pervertise. — Tot mai aproape, mereu mai aproape, pînă cînd încordarea și uimirea și graba și totul păreau să se fi topit într-o singură sublimare a capitulării pasive în care mai gîndea numai *Foarte bine. Foarte bine. Chiar și în felul acesta. Chiar dacă vrea s-o facă în felul acesta. Am să-i făgăduiesc să n-o mai văd niciodată. Că n-am să-l mai văd niciodată.* Pe urmă ajunsesese acasă. Și n-a aflat niciodată dacă Sutpen fusese acolo sau nu. N-a știut niciodată. A crezut, dar n-a știut niciodată — maică-sa aceeași paranoică sumbră, neschimbată, încrîncenată cum o părăsise în septembrie, de la care nu putea afla nimic indirect și pe care nu îndrăznea s-o întrebe deschis — însuși faptul că vedea dincolo de întrebările abile ale avocatului (dacă și cum îi plăcuse la școală și cum îi plăcuseră oamenii de prin locurile acelea și că poate — sau nu auzise parcă așa ? — își legase prietenii acolo printre familiile din regiune) la vremea aceea doar dovezi că Sutpen nu fusese acolo, sau cel puțin că avocatul nu știa să fi fost, întrucît acum cînd își închipuia că pricepuse planul avocatului de a-l trimite tocmai la acea școală anume în primul rînd, nu mai vedea nimic în întrebările acestea care să-i indice că avocatul ar mai fi aflat ceva nou de atunci încoace. (Sau ce ar fi putut afla în acea întrevvedere cu avocatul, pentru că trebuie să fi fost o întrevvedere scurtă ; ar fi fost cu o excepție cea mai scurtă întrevvedere dintre ei,

cea mai scurtă cu excepția ultimei desigur, cea care avea să aibă loc în vara următoare, când Henry avea să fie cu el.) Pentru că avocatul n-ar fi îndrăznit să riște să-l întrebe direct, tot așa cum nici el (Bon) nu îndrăznise s-o întrebe pe maică-sa direct. Pentru că, deși avocatul îl credea mai degrabă nebun decât prostănac sau greu de cap, totuși nici chiar el (avocatul) nu-și închipuise nici o clipă că pînă și un om ca Bon ar fi putut fi un nebun de felul cum avea să se vădească a fi fost. Astfel că nu-i spusese avocatului nimic și nici avocatul nu-i spusese lui nimic, și vara trecuse și venise septembrie și nici avocatul (și nici maică-sa) nu-l întrebase nici măcar o dată dacă vroia să se mai întoarcă la școală. Astfel că în cele din urmă trebuise s-o spună el singur, că intenționa să se întoarcă ; și poate că-și dăduse seama că pierduse în mișcarea aceasta întrucît pe chipul avocatului nu se citea nimic decât aprobarea unuia care nu făcea decât să înregistreze. Astfel că se reîntorsese la școală, unde Henry îl aștepta (o, da ; îl aștepta), care nici măcar nu-i spusese «Nu mi-ai răspuns la scrisori. Nici măcar nu i-ai scris lui Judith» el care spusese deja *Ce avem și sîntem eu și cu soră-mea îți aparține ție dar poate că-i scrisese lui Judith acum, cu primul drum al negrului cu poșta călărind spre Suta lui Sutpen, cum că fusese o vară liniștită și deci nu avusese ce să-i scrie, poate cu Charles Bon distinct și la vedere pe dosul plicului și gîndindu-se El trebuie să vadă asta. Poate că are s-o trimită înapoi gîndindu-se Poate dacă se întoarce înapoi nimic n-are să mă mai oprească atunci și astfel că poate că în sfîrșit am să știu ce să fac.* Dar scrisoarea asta nu s-a întors. Și nici celelalte nu s-au întors. Și a trecut toamna și a venit Crăciunul și au plecat iarăși călare spre Suta lui Sutpen și nici de data asta Sutpen nu era acolo, era pe cîmp, plecase la oraș, era la vînătoare — ceva ; Sutpen nefiind acolo cînd ajunseseră și Bon știa că nu se așteptase ca el să fie acolo, spunînd *Acuma. Acuma. Acuma. Acuma are să se întîmple. Are să se întîmple de data asta, și eu sînt tînăr, tînăr, pentru că încă nu știu ce am să fac.* Astfel că ceea ce făcea el în amurgul acela (pentru că știa acum că Sutpen se întorsese, că era acum în casă ; era ceva asemenea vîntului, ceva, întunecos și înghețat,

sufărînd asupra-i și el oprindu-se locului, grav, încordat, gîndindu-se *Ce? Ce este?* Pe urmă avea să știe; îl simțea pe celălalt intrînd în casă, și atunci avea să respire adînc și liniștit, o exhalatie profundă, și inima liniștinându-i-se și ea) în grădină pe cînd se plimba cu Judith, vorbindu-i, galant și elegant și fără să se gîndească la ce face (și Judith gîndind așa cum gîndise și despre prima sărutare atunci vara : *Deci asta e. Asta e dragostea*, izbită încă o dată de dezamăgire dar încă neîncovoiată) — poate că ceea ce făcea acum nu era altceva decît să aștepte, spunîndu-și *Poate că chiar acum are să trimită să mă cheme. Cel puțin să-mi spună* chiar dacă înțelesese de fapt : *E în bibliotecă acum, l-a trimis pe negru să-l cheme pe Henry, acum Henry intră în cameră*; astfel că poate că se oprise privind-o în față, cu ceva pe chip care surîdea acum, și-i apucase brațele și o întorsese, încet, cu blîndețe, pînă cînd ea era cu fața spre casă, și-i spusese «Du-te. Vreau să fiu singur să mă gîndesc la dragostea mea» și ea plecase tot așa cum îi primise și sărutul în ziua aceea, poate și simțindu-i palma ușoară, o clipă, pe spate. Și el rămăsese acolo privind spre casă pînă cînd ieșise Henry, și se priviseră unul pe altul un timp fără să se spună nici cuvînt și apoi se întorseseră și străbătuseră împreună grădina, trecînd prin curte și în grajd, unde poate că era vreun negru și poate că-și puseseră chiar ei șeile pe cai și așteptaseră pînă cînd negrul de casă venise cu sacii de oblînc cu lucrurile împachetate iar. Și poate că nici nu spusese nici atunci, «Dar n-a spus nimic pentru mine?»

Shreve tăcu. Adică, în măsura în care amîndoi, Shreve și Quentin, își dăduseră seama că tăcuse, pentru că amîndoi știau că el nici nu începuse să vorbească, întrucît n-avea nici o importanță (și poate că nici unul din ei nu era conștient de distincția aceasta) care dintre ei vorbise pînă atunci. Astfel că acum erau nu doi ci patru călărînd pe cei doi cai prin întuneric peste hîrtoapele înghețate de decembrie în seara aceea de ajun : patru și pe urmă doar doi — Charles-Shreve și Quentin-Henry, amîndoi crezînd că Henry se gîndea *El* (înțelegînd prin asta tatăl său) *ne-a distrus pe toți*, nici un moment gîndindu-se *El* (înțelegînd prin asta Bon) *trebuie să fi știut sau cel puțin*

să fi bănuît asta toată vremea ; de asta a făcut ce a făcut, de asta nu mi-a răspuns la scrisori astă-vară și nu i-a scris nici lui Judith, de asta nu i-a cerut mîna ; crezînd că asta trebuie să-i fi trecut prin minte lui Henry, în mod cert în clipa aceea după ce Henry ieșise din casă și el și cu Bon se priviseră un timp fără o vorbă și apoi se duseseră în grajd și înșeuaseră caii, dar Henry trecuse repede peste gîndul acesta pentru că încă nu credea chiar dacă știa că e adevărat, pentru că trebuie să fi înțeles acum cu totală deznădejde secretul întregii sale atitudini față de Bon din primul moment instinctiv cînd îl văzuse cu un an și un sfert înainte ; știa, și totuși nu credea, trebuia să refuze să creadă. Astfel că erau acum patru călărind pe cei doi cai în noaptea aceea și apoi de-a lungul zilei de Crăciun luminoase, geroase, în nordul Mississippi-ului, înveșmîntați în ceva care semăna mult cu starea unor paria trecînd prin fața conacelor de pe plantații unde se vedeau crenguțele de vîsc prinse sub ciocanele de la uși și vîscul atîrnînd de candelabre și bolurile cu punch și rom de pe mese în holuri și fumul albăstrui, neșerpuitor al buștenilor ridicîndu-se deasupra hornurilor peticite în colibe sclavilor, mai departe înspre fluviu și spre vapor. Și pe vapor avea să fie tot ziua de Crăciun : tot vîsc, tot punch și rom ; și poate, neîndoielnic, o cină de Crăciun și un bal, dar nu pentru ei : ei doi în întuneric și în frig sprijiniți de balustradă deasupra apei întunecate și încă fără să-și vorbească pentru că nu era nimic de spus, ei doi (ei patru) încremențiți în acea vreme a încercării, în acea suspensie, de către Henry care știa dar încă nu credea, care avea acum să cîntărească și să-și dovedească sieși în mod deliberat ceea ce, așa cum credeau Shreve și Quentin, avea să însemne pentru el că învăța să moară. Așa că tot patru erau cînd coborîseră de pe vapor la New Orleans, pe care Henry nu-l mai văzuse pînă atunci (el a cărui întreagă experiență cosmopolită, în afară de șederea la școală, constase probabil dintr-una sau două drumuri la Memphis cu tatăl său ca să cumpere vite sau sclavi) și la care n-avea timp să se uite acum — Henry care știa și totuși încă nu credea, și Bon despre care domnul Compson spunea că e un fatalist, dar care, cum vedeau lucrurile Shreve și Quentin, nu

rezistase îndemnului și planului lui Henry pentru că nici nu știa și nici nu-i păsa ce-avea de gând Henry să facă din cauză că încă de mult își dăduse seama că încă nu știa ce avea să facă el însuși — ei patru așezați în salo-
nul de o magnificență barocă și cam mucegăită pe care îl născocise Shreve și care era probabil destul de real în timp ce fiica născută în Haiti a plantatorului francez de trestie de zahăr și a femeii despre care primul socru al lui Sutpen îi spusese că fusese spaniolă (femeia cam dur-
dulie cu păr lălii negru ca pana corbului dar străbătut de fire cărunte și aspru ca o coadă de cal, cu pielea de culoarea pergamentului și cu ochii negri neîmblânziți, înconjurați de pungi care doar ei nu arătau nici o vîrstă pentru că nu arătau nici o uitare, și pe care Shreve și Quentin o inventaseră de asemenea și care semăna pro-
babil destul de mult cu ce-și închipuiau ei) nu le spusese nimic pentru că nu mai avea nevoie să le spună, pentru că le spusese deja, care nu spunea, «Fiul meu s-a îndră-
gostit de sora dumitale?» ci «Așadar ea s-a îndrăgostit de el» și apoi rămăsese pe scaunul ei rîzînd aspru și fără să-și mai tragă sufletul înspre Henry care n-ar fi putut s-o mintă chiar dacă ar fi vrut, care nici măcar nu mai trebuia să-i răspundă nici Da nici Nu. — Ei patru acolo, în camera aceea din New Orleans în 1860, tot așa cum într-un sens fuseseră patru aici în camera aceasta din Massachusetts în 1910. Și Bon poate că-l luase, probabil că-l luase, pe Henry cu el în vizită la amanta metisă și la copil, așa cum spusese domnul Compson, deși nici Shreve și nici Quentin nu crezuseră că această vizită l-ar fi afectat pe Henry așa cum păruse să creadă domnul Compson. De fapt, Quentin nici măcar nu-i spusese lui Shreve ce-i povestise tatăl lui despre această vizită. Poate că nici Quentin nu ascultase cînd domnul Compson îi povestise în seara aceea acasă ; poate că în clipa aceea pe verandă în amurgul cald de septembrie Quentin ascultase doar în treacăt fără să audă, tot așa cum ar fi făcut și Shreve, întrucît atît el cît și Shreve credeau — și pro-
babil că aveau dreptate și în privința asta — că metisa și copilul ar fi însemnat pentru Henry doar încă ceva ce exista în preajma lui Bon, ceva nu de invidiat ci de imitat dacă așa ceva ar fi fost cu putință, dacă ar fi fost timp

și liniște în care să poată fi imitat — liniște, pace, nu între bărbați de aceeași rasă și naționalitate ci între două suflete tinere învrăjbite și faptul de netăgăduit care-i învrăjbise, întrucît nici Henry și nici Bon, după cum nici Quentin și nici Shreve, nu fuseseră primii tineri care să creadă (sau cel puțin care să acționeze după toate aparențele pe baza unei asemenea presupunerii) că războaiele ar fi fost uneori stîrnite pentru unicul scop de a rezolva dificultățile și nemulțumirile particulare ale tinereții.

„Astfel că bătrîna doamnă îi adresase lui Henry doar această unică întrebare și apoi rămăsese pe scaunul ei rîzîndu-i în față, așa că el înțelesese atunci, amîndoi înțeleseseră. Și astfel că acum avea să fie scurtă, de data asta, întrevederea cu avocatul, cea mai scurtă dintre toate. Pentru că avocatul trebuie să-l fi pîndit; poate că fusese chiar și o scrisoare în cea de a doua toamnă în timp ce avocatul aștepta și încă nimic nu părea să se întîmple acolo (și poate că avocatul fusese cauza pentru care Bon nu răspunsese la scrisorile lui Henry și Judith în vara aceea: pentru că nici nu le primise) — o scrisoare, două sau poate trei pagini cu umilul și supusul dumneavoastră așa și pe dincolo care se rezumau la șaisprezece cuvinte *Știu că ești nebun, dar exact ce fel de nebun ai să te arăți a fi?* și Bon fusese cel puțin îndeajuns de ne-nebun ca să opereze reducerea la aceste cuvinte. — Da, pîndindu-l, încă nu îngrijorat, doar foarte plictisit, lăsîndu-i lui Bon timp berechet să vină să-l vadă, lăsîndu-i poate chiar o săptămîină întreagă (după ce — avocatul — reușise să pună mîna pe Henry și aflate multe din cele ce gîndea Henry fără ca Henry să-și fi dat seama) înainte de a fi pus mîna și pe Bon, și poate procedînd cu atîta abilitate că nici măcar Bon nu-și dăduse seama de la început despre ce era vorba. Trebuie să fi fost o întrevedere scurtă. Acum nu mai era nici un secret între ei; doar că rămînea nespus; avocatul așezat în spatele biroului (și poate în sertarul secret registrul în care tocmai terminase de adunat dobînda din anul care trecuse calculată dimpreună cu valoarea intrinsecă și cu dragostea și mîndria la două sute la sută.) — avocatul indispus, plictisit, dar deloc îngrijorat întrucît nu numai că știa că deține

atuurile, dar încă nici nu credea cu adevărat că Bon ar fi fost un nebun de felul acesta, deși era pe cale să-și schimbe părerea în ce privește stupiditatea, sau cel puțin înapoierea — avocatul privindu-l și spunînd, mîeros și fluent, întrucît acum nu mai era nici un secret, care știa acum că Bon aflase tot ceea ce avea să afle vreodată sau să aibă nevoie să afle vreodată ca să dea lovitura : «Știi că ești un tînăr foarte norocos ? Cei mai mulți dintre noi, chiar dacă sîntem destul de norocoși să ne ducem pînă la capăt răzbunarea, trebuie să plătim pentru asta, uneori chiar în dolari peșin. Pe cîtă vreme dumneata nu numai că ești în situația să-ți obții răzbunarea, să speli onoarea mamei dumitale, ci mai știi că balsamul cu care ai să-i alini rănilor va avea și o valoare colaterală care poate fi tradusă în lucrurile necesare unui tînăr, în lucrurile cuvenite lui, și care, fie că ne place sau nu, nu pot fi obținute de obicei decît în schimbul unor dolari peșin —» și Bon fără să spună *Ce vrei să înțelegi prin asta ?* și încă fără să schițeze vreun gest ; adică avocatul nedîndu-și încă seama că începuse să facă un gest, continuînd (avocatul) mîeros și fluent : «Și mai mult decît atît, decît răzbunarea, ca o dobîndă la răzbunare cum ar veni, buchetul acesta înmiresmat de după-amiază, floarea aceasta fără pereche, de prerie, care nu trebuie scăpată și care mai bine să înflorească pe reverul dumitale decît pe al altuia ; această — Cum spuneți dumneavoastră tinerii ? — această bucățică bună —» și apoi avea să-l vadă pe Bon, poate să-i vadă ochii, poate să-i audă doar picioarele mișcîndu-i-se. Și apoi, pistolul (cu țeavă scurtă, pistolul de șa, revolverul, ce-o fi fost) și tot ce avea să urmeze, avea să fie strivit în perete în spatele scaunului răsturnat, scrișnind, «Înapoi ! Stai !» apoi urlînd «Ajutor ! Ajutor ! Aju — !» apoi țipînd doar, pentru că avea să-și audă și să-și simtă oasele trosnindu-i înainte de a-și fi putut desprinde degetele de pe pistol, și osul de la ceafă, încă atunci cînd Bon avea să-l lovească cu palma peste un obraz și apoi cu dosul palmei peste celălalt ; poate că avea să-l audă chiar pe Bon spunînd : «Termină. Taci. Nu-ți fac nimic» sau poate că avocatul din el fusese cel care spusese Taci și de al cărui îndemn ascultase, care-l

împinsese înapoi pe scaunul așezat la loc, împingându-l pe jumătate peste tăblia biroului ; avocatul din el care-l avertizase să nu spună *Ai să plătești pentru asta* ci în schimb să stea prăbușit acolo, înfășurându-și mîna răsucită în batistă în timp ce Bon rămas în picioare își apleca ochii spre el, ținînd încă pistolul de țeavă, lipit de picior, spunîndu-i, «Dacă crezi că trebuie să-mi ceri satisfacție, bineînțeles că știi ce —» și avocatul, lăsîndu-se pe spate în scaun acum, tamponîndu-și obrazul cu batista acum : «Sînt vinovat. N-am înțeles care sînt sentimentele dumitale în chestiunea aceasta. Îți cer iertare» și Bon : «Bine. După cum dorești, am să accept fie scuze fie un glonte, exact cum preferi» și avocatul (acum o roșeață ușoară pierzîndu-se pe obrazul lui, dar doar atît : nimic în glas sau în priviri) : «Văd că ai de gînd să profiți pînă la capăt de pe urma nefericitei mele impresii greșite — chiar și pînă la a mă împinge în ridicol. Chiar dacă aș considera că dreptatea e de partea mea (ceea ce nu consider) și tot ar trebui să refuz oferta dumitale. Nu mă pot compara cu dumneata în mînuirea pistolului» și Bon : «Nici cu cuțitul sau spada?» și avocatul, fluent și mîeros : «Nici cu cuțitul sau spada.» Așa că acum avocatul nici nu mai avea nevoie să spună *Ai să plătești pentru asta* pentru că Bon avea s-o spună în locul lui, Bon rămas acolo în picioare cu pistolul atîrnînd moale în mînă, gîndindu-se *Dar numai cu cuțitul sau pistolul sau spada. În așa fel că nu pot să-l înving. Aș putea să-l împușc. L-aș împușca fără să stau pe gînduri, cum aș face-o cu un șarpe sau cu unul care mi-ar fi pus carne. Dar tot el ar fi cel care a învins. Gîndindu-se Da. M-a avut în timp ce el — el —* (Ascultă“, spuse, strigă Shreve. „Asta trebuie să fi fost pe cînd ședea lungit într-un dormitor din casa aceea particulară din Corinth după debarcarea de la Pittsburgh pe cînd i se vindeca umărul doi ani mai tîrziu și scrisoarea de la metisă (poate chiar cea în care fusese fotografia ei și a copilului) îl ajunsese din urmă în sfîrșit, cerșindu-i bani și spunîndu-i că avocatul plecase în Texas sau în Mexic sau cine știe unde în cele din urmă și că ea (metisă) nu reușea s-o mai găsească nici pe maică-sa așa că fără îndoială că avocatul o asasi-

nase și-i furase banii, pentru că așa era de așteptat din partea lor a amîndurora, să fugă sau să ajungă să fie omorîți fără să fi avut grijă să-i asigure ceva ei.) — Da, acuma știau. Și, Doamne, gîndește-te la el, la Bon, care dorise să știe, care avusese cele mai îndreptățite motive să dorească că știe, care după cîte știa el nu avusese niciodată tată dar care fusese creat într-un fel de femeia aceea care nu-l lăsa să se joace cu alți copii, și de avocatul care-i atrăgea atenția femeii dacă trebuie s-o facă sau nu de fiecare dată cînd cumpăra chiar și o bucată de carne sau o pîine — două ființe dintre care nici una nu găsisese plăcere sau nu cunoscuse pasiunea zăsmislindu-l și nici nu suferise chinuri și spaima născîndu-l — care poate dacă vreunul din ei doi ar fi spus măcar adevărul, nimic din ceea ce se petrecuse n-ar fi ajuns să se întîmple ; în vreme ce mai era alături și Henry care avea și tată și siguranță și mulțumire și totul, și căruia totuși i se spunea și adevărul de către ei amîndoi pe cînd lui (lui Bon) nu i se spunea de către nici unul. Și gîndește-te la Henry, care la început spusese că e o minciună și care cînd știuse că nu e minciună încă spusese «Nu cred», care găsisese chiar în acest «Nu cred» destulă forță pentru a-și repudia casa și sîngele astfel încît să-și apere sfidarea, și pe care apărare el își întemeia afirmația că e o minciună și care-l pune mai mult decît orice sub interdicție în ce privește întoarcerea acasă ; Doamne, gîndește-te la povara pe care trebuia s-o poarte, el născut din doi metodisti (sau dintr-un șir lung, invincibil, de metodisti) și crescut în nordul provincial al Mississippi-ului, pus față în față cu incestul, incestul din toate lucrurile care i-ar mai fi putut fi rezervate, împotriva căruia întreaga lui ereditate și educație trebuia să se răzvrătească din principiu, și într-o situație în care știa că nici incestul nici educația de pînă atunci n-aveau să-l ajute s-o rezolve. Astfel că poate atunci cînd plecaseră de acolo și umblaseră în noaptea aceea pe străzi și în cele din urmă Bon spusese «Ei ? Și acum ce facem ?» Henry spusese, «Așteaptă. Așteaptă. Lasă-mă să mă obișnuiesc cu ideea.» Și poate că trecuseră două sau trei zile, și Henry spusese, «Nu trebuie s-o faci. Nu trebuie» și apoi Bon cel care spusese,

«Stai. Eu sînt fratele tău mai mare : îmi spui mie *nu trebuie?*» Și poate că trecuse o săptămînă, poate că Bon îl luase pe Henry cu el în vizită la metisă și Henry o privise și spusese, «Asta nu-ți ajunge?» și Bon spusese, «Vrei tu să-mi ajungă?» și Henry spusese, «Așteaptă. Stai. Trebuie să am timp să mă obișnuiesc. Trebuie să-mi lași timp.» Doamne, gîndește-te cum trebuie să fi vorbit Henry toată iarna aceea și apoi primăvara cînd fusese ales Lincoln și apoi convenția din Alabama și Sudul începuse să se retragă din Uniune, și apoi fuseseră doi președinți ai Statelor Unite și telegraful transmisese știrile despre Charleston și Lincoln mobilizase armata și faptul se petrecuse, irevocabil acum, și Henry și cu Bon se și hotărîseră să plece fără să fi trebuit să se consulte unul cu altul, ei care s-ar fi dus oricum chiar dacă nu s-ar fi întîmplat niciodată dar cu siguranță acum, pentru că orice s-ar întîmpla nu scapi, așa, un război — gîndește-te cum trebuie să fi fîcutat despre asta, cum Henry trebuie să fi spus, «Dar trebuie s-o iei în căsătorie? Trebuie să faci asta?» și Bon să fi spus, «El ar fi trebuit să-mi spună. El ar fi trebuit să-mi spună, mie, el. Eu m-am purtat cinstit, onorabil, cu el. Am așteptat. Știi acum de ce am așteptat. I-am dat orice prilej să-mi spună el. Însă n-a făcut-o. Dacă ar fi făcut-o, m-aș fi învoit și i-aș fi promis să n-o mai văd niciodată pe ea și nici pe tine. Dar el nu mi-a spus. M-am gîndit la început că din cauză că nu știa nici el. Pe urmă am știut că știuse, și tot am mai așteptat. Dar nu mi-a spus. Ți-a spus ție, mie mi-a trimis vorbă așa cum transmiți o poruncă printr-un servitor negru unui cerșetor sau unui vagabond s-o ia din loc. Nu înțelegi?» și Henry să fi spus, «Dar Judith. Sora noastră. Gîndește-te la ea» și Bon : «Foarte bine. Mă gîndesc la ea. Și?» pentru că amîndoi știau ce avea să facă Judith cînd avea să afle pentru că amîndoi știau că femeile au mîndrie și simțul onoarei în legătură cu aproape orice în afară de dragoste, și Henry să fi spus, «Da. Așa e. Înțeleg. Dar o să trebuiască să-mi lași timp să mă obișnuiesc cu asta. Ești fratele meu mai mare ; atîta lucru poți să faci pentru mine.» Gîndește-te la ei amîndoi : Bon care nu știa ce avea să facă și trebuia să

spună, să pretindă, că știe ; și Henry care știa ce avea să facă și trebuia să spună că nu știe. Pe urmă venise iarăși Crăciunul, pe urmă 1861, și nu primiseră nici o veste de la Judith pentru că Judith nu știa sigur unde erau ei căci Henry nu-l lăsase pe Bon să-i scrie încă : pe urmă auziseră despre companie, compania cenușie a universitarilor, care se organiza la Oxford și poate că tocmai asta așteptaseră. Așa că au luat iarăși vaporul spre nord, și de data asta era mai multă veselie și agitație pe bord chiar decât la Crăciun, așa cum e totdeauna când începe un război înainte ca lucrurile să se încurce cu hrana proastă și cu soldații răniți și cu văduvele și orfanii, și ei nici de data asta neluând parte ci tot așa sprijiniți de balustradă deasupra apei învolburate, și poate că mai trecuseră două sau trei zile, când Henry spusese deodată, strigase deodată : «Dar și regii au făcut-o ! Chiar și ducii ! A fost ducele acela de Lorena, Jean nu mai știu cum, care s-a însurat cu soră-sa. La excomunicat papa dar ce i-a păsat lui de asta ! Nu i-a păsat deloc ! Au rămas mai departe bărbat și nevastă. Au trăit mai departe. S-au iubit mai departe !» și pe urmă iarăși, tare, repede : «Dar are să trebuiască să aștepți !» Are să trebuiască să-mi lași timp. Poate că războiul are să aranjeze chestia asta și n-o să mai avem nevoie de nimic !» Și poate că aici avusese dreptate bătrînul tău : și au călărit pînă la Oxford fără să mai treacă pe la Suta lui Sutpen și s-au înrolat în companie și pe urmă s-au ascuns undeva să aștepte, și Henry l-a lăsat pe Bon să-i scrie lui Judith o scrisoare ; aveau să i-o trimită prin mesager, printr-un negru care se furișase în cantonament într-o noapte ca să i-o dea servitoarei lui Judith, și Judith i-a trimis portretul în caseta de metal și ei au plecat călări mai departe să aștepte pînă cînd compania avea să-și facă steagurile și să străbată în cavalcadă statul spunînd fetelor adio și plecînd către front.

„Doamne, gîndește-te la ei. Pentru că Bon știa ce făcea Henry, tot așa cum știuse dintotdeauna ce gîndea Henry încă din prima zi cînd dăduseră ochii unul cu altul. Poate că știa cu atît mai bine ce făcea Henry din cauză că nu știa ce avea să facă el însuși, că n-avea să știe pînă cînd dintr-o dată într-o zi avea să izbucnească

totul și atunci avea să înțeleagă și că știuse toată vremea ce avea să se întâmple, așa că n-avea de ce să-și mai bată capul în ce-l privește, și tot ce avea de făcut era doar să-l privească pe Henry încercînd să împace ceea ce el (Henry) știa că avea să facă cu toate vocile eredității și educației sale care spuneau *Nu. Nu. Nu poți. Nu trebuie. Nu o vei face.* Poate că acum se aflau sub focul dușmanului, cu obuzele vîjîind și tunînd peste capetele lor și explodînd și ei lungiți la pămînt așteptînd să atace și Henry avea să strige iarăși, «Dar ducele acela de Lorena a făcut-o ! Trebuie să fi fost o mulțime pe lumea asta care să fi făcut așa ceva și despre care nimeni nu știe și care poate că au suferit și au murit pentru asta și sînt acum în iad pentru asta. Dar au făcut-o și acum nu mai contează ; chiar și cei despre care știm sînt acum numai niște nume și nu mai contează acum» și Bon privindu-l și ascultîndu-l și gîndindu-se *E din cauză că nu știu nici eu ce am să fac și așa că își dă seama că șovăi fără să știe că își dă seama. Poate că dacă i-aș spune acum că am să fac asta, are să înțeleagă ce vrea și are să-mi spună, Nu trebuie s-o faci.* Și poate că bătrînul tău avusese dreptate de data asta și poate că ei credeau că războiul avea să aranjeze totul și n-ar mai fi trebuit s-o facă ei, sau cel puțin poate Henry sperase pentru că poate că bătrînul tău avusese dreptate și în privința asta și lui Bon nu-i păsa ; întrucît amîndoi din cei doi care ar fi putut să-i dea un tată refuzaseră s-o facă, nimic nu mai conta pentru el acum, răzbunare sau dragoste sau orice, întrucît știa acum că răzbunarea n-ar fi putut să compenseze pentru el nici dragostea să aline. Poate că nici nu fusese Henry cel care-l împiedicase să-i scrie lui Judith ci Bon însuși nu-i scrisese pentru că nu-i mai păsa de nimic, nici măcar de faptul că nu știa încă ce avea să facă. Pe urmă ajunseseră în anul următor și Bon era acum ofițer și înaintau spre Shiloh fără să știe nici asta, stînd iarăși de vorbă pe cînd înaintau în coloană, ofițerul rămînînd în urmă în rînd cu șirul în care mergea soldatul și Henry strigînd iarăși, străduindu-se să-și mențină scăzută vocea disperată, febrilă : «Încă nu știi ce-ai să faci ?» pe cînd Bon avea să-l privească o clipă cu expre-

sia aceea care ar fi putut să fie suris : «Să presupunem că ți-aș spune că nu am intenția să mă întorc la ea?» și Henry mărșăluind alături de el, cu ranița și muscheta lungă de opt picioare, și începînd să gîfîie, gîfîind în vreme ce Bon îl privea : «Eu sînt cu mult înaintea ta acum ; cînd ieșim în luptă, la atac, am să fiu cu mult înaintea ta —» și Henry gîfîind, «Stai ! Stai !» și Bon privindu-l cu aceeași expresie vagă, subțiată, în jurul gurii și al ochilor : «— și cine ar avea să știe ? Nici tu n-ai avea de unde să știi sigur vreodată pentru că cine ar putea să știe dacă sau nu a fost un glonte yankeu care să mă fi lovit exact în clipa cînd tu ai apăsas pe trăgaci, sau chiar înainte —» și Henry gîfîind și privind, fixînd cerul, arătîndu-și dinții, cu sudoarea pe față și încheieturile degetelor albe pe patul puștii, spunînd, gîfîind. «Stai ! Stai ! Stai ! Stai !» Pe urmă fusese Shiloh, a doua zi, și bătălia pierdută și brigada retrăgîndu-se de la debarcaderul din Pittsburg — Și ascultă“, strigă Shreve : „așteaptă, acum ; așteaptă !“ (strîmbîndu-se la Quentin, gîfîind și el, ca și cum ar fi trebuit să dăruie umbrei lui nu numai rolul și replica să-l îndemne ci și respirația cu care să-i asculte îndemnul) : „Pentru că și bătrînul tău a greșit, aici ! Spunea că Bon fusese cel rănit, dar n-a fost adevărat. Pentru că cine i-a spus ? Cine-i spusese lui Sutpen, sau bunicului tău, care dintre ei fusese cel lovit ? Sutpen nu știa pentru că nu fusese acolo, și nici bunicul tău nu fusese pentru că acolo fusese el însuși rănit, unde-și pierduse brațul. Așa că cine le spusese ? Nu Henry, pentru că tatăl său nu l-a mai văzut pe Henry decît o singură dată atunci și poate că nici n-au avut timp să stea de vorbă despre răni și pe lîngă asta să vorbești despre răni în armata confederată în 1865 ar fi fost cam ca minerii vorbind despre funingine ; și nici Bon, pentru că Sutpen nici nu l-a mai văzut pentru că murise — nu fusese Bon, fusese Henry ; Bon care-l găsisse pe Henry în cele din urmă și se aplecase să-l ridice și Henry se împotrivise, se zbatuse, spunînd, «Lasă-mă ! Lasă-mă să mor ! Atunci n-ar mai trebui să știu» și Bon spusese, «Așadar vrei ca eu să mă întorc la ea» și Henry zăcea acolo zbatîndu-se și gîfîind, cu sudoarea și roaie pe

față și dinții însîngerăți încleștați în buzele pe care și le mușca pe dinăuntru, și Bon spusese, «Spune că vrei să mă întorc la ea. Poate că atunci n-am s-o fac. Spune» și Henry zăcea acolo zbatîndu-se, cu o pată roșie proaspătă arătîndu-i-se prin cămașă și i se vedeau acum dinții și cu sudoarea pe față pînă cînd Bon l-a apucat de braț și l-a ridicat în spinare —“

La început, ei doi, pe urmă patru ; acum doi iarăși. Camera era într-adevăr asemenea unui mormînt : ceva stătut și static și muribund dincolo de orice ar fi fost vibrant, viu în frig. Și totuși rămîneau acolo, deși la mai puțin de zece metri era patul, căldura. Quentin nici măcar nu-și îmbrăcase paltonul, care era acum pe dușumea, unde căzuse de pe brațul scaunului cînd îl pusese Shreve acolo. Nu încercaseră să se retragă din frig. Îl suportau amîndoi cu un fel de exaltare voită, flagelatoare a mizeriei fizice preschimbate în caznele sufletești ale celor doi tineri pe vremea aceea în urmă cu cincizeci de ani, sau mai curînd patruzeci și opt, pe urmă patruzeci și șapte și pe urmă patruzeci și șase, întrucît fusese anul '64 și pe urmă anul '65 și rămășițele înfometate și zdrențuite ale unei armate se retrăseseră prin Alabama și Georgia înspre Carolina, împinse nu de vreo armată victorioasă din spate ci mai mult de un val tot mai înalt de nume ale bătăliilor pierdute de o parte și de cealaltă — Chickamauga și Franklin, Vicksburg și Corinth și Atlanta, — bătălii pierdute nu numai din cauza inferiorității numerice și a lipsei de muniții și de provizii, ci din cauza generalilor care n-ar fi trebuit să fie generali, care ajunseseră generali nu prin învățarea metodelor contemporane de luptă sau prin aptitudini deosebite de a le învăța, ci prin dreptul divin de a putea spune «Tu du-te într-acolo» ce le fusese conferit de un sistem absolut de caste ; sau din cauză că generalii acestui război nu reușiseră niciodată să trăiască îndeajuns ca să învețe cum să se lupte în bătăliile cu forțe masate precaut manevrate, întrucît fuseseră de la început demodați cum ar fi fost Richard sau Roland sau du Guesclin, ei care se arătaseră înveșmîntați în penaje și în mantii căptușite cu stacojiu de la douăzeci și opt și treizeci și treizeci și doi de ani și capturaseră

vase de război cu șarjele lor de cavalerie, dar nu și grîne sau carne sau gloanțe, care ar fi fost în stare să înfrîngă trei armate diferite, în trei zile și apoi să smulgă gardurile de pe pămînturile lor ca să-și frigă hălcile de carne furate din propriile lor magazii, care într-o noapte, doar cu o mîna de oameni, năvăleau vitejește să incendieze și să distrugă un depozit de provizii inamic cu mărfuri de un milion de dolari și care în noaptea următoare puteau fi surprinși de vreun vecin în pat cu nevasta și astfel împușcați pe loc de acesta — ei doi, patru, acum iarăși doi, cum îi numărau Quentin și Shreve ; ei doi, ei patru, ei amîndoi încă depășindu-și cuvintele — cel care nu știa încă ce avea să facă, celălalt care știa ce avea să trebuiască să facă dar nu se putea împăca cu gîndul — Henry propunîndu-se pe sine însuși ca o autoritate în ce privește incestul, vorbind despre ducele lui, Jean de Lorena, ca și cum ar fi nădăjduit să poată evoca acea umbră condamnată și excomunicată ca să-i spună chiar ea în persoană că totul e în regulă, așa cum oamenii înainte și de atunci încoace au încercat să-l evoce pe Dumnezeu sau pe diavol ca să-i justifice în faptele spre care-i împingeau propriile lor glande — ei doi, ei patru, ei doi opriți unul în fața celuilalt în camera sepulcrală : Shreve, canadianul, odrasla furtunilor de zăpadă și a frigului, în halat și cu paltonul pus pe deasupra, cu gulerul ridicat peste urechi ; Quentin, omul Sudului, vlăstarul mohorît și delicat al ploilor și căldurilor înecate în aburi, în hainele subțiri și potrivite lui pe care și le adusese din Mississippi, cu paltonul (la fel de subțire și nepotrivit pentru ce trebuia să fie cum îi era și costumul) trîntit pe dușumea de unde nici nu se mai ostenise să-l ridice :

(— iarna lui '64 acum, și armata se retrăsese prin Alabama în Georgia ; acum și Carolina le rămăsese în spate și Bon, ofițerul, gîndindu-se „Sau ne prind și ne nimicesc sau bătrînul Joe ne mai scoate și de aici și facem joncțiunea cu Lee în fața Richmondului și atunci mai avem cel puțin privilegiul să capitulăm“ ; și apoi într-o zi deodată gîndindu-se, amintindu-și cum regimentul din Jefferson unde tatăl lui era acum colonel se afla în corpul

de armată al lui Longstreet, și poate că din momentul acela însuși scopul retragerii ajunsese să i se pară că stă doar în a-l aduce într-un loc de unde să poată ajunge la taică-su, ca să-i mai dea lui taică-su încă o șansă. Astfel că trebuie să i se fi părut acum că în sfârșit aflase de ce nu fusese în stare să se hotărască ce vroia să facă. Poate că o clipă se gândise : „Dumnezeule, sînt încă tînăr ; chiar după anii aceștia patru tot mai sînt încă tînăr“ dar numai o clipă, pentru că în aceeași respirație își spusese, „Foarte bine. Așadar sînt tînăr. Dar încă mai cred, deși probabil că ceea ce cred cu adevărat e că războiul, suferințele, acești patru ani în care a trebuit să-și țină oamenii în viață și teferi ca să poată să tîrguiască cu carnea și sîngele lor cantitatea cea mai mare de pămînt cît mai ieftin cu putință îl vor fi schimbat (ceea ce știu că n-au făcut) astfel încît să-ni spună nu : Iartă-mă ; ci : Ești fiul meu mai mare. Apăr-o pe sora ta ; nu mai da niciodată ochii cu noi în viața ta“ ; Pe urmă se făcuse anul '65 și ce mai rămăsese din armata din Vest și nu mai aveau nimic altceva decît puterea de a se retrage încet, cu încăpăținare, îndurînd focurile de pușcă și salvele de artilerie ; poate că acum nici nu mai simțeau lipsa încălțămintei și a mantalelor și a hranei și din cauza asta mai fusese în stare să scrie despre capturarea vopselei de plită așa cum făcuse în scrisoarea către Judith atunci cînd în sfârșit aflase ce avea să facă pînă la urmă și-i spusese lui Henry și Henry spusese, „Mulțumesc lui Dumnezeu. Mulțumesc lui Dumnezeu“, nu pentru incest bineînțeles ci pentru că în sfârșit aveau să facă ceva, putea în sfârșit să fie ceva chiar dacă acel ceva era repudierea irevocabilă a vechii eredități și formații și acceptarea damnării veșnice. Poate că chiar fusese în stare să se oprească atunci, să nu mai vorbească despre ducele lui de Lorena, pentru că acum putea să spună, „Nu mai e iadul tău și nici al lui și nici al papei cel spre care ne îndreptăm cu toții acum ; e iadul mamei-mi și al mamei ei și al tatii, și al mamei și tatălui lor, și nu tu te prăbușești în el, ci noi, noi trei — nu, noi toți patru. Și așa că în cele din urmă o să fim cu toții împreună acolo unde și e locul nostru, pentru că chiar dacă numai el singur ar ajunge acolo tot ar trebui să fim

și noi acolo pentru că noi trei nu sîntem altceva decît iluzii zămislite de el, și iluziile tale sînt parte din tine ca și trupul și sîngele și amintirile tale. Și vom fi cu toții împreună în chinuri, așa că n-o să mai avem nevoie să ne aducem aminte de iubire și de patimă, și poate că în focurile caznelor nici măcar nu-ți mai poți aduce aminte de ce-ai ajuns acolo. Și dacă nu ne-om mai putea aduce aminte despre toate astea de acum, nici măcar n-au să mai fie chinuri prea mari.“ Pe urmă, erau în Carolina, în ianuarie și februarie '65 și ce mai rămăseseră din ei se retrăgeau pe jos de aproape un an și depărtarea dintre ei și Richmond era acum mai mică decît depărtarea pe care o străbătuseră pînă acolo ; depărtarea între locul unde erau ei și sfîrșit era cu mult mai mică. Dar pentru Bon nu era vorba de spațiul dintre ei și înfrîngere ci de spațiul dintre el și celălalt regiment, dintre el și ceasul, clipa : Nici măcar n-are să aibă nevoie să-mi ceară ; am să-mi ating doar trupul meu de trupul lui și am s-o spun eu însumi : Nu trebuie să-ți faci griji ; ea n-are să mă mai vadă niciodată la față.“ Pe urmă martie în Carolina și încă retrăgîndu-se, încet, cu încăpăținare și așteptînd acum să audă dinspre miazănoapte pentru că nu mai rămăsese nimic de auzit din nici o altă direcție căci în toate celelalte direcții se terminase acum, și tot ce mai așteptau să audă dinspre miazănoapte era înfrîngerea. Și pe urmă într-o zi (era ofițer ; ar fi trebuit să știe, să afle că Lee detașase niște trupe și le trimisese să le întărească lor unitățile ; poate că aflase și numele și numerele regimentelor înainte ca ele să fi ajuns) l-a văzut pe Sutpen. Poate că atunci prima dată putuse să-și spună, „Asta a fost cauza ; nu m-a văzut“, așa că a trebuit să-i iasă în cale, să-și creeze singur șansa, prilejul. Apoi pentru a doua oară privise fața lipsită de expresie, împietrită, ochii palizi, sfredelitori în care nu era nici o licărire, nimic, chipul în care-și vedea propriile-i trăsături, în care văzuse recunoașterea, și asta fusese totul. Asta fusese totul, de aici încolo nu mai era nimic acum ; poate că mai respirase o dată adînc, liniștit, pe propriul lui chip cu acea expresie care la prima vedere s-ar fi putut numi surîs în timp ce se gîndea, „L-aș putea sili. Aș putea să mă duc la el și

să-l silesc“, știind că n-avea s-o facă pentru că acum totul se terminase, totul se încheiase acum în sfârșit. Și poate că fusese chiar în aceeași noapte sau într-o noapte o săptămână mai târziu pe când se opriseră (pentru că chiar și Sherman trebuia să se oprească câteodată noaptea) cu focurile arzând pentru căldură cel puțin, pentru că cel puțin căldura e ieftină și odată consumată nu mai rămîne, cînd Bon spusese, „Henry“ și spusese, „Nu mai poate să mai dureze prea mult acum și pe urmă înseamnă că n-a mai rămas nimic: nici măcar n-o să ne mai rămînă nimic de făcut, nici măcar privilegiul de a ne tot retrage în numele unei cauze, în numele onoarei și a ceea ce a rămas din mîndrie. Nu Dumnezeu; e limpede că ne-am descurcat fără El de patru ani de zile; pur și simplu Lui nu i-a trecut prin gînd să ne înștiințeze și pe noi; și nici măcar lipsa ghetelor și a hainelor, ci nici măcar nevoia de așa ceva, și nici măcar nu vom mai avea pămînturi și cum să ne găsim hrana, căci nu vom mai avea nici o nevoie de hrană pentru că am învățat să trăim și fără ea; și astfel, dacă nu mai ai Dumnezeu și nu mai ai nevoie de hrană și de îmbrăcăminte și de adăpost, n-a mai rămas nimic de care onoarea și mîndria să se agațe și pe care să se cațere și unde să înflorească. Și dacă nu mai ai onoare și mîndrie, atunci nimic nu mai are importanță. Numai că mai e ceva în tine căruia nu-i pasă de onoare și de mîndrie și care totuși mai trăiește, care e chiar în stare să meargă îndărăt un an de zile întreg doar ca să poată să mai trăiască; care probabil că chiar și atunci cînd toate astea se vor fi terminat și nu va mai fi rămas nici înfrîngerea încă o să refuze să se oprească liniștit la soare și să moară, ci o să se înfunde în pădure, mișcîndu-se mai departe, căutînd cînd s-ar fi părut că doar voința și puterea de a îndura n-ar mai fi fost în stare să-l urnească, smulgînd rădăcini și ierburi — trupul din carne și oase străvechi, necugetător, simțînd încă, dar nemaifiînd în stare să viseze, nemaisimțînd măcar deosebirea dintre deznădejde și victorie, Henry.“ Și Henry începînd să spună, „Mulțumesc lui Dumnezeu. Mulțumesc lui Dumnezeu“ gîfînd și spunînd „Mulțumesc lui Dumnezeu“, spunînd, „Nu încerca să mai explici. Du-te și fă-ó“

și Bon : „Imi dai mîna liberă ? Tu ești fratele ei și-mi dai consimțămîntul ?“ și Henry : „Frate ? Frate ? Tu ești cel mai mare : de ce mă mai întrebi pe mine ?“ și Bon ! „Nu. El nu m-a recunoscut niciodată. Mie doar mi-a trimis vorbă. Tu ești fratele și fiul. Am permisiunea ta, Henry ?“ și Henry : „Scrie-i. Scrie-i. Scrie.“ Astfel că Bon a scris scrisoarea, după patru ani, și Henry a citit-o și a trimis-o. Însă ei n-au plecat atunci, să urmeze scrisoarea. Au continuat să se retragă, încet și cu încăpăținare, cu urechea ațintită spre miazănoapte să audă sfîrșitul pentru că îți trebuie grozav de mult caracter ca să te oprești cînd știi că ai pierdut, și ei merseseră astfel îndărăt încet de un an de zile așa că tot ce le mai rămăsese nu mai era voința ci doar puțința, obișnuința intrată în sînge de a îndura. Pe urmă într-o noapte se opriseră iarăși pentru că și Sherman se oprise iarăși, și o ordonanță străbătuse linia bivuacului și îl găsise pe Henry în cele din urmă și spusese, „Sutpen, te cheamă colonelul în cortul lui.“)

„Și așa că tu și cu bătrîna doamnă, mătușa Rosa, v-ați dus acolo în noaptea aceea și bătrîna negresă Clytie a încercat să vă oprească, s-o oprească pe ea ; te-a apucat de braț și ți-a spus, «N-o lăsa să urce acolo, domnișorule», dar tu n-ai putut-o opri poate pentru că ea avea putere, puterea a patruzeci și cinci de ani de ură ca și cum patruzeci și cinci de ani s-ar fi hrănit cu carne crudă și tot ce avusese Clytie fuseseră doar patruzeci și cinci sau cincizeci de ani de deznădejde și așteptare ; și tu, în primul rînd nici măcar nu doriseși să fii acolo. Și nici n-ai fost în stare s-o oprești și atunci ai văzut că ce era cu Clytie nu era mînie și nici măcar neîncrederea în voi ; era spaimă, groază. Și nu ți-a spus-o deschis pentru că ea mai păstra încă taina de dragul bărbatului care-i fusese și ei tată, cît și de dragul familiei care nici nu mai exista, al cărei mausoleu pînă-atunci-neviolat și putregăit ea îl mai păzea încă — nu ți-a spus în tot atîtea cuvinte, după cum nu-ți povestise în tot atîtea cuvinte cum intrase în încăpere în ziua aceea cînd aduseseră trupul lui Bon și Judith îi sco-sese din buzunar caseta de metal pe care ea i-o dăruise cu portretul ei înăuntru ; nu ți-a povestit, ai aflat doar din spaima și groaza ei după ce te aruncase în lături și

o apucase pe mătuşa Rosa de braţ şi mătuşa Rosa se întorsese spre ea şi-i măturase mîna la o parte şi o pornise în sus pe scări şi Clytie se aruncase iarăşi asupra ei şi de data asta mătuşa Rosa se opri şi se întorsese pe cea de-a doua treaptă şi-o trîntise pe Clytie la pămînt cu pumnul cum ar fi făcut un bărbat şi se întorsese şi continuase să urce treptele : şi Clytie zăcea acolo jos, o femeie de peste optzeci de ani acum ca o grămăjoară de cîrpe curate, aşa că te-ai dus pînă la ea şi ai apucat-o de braţ şi ai ajutat-o să se ridice şi braţul ei era parcă un băţ, uşor şi uscat şi subţire ca o surcică : şi ea te-a privit şi atunci ai văzut că nu era mînie ci spaimă, şi nu o spaimă ca a negrilor pentru că nu-i era frică pentru ea ci pentru lucrul acela oricare ar fi fost el de acolo din susul scărilor, pe care ea-l ţinuse ascuns acolo de aproape patru ani de zile ; şi ea nu ţi-a spus în cuvinte pentru că chiar cuprinsă de spaimă mai păstra taina ; dar cu toate acestea ţi-a spus, sau cel puţin dintr-o dată ai ştiut —“

Shreve se opri iarăşi. Putea s-o facă foarte bine, pentru că nu-l asculta nimeni. Poate că-şi şi dăduse seama de asta. Pe urmă dintr-o dată nu mai era nimeni nici să vorbească, deşi poate că de asta nu-şi dăduse seama. Căci acum nici unul din ei nu mai era acolo. Erau amîndoi în Carolina şi timpul era cu patruzeci şi şase de ani în urmă, şi acum nu mai erau nici măcar patru, ci încă şi mai adînc încîlcîţi unul într-altul, întrucît acum amîndoi erau Henry Sutpen şi amîndoi erau Bon, fiecare din ei fiind amîndoi şi totuşi nici unul, simţind în nări mirosul aceluiaşi fum care unduise şi se risipise cu patruzeci şi şase de ani în urmă de la focurile bivuacului arzînd în crîngul de pini, oamenii înfomeţaţi şi în zdrenţe aşezaţi sau întinşi în jurul lor, vorbind nu despre război dar cu toţii oricît de curios ar părea (sau poate nici măcar curios) cu faţa spre miazăzi unde mai departe în întuneric erau postate străjile care, cu faţa spre Sud, puteau vedea licărirea şi scînteierea focurilor de bivuac federale nenumărate şi nedesluşite şi încercuind pe jumătate zarea cîte zece focuri pentru fiecare foc al confederaţilor, şi între ei şi care (pichetele rebele şi focurile yankee) avanposturile yankeilor pîndeau în întuneric, cele două linii de

avanposturi atît de aproape una de alta încît fiecare din ei putea să audă parolele ofițerilor trecînd din post în post și stingîndu-se mai departe : și odată pierind acestea, glasul, nevăzut, precaut, vorbind nu tare dar pătrunzător :

— Hei, Rebelule.

— Ce-i ?

— Voi un' vă duceți ?

— La Richmond.

— Și noi tot acolo. De ce nu ne-așteptați și pe noi ?

— Vă așteptăm.

Oamenii din jurul focurilor n-aveau cum să audă aceste schimburi de cuvinte, deși curînd aveau să audă destul de deslușit ordonanța cum trece de la un foc la altul, întrebînd de Sutpen și fiind îndrumată mai departe și cum ajunge în sfîrșit la focul cu bușteanul arzînd mocnit, și glasul monoton : „Sutpen ? Pe Sutpen îl caut“ pînă cînd Henry se ridică în picioare și spune, „Aici“. E tras la față, murdar și neras ; din cauza acestor patru ani din urmă și din cauză că nu terminase încă să crească cînd începuseră acești patru ani, îi mai lipsesc doi inchi pînă la înălțimea pe care lăsase să se creadă că ar fi ajuns s-o aibă, și e mai ușor cu vreo treizeci de pfunzi decît are să fie probabil cîtiva ani după ce va fi supraviețuit acestor patru ani, dacă într-adevăr are să le supraviețuiască.

— Aici, spune — Ce este ?

— Te cheamă colonelul.

Ordonanța nu se întoarce cu el. În locul ei, el merge singur prin întuneric pe un drum desfundat, un drum desfundat și brăzdat adînc și plin de hîrtoape pe unde-au trecut tunurile în după-masa asta, și ajunge în cele din urmă la cort, unul din cele cîteva corturi, cu peretele de pînză licărind slab de la o lumînare aprinsă înăuntru, și silueta unui planton în față, care-l oprește.

— Sutpen, spuse Henry — Colonelul a trimis după mine.

Santinela îi face semn să intre în cort. El se încovoiaie să treacă prin deschizătura de la intrare, pînza cade în urma lui în timp ce cineva, singurul ocupant al cortului, se ridică de pe un scaun de campanie în spatele mesei pe care e lumînarea, umbra proiectîndu-i-se înaltă și uriașă pe

peretele de pînză. El (Henry) înaintează să salute oprindu-se în fața unei mînece cenușii cu galoanele de colonel, a unui obraz năpădit de barbă, a unui nas ieșit în afară, a unei streșini de păr aspru cenușiu ca fierul — o față pe care Henry n-o recunoaște, nu pentru că n-a mai văzut-o de patru ani și nu se așteaptă s-o vadă aici și acum, ci mai degrabă pentru că n-o privește. Salută deci mîneca cu galoanele și rămîne astfel în picioare pînă cînd celălalt spune :

— Henry.

Nici chiar acum Henry nu tresare. Stă doar nemișcat așa, amîndoi stau nemișcați așa, privind unul spre altul. Cel vîrstnic se clintește primul, chiar dacă se întîlnesc în mijlocul cortului unde se îmbrățișează și se sărută înaintea ca Henry să-și fi dat seama că s-a mișcat și el, că avea să se clintească din loc, împins de acea zvîcnire a sîngelui care în reflexul de o clipă șterge și împacă chiar dacă încă n-a iertat (sau poate nici n-are s-o facă vreodată), care s-a oprit în picioare acum în vreme ce tatăl lui îi ține fața în mîini, privindu-l.

— Henry, spuse Sutpen — Băiatule.

Pe urmă se așază, fiecare de o parte a mesei, pe scaunele rezervate pentru ofițeri, cu masa (avînd o hartă deschisă pe ea) și lumînarea între ei.

— Ai fost rănit la Shiloh, mi-a spus colonelul Willow, spune Sutpen.

— Da, domnule, spuse Henry.

E gata să spună Charles m-a dus în spinare pînă la liniile noastre, dar n-o mai spune, pentru că de pe acum știe ce urmează. Nici măcar nu se gîndește Sigur, Judith nu i-a scris despre scrisoarea aceea sau A fost Clytie cea care i-a trimis vorbă într-un fel sau altul că i-a scris Charles. Nu se gîndește la așa ceva. Pentru el e logic și firesc ca tatăl său să știe despre hotărîrea lui și a lui Bon : legătura de sînge care-l determinase pe Bon să scrie, pe el însuși să se declare de acord și pe tatăl lor să știe de asta toate în aceeași clipă identică, după o perioadă de patru ani, din întreaga succesiune a timpului. Și acum vine, aproape exact așa cum știuse că are să vină :

— L-am văzut pe Charles Bon, Henry.

Henry nu spune nimic. Acum vine. Nu spune nimic, îl privește doar fix pe tatăl său — amîndoi în uniforma cenușie ca o frunză veștedă, o singură lumînare, un cort ordinar despărțindu-i de o întunecime în care santinelele la pîndă își fac față unele altora și unde bărbați istoviți dorm fără adăpost, așteptînd zorile și focurile de armă, mersul istovitor îndărăt să înceapă iarăși: și totuși într-o clipă cortul lumînarea cenușiu totul pier și e biblioteca împodobită cu vîsc de Crăciun la Suta lui Sutpen cu patru ani în urmă și masa nu o masă de campanie potrivită să întinzi hărți pe ea ci masa greoaie sculptată din lemn de trandafir de acasă cu fotografia de grup cu maică-sa, soră-sa și el însuși așezată deasupra, taică-su în spatele mesei și în spatele tatălui ferestra dînd spre grădină unde Judith și Bon se plimbau în ritmul lent cu care inima însoțește pașii și ochii n-au nevoie decît să se privească.

— Ai de gînd să-l lași să se căsătorească cu Judith, Henry.

Și Henry tot nu răspunde. Totul s-a mai spus înainte, și acum el a trecut prin patru ani de luptă crîncenă după care, fie că a fost izbîndă sau înfrîngere ce obținuse, cel puțin a obținut ceva și acum are liniște, chiar dacă liniștea aceasta înseamnă mai ales deznădejde.

— Nu se poate căsători cu ea, Henry.

Acum vorbește Henry.

— Asta ai mai spus-o înainte. Și ți-am răspuns atunci. Și acum, și acum n-are să mai dureze prea mult și după aceea nu ne va mai rămîne nimic: nici onoare nici mîndrie nici Dumnezeu întrucît Dumnezeu ne-a părăsit încă de acum patru ani numai că n-a considerat necesar să ne-o spună și nouă; nici ghete nici haine și nici nevoie de așa ceva; nu numai că nici pămînt din care să ne scoatem hrana ci nici nevoie nici de hrană și cînd nu mai e Dumnezeu nici onoare nici mîndrie, nimic nu mai are importanță decît trupul bătrîn necugetător căruia nici măcar nu-i mai pasă dacă a fost izbîndă sau înfrîngere, care nici măcar nu consimte să moară, care are să

fie în păduri și pe cîmpuri, smulgînd rădăcini și ierburi. — Da. Am hotărît. Frate sau nu, am hotărît. Am s-o fac. Am s-o fac.

— Nu trebuie să se căsătorească cu ea, Henry.

— Da. Am spus Da la început, dar atunci nu mă hotărîsem. Nu l-am lăsat. Însă acum am avut patru ani în care să mă hotărăsc. Am s-o fac. Am să-l las.

— Nu trebuie să se căsătorească cu ea, Henry. Tatăl mamei lui îmi spusese că mama ei fusese spanioloaică. L-am crezut; de-abia după ce s-a născut el am aflat că maică-sa avea sînge negru.

Și Henry n-a spus niciodată că nu-și mai amintește cum a ieșit din cort. Își amintește totul. Își amintește cum s-a aplecat iarăși să treacă prin deschizătură și cum a trecut iarăși pe lîngă santinelă; își amintește cum a mers pe drumul desfundat și plin de hîrtoape, împiedicîndu-se prin întuneric de rădăcinile de o parte și de alta a cărora focurile s-au stins acum în jar mocnit, așa că de-abia îi mai poate distinge pe oamenii dormind lungiți la pămînt în jurul lor. Trebuie să fi trecut de ceasul unsprezece, se gîndește. Și mîine încă opt mile. Măcar dacă n-ar mai fi turnurile astea blestemate. De ce nu le-o fi dînd bătrînul Joe tunurile astea lui Sherman. Atunci am putea face douăzeci de mile pe zi. Am putea să facem joncțiunea cu Lee atunci. Cel puțin Lee se mai oprește și se mai luptă din cînd în cînd. Își amintește de asta. Își aduce aminte că nu s-a întors la focul lui ci s-a oprit curînd într-un loc singuratic și s-a sprijinit de un pin, rezemîndu-se liniștit și comod, cu capul răsturnat pe spate așa că putea să privească în sus la crengile noduroase, goale ca la o lucrătură de fier forjat întinzîndu-se nemîșcată peste stelele reci, vii ale primăverii timpurii, gîndindu-se Sper că are să-și aducă aminte să-i mulțumească colonelului Willow pentru că m-a lăsat să mă folosesc de cortul lui, gîndindu-se nu la ce ar fi vrut să facă ci la ce ar fi trebuit să facă. Pentru că știa ce avea să facă; acum depindea de ce avea să facă Bon, de ce avea să-l forțeze pe el să facă, pentru că știa că atunci avea s-o facă. Așadar trebuie să mă întorc la el, gîndindu-se, Acum a trecut de ceasul două și în curînd se face ziuă.

Pe urmă au venit zorile, sau aproape, și era frig : o înfrigurare care pătrundea prin veșmintele subțiri, purtate, peticite, prin acel ceva făcut din istovire și lipsă de hrană ; prin puțința inertă, nu voința deliberată, de a îndura ; era lumină undeva, destulă lumină ca să deslușească fața adormită a lui Bon printre ceilalți acolo unde era întins înfășurat în pătură, sub mantaua desfăcută ; destulă lumină ca să-l trezească pe Bon și ca Bon să-și distingă fața (sau poate ceva transmis de mîna lui Henry) pentru că Bon nu vorbește, nu cere să afle ce s-a întîmplat : se ridică doar în picioare și-și pune mantaua pe umeri și se apropie de focul mocnit și-l izbește cu gheata să-i întetească flăcările cînd Henry vorbește :

— Așteaptă.

Bon se oprește și-l privește pe Henry ; acum poate să vadă fața lui Henry. Spune,

— Ai să răcești. Ești înghețat de tot. N-ai dormit deloc, nu-i așa ? Ține.

Își scoate mantaua de pe umeri și i-o întinde.

— Nu, spune Henry.

— Ba da. Ia-o. Eu mi-aduc pătura.

Bon îl înfășoară pe Henry în mantaua lui și se duce și-și ia pătura mototolită și și-o pune pe umeri, și apoi se trag amîndoi mai la o parte și se așază pe o buturugă. Acum sînt zorile. Răsăritul e cenușiu ; curînd se va face trandafiriu și pe urmă roșu ca de flăcări și iarăși va începe marșul istovit înapoi, retragerea din fața anihilării, replierea în înfrîngere, deși acum încă n-a reînceput. Are să mai fie puțin timp pentru ei să stea unul lîngă altul pe buturugă în lumina revărsată a zorilor, unul înfășurat în manta, celălalt în pătură ; glasurile nu li se aud mai deslușit decît însăși tăcerea zorilor.

— Așadar amestecul de sînge și nu incestul e ceea ce nu poți tu să accepți.

Henry nu răspunde.

— Și nu mi-a trimis mie nici o vorbă ? Nu ți-a spus să mă trimiți la el ? Nici un cuvînt pentru mine, nici un cuvînt ? Asta e tot ce a avut de făcut, acum, astăzi, acum patru ani sau în orice clipă în cursul acestor patru ani. Asta a fost tot. N-ar fi avut nevoie să-mi ceară, să

pretindă lucrul acesta de la mine. M-aș fi oferit eu s-o fac. I-aș fi spus, N-am s-o mai văd niciodată în viața mea, înainte ca el să fi apucat să mi-o ceară. Nu trebuia să facă asta, Henry. N-avea nici o nevoie să-ți spună ție că sînt un negru ca să mă oprească. Ar fi putut să mă oprească fără asta, Henry.

— Nu ! strigă Henry. — Nu ! Nu ! Eu am s-o fac — am să —

Sare în picioare ; fața i se convulsionează ; Bon îi vede dinții prin barba moale care-i acoperă obrații trași, și albul ochilor lui Henry ca și cum globurile ochilor i-ar zvîcni în orbite pe cînd respirația gîfîitoare i se chinuie în piept — gîfîitul care a încetat, respirația oprită, ochii chiar privind în jos spre el, așa cum stă pe buturugă, glasul care acum nu e mai audibil decît suflul care-i scapă printre buze :

— Ai spus, ar fi putut să te oprească. Ce vrei să spui cu asta ?

Acum Bon este cel care nu răspunde, care stă pe buturugă privind fața aplecată asupra lui. Henry spune, tot cu glasul care nu e mai audibil decît un suflu :

— Însă acum ? Vrei să spui că —

— Da. Ce altceva mai pot face acum ? I-am lăsat lui alegerea. L-am tot lăsat să aleagă de patru ani de zile.

— Gîndește-te la ea. Nu la mine ; la ea.

— M-am gîndit. Patru ani. La tine și la ea. Acuma mă gîndesc la mine.

— Nu, spune Henry. — Nu. Nu.

— Nu pot s-o fac ?

— N-ai s-o faci.

— Cine are să mă oprească, Henry ?

— Nu, spune Henry. — Nu. Nu. Nu.

Acum Bon este cel care-l fixează pe Henry ; vede albul ochilor lui Henry iarăși așa cum stă acolo privindu-l pe Henry cu expresia care s-ar putea numi surîzătoare. Mîna îi dispare în pătură și apare iarăși, ținînd pistolul de țeavă, cu patul întins către Henry.

— Atunci fă-o acum, spune el.

Henry privește pistolul ; acum nu numai că gîfîie, tremură ; cînd vorbește acum glasul nu-i mai e nici măcar

o expirație, este însuși suflul năclăit, înecăcios pe care și-l trage în piept.

— Ești fratele meu.

— Nu, nu sînt. Sînt negrul care are să se culce cu soră-ta. Decît dacă mă oprești tu, Henry.

Deodată Henry apucă pistolul, îl smulge din mîna lui Bon, stă așa locului, cu pistolul în mînă, gîfîind, gîfîind ; iarăși Bon îi vede albul ochilor rostogoliți în orbite așa cum stă așezat pe buturugă și-l pîndește pe Henry cu expresia aceea nedeslușită în jurul ochilor și a gurii care ar putea fi surîs.

— Fă-o acum, Henry, spune el.

Henry se aruncă înainte ; cu aceeași mișcare azvîrlă pistolul departe și se apleacă iarăși, apucîndu-l pe Bon de amîndoi umerii, gîfîind.

— N-ai s-o faci, spune el. — Nu trebuie s-o faci ! M-auzi ?

Bon nu se clintește sub mîinile care s-au încleștat pe umerii lui, șade nemișcat, cu o grimasă nedeslușită ținută pe față ; glasul lui e mai blînd decît cea dintîi suflare în care crengile pinilor încep să se clatine puțin :

— Are să trebuiască să mă oprești, Henry. „Și nu s-a strecurat pe furiș“, spuse Shreve. „Ar fi putut s-o facă, dar nici măcar n-a încercat. Doamne, poate că s-a dus chiar la Henry și i-a spus, «Eu mă duc, Henry» și poate că au plecat împreună și au călărit unul lîngă altul evitînd patrulele yankeilor tot drumul înapoi spre Mississippi și tot mai departe pînă la poarta aceea ; umăr la umăr și de-abia atunci a fost singura dată cînd unul din ei și-a îmboldit calul-s-o ia înainte sau cînd celălalt a rămas mai în urmă, și de-abia atunci Henry și-a îmboldit calul s-o ia înainte și și-a întors calul să-i facă față lui Bon și a scos pistolul ; și Judith și Clytie au auzit împușcătura, și poate că Wash Jones se învîrtea cu vreo treabă pe undeva prin curtea din spate așa că a fost acolo să le ajute pe Clytie și pe Judith să-l care în casă și să-l întindă pe pat, și Wash s-a dus în oraș să-i spună mătușii Rosa și mătușa Rosa vine pe nerăsuflăte în după-amiaza aceea și-o găsește pe Judith nemișcată în picioare fără nici o lacrimă în fața ușii închise, ținînd în mînă caseta

de metal pe care i-o dăruise lui cu portretul ei înăuntru dar care nu mai avea portretul ei înăuntru acum ci cel al metisei și al copilului. Și bătrînul tău n-avea să știe nici asta : pentru ce copilul negru al unei tîrfe ar fi avut nevoie să-i scoată portretul ei și să pună portretul metisei înăuntru, așa că el a născocit un motiv. Însă eu știu. Și știi și tu. Nu știi ? Nu știi, spune ?” Se uita pătrunzător la Quentin, aplecîndu-se mult peste masă acum, arătînd uriaș și diform ca un urs înfofolit în tot felul de haine una peste alta. „Nu știi ? Pentru că el își spusese, «Dacă Henry n-are de gînd să facă ce spune, atunci e în regulă ; pot să-l scot și să-l rup. Dar dacă are de gînd să facă ce spune, are să fie singurul fel în care am să-i pot spune ei, *N-am fost bun ; nu plînge după mine.*» Nu-i așa ? nu-i așa ? Pentru numele lui Dumnezeu, nu-i așa ?”

„Da”, spuse Quentin.

„Haide”, spuse Shreve. „Să ieșim dracului din frigiderul ăsta și să mergem la culcare.”

IX.

LA ÎNCEPUT, ÎN PAT ÎN ÎNTUNERIC, ERA PARCĂ mai frig decît oricînd, ca și cum ar fi fost cît de puțină căldură în singurul bec înainte ca Shreve să-l fi stins și acum întunericul metalic, de nepătruns, s-ar fi făcut tot una cu cearceafurile metalice, înghețate strînse în jurul trupurilor destinse și subțire înveșmîntate pentru somn. Pe urmă întunericul începuse parcă să respire, să se clatine înspre înăuntru ; fereastra pe care Shreve o deschisese devenise vizibilă pe licărirea nedeslușită, nepămîntească a zăpezii de afară, ca și cum împins de greutatea întunericului sîngele ar fi zvîcnit și ar fi pulsat mai cald, tot mai cald. „Universitatea din Mississippi” spunea vocea lui Shreve în întuneric în dreapta lui Quentin. „Un Bayard îmblînzindu-se cale de patruzeci de mile (patruzeci de mile erau, nu ?) ; venind din pustietate revărsînd de cîte două ori pe an mîndrie, onoare.”

„Da“, spuse Quentin. „Ei erau în cea de-a zecea promoție care promovase de la înființare.“

„Habar n-am avut că au fost zece tipi în Mississippi care să se ducă la școală deodată“, spuse Shreve. Quentin nu-i răspunse. Sta întins privind dreptunghiul ferestrei, simțind sîngele tot mai cald străbătîndu-i prin vine, prin brațe și picioare. Și acum, cu toate că se încălzise și cu toate că pe cînd șezuse în camera înfrigurată tremurase doar ușor, într-un fior neînterupt, acum începu să zvîcnească din tot trupul, violent, fără să se poată stăpîni, pînă cînd începu să audă și patul, pînă cînd îl simți chiar și Shreve și se întoarse, sprijinindu-se (la sunetul acesta) în cot ca să se uite la Quentin, deși Quentin însuși se simțea cît se poate de bine. Se simțea chiar grozav, întins acolo, și așteptînd cu o curiozitate calmă următoarea tresărire violentă, neașteptată, să-l scuture. „Doamne, chiar așa de frig ți-e?“ spuse Shreve. „Vrei să-ți pun și paltoanele peste plapumă?“

„Nu“, spuse Quentin. „Nu mi-e frig. Mi-e foarte bine. Mă simt perfect.“

„Atunci de ce dracu faci așa?“

„Nu știu. Nu pot să mă opresc. Dar mă simt foarte bine.“

„Bine. Dar spune-mi dacă vrei paltoanele. Doamne Dumnezeule, dacă aș fi obligat să-mi petrec nouă luni de zile în clima asta, atunci pot să-ți spun că n-aș vrea deloc să vin din Sud. Poate că n-aș vrea să vin din Sud în nici un caz, chiar dac-ar fi să stau acolo. Așteaptă nițel. Ascultă. Nu vreau deloc să fac pe spiritualul, să fac pe deșteptul. Pur și simplu vreau să înțeleg toată chestia asta dac-oi fi în stare și nu știu cum să mă exprim mai lămurit. Pentru că e un lucru pe care oamenii de prin părțile mele nu l-au trăit. Sau chiar dacă l-au trăit, asta s-a întîmplat de atît de multă vreme și dincolo de ocean încît acum n-a mai rămas nimic cu care să dăm nas în nas în fiecare zi ca să ne aducă aminte. Noi nu trăim printre bunici înfrînți și sclavi eliberați (sau am înțeles eu pe dos și oamenii voștri sînt ăia care sînt liberi și negrii care au pierdut?) cu gloanțe pe masa din sufragerie și așa mai departe, ca să ne aducă mereu aminte că nu trebuie să uităm niciodată. Ce e asta? ceva

pe care-l respiri și în care trăiești, ca aerul? un fel de gol umplut cu o fantomatică și neîmblînzită minie și mîndrie și slavă în fața și în toiul unor întîmplări care s-au petrecut și au încetat acum cincizeci de ani de zile? un fel de drept al primului născut transmis fără greș din tată în fiu și din tată în fiu întru a nu-l ierta niciodată pe generalul Sherman astfel încît pînă la sfîrșitul veacurilor atîta vreme cît copiii copiilor voștri mai zămislesc copii să nu mai fii altceva decît urmașul unui șir lung de colonei uciși la șarja lui Pickett la Manassas?

„Gettysburg“, spuse Quentin. „Tu nu poți să înțelegi asta. Ar fi trebuit să te fi născut acolo.“

„Și-atunci aș fi înțeles?“ Quentin nu răspunse. „Dar tu înțelegi?“

„Nu știu“, spuse Quentin. „Da, sigur că înțeleg.“ Respirau în întineric. După o clipă, Quentin spuse: „Nu știu“.

„Da. Nu știi. Nu știi nici măcar dacă bătrîna, mătușa Rosa...“

„Domnișoara Rosa“, spuse Quentin.

„Foarte bine. Nu știi nici măcar dacă ea a înțeles. Decît că a refuzat în cele din urmă să fie un strigoi. Că după aproape cincizeci de ani nu s-a putut împăca cu ideea să-l lase să zacă acolo mort în pace. Că după cincizeci de ani încă ea nu numai c-a fost în stare să se ridice în picioare și să se ducă într-acolo ca să termine ceea ce constatare că nu dusesese chiar pînă la capăt, dar a mai și găsit pe cineva care să meargă cu ea și să dea buzna în casa aceea zăvorîtă pentru că instinctul sau altceva îi spunea că nu se terminase încă. Nu-i așa?“

„Nu“, spuse calm Quentin. Simțea gustul prafului. Chiar și acum, cu apăsarea pură înghețată a aerului împînzit de zăpadă al Noii Anglii pe față, simțea gustul și atingerea prafului din acea înăbușitoare (mai degrabă, fierbinte ca un cuptor) noapte de septembrie în Mississippi. Simțea chiar mirosul bătrînei din trăsură alături de el, mirosul stătut, greu de camfor al șalului și chiar al umbrelei de bumbac negru de multă vreme neaerisite în care (n-avea să constate asta decît cînd avea să ajungă în fața casei) ea ascunsese o secure și o lanternă. Simțea mirosul calului; auzea vaietul uscat al roților ușoare în praful imponderabil nins pretutindeni și i se părea că simte

praful însuși năpădind încăpățînat și uscat prin pielea lui asudată tot așa cum i se părea că aude suspinul unic, adînc al pămîntului crăpat, chinuit, înălțîndu-se către stelele nefirești și străine. Acum ea spusese ceva, vorbi pentru prima dată de cînd ieșiseră din Jefferson, de cînd se urcase în trăsură cu un fel de grabă stîngace și nesigură și tremurătoare (care el își închipuia că îi venea din spaimă, din neliniște, pînă cînd văzuse că se înșelase cu totul) înainte ca el să fi avut vreme s-o ajute, și se așezase la marginea banchetei, mică, înfășurată în aerul stătut al șalului ei și strîngînd în mîini umbrela, cu trupul aplecat înainte ca și cum dacă s-ar fi aplecat înainte ar fi ajuns mai curînd, ar fi ajuns imediat în urma calului și înainte ca el, Quentin, să poată ajunge, înainte ca presentimentul dorinței și nevoii ei să poată lansa un avertisment și să împiedice îndeplinirea. „Acum“, spusese ea. „Sîntem pe domeniu. Pe pămînturile lui, ale lui și ale lui Ellen și ale urmașilor lui Ellen. Li s-au răpit pămînturile de atunci, așa am auzit. Dar în realitate îi aparțin lui, lui Ellen și urmașilor ei.“ Însă Quentin știuse dinainte. Înainte ca ea să fi vorbit, el își spusese, «Acuma. Acuma» și (întocmai cum i se păruse de-a lungul după-amiezii lungi, fierbinți în căsuța întunecoasă, fierbinte) i se părea că dacă ar fi oprit trăsura să asculte, ar fi putut auzi chiar copitele năpustindu-se în galop ; ar fi putut chiar vedea în orice clipă acum armăsarul negru și călărețul năpustindu-se pe drumul ce i se deschidea în față și galopînd mai departe — călărețul care odinioară stăpînise, strînsese și zăvorîse tot ce se putea vedea cu ochii dintr-un punct dat, și totul, fiecare tulpină și frunză și copită și talpă omenească pe această întindere stînd să-i aducă aminte (presupunînd că ar fi uitat vreodată) că el era făptura cea mai înaltă și mare pe care ar fi putut-o vedea cu ochii și ei și el însuși ; care plecase la război ca să apere toate acestea și pierduse războiul și se întorsese acasă ca să constate că pierduse ceva mai mult decît chiar războiul, deși nu chiar absolut totul ; care spusese *Cel puțin mi-a mai rămas viața* dar căruia nu-i mai rămăsese viața ci doar bătrînețea și suflarea și oroarea și disprețul și spaima și indignarea : și tot ce mai rămăsese să-l privească cu aceeași privire neschimbată era fata care

fusesse un copil atunci cînd o văzuse pentru ultima oară, care fără îndoială obișnuise să-l pîndească de la fereastră sau din ușa pe cînd trecea fără să-i dea vreo atenție dar care se uita după el așa cum s-ar fi uitat spre Dumnezeu probabil, pentru că tot ce mai putea vedea ea cu ochii în jur îi aparținea tot lui. Poate că el se mai oprea la colibă să-i ceară apă și ea lua atunci găleata și mergea cale de o milă pînă la izvor și înapoi ca să i-o aducă proaspătă și rece, și nu i-ar fi trecut prin minte să-i spună „Găleata-i goală” lui, cum nu i-ar fi trecut prin cap să-i spună așa ceva lui Dumnezeu — aceasta fiind tot ceea ce nu era totul, întrucît cel puțin mai rămăsese încă suflarea.

Acum Quentin începu iar să respire tare, după ce o vreme stătuse întins liniștit în patul cald, respirînd adînc în întunericul ascuțit, pur, născut din zăpadă. Ea (domnișoara Coldfield) nu-l lăsase să intre pe poartă. Spuse „Stai” deodată ; îi simți mîna tremurîndu-i pe braț și se gîndi, «Ia te uită, îi e frică.» O auzea gîfîind acum, glasul ei era acum aproape un vaier de hotărîre neîncrezătoare dar fermă : „Nu știu ce să fac. Nu știu ce să fac” («Eu știu», se gîndi. «Să mă întorc în oraș și să mă duc la culcare» Dar nu-i spuse asta. Privi cei doi stîlpi uriași putreziți ai portalului așa cum se vedeau în lumina stelelor, între care nu se mai deschidea acum nici o poartă, întrebîndu-se dinspre ce parte veniseră în ziua aceea călare Bon și cu Henry, întrebîndu-se ce anume aruncase atunci umbra peste care Bon n-avea să pășească viu ; dacă fusesse vreun copac care încă mai exista și purta frunze și oferea adăpost sau vreun copac uscat demult, dispărut, pus pe foc pentru căldură și gătit de ani de zile sau poate uscat de la sine ; sau dacă fusesse vreunul din cei doi stîlpi chiar, gîndindu-se, dorindu-și ca Henry să fi fost atunci acolo ca s-o oprească pe domnișoara Coldfield și să-i întoarcă pe amîndoi îndărăt, spunîndu-și că dacă Henry ar fi fost acolo acum, n-ar mai fi nici o împușcătură pe care s-o mai audă cineva. „Ea are să încerce să mă oprească”, gemu domnișoara Coldfield. „Știu că are să încerce. Poate că aici așa de departe de oraș, singură aici în miez de noapte, are să-l lase chiar pe

negrul acela — Și nici măcar n-ai adus un pistol. Ai adus ?“

„Nu, doamnă“, spuse Quentin. „Ce ține ea ascuns aici ? Ce-ar putea fi lucrul acesta ? Și ce mai contează acum ? Să ne întoarcem în oraș, domnișoară Rosa.“

Ea nu-i răspunse nimic. Spuse doar, „Asta-i lucrul pe care trebuie să-l aflu“, stînd acolo aplecată înainte pe banchetă, tremurînd acum, și privind mioapă în susul aleii arcuite sub copaci spre locul unde trebuia să fie învelișul putregăit al casei. „Și acum trebuie să aflu“, gemu, cu un fel de milă uimită față de ea însăși. Se mișcă dintr-o dată. „Vino“, șopti, începînd să coboare din trăsură.

„Stați“, spuse Quentin. „Să mergem cu trăsura pînă la casă. E-o jumătate de milă.“

„Nu, nu“, șopti ea, un șuierat încordat, crîncen de vorbe încărcate de aceeași hotărîre curios de înspăimîntată și totuși neîmblînzită, ca și cum nu ea ar fi fost cea care trebuia să meargă înainte să afle ci era doar unealta neajutorată în slujba a altceva sau a altcuiva care trebuia să afle. „Priponește calul aici, repede.“ Coborî, lăsîndu-se în jos stîngace înainte ca el să fi avut timp s-o ajute, strîngîndu-și în mîini umbrela. I se părea că o mai auzea încă gîfîind, gemînd, acolo unde-l așteptase lîngă unul din stîlpi pe cînd el trăgea iapa din drum și-i lega unul din frîie de o tulpină mai groasă în șanțul înecat de ierburi. N-o vedea deloc, atît de aproape de stîlp se oprise : făcu doar un pas în afară și începu să meargă alături de el atunci cînd el trecu de poartă, trăgîndu-și suflul încă în scîncetul acela gîfîitor pe cînd mergeau pe alea desfundată boltită de copaci. Întinericul era intens ; ea se împiedică ; el o prinse de braț. Ea îi apucă brațul, încleștîndu-l într-o strînsoare moartă, dură, rigidă, ca și cum degetele, mîna ei ar fi fost o împletitură de sîrme. „Are să trebuiască să te țin de braț“, șopti, scînci. „Și nici măcar nu ți-ai luat un pistol — Stai“, spuse. Se opri. El se întoarse spre ea ; n-o vedea dar îi auzea respirația grăbită și apoi un foșnet de veșminte. Pe urmă ea îi întinsese ceva. „Uite“, șopti. „Ia-o“. Era o secure ; nu văzîndu-l ci atingîndu-l recu-

noscu obiectul — o secure cu o coadă grea uzată și o lamă grea dințată tocită de rugină.

„Poftim“ ? spuse.

„Ia-o“, șopti, șuieră ea. „N-ai adus pistol. Asta tot e ceva.“

„Stați nițel“, spuse el. „Așteptați.“

„Vino“, șopti ea. „Are să trebuiască să mă lași să te iau de braț, uite ce tare tremur.“ Mergeau iarăși mai departe, ea agățată de unul din brațele lui, cu securea în mîna cealaltă. „O să avem nevoie de ea ca să intrăm în casă, oricum“, spuse, împleticindu-se pe drum alături de el, aproape tîrîndu-l după ea. „Știu sigur că ea e pe undeva pe aici și ne pîndește“, scînci. „O simt. Dar dacă am putea să ajungem lîngă casă, să intrăm în casă —“ Aleea părea interminabilă. El cunoștea locul. Străbătuse aleea de la poartă pînă la casă pe cînd era copil, un băiețuș, cînd distanțele i se păreau cu adevărat lungi (așa cum pentru bărbatul în toată firea o milă lungă plină de întîmplări din copilărie ajunge să fie ceva mai puțin decît o aruncătură de băț) și totuși acum i se părea că niciodată casa n-avea să li se mai arate în fața ochilor : așa că foarte curînd se trezi și el repetîndu-i vorbele, «Dacă am putea să ajungem lîngă casă, să intrăm în casă», spunîndu-și, recăpătîndu-și în aceeași clipă stăpînirea de sine, «Nu mi-e frică. Pur și simplu n-am chef să fiu aici. Pur și simplu n-am chef să aflu nimic despre lucrul acela ce-o fi pe care îl ține ea ascuns în casă.» Însă pînă la urmă ajunseră. Casa se iscă, se înălță, pătrată și enormă, cu hornurile ei neregulate, pe jumătate năruite, linia acoperișului frîngîndu-se cîte puțin ; o clipă chiar pe cînd înaintau, se grăbeau înspre ea Quentin văzu limpede prin ea o fișie zdrențuită de cer cu trei stele fierbinți pe el ca și cum casa ar fi avut o singură dimensiune, ar fi fost zugrăvită pe un perete de pînză unde s-ar fi căscat o spărtură ; acum, aici aproape sub zidurile ei, suflul mort, de cuptor al aerului în care se mișcau părea să se iște cu o violență înceată, stăpînită, într-o miasmă de deznădejde și putreziciune ca și cum lemnul din care era clădită ar fi fost carne trupească. Ea alerga acum alături de el, mîna ei tremurîndu-i pe braț și totuși strîngîndu-i-l cu aceeași putere

lipsită de viață, rigidă ; fără să vorbească, fără să spună cuvinte, și totuși scoțind un scîncet neînterupt, aproape un geamăt, un sunet. S-ar fi spus că ea nu mai vedea nimic acum, așa că el trebui s-o conducă spre locul unde știa că aveau să fie treptele și apoi s-o rețină, șoptindu-i, șuierîndu-i, imitîndu-i fără să-și dea seama propria ei grabă încordată, ametoare : „Stați. Pe aici. Aveți grijă. Sînt putrede.“ Aproape că o ridicase în brațe, că o purta în sus pe trepte, sprijinind-o acum din spate de amîndouă coatele, cum ai ridica în sus un copil ; simțea ceva crîncen și implacabil și dinamic străbătîndu-i brațele subțiri, rigide și trecînd apoi în palmele, în brațele lui ; întins acum în patul din Massachusetts își amintea cum se gîndise, cum știuse, cum își spusese deodată, «Ia te uită, nu e deloc speriată. Ceva e. Dar nu-i i-e frică», simțînd-o cum se smulge din brațele lui, auzindu-i pașii străbătînd veranda, ajungînd-o acolo unde se oprise în fața ușii de la intrare nevăzute, gîfîind. „Acum ce facem ?“ șopti el.

„O spargem“, șopti ea. „Trebuie să fie zăvorîtă, bătută în cuie. Ai securea. Sparge-o.“

„Dar —“ începu el.

„Sparge-o !“ șuieră ea. „I-a aparținut lui Ellen. Eu sînt sora ei, singura ei moștenitoare în viață. Sparge-o. Haide odată.“ El împinse ușa. Ușa nu se clinti. Ea gîfîia alături de el. „Repede“, spuse. „Sparge-o.“

„Ascultați, domnișoară Rosa“, spuse el. „Ascultați.“

„Dă-mi mie securea.“

„Așteptați“, spuse el. „Vreți într-adevăr să intrați ?“

„Eu intru în casă“, scînci ea. „Dă-mi securea.“

„Așteptați“, spuse el. Începu să-și pipăie drumul pe verandă, ghidîndu-se după perete, pășind cu grijă pentru că nu știa bine unde s-ar fi putut ca scîndurile dușumelei să fie putrezite sau chiar să lipsească cu totul, pînă cînd ajunse la o fereastră. Obloanele erau închise și după toate aparențele zăvorîte, dar cedară aproape îndată cînd introduse tăișul securei, fără să facă prea mult zgomot — o baricadare stîngace și de mîntuială făcută fie de o ființă bătrînă și fără multă putere — o femeie — fie de un bărbat neglijent ; băgase tăișul securei pe sub rama geamului cînd văzu că nici nu era geam, tot ce mai avea de

făcut acum era să-și treacă piciorul prin rama goală. Apoi se opri acolo nemișcat o clipă spunându-și că trebuie să meargă mai departe, spunându-și că nu-i era frică, că pur și simplu nu dorea să afle ce-ar fi putut fi înăuntru. „Ce faci?” șopti domnișoara Coldfield de la ușă. „Ai deschis-o?”

„Da”, spuse. Nu șoptea, deși nici nu vorbea cu voce prea tare; încăperea întunecată din fața lui îi repetă glasul cu o profunditate găunoasă, așa cum se întâmplă de obicei în camerele pustii. „Așteptați acolo. Să văd dacă pot să deschid ușa.” — «Așa, acum are să trebuiască să intru», se gândi, săltându-se peste pervaz. Știa că încăperea era goală; ecoul glasului său îi spusese asta, totuși se mișca tot atât de încet și cu grijă aici cum o făcuse și pe verandă, pipăind cu mîna de-a lungul peretelui, urmînd peretele acolo unde făcea unghi cu altul, și găsi ușa și trecu de ea. Acum ar fi trebuit să fie în hol, i se părea că o aude pe domnișoara Coldfield respirînd dincolo de peretele de lîngă el. Era întuneric desăvîrșit; nu putea să vadă nimic, știa că nu poate vedea nimic, totuși își simți deodată pleoapele și mușchii dureroși de încordare în timp ce pete roșii amestecîndu-se și risipindu-se se roteau și-i dispăreau pe retină. Merse înainte; găsi în sfîrșit ușa cu mîna și acum o auzea pe domnișoara Coldfield respirînd cu scîncet dincolo pe cînd el pipăia după zăvor. Atunci în spatele lui sunetul chibritului frecat de lemn fu ca o explozie, un pistol; chiar înainte ca luminița mărunță care-i urmă să se fi ivit toate măruntaiele i se învîrtejiră într-o senzație de greață; nici măcar nu putu să schițeze o mișcare o clipă deși ceva care semăna cu bunul simț îi striga în tăcere înăuntrul craniului: «Nu-i nimic. Dacă ar fi vreun pericol, n-ar fi aprins chibritul!» Pe urmă fu în stare să se miște, și se întoarse și văzu creatura mărunță, ca un gnöm, cu o zdreanță în turban pe cap și înfofolită în fuste voluminoase, fața ridată, cafenie fixîndu-l, și chibritul ridicat în mîna cafenie, micuță ca de păpușă deasupra capului. Pe urmă n-o mai privea pe ea, ci privea chibritul cum ardea consumîndu-se către degetele ei; o privea calm cum se mișcă în cele din urmă și aprinse un al doilea

chibrit de la cel dintâi și se întoarse ; văzu atunci buturuga pătrată de lângă perete și lampa așezată pe ea pe cînd ea ridică sticla lămpii și apropie chibirtul de fitil. Își amintea de asta, întins aici în patul din Massachusetts și respirînd iarăși grăbit, acum, acum cînd pacea și liniștea se risipiseră iarăși. Își amintea că ea nu-i spusese nici o singură vorbă, nici Cine ești ? sau Ce cauți aici ? ci doar venise cu o legătură de chei de fier enorme, ca și cum ar fi știut toată vremea că trebuie să sosească și ceasul acesta și că nu i se poate sta împotrivă, și deschisese ușa și se trăsese înapoi puțin ca să intre domnișoara Coldfield. Și că ea (Clytie) și domnișoara Coldfield nu-și spusese nici o vorbă una alteia, ca și cum Clytie ar fi aruncat doar o singură privire spre cealaltă și ar fi știut că n-are nici un rost, că se întorsese spre el, Quentin, punîndu-și mîna pe brațul lui și spunînd, „N-o lăsa să urce acolo, domnișorule“. Și că poate îl privise și pe el și-și dăduse seama că nici asta n-avea nici un rost, pentru că se întorsese și o ajunsese pe domnișoara Coldfield și-o apucase de braț și-i spusese, „Nu te duce acolo sus, Rosie“ și domnișoara Coldfield îi măturase mîna la o parte și continuase să meargă spre scară (și acum văzuse că avea o lanternă ; își amintea că se gîndise, «Trebuie să fi fost și asta în umbrelă, la un loc cu secură») și Clytie spusese „Rosie“ și alergase iarăși după ea, la care domnișoara Coldfield se întorsese acolo pe treaptă și o trîntise pe Clytie la pămînt cu o lovitură de pumn cum ar fi făcut un bărbat, și se întorsese și continuase să urce treptele. Ea (Clytie) zăcea pe dușumeaua goală a holului pustiu și decrepit ca o grămăjoară diformă de cîrpe curate, liniștite. Cînd ajunsese lângă ea văzuse că era conștientă, cu ochii larg deschiși și calmi ; se aplecase spre ea, gîndindu-se, «Da. Ea este cea care stăpînește spaima.» Cînd o ridicase era ca și cum ar fi cules de jos o mîna de surcele într-o legăturică de cîrpă, atît era de ușoară. Nu se ținea pe picioare ; trebuise s-o susțină, simțind o mișcare sau intenție ușoară în mădularele ei pînă cînd înțelesese că vrea să se așeze pe treapta cea mai de jos. O ajută să se așeze. „Matale cine ești ?“ spuse ea.

„Sînt Quentin Compson“, răspunse el.

„Da. Îmi amintesc de bunicul matale. Urcă acolo sus și fă-o să coboare. Fă-o să plece de-aici. Orice ar fi făcut el, eu și cu Judith și cu el am plătit. Du-te și ia-o de acolo. Ia-o de aici.“ Astfel că el urcă scările, treptele goale, tocite de pași, cu peretele scorjit și plin de crăpături într-o parte, cu balustrada din care ici și colo lipseau picioarele în cealaltă parte. Își amintea cum mai privise înapoi peste umăr și ea ședea încă pe treaptă așa cum o lăsase, și că acum (și nici nu-l auzise întrînd) mai era în holul de jos un negru tînăr, spătos, cu pielea de culoare deschisă îmbrăcat într-o salopetă curată ieșită la soare și cămașă, cu brațele atîrnîndu-i, fără nici o expresie de surpriză, fără nici o expresie pe fața de idiot, cafenie, cu gura atîrnîndu-i căscată. Își amintea cum se gîndise, «Vlăstarul, moștenitorul, aparent (deși nu și evident)» și cum auzise pașii domnișoarei Coldfield și văzuse lumina lanternei apropiindu-se prin holul de sus, ea venind și trecînd de el, împiedicîndu-se parcă și recîștigîndu-și echilibrul și privindu-l în față ca și cum nu l-ar mai fi văzut niciodată pînă atunci — ochii largi și nevăzători ca ai unui somnambul, fața care-i fusese întotdeauna palidă dar care acum avea o lividitate mai adîncă, aproape insuportabilă, ca golită de sînge — și el se gîndise, «Ce? Ce s-a mai întîmplat acum? Nu e șocul. Și n-a fost nici înainte spaimă. S-ar putea să fie triumf?» și cum ea trecuse pe lîngă el și mai departe. O auzi pe Clytie spunîndu-i omului, „Du-o pînă la poartă, la trăsură“ și el stînd acolo, gîndindu-se, «Ar trebui să merg cu ea», și apoi, «Dar trebuie să văd și eu. Are să trebuiască să văd. Poate că mîine are să-mi pară rău, dar trebuie să văd.» Astfel că atunci cînd coborîse treptele (și își amintea cum se gîndise, «Poate că și chipul meu arată cum arăta al ei, dar nu de triumf») nu mai era decît Clytie în hol, așezată încă pe treapta de jos, stînd acolo în aceeași poziție în care o lăsase. Nici măcar nu se uită la el cînd trecu pe lîngă ea. Și nici nu-i ajunse pe domnișoara Coldfield și pe negru. Era prea întuneric ca să poată merge repede, dar îi auzi în curînd în fața lui. Acum ea nu mai aprinsese lanterna; își amintea cum se gîndise, «Ce Dumnezeu, doar n-are de ce să-i fie frică să aprindă lanterna acum“.

Însă n-o aprinsese, și se întrebă dacă ea-l ținea de braț pe negru acum ; se întrebă asta pînă cînd auzi glasul negrului, plat, fără să exprime vreo emoție sau vreun interes : „Se merge mai bine pe dincolo“ și nici un răspuns din partea ei, deși era destul de aproape acum ca s-o audă (sau să creadă c-o aude) scîncind, gîfîind. Pe urmă auzi celălalt zgomot și știu atunci că ea se împiedicase și căzuse ; aproape că-l vedea pe negrul spătos cu gura căscată oprit locului, privind către locul de unde se auzise zgomotul căderii, așteptînd fără interes sau curiozitate, pe cînd el (Quentin) se repezi înainte, se repezi către locul unde se auzeau glasurile :

„Negrule ! Cum te cheamă ?“

„Îmi zice Jim Bond.“

„Ajută-mă să mă ridic. Tu nu ești din neamul Sutpenilor ! N-ai de ce să mă lași să zac în noroi !“

Cînd opri trăsura la poarta casei ei, ea nu mai încercă de data aceasta să coboare singură. Rămase nemișcată pe banchetă pînă cînd coborî el și ocoli spre partea ei ; ședea nemișcată acolo strîngînd umbrela într-o mînă și securea în cealaltă, pînă cînd el îi spuse numele. Atunci ea se clinti ; o ajută, o sprijini ca să coboare ; era aproape la fel de ușoară ca Clytie ; cînd începu să se miște era parcă o păpușă mecanică, astfel că trebui s-o susțină și s-o conducă prin portal și pe aleea scurtă și înăuntru în casa ca de păpuși și aprinse lumina și-i privi fața împietrită, de somnambulă, ochii larg deschiși, întunecați, cum stătea acolo nemișcată, încă strîngînd în mîini umbrela și securea, șalul și rochia neagră amîndouă murdare de noroi de cînd căzuse, cu boneta neagră căzută pe frunte și într-o parte de cînd se zdruncinase în cădere. „Vă simțiți bine acum ?“ spuse.

„Da“, spuse ea. „Mă simt bine. Noapte bună“. — «Nu mi-a spus mulțumesc», se gîndi el : «Doar noapte bună», după ce ieșise afară, respirînd adînc și grăbit, acum cînd se întorsese în trăsura, constatînd că era pe punctul să înceapă să fugă, gîndindu-se calm, «Doamne, Doamne, Doamne», trăgînd repede și adînc în piept aerul de cup-tor, întunecat, mort, noaptea în care atîrnau suspendate stelele încrîncenate, îndepărtate. Acasă la el era întuneric ; tot mai lovea iapa cu biciul cînd intră pe pajiște și apoi

înspre grajd. Sări jos și deshărnă iapa de la trăsură, trăgînd hamurile de pe ea și aruncîndu-le în grajd fără să se mai oprească să le agațe la locul lor, asudat, respirînd repede și adînc; cînd se întoarse în sfîrșit spre casă începu chiar să alerge. Nu se putea stăpîni. Avea douăzeci de ani; nu era speriat, pentru că ceea ce văzuse acolo nu-i putea face lui rău, dar alerga totuși; chiar înăuntru, în casa familiară, întunecată, cu ghetetele în mîini, tot mai alerga, în sus pe scări și apoi în camera lui și începu să se dezbrace, repede, asudînd, respirînd grăbit. «Ar trebui să fac o baie», se gîndi; pe urmă era întins în pat, gol, frecîndu-și mereu trupul cu cămașa pe care și-o smulsese de pe el, asudînd încă, gîfîind; așa că atunci cînd, cu mușchii ochilor îndurerați și încordați în întuneric și cu cămașa aproape uscată încă mototolită în mînă, își spuse «Am dormit» era același lucru, nu era nici o deosebire: treaz sau dormind străbătea holul de sus printre pereții scorojiți pe sub tavanul crăpat, către lumina tremurătoare din ușa deschisă la capăt și se oprea acolo, spunîndu-și «Nu. Nu» și pe urmă «Numai că trebuie s-o fac. Trebuie s-o fac» și pășea înăuntru, intra în camera goală, cu aerul stătut, cu obloanele închise și aici, și unde o a doua lampă răspîndea o lumină slabă pe o masă de scînduri; treaz sau dormind era același lucru: patul, cearceafurile gălbui și perna, fața galbenă, pierdută cu pleoapele închise, aproape transparente, adîncită în pernă, mîinile emaciate încrucișate pe piept ca și cum ar fi fost de pe acum un cadavru; treaz sau în somn era același lucru, avea să fie același lucru pentru totdeauna, cît avea să mai trăiască:

Și ești — ?

Henry Sutpen.

Și ești aici — ?

De patru ani.

Și ai venit acasă — ?

Da. Ca să mor.

Să mori ?

Da. Să mor.

Și ești aici — ?

De patru ani.

Și ești — ?

Henry Sutpen.

Se făcuse frig de tot în cameră acum ; orologiile aveau să bată ceasul unu foarte curînd ; frigul avea o calitate năclăită, impură, ca și cum s-ar fi pregătit pentru ceasul mort de dinaintea zorilor. „Și ea a așteptat trei luni înainte de a se duce din nou să-l aducă“, spuse Shreve. „De ce-a făcut-o ?“ Quentin nu-i răspunse. Ședea nemișcat, țeapăn, întins pe spate cu noaptea rece din Noua Anglie pe față și cu sîngele pulsîndu-i cald în trupul și prin membrele rigide, respirînd adînc dar rar, cu ochii larg deschiși spre fereastră, gîndindu-se, «Niciodată de acum înainte pacea. Niciodată de acum înainte pacea. Niciodată de acum Niciodată de acum Niciodată de acum.» „Crezi că din cauză că știa ce avea să se întîmple cînd avea să spună, cînd avea să ia vreo măsură, că avea să se termine atunci, să se încheie totul, și că ura e ca băutura sau drogurile și că ea se folosisese atît de mult de ură că nu mai îndrăznea să-și taie rezervele, să-și distrugă sursa, să smulgă din rădăcini buruiana otrăvită ?“ Nici acum Quentin nu răspunse. „Dar în cele din urmă s-a împăcat cu gîndul, de dragul lui, ca să-l salveze pe el, ca să-l aducă în oraș unde doctorii ar fi putut să-l salveze, și atunci a spus, a chemat ambulanța și oamenii și s-a dus într-acolo. Și bătrîna Clytie pîndind poate tocmai asta de la fereastra de sus de trei luni de zile acum : și poate chiar că bătrînul tău avea dreptate de data asta și cînd ea a văzut ambulanța trecînd de poartă și-a închipuit probabil că era trăsura cea neagră pe care-l pusese pe negru s-o pîndească în toate aceste trei luni, venind să-l ducă pe Henry la oraș ca să-l spînzure albiu pentru că-l împușcase pe Charles Bon. Și bănuiesc că el fusese cel care ținuse dulapul de sub scară plin cu surcele și gunoaie toată vremea asta, așa cum îi spusese ea, poate că nici nu le strînsese el acolo dar le ținuse acolo să umple dulapul, cu gaz cu tot, de trei luni de zile, pînă în ceasul acela cînd avea să înceapă să urle — „Acum orologiile se porniră să bată ora unu. Shreve se opri, ca și cum le-ar fi așteptat să se oprească sau poate chiar ascultîndu-le. Quentin stătea și el liniștit, ca și cum ar fi ascultat și el, deși nu asculta ; le auzea doar fără să le

asculte așa cum îl auzea și pe Shreve fără să-l asculte sau să-i răspundă, pînă cînd ele tăcură, stingîndu-se în aerul înghețat delicate și firave și muzicale asemenea unui clinchet de sticlă. Și el, Quentin, putea să vadă și asta, deși nu fusese acolo — ambulanța cu domnișoara Coldfield între șofer și bărbatul celălalt, poate ajutorul șerifului, desigur că înfășurată în șal și poate și cu umbrela, chiar dacă probabil că acum fără secure sau lanternă ascunse înăuntru, trecînd de poartă și croindu-și drum cu grijă pe aleea plină de gropi și înghețată (și acum în parte desfundată de zăpada topită); și s-ar fi putut să fi fost urletul sau s-ar fi putut să fi fost ajutorul șerifului sau șoferul sau să fi fost ea care strigase întîi: „Arde!” cu toate că ea n-ar fi strigat asta; ea ar fi spus „Mai repede. Mai repede.” aplecîndu-și trupul înainte și pe bancheta asta — femeia mărunțică, însuflețită de furie, implacabilă, mohorîță, nu cu mult mai mare decît un copil. Însă ambulanța nu putea înainta repede pe alee; fără îndoială că Clytie știuse, contase pe asta; aveau să fie trei minute bune înainte de a ajunge în fața casei, a scheletului monstruos de lemn uscat, putregăit care exhala acum fumul prin crăpăturile căscate în fațada mîncată de vreme ca și cum ar fi fost făcută dintr-un schelet de sîrmă acoperit cu voaluri și plină de trosnete și dincolo de care undeva ceva se furișa urlînd, ceva omenesc întrucît urletul era vorbă omenească, chiar dacă motivul care să-l stîrnească n-ar fi părut omenesc. Și ajutorul șerifului și șoferul sărind jos și domnișoara Coldfield chinuindu-se să coboare și urmîndu-i, alergînd și ea, străbătînd și veranda, pe unde creatura care urla îi urma, fantomatică și nesubstanțială, privindu-i prin perdeaua de fum, și atunci ajutorul șerifului se întorsese chiar și alergă înspre el, și atunci el dădu înapoi, fugi, deși urletul nu scădea și chiar nici nu părea să se îndeparteze. Străbătura în fugă și veranda, pătrunzînd în fumul înecăcios. domnișoara Coldfield țipînd ascuțit, „Fereastra! Fereastra!” către cel de-al doilea bărbat care era în fața ușii. Însă ușa nu era încuiată; se căsca înăuntru; izbucnirea fierbinte îi izbi peste față. Scară întreagă era în flăcări. Și totuși trebuiseră s-o țină; Quentin vedea scena: făptura uscată, emaciată, furioasă

care acum nu mai scotea nici un sunet, zbatându-se cu o furie tăcută și crîncenă, izbind și zgîriind și mușcîndu-i pe cei doi bărbați care o țineau, care o tîrau înapoi și în jos pe scară atunci cînd curentul de aer creat de deschiderea ușii păru să explodeze ca o încărcătură de praf de pușcă printre flăcări și tot holul de jos dispăru. El, Quentin, vedea totul, îl vedea pe ajutorul șerifului ținînd-o pe cînd șoferul trăgea ambulanța înapoi s-o pună în siguranță și se întorcea, cele trei chipuri acum strîmbate de încordare căci probabil că acum o credeau — toți trei privind încordați, crispați spre casa blestemată : și atunci o clipă poate Clytie apăru la fereastra de la care trebuie să fi pîndit poarta fără întrerupere zi și noapte de trei luni de zile — fața tragică de gnom sub tulpanul curat, pe fondul purpuriu al focului, zărită o clipă între cele două coloane de fum, privind în jos spre ei, poate nici măcar cu triumf acum și nu cu mai multă deznădejde decît altădată, poate chiar senină acum pe deasupra schelăriei frîngîndu-se, înainte ca fumul să se învălăstuească iarăși și s-o ascundă — și el, Jim Bond, vlăstarul, ultimul din neamul său, văzînd-o și el acum și urlînd cu înțelesuri omenesti acum întrucît acum chiar și el ar fi putut să înțeleagă pentru ce urla. Însă nu-l putură prinde. Îl auzeau ; nu părea să se fi îndepărtat deloc dar nici ei nu se puteau apropia de el și poate nici măcar nu-și mai puteau da seama de direcția din care veneau urletele. Ei — șoferul și ajutorul șerifului — o țineau pe domnișoara Coldfield pe cînd ea se zbătea : el (Quentin) o vedea, îi vedea parcă ; nu fusese acolo dar o vedea, zbatându-se și luptîndu-se ca o marionetă într-un coșmar, fără să scoată nici un sunet, puțină spumă iscîndu-i-se pe buze, fața ei care chiar în lumina soarelui era luminată de o ultimă răsfrîngere, sălbatică, sîngerie cînd casa se nărui și pieri în trosnet, și mai rămase doar urletul negrului idiot.

„Și astfel mătușa Rosa a fost aceea care s-a întors în oraș în ambulanță“, spuse Shreve. Quentin nu răspunse ; nici măcar nu spuse, *domnișoara Rosa*. Ședea doar acolo, întins, privind fix fereastra fără măcar să clipească, respi-

rînd întunericul înghețat, îmbătător, pur, scînteind de zăpadă. „Și s-a suit în pat pentru că totul se terminase acum, nu mai rămăsese nimic acum, nu mai era nimic acolo decît băiatul idiot să se furișeze prin cenușă și printre cele patru hornuri pîrjolate și să urle pînă cînd avea să vină cineva să-l ducă de acolo. Atunci nu putuseră să-l prindă și nici nu se părea că cineva l-ar fi putut face să se depărteze prea mult, doar că se oprise din urlat un timp. Apoi, după o vreme aveau să înceapă să-l audă iarăși. Și așa a murit ea.“ Quentin nu răspunse, privind fix spre fereastră; pe urmă nu mai putea spune dacă era fereastra însăși sau dreptunghiul palid al ferestrei pe pleoapele lui, deși după o clipă începuse să se limpezească. Începuse să-și limpezească conturul în aceeași poziție ciudată, ușoară, sfidînd parcă gravitația — foaia de hîrtie o singură dată îndoită în vara încărcată de glicină din Mississippi, mirosul de țigară, zborul fără noimă al licuricilor. „Sudul“, spuse Shreve. „Sudul. Doamne. Nu-i de mirare că voi toți vă supraviețuiți vouă înșivă cu ani și ani de zile.“ Era tot mai multă lumină; curînd avea să fie în stare să descifreze cuvintele, într-o clipă; poate chiar aproape că acum, acum, acum.

„Sînt mai bătrîn la douăzeci de ani decît o grămadă de oameni care au murit“, spuse Quentin.

„Și mai mulți oameni au murit decît au ajuns să aibă douăzeci și unu de ani“, spuse Shreve. Acum el (Quentin) putea s-o citească, putea s-o termine — scrisul înclinat, ironic, capricios venind din Mississippi și îmblînzit, în zăpada vîrtoasă :

— sau poate că este. Sigur că nu-i rău pentru nimeni să creadă că poate ea n-a evitat cîtuși de puțin privilegiul de a fi jignită și uimită și de a nu ierta ci dimpotrivă și-a cîștigat ea însăși locul sau situația în care obiectul jîgnirii dar și al compătimirii nu mai sînt stafii ci oameni în carne și oase care să fie sălașe adevărate ale urii și ale milei. Nu strică deloc să nădăjduiești — Vezi că am scris să nădăjduiești, nu să gîndești. Așa că să lăsăm aici să nădăjduiești. — că unul nu poate scăpa de condamnarea pe care fără îndoială c-o merită, că celălalt nu mai

e lipsit de compătimirea pe care să nădăjduim (dacă tot nădăjduim) că și unul și altul și-au dorit-o, fie și numai pentru motivul că au s-o primească fie că vor sau nu. Vremea era frumoasă deși rece și au trebuit să se folosească de tîrnăcoape ca să sape groapa și totuși într-unul din bulgării mai din adînc am văzut o rîmă roșie fără îndoială vie atunci cînd au scos bulgărele la suprafață chiar dacă pînă după-amiază a înghețat iarăși.

„Așa că a fost nevoie de Charles Bon și de maică-sa ca să-i vină de hac bătrînului Tom, și de Charles Bon și de metisă ca să-i vină de hac lui Judith, și de Charles Bon și de Clytie ca să-i vină de hac lui Henry ; și de mama lui Charles Bon și de bunica lui Charles Bon ca să-i vină de hac lui Charles Bon. Așa că e nevoie de doi negri ca să-i vîie de hac unui Sutpen, nu ?” Quentin nu răspunse ; evident, Shreve nu mai aștepta răspuns acum ; continuă aproape fără nici o pauză : „Ceea ce e foarte bine, e superb ; în felul acesta se încheie toate conturile, poți să rupi toate paginile și să le dai foc, decît că mai e un lucru. Și știi ce anume ?” Poate că de data asta spera un răspuns, sau poate că făcuse doar o pauză pentru a sublinia ce spusese, căci nu primi nici un răspuns. „A mai rămas un negru. Un negru lăsat de Sutpen. Bineînțeles nu poți să-l prinzi și nici măcar nu poți să-l vezi totdeauna și n-ai să fii vreodată în stare să te folosești de el. Dar îl ai totuși acolo. Îl mai auzi noaptea din cînd în cînd. Nu-i așa ?”

„Da“, spuse Quentin.

„Așa că știi ce cred ?” Acum nu mai aștepta răspuns, și acum primi unul :

„Nu“, spuse Quentin.

„Vrei să știi ce cred ?”

„Nu“, spuse Quentin.

„Atunci să-ți spun. Cred că cu timpul Jimii Bonzii au să cucerească toată emisfera occidentală. Bineînțeles că n-are să se întîmple chiar în vremurile noastre și bineînțeles că pe măsură ce se întind către poli au să se albească și ei iarăși ca iepurii și ca păsările, așa că n-au să mai fie atît de vizibili pe zăpadă. Dar tot*Jim Bond are

să fie ; și așa că în cîteva mii de ani, eu care mă uit acum la tine am să mă trag și eu din măruntaiele regilor africani. Acuma aș mai vrea ca tu să-mi spui un singur lucru. De ce urăști Sudul ?“

„Nu-l urăsc“, spuse Quentin, repede, de îndată, imediat ; „Nu-l urăsc“, spuse. *Nu-l urăsc* se gîndea, gîfîind în aerul rece, în întunericul dur al Noii Anglii ; *Nu. Nu ! Nu-l urăsc ! Nu-l urăsc !*

Tabel cronologic

- 1807 Se naște Thomas Sutpen în munții din Virginia de Vest. Din neam de albi săraci de descendență engleză și scoțiană. Familie numeroasă.
- 1817 Familia lui Sutpen se mută în regiunile de șes din Virginia. Sutpen are zece ani.
- 1818 Se naște Ellen Coldfield în Tennessee.
- 1820 Sutpen fuge de acasă. Are paisprezece ani.
- 1827 Sutpen se căsătorește cu prima sa nevastă în Haiti.
- 1828 Goodhue Coldfield se mută în districtul Yoknapatawpha — la Jefferson (Mississippi): cu mama, sora, soția și fiica Ellen.
- 1829 Se naște Charles Bon în Haiti.
- 1831 Sutpen află că soția sa are sînge negru, o repudiază pe ea și copilul.
- 1833 Sutpen apare în districtul Yoknapatawpha, Mississippi, ia în stăpînire pămînt, își clădește casa.
- 1834 Se naște — dintr-o sclavă — Clytemnestra (Clytie).
- 1838 Sutpen se căsătorește cu Ellen Coldfield.
- 1839 Se naște Henry Sutpen, la Suta lui Sutpen.
- 1841 Se naște Judith Sutpen.
- 1845 Se naște Rosa Coldfield.
- 1850 Wash Jones se stabilește în tabăra de pescuit părăsită, pe plantația lui Sutpen, împreună cu fiica lui.

- 1853 Fiica lui Wash Jones o naște pe Milly Jones.
- 1859 Henry Sutpen și Charles Bon se întâlnesc la universitatea din Mississippi. Judith și Charles se întâlnesc de Crăciun. Se naște Charles Etienne St. Velery Bon, la New Orleans.
- 1860 De Crăciun, Sutpen interzice căsătoria între Judith și Bon. Henry își repudiază familia, pleacă împreună cu Bon.
- 1861 Sutpen, Henry și Bon pleacă în război.
- 1862 Moare Ellen Coldfield.
- 1864 Moare Goodhue Coldfield.
- 1865 Henry îl ucide pe Bon în fața porții. Rosa Coldfield se stabilește la Suta lui Sutpen.
- 1866 Sutpen se logodește cu Rosa Coldfield, o insultă. Ea se reîntoarce la Jefferson.
- 1867 Sutpen începe să trăiască cu Milly Jones.
- 1869 Se naște copilul lui Milly. Wash Jones îl ucide pe Sutpen.
- 1870 Charles E. St. V. Bon își face apariția la Suta lui Sutpen.
- 1871 Clytie îl aduce pe Charles E. St. V. Bon la Suta lui Sutpen să locuiască acolo.
- 1881 Charles E. St. V. Bon se întoarce cu o soție neagră.
- 1882 Se naște Jim Bond.
- 1884 Judith și Charles E. St. V. Bon mor de vărsat de vînt.

1910

- Septembrie Rosa Coldfield și Quentin îl găsesc pe Henry Sutpen ascuns în casă.
- Decembrie Rosa Coldfield se duce să-l aducă pe Henry în oraș, Clytie dă foc casei.

Thomas Sutpen

Născut în munții din Virginia de Vest, 1807. Unul din numeroșii copii ai unor albi săraci, de descendență englezo-scoțiană. Intemeiază plantația de la Suta lui Sutpen, în regiunea Yoknapatawpha, Mississippi, 1833. Căsătorit (1) Eulalia Bon, în Haiti, 1827. (2) Ellen Coldfield, la Jefferson, Mississippi, 1838. Maior, mai târziu colonel, regimentul nr., infanterie, armata confederată. Moare la Suta lui Sutpen, 1869.

Eulalia Bon

Născută în Haiti, singurul copil al unui plantator de zahăr din Haiti de origină franceză. Căsătorită cu Thomas Sutpen, 1827, divorțată de el, 1831. Moartă la New Orleans, la o dată necunoscută.

Charles Bon

Fiul lui Thomas și al Eulaliei Bon Sutpen. Singurul copil. Urmează universitatea din Mississippi, unde îl întâlnește pe Henry Sutpen și se logodește cu Judith. Soldat, mai târziu locotenent, compania nr. (Cenușiii universitari), regimentul nr. de infanterie, armata confederată. Mort la Suta lui Sutpen, 1865.

Goodhue Coldfield

Născut în Tennessee. Se stabilește la Jefferson, Miss., 1828, deschide o mică prăvălioară. Mort la Jefferson, 1864.

Ellen Coldfield

Fiica lui Goodhue Coldfield. Născută în Tennessee, 1818. Căsătorită cu Thomas Sutpen, la Jefferson, Miss., 1838. Moartă la Suta lui Sutpen, 1862.

Rosa Coldfield

Fiica lui Goodhue Coldfield. Născută la Jefferson, 1845. Moare la Jefferson, 1910.

Henry Sutpen

Născut la Suta lui Sutpen, 1839, fiul lui Thomas și al lui Ellen Coldfield Sutpen. Urmează universitatea din Mississippi. Soldat, compania nr. (Cenușiii universitari), din regimentul nr. ... de infanterie, armata confederată. Moare la Suta lui Sutpen, 1910.

Judith Sutpen

Fiica lui Thomas și a lui Ellen Coldfield Sutpen. Născută la Suta lui Sutpen, 1841. Logodită cu Charles Bon, 1860. Moare la Suta lui Sutpen, 1884.

Wash Jones

Data și locul nașterii necunoscute. Țăran sărac, locuind într-o tabără de pescuit părăsită aparținând lui Thomas Sutpen, om depinzând cu totul de Sutpen, argat pe pământurile lui Sutpen în lipsa acestuia între '61—'65. Moare la Suta lui Sutpen, în aceeași zi, 1869.

Melicent Jones

Fiica lui Wash Jones. Data nașterii necunoscută. S-a zvonit c-ar fi murit într-unul din bordelurile din Memphis.

Milly Jones

Fiica lui Melicent Jones. Născută în 1853. Moare la Suta lui Sutpen, 1869.

Copil fără nume

Fiica lui Thomas Sutpen și a lui Milly Jones. Născută, moartă la Suta lui Sutpen, în aceeași zi, 1869.

Charles Etienne de Saint Velery Bon

Singurul copil al lui Charles Bon și al unei amante metise al cărei nume nu s-a păstrat. Născut la New Orleans, 1859. Căsătorit cu o negresă pur sînge, al cărei nume e necunoscut, 1879. Moare la Suta lui Sutpen, 1884.

Jim Bond (Bon)

Fiul lui Charles Etienne de Saint Velery Bon. Născut la Suta lui Sutpen, 1882. Dispare de la Suta lui Sutpen în 1910. Nu se mai știe nimic despre el.

Quentin Compson

Nepotul primului prieten din Yoknapatawpha al lui Thomas Sutpen. Născut la Jefferson, 1891. Frecventează cursurile la universitatea Harvard, 1909—1910. Moare la Cambridge, Massachusetts, 1910.

Shrevlin McCannon

Născut la Edmonton, Alberta, Canada, 1890. Urmează universitatea Harvard, 1909—1910. Căpitan, corpul medical al armatei regale, Forțele Expediționare Canadiene în Franța, 1914—1918. Actualmente chirurg, Edmonton, Alberta.

ISSE TIBBEHA - RUL

Tabăra de pescuit unde Wash Jones l-a ucis pe Sutpen, mai târziu cumpărată și refăcută de maiorul Cassius de Spain

CEDAT CATRE -
Calea ferată a lui John Sartoris
CHICKASAWI
Plantația Sartoris
4 mile

Suta lui Sutpen
12 mile

Biserica spre care Thomas Sutpen mîna în gîoană trăsura

Locuința pastorului
Hightower unde a fost ucis Christmas

Casa domniei Janna Burden unde Christmas a născut și unde s-a născut copilul Lestat Grove

Tribunalul unde a depus mărturie Temple Drake, și monumentul Soldatului Confederate, pe care Benjy trebuia să-l ocolească pe la STÎNGA.
Fierăstrăul unde Byron Bunch a văzut-o prima dată pe Lena Grove

TALAHATCHIE

Casa McCollum, unde s-a dus tînărul Bayard Sartoris cînd bunicii săi a murit de mină în accidentul de mînă

Spre Memphis

COLINELE

Locul unde a murit Bayard Sartoris în mînă tînărului Bayard

Statuia și Efigia lui John Sartoris, de unde poate să-și vadă calea ferată, și cimitirul unde au îngropat-o în sfîrșit pe Addie Bundren

Belle Mitchell
Holston House
Benbow

CU

Jackisocrea unde a fost lîngat Goodwin

Banca bătrînului Bayard Byron Snopes, și căreia mai tîrziu președinte

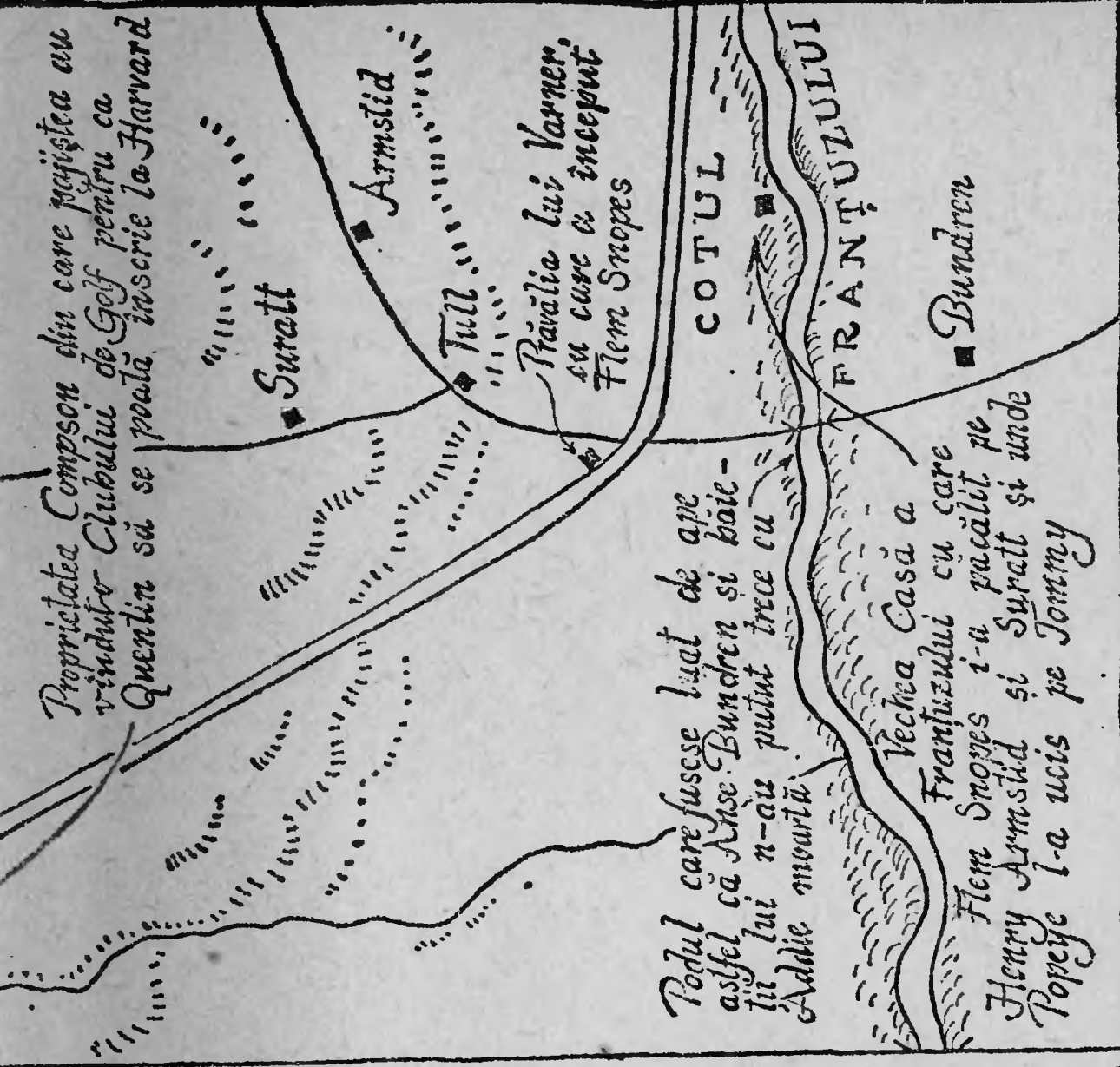
PINI

Casa domnişoarei Rosa Coldfield.

Spre Mottstown, unde
Jason Compson a pierdut urma nepoată-să,
şi pe unde au treburit să treacă Anse
Bundren şi băieţii lui pentru a ajunge
la Jefferson.

COLINELE
CU
PINI

RÂUL
YOKNAPATAWPHA

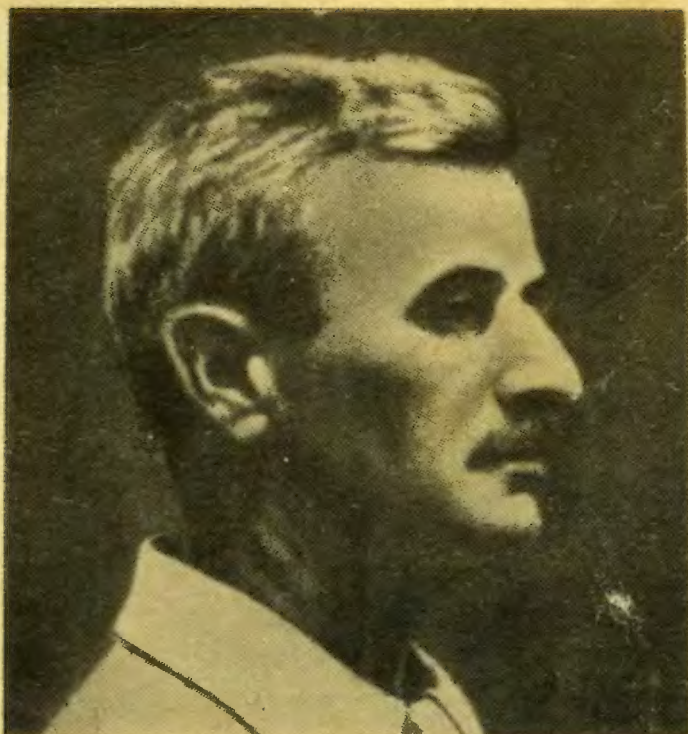
JEFFERSON, COMITATUL YOKNAPATAWPHA, statul Mississippi
Suprafaţa, 2400 Mile Pătrate - Populaţia, Albi, 6298; Negri, 9313
WILLIAM FAULKNER, Singurul Stăpîn şi Proprietar

Lector : MARIA VONGHIZAS
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Bun de tipar : 3.I.1975. Tiraj : 79 130 ex.
A Coli tipar 23,5.

Tiparul executat sub comanda
nr. 40 664 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scintei”, Piața Scintei nr. 1
București
Republica Socialistă România

William Faulkner — născut în 1897 în orașelul New Albany statul Mississippi, mort în 1962 în orașelul Oxford, același stat, unde și-a petrecut aproape întreaga viață — autor a 19 romane, 5 volume de nuvele și 2 volume de poezii, laureat (în 1950) al premiului Nobel pentru literatură și al tuturor distincțiilor literare importante americane, «singurul stăpîn și proprietar al ținutului Yoknapatawpha», oglinda conflictelor sociale, istorice și psihologice din lumea tulbure și frământată a Sudului Statelor Unite.

«Din punctul meu de vedere, de Sutpen trebuie să ne fie milă așa cum trebuie să-i compătimim pe toți cei pentru care omul nu contează, pe cei care nu cred că fac și ei parte, că sînt și ei membrii unei familii, ai familiei omenești. El era numai Sutpen. Voia să-și facă să triumfe voința pentru că era de ajuns de mare, de ajuns de puternic s-o facă, și cred că oamenii de felul acesta își găsesc mai devreme sau mai tîrziu pierzania, căci adevărul este că trebuie să aparții familiei omenești, că trebuie să-ți asumi partea de răspundere în familia tuturor oamenilor.»

WILLIAM FAULKNER — *Discuțiile despre propria operă cu studenții Universității din Virginia.*
